

Grbic' M.

КАРЛОВАЧКО

ВЛАДИЧАНСТВО.

ПРИЛОГ

К ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ.

НАПИСАО

ПРОТОЈЕРЕЈ МАНОЈЛО ГРБИЋ,

КАТИХЕТА И ПРОФЕСОР СРПСКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У КАРЛОВИЦУ.

ТРЕЋА КЊИГА :

НАСТАВАК ЦРКВЕНЕ ИСТОРИЈЕ КАРЛОВАЧКОГ ВЛАДИЧАНСТВА ИЗ ДРУГЕ КЊИГЕ, А ТО ОД 1784. ПА ДО 1824. ГОДИНЕ, ДАКЛЕ ЗА ВЛАДИКА : ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА, ГЕНАДИЈА ДИМОВИЋА, СТЕФАНА АВАКУМОВИЋА, ПЕТРА ЈОВАНОВИЋА, ВИДАКА — И МОЈСИЈЕ МИЛОКОВИЋА.

УЗ ОВУ КЊИГУ ПРИВИЈЕНА ЈЕ ПОСЕБНО ИЗРАЂЕНА ГЕОГРАФСКА
МАПА ОВОГА ВЛАДИЧАНСТВА.

У КАРЛОВИЦУ.

ШТАМПАРИЈА КАРЛА ХАУНТФЕЛДА.

1893.

Предговор.

Помоћу Свемогућега Творца довршио и наштампао сам ево и своју трећу књигу „Карловачког Владичанства“. У својој другој књизи а на страни 259. ја сам огласио, да ћу даљу историју овога владичанства наставити у трећој књизи, па сам обећао да ће и ова трећа књига бити слика и прилика својијех двију старијих сестара, па макар била као најмлађа, и помања од њих. Али ова моја трећа ћерка тако је бујно расла и нарасла, да је великоћом престигла обје своје старије сестре. А да ли је љепотом и милином такође достигла своје старије сестре — то ја, као отац, не могу пресудити. Само смијем рећи: е је мени као најмлађа и најсладча!

Да! макар што је ова моја трећа књига по обиму престигла обје старије књиге, ипак нијесам ја могао смјестити у њу сву историјску грађу овога владичанства до данашњег времена, као што сам то мислио, и као што сам то обећао да ћу смјестити. Једва сам допрљо до времена владике Лукијана Мушицкога, а то је до године 1824. А сва даља историја овога владичанства од владике Лукијана па до данас претекла ми је од ове треће књиге. С тога ево ме и опет са најскромнијом изјавом

на високопоштоване претплатнике и читаче, да ћу историју овога владичанства од 1824. па даље до данас написати и наштампати, а све у досадашњем правцу, у четвртој књизи, коју ћу наскоро, ако ми Бог подијели здравља и мира, — спремити и наштампати. У тој ће књизи доћи поглавито рад око просвјете, који озбиљно почиње са владиком Мушицкијем.

Ја сам могао све то и овдје смјестити у ову трећу књигу; али бих онда морао све друкчије прекрајати и скраћивати, а неке ствари можда и са свијем изоставити. Напоменуше ми неки поштовани пријатељи, да сам требао расправу о Темишварском Сабору посебно штампати у „Љетопису Српске Матице“. Признајем да би и то било добро, али ипак налазим, је овако боље, што је споменута расправа наштампана у овој књизи: јер стоји у непрекидној свези са осталом мојом радњом у првој и другој књизи, па тако је тијем постигнута нека цјелина, — нека округлина — у мојој радњи. Боље је и с тога овако, што ће исту расправу много више људи прочитати из ове књиге, него ли би је прочитали из „Љетописа“; а особито мало би се то читало по овој дијецези, где „Љетопис“ врло мало има. Па епо је о томе Сабору доста написано у „Љетопису Српске Матице“ још прије 30 година — и ако још врло непотпуно — па код свега тога још непрестано држи се погрешно мишљење — по моме суду — о томе Сабору и у нашој новијој књижевности и код већине нашијех ученијех људи.

Ја сам ево покушао на темелју истинитијех сувременијех доказа, да то погрешно мишљење исправим, и да тај Сабор преставим онако, какав је збила у ствари и био.

Исто тако прештампао сам у овој књизи и своју старију

расправу: „Унија у Тржићу и погибија попа Николе Гаћеше 1820“. А прештампао сам је с тога, што јој је у овој књизи право мјесто, и што су ме многи пријатељи молили, да ту расправу овдје прештампам.

Уз ову књигу додао сам ево и географијску мапу овога владичанства како оно сад изгледа; а тијем сам задовољио жељи многијех својијех претплатника. Мапу је рисао наш млади и честити техничар и питомац „Српске Матице“, господин Стево Грубић, Србин из Коренице.

И тако ја сам учинио све, што сам боље умio, да ми ова трећа ћерка што спремнија и што одјевенија у свијет пође, да се због ње како не посраме њезине двије старије сеје, које су лијено примљене и похваљене докле су гођ допрле. Таку срећу желим и овој трећој својој кћери!

Ја ево учиних своје, а поптovanе читаоце молим, да и они учине што прије своје — а то да ми књигу што прије откупе; па ето ме одмах и са четвртом књигом!

У Карловцу, на јесене Задушнице 1893.

Манојло Грубић.

ПРИЈЕГЛЕД.

Петнаести раздиро.

Манастир Комоговина

Шеснаести раздиро.

О календару и о умањивању црквено-народнијех празника код Србаља 19

Седамнаести раздиро.

Јован Јовановић, седми владика Карловачког Владичанства од 16. новембра 1783. до 14. јуна 1786. 46

Осамнаести раздиро.

Генадије Димовић, осми владика Карловачког Владичанства од 14. јуна 1786. до 20. декембра 1796. 57
Српски Темишварски Сабор 1790. 101
Остали послови и закључци на Темишварском Сабору 162
Избор новог архијепископа и Митрополита на Темишварском Сабору 171
Српска Придворна Канцеларија 177
Законски чланак од године 1790/91. о иссаједињенима грчкога обреда 186
Х. Чланак закона од 1792. 206
Унутрашња епархијска управа за владике Димовића 220
Јоанићије Милојевић, гомирски архимандрит, администратор овога владичанства од 1797. до 21. марта 1798. 231

Деветнаести раздиро.

Стефан Благородију од Авакумовић, девети карловачки владика од 21. марта 1798. до 30. јула 1801. 233

Двадесети раздиро.

Петар Јовановић, Благородни од Видак, десети карловачки владика од 30. јула 1801. до 8. нов. 1806. 238

VIII

Двадесет први раздво.

Мојсије Благородни од Мијоковић, једанаести карловачки владика од 16. јуна 1807. до 14. декембра 1823.	248
Карловачко владичанство под владом француског цара Наполеона I од 2/14 октобра 1809. до 14/26. августа 1813.	255
Невоље у овоме владичанству послије француза	269
Унија у Тржићу за владике Мијоковића 1820.	277

ПРИМЈЕДБА.

Треба исправити прије него се прочита:

На страни 11. у 17. ретку озго мјесто манастир: Земун треба Шемљуг;
а мјесто : Парточ треба Партоши.

Тако то исто треба исправити на 12. страни у 11. ретку оздо.

На страни 16. у 18. ретку озго мјесто 1881. треба 1781.

" "	32. у 8.	" "	"	тај дао треба тај дан.
" "	67. у 1.	" "	"	Kövös треба Körös.
" "	179. у 9.	"	оздо	разлозимо треба разложимо.
" "	215. у 11.	" "	"	непрада треба неправда.
" "	344. у 10.	" "	"	већоном треба већином.

Биће још која ситнија гријешка или што су замијењена слична слова
или што је нешто наштампано скупа, а требало би за се — па таке ће сит-
нице и сами читаоци лако исправити.

Трећа књига.

ДРУГИ ДИО.

Српска Православна Црква у Карловачком
Владичанству.

(НАСТАВАК ПРВЕ И ДРУГЕ КЊИГЕ).

Петнаести раздво.

МАНАСТИР КОМОГОВИНА.

Ја сам већ у првој књизи Карловачког Владичанства на више мјеста спомињао манастир Комоговину и обећао сам, да ћу о томе манастиру посебну расправу написати. Па ево сад овђе искупујем своју задану ријеч. Само то морам напријед нагласити, да историја овога манастира спада у доба владике Петровића, (1774—1783.) о коме сам опширно писао у четрнаестом раздјелу друге своје књиге; и по своме добу и ова би расправа спадала у исти раздво о владици Петровићу; али по што ми ово није моглостати у другу књигу према одређеном оквиру, то с тога доносим ево ову расправу на почетку треће књиге, те се може сматрати као продуљење четрнаестога раздјела или историје о догођајима за владику Петровића. Главно је, мислим, да ништа не изоставим, што је главније и важније, а све једно је: дошло ма у коју књигу. Све скупа биће једна цјелина.

* * *

Српско-православни манастир Комоговина био је негда у Банији, у данашњој комоговинској парохији, и на истом мјесту, гдје је данас српско-православна црква. Комоговина лежи испод окрајака планине Шемарице, на потоку Суњи, и ту је од прилике средина пута између Петриње и Костајнице — овијех двају „штапскијех“ мјеста или за вријеме Крајине „штапскијех штација“.

Ја сам опширије написао већ у својој првој књизи Карловачког Владичанства, како су Турци освојили Банију

и заузели доње Поуње и с једне и с друге стране ријеке Уне, по што су из тијех крајева са свијем проћерали старосједиоце, Хрвате, који су најприје пребјегли преко Купе, а послије про сули се на све стране. У те опустјеле крајеве населили су Турци Србље као своју Рају, да им ради и да их храни, као што је то било по свијем крајевима, где је Турчин загосподарио. Раја је пребивала око градова и то: Костајнице, Дубице, Зриња, Јасеновца и Новог — од градова даље слабо се пружала, јер туда не бијаше сигурна од војничкијех нападаја. Њемачке посаде бијаху у Петрињи и у Храстовици и већ још по некијем тврђавицама уз саму Купу. Турска међа ишла је овамо према Петрињи на турске карауле: Утињу више да наше Бачуге, Будим и Соколац према Глинину у парохији Мајско-Пољанској — и онда већ на Топуско, на Перну и даље Сумеђом како сам то казао у својој првој књизи, где је ријеч о српскијем насеобинама по овоме владичанству.

Па и ова турска Раја сваку је згоду вребала, да се ослободи испод турског ропства. Ја сам већ написао у првој књизи а на страни 85. како је и ова Раја годила и проговоре водила са њемачкијем ћесарскијем ћенералима још 1596. да дође под хришћанске власти. Али тада још није могло бити ништа; још је било прерано, Турчин је још био сувишеjak. Него чим је настao познати нам велики рат од 1683—1699. и ови Србљи у Поуњу листом устану на своје Турке и при друже се хришћанској војсци ћесара и краља Леополда I. На први позив царевог ћенерала, војводе Баденског, рашири се устанак не само по Поуњу, него и по Босни све до Сарајева да је војвода пун задовољства могао јавити цару у Беч, како: „Одушевљени Хришћани, дан на дан лете под заставе Вашег Величанства, да заједно с нама на заједничког непријатеља ратују“. А не треба ни погађати ни нагађати, да су ови „одушевљени хришћани“ били Србљи — турска Раја.

И кад је 16. августа 1688. освојена Костајница, као главни град турске Крајине — освојена је тијем сва доња

Банија и велики комад Босне с оне стране Уне. Тада се одмах рашире и Србљи, — што су дотле били притиснути само уз градове — и даље од споменутијех градова све горе до Петриње и до Глине. Већ тада спомиње се, да је народ подијељен био у 21. кнежију, а то можемо рећи у 21. општину.*)
Тада је насељено и село Комоговина. Звријеме овога устанка изгори и наш манастир „Моштаница у Крајини Љутој“,**) где је било црквено средиште за наш народ што је био у Поуњу. А у ово вријеме био је црквени старјешина овијех крајева познати нам Дабро-босански митрополит, Атанасије Љубојевић, који је такођер одметнуо се од Турака и пристао уз побуњену Рају, па је с тога и он избјегао на ову страну.

Кад је изгорела Моштаница, пријеђу моштанички калуђери амо на ћесарску страну заједно са митрополитом Атанасијем, и смјесте се у Комоговини, подигавши ту нешто дрвене куће за манастир и малу дрвену црквицу, у славу Светијех Арханђела, као што је истога имена била и она у Моштаници. Манастир овај подигао је о свом трошку исти митрополит Атанасије, као што се то изрично спомиње у једној листини градачког „Кригсрата“, као тадашње главне власти за Крајину. Листина је та од године 1707. и већ сам је навео у својој I. књизи а на страни 256. Не умијем казати тачно годину, када је Атанасије подигао овај манастир у Комоговини, али се може рећи поуздано, да је подигнут одмах негђе послије 1688. године, јер те је године побјегао и митрополит Атанасије из своје пријестолнице, из Сарајева.

Па чим се склонио на мало сигурније мјесто, ето је одмах савио себи ново гнијездо, — ударио је нови стожерац, око којег ће се прибирати оно народа ради духовнє утјехе — а све је то урадио и не знајући још ни близу, на коме ће останути царство; ко ли ће туда господарити: Турчин ја ли

*) Види опширније о томе у мојој I. књизи од стране 90. па даље.

**) Види у I. књизи на страни 175.

*

Хришћанин. И чим је овај стожерак усадио, преда га на управу своме намјеснику Дијонисију Поповићу, па се вине у равне Котаре далматинске, а одатле у Лику, да и тамо прибира свој народ око себе, а све у сред боја, у сред људског покоља.*)

Године 1693. дао је костајнички заповједник, гроф Франц Ердеди, даровну исправу на манастирску земљу и шуму, а ту даровницу потврдио је 1725. гроф Емерих Ердеди, такође костајнички заповједник, где је била средишна управа за доњу Банију. Карловачкијем Миром 1699. потпала је сва земља између Уне и између Купе под нашу царевину. Међа је постала Уна, а овамо горе Глина и Корана. Тада је преселио на ову страну и онај српски народ, што је био на десном Поуњу, па се смјести и по горњој Банији, између Купе и између Петрове Горе, па се тако банске српске насеобине споје са онијем у Карловачком Ђенералату.

Манастир прозвао се тако по селу, а село се прозвало Комоговином, јер се исто мјесто тако звало још за старе хрватске управе. Ту је била хрватско-католичка парохија са црквом Св. Крижа, које је нестало са турском најездом; а још 1501. била је ту и парохија и црква.**)

И овај мали, дрвени манастир постао је одмах од свога почетка црквено средиште за сву Банију, као што је Гомирје постао за своју околицу а Медак опет за Лику и за Крабаву. У Комоговини преобивало је митрополит Атанасије, кад се гођ бавио у Банији, а по свој прилици ту је и умръ 1712. године. А кад је 1713. ово владичанство подијељено на двоје то јест: на карловачко-приморско и на костајничко-личко-крбавско, постала је Комоговина стална столица костајничкијех владика, напореду са Метком у Лици, где су ови архијереји преобивали, кад би се у Лици бавили; а дрвени двор у Метку такође је први подигао блажени митрополит Атанасије, као што сам то опширијије казао у својој I. књизи на страни 243.

*.) Види о томе више у мојој I. књизи на страни 234. и даље.

**) Старине IV. страна 204.

Тако су ту резидирали епископи: Дијонисије Угарковић од 1715—1716. — Никанор Митровић од 1716—1728. — Стефан Љубибратић од 1728—1738. — Четврти костајничко-лички владика, Алексије Андријевић (од 1741—1749.), који је први инсталiran и признат од домаћијех, хрватскијех власти, пренио је владичанску столицу у Костајницу, где је купио кућу и озидao нову, врло лијепу цркву. Исти овај владика озидao је и нову кућу за манастир Комоговину и нову, зидану цркву у славу Светог Преображења.*)

Остала старија историја овога манастира слабо је позната. Зна се толико, да је манастир био спромашан, и да су капућери живјели понајвише од парохија, које су по Банији опслуживали. Одлазили су тја и у Русију и отуда су доносили књига и другијех црквенијех прибора и за свој манастир и за остale цркве по околини. Тако се спомиње, како је комоговински игуман, Теодор Тинторовић, био у Русији 1715. и донио доста књига за манастир. О томе свједочи овај запис на штампаниј „Менеји“ за мјесец септембар: „Да јест ведомо васем отцем и братијам светаго манастира Комоговине, како ми ниже именовани, обретајуштем се тогда ва великом царствујуштем граде Москве и обретох зде игумена Кпр Теодора и јеромонаха Рафајила; пришли ради нужди прибавати службних књиг светому манастиру, тога ради и ми с усрдијем варучисмо им дванаадесет минаех на вас год, да принесу у светују нашу обитељ на службу светому манастиру и васем светим, а за душевни спомен родитељах моих, раба божија Степана и монахије Ане. Писах у Москви 1715. сеп. 14. Данил Митрополит Скендерије и Приморја, отачеством Негуш“.

*.) Види у мојој П. књизи страна 185.

А на једном „Служебнику“ стоји овај запис:

„Теодор Тинторовић недостојни игуман принесе сај службеник от славнаго града Кијева лето 1715.

О народној побуни за Тепе Кијука против увађања граничарске управе и њемачке „муштре“, која се додогодила у Комоговини 1751. споменуо сам већ напријед на страни 21. у својој другој књизи. И ова побуна свједочи, да је Комоговина била народно средиште и да се ту народ стјецао на молитву и на договоре. Можда је и ова побуна припомогла, да је овај манастир кашње насиљно укинут и калуђери из њега ишћерани.

Као што нам је добро познато, како је државна власт још на Сабору нашем 1769. почела да ствара што какве и чисто црквене уредбе онако по својој вољи, не обзирући се ту ни на Синод, ни на Сабор, о чему сам опширније писао у својој II. књизи — тако удари бечка влада и по српскијем манастирима. На Синоду, што је држан 1774. па се протекао и у 1775. поруче из Беча по комесару, барону Матезену, да Синод све мање манастире укине, ако се не могу сами уздржавати, или да све по два манастира споји у један. Синод збиља укине неколико омањих манастира, али за оба манастира у овоме владичанству: и Гомирје и Комоговину, ријеши Синод да се не укидају, него да остану на миру.

Комесар јави за ово ријешење у Беч, па и сама царица одобри, да оба споменута манастира остану и на даље; и то највише одобрење саопшти комесар епископату у синодској сједници дне 6. марта 1775. Па ипак је манастир Комоговина одмах на бразу послije насиљно укинут. Али прије него испричам: како је укинут манастир, морам друго нешто прије испричати.

Године 1776. опет се састане Синод у Карловцима, што но је имао да претресе прерађени регуламенат од 1770.*.) Царски комесар био је гроф Антон Јанковић-Даруварски. Овај

---

*.) Види више у II. књизи на страни 210. —

заповједи владикама да саставе и правила за калуђере и за наше манастире, па и тај посао да брже иде, поднесе комесар Синоду готова правила, баш као што је оно донио 1774. готов унијатски катихизис — па заповједи Синоду да та правила усвоји.

А правила та написао је унијат Атанасије Секереш из правила неког унијатског или римског манастира: каквијех Џистерцита или Траписта. По тијем правилима наши су манастири постали прави „Клоштри“, који не би имали никаква додира с народом. Осим тога дисциплинарна су правила ужасно строга — никако не би била за калуђере — Србље. Владике претресу та правила на бразу руку јер се све журно радило, и на сваку скоро тачку кажу своје примједбе, па најпослије замоле, да се у то питање још не дира.

Али нашем је Синоду било са овијем „монашескијем правилима“ исто онако као и са регуламентом од 1777. Ни једно ни друго није Синод усвојио, него је само казао своје примједбе на владине приједлоге, али влада не усвоји никаквијех измијена, него док је Синод још засједавао и своје примједбе стављао, дала је она штампати и калуђерска правила и регуламенат онако, како је сама саставила и једно и друго. Па као што је рекла за регуламенат, да је састављен договорно са Синодом, још је црње урадила са калуђерскијем правилима. Регуламенат је штампала и прогласила у своје име, али калуђерска правила штампала је у име митрополита Видака и у име Архијерејског Синода, па их је тако и прогласила, само да што већма омрази наш епископат са народом, па сада ево и са калуђерима. Барон Колер сигурно се надао, е ће сада наши калуђери скочити на митрополита и на владику.

Тако је Српска Хофдепутација на челу са предсједником јој, бароном Колером, сваку згоду употребијела, да што већма сломи и поништи и власт и углед нашег епископата. Али није није поступила тако насиљно и безазорно као баш код овијех правила. Она наптампа у Бечу велику књигу *in folio* где на почетку стоји:

„Викентиј божијеју милостију православни Архијепископ Карловачки, и всего во царствје Унгарији и частех јеј принадлежашчих обретајушчаго сја восточнија греческија неунитскија церкве илиричесако народа Митрополит и освјашчени всјежже в всевисочајших државах приставлених тогожде благочестија епископов Синод“.

За овијем долази адреса свијем архимандритима, игуманима калуђерима и т. д. и онда дугачки предговор, који је заузео пунијех десет страна по половици, јер све је штампано двоструко: латински и славено-српски онако напореду. Већ на први поглед на овај предговор види се, да ово нијесу писали наши епископи: ни једног ни другог текста. Иза предговора долазе права „Правила Монашескаја“ — „Regulae Monasticae“ — опет двоструко, и та су наштампана на 113 страна, гдје има свега и свашта, што је само за фратрове а не и за српске калуђере. Датума ни године нема.

Али сада долази оно, што је најљепше у овој ствари. Овако наштампана и тврдо у књигу повезана пошаље сама Српска Хоћепутација ова правила непосредно сваком манастиру уз заповијед, да се сви калуђери имају по тијем правилима владати. Можемо само мислити, како је ово морало страшно бити за родољубивога митрополита Видака, гдје му се овако иза леђа ради у чисто унутрашњем црквеном приједмету!

Али и наши калуђери врате жао за срамоту! Кад су добили ова правила из Беча онако без митрополитова потписа, без датума и без печата — одмах се досјете да није чист посао. Који су текст у правилима прочитали — и да ли су који прочитали, то не знам, али знам то, да су сви манастири једнодушно просто повратили добивена правила у митрополитску канцеларију са изјавом: да их они никако не примају.

Међу тијем изда влада и познати нам регуламенат 2. јануара 1777. и ту према калуђерскијем правилима уђе као

закон, и то у 47. чланку: да у будуће смију остати само они манастири, који могу сами од свога имања издржавати најмање осам калуђера скупа са настојатељем; па с тога да ће се у будуће тачно одредити: колико у коме манастиру смије бити калуђера. У чланку 48. наређено је: да у сваком манастиру имају бити по два настојатеља, а царица задржава за себе то право, да одреди оне манастире, у којима ће архимандрити бити начелни настојатељи; кад умре који архимандрит, онда има надлежни епископ три особе предложити митрополиту за такво мјесто, и митрополит има их предложити са својим мишљењем Српској Хофдепутацији, па ће онда сама царица једног од њих именовати за архимандрита. Ту се још строго забрањује милостињу купити калуђерима и не смије се ниједан никуд маћи из манастира да купи милостињу. Само ако би манастир погорио или би друкчије како пострадао, смије се купити милостиња, али само дозволом Српске Хофдепутације. Без више дозволе не смије се ништа ново зидати нити старо поправљати. Калуђери не смију служити по парохијама. Владике смију надгледати манастире, али и царица ће слати своје повјеренике, да уз епископа прегледе манастирско стање и са стране духовне и са економичне. Забрањује се најстрожије, да се епископи не усуде више узимати што од манастира.

У 49. чланку заповиједа се најстрожије, да се имају сви калуђери најтачније држати споменутијех правила (*disciplina monastica*) „која су нам од епископског Синода 1776. у Карловцима предложена, па која су од нас милостиво потврђена и која смо дали посебно доставити сваком манастиру, како на њиховом земаљском, тако и на латинском језику“

По овоме изгледа, да су калуђерска правила наштампана и проглашена још прије регуламента или одмах у почетку 1777. јер царица је потписала регуламенат 22. декембра 1776. (2. јануара 1777.) па у истом регуламенту ево заповиједа калуђерима, да се имају држати калуђерскијех правила, која је

она потврдила и посебно дала доставити сваком манастиру. Јасно је дакле са свијем, колико су се у Бечу обзирили на синодске примједбе, кад се зна да су синодске сједнице завршене 23. декембра 1776. (3. јануара 1777).

Најпослије у 50. чланку регуламента каже се, да ће изаћи посебна наредба, која ће регулирати манастирски посјед; и та је наредба скупа са регуламентом проглашена, па је у њој постављено правило: да сваки манастир мора имати за сваког калуђера по 40 рали земље и то: било оранице, кошанице или винограда.

И сад ме ево опет, да кажем, како је укинута Комоговина. На темељу ове овако самовласно постављене уредбе за наше манастире, добије митрополит ради Комоговине ову посебну царичину наредбу од 31. октобра 1777. где се вели: „Увиђели смо из добивеног описа калуђерског манастира Комоговине, који лежи у Банској Крајини а у Карловачком Владичанству, твога закона, да не може према утврђеном правилу ради општега реда хранити сам од свога чистога иматка осам калуђера, нити је исти манастир икада и издржавао толико калуђера, колико их треба па да може опстати манастир. С тога смо одлучили, да прогласимо речени манастир као укинут.“

Даље се наређује:

1. да се комоговински калуђери одмах распусте, па да се разреде на богатије манастире и то: Теофило Додош у Бездин; Стефан Жигић у Св. Ђурађ; Теодосије Беговић у Месић и Никодим Милобратовић у Ходош;

2. да се оба искушеника, што су сад у манастиру, поврате у своје краишке задруге, а исто тако да се отпусте и све манастирске слуге;

3. све плодно манастирско земљиште, онда зграде, вртао и млини да се све то процијени, па од тога да се најприје плати петрињскијем трговцима дуг од 30 фор., а на оно што претече, да се изда државна обvezница, и то на корист манастира Гомирја. А све непокретно имање нека се употреби на војничку службу;

4. све покретно манастирско имање: књиге, намјештај, разна оруђа, јело, пиће и т. д. то све нека се јавно прода, па добијени новци нека се подијеле на четири дијела, те нека се даде по један дио сваком ономе манастиру, камо су она 4 калуђера одређена.

5. црква са свијем својем прибором да се остави за парохијалну цркву.

6. Најпослије дуг од 70 фор., који је овај манастир дужан државној војничкој благајни, као припомоћ на ратне трошкове, да се са свијем опрости.

На крају вели царица, како је заповједила Загребачкој Ђенералкоманди да се све ово изврши до краја године 1777.; а митрополиту заповиједа најодлучније, да она 4 комоговинска калуђера пошаље у споменуте манастире још до краја мјесеца новембра.

Слична је наредба стигла на митрополита и ради нашијех манастира: Грgetега, Земуна, Парточа и Ковина.

Ђенерал-команда навали одмах да изврши добивену заповијед, те с тога одреди посебну комисију ради процење и продаје манастирског имања, у коју позве и владику Петровића. На поновљена наваљивања оде владика у Комоговину, гдје је само гледао, шта ради државна власт од српског манастира. Комисија процијени манастирско имање, али кад Ђенерал-команда изјави, да ће манастирску зграду претворити у официрски „квартир“, скочи народ као помаман, и био би растјерао комисију, да га владика не уталожи, обећавши народу, да ће молити царицу, нека не укида манастира. Владика извијести о свему митрополита и препоручи му народну жељу: да се манастир не укида. На то и Ђенерал-команда уступкне за час, те причека нову наредбу, по што јој владика Петровић објасни, да је сама царица преко комесара у Синоду изјавила, да се Комоговина не укида. Владика је збиља мислио, да је то нека пометња.

У својој другој књизи а у четрнаестом раздјелу ја сам јасно и потанко описао: како је постао и како је проглашен регуламенат од 1777; какве су тужбе због тога настале по народу; како је и сама царица увјерила се најпослије да је њезини први доглавници просто варају, па је ено и отела управу барону Колеру, као предеједнику Српске Хофдепутације, укинувши са свијем ову придворну област 2. декембра 1777. најпослије казао сам тамо: како је ревни митрополит Видак отишao у Беч, па све народне јаде и невоље, у оној знаменитој преставци од 5. фебруара 1778. претресао и истресао самој царици у крило. (Види II. стр. 229.)

Том приликом није митрополит заборавио ни манастира у Комоговини. Ево, што је написао о томе у реченој преставци:

„Кад је дакле њезино ц. кр. апост. величанство преко царског комесара, барона од Матезен, извољело најмилостивије изјавити митрополиту и свијем владикама дне 6. марта 1775. да имају и на даље постојати у Архиђејези ови манастири: Крушедо, Ремета, Хопово, Врдник, Јазак, Бешеново, Шишатовац, Ковеждин, Привина Глава, Беочин, Раковац и Фенек; а исто тако у осталојем владичанствима манастири: Месић, Св. Ђурађ, Златица, - Бездин, Војловица, Ораховица, Пајра, Комоговина, Лепавина, Гомирје, Ходош, Грабовац, Ковин и Бођани; па и ако је њезино величанство жељело, да Синод још укине манастире: Гргетег, Земун, Парточ и Ковин, па да их споји са онијем, који постоје, — ипак је њезино величанство допустило, да ова четири манастира остану у својем ондашњем стању до другог синодског закључка — то се тијем мање може докучити: 1. како се је могла највиша изјава мијењати? 2. како су се могли у Архиђејези манастири: Гргетег; у Карловачкој Дијеџези: Комоговина и у Будимској: Ковин, за које је речено да имају и на даље постојати — прогласити као укинути, па их заиста укинути без сваког синодског пристајања, и још мање што о томе није створен никакав закључак? 3. Како су у најновијем регуламенту нове уредбе постављене, којима се

нова и друкчија правила одређују у погледу постојања или укидања пашијех манастира, не обзирући се при томе ни најмање на споменуту, већ издату највишу изјаву?“

„Наравно, да је због овог честог и сваки пут друкчијег, али и сваки пут ограниченијег уређења нашијех манастира, па онда и због опажене намјере, да се манастири умањују, осјетљиво забољело свештенство и народ, те због тога морају бити озлојеђени на свога митрополита и на владике, што су пустили, да се по тако јасно изреченој највишој жељи речена три манастира: Грgeteg, Комоговина и Ковин укину, а не ће свештенство ни народ ни да чује за право извињавање у томе, да се то морало извршити по најонтијој заповиједи, коју је издала висока Српска Хофдепутација у највише царско име, и то у строго одређеном року. А рапта су речени манастири укинути овако једнострано, а без синодског закључка, ја не могу наћи другог узрока него оне законе, што су прописани за манастире и за које је заповиђено, да се имају најтачније и под тешкијем одговором држати, али који ипак нијесу свуда згодни, а то прва и друга тачка, којијем се одређује, да манастирско непокретно имање мора имати за издржавање свакога калуђера по 40 рали плодне земље: оранице, сјенокошце, винограда и пањњака али тако, да од тога једна трећина мора бити у ораницама; па с тога, где се нађе, да овај или онај манастир нема осам пута по четрдесет рали у сјенокошама, ораницама и у пашкулама, тај манастир већ по томе проглашен је као укинут; па се то одмах према томе и извршује. Али по што нијесу сви наши манастири у равници као они у Банату, него су већином у горовитијем и брдовитијем приједјелима, те због тога наравно да не могу имати толико земље под ораницама, кошаницама и под пашкулама, колико имају они што су у равницима. Па с тога и не може бити питања: има ли неки манастир за сваког калуђера по 40 рали равнице за сјенокошцу, ораницу и за пашкулу него се пита: колико он има у опште прихода од земаља и од оста-

лијех добара, и да ли тај манастир може своје калуђере честито издржавати? Па нађе ли се, да неки то не може, онда би требало умалити браство, а не одмах укидати сами манастир“.

„И по што је све ово жива истина, то је вијерни и покорни српски народ и клир опет принуђен најпонизније молити: да бисте, ваше ц. кр. апост. величанство, нај милостивије благоизвољели прогласити као сталне, не само све оне горе наведене православне манастире, за које је изјавио вашег величанства комесар, барон од Матезен, да могу и надаље опстати, него да бисте и оне, — који су међу тијем без синодског одобрења и закључка једнострano укинути а то: Грgeteg (о којем ћу још посебне разлоге најоданије предложити), онда Комоговину и Ковин, — у њихово прећашње стање што прије најправедније повратили; јер укидањем манастира Комоговине у Банији, тамошњем су народу, који добро и вјерно врши своје војничке дужности само позлијеђене оне ране, које још нијесу биле потпуно ни зацијелиле иза скоро укинутог му Костајничког Владичанства, којем је тај народ скупа с овијем манастиром припадао. И тај је народ тако озлојеђен, како ми јавља карловачки владика Петровић у писму од 7. јануара 1778.: да је на први глас о укидању свога манастира одмах изјавио своје нездовољство; па да се усудио пред самијем владиком не само најжешће осуђивати и свакојако пријетити, него да би био своје пријетње и извршио, и комисију за цијело растјерао, да га није владика обећањима и разлозима намолио, да се умири; а овај немир изазван је од стране Ђенерал-команде, што је закључила, да се манастирска зграда претвори у официрски „квартир“, — што је иначе врло противно установама наше Цркве, а имено: 23. правилу Халкидонског Сабора“.

Овако је писао митрополит ради Комоговине, а ево што рече у истој преставци за самовољно наметнута „монашескаја правила“.

„Не узимајући ни најмање у обзир нај милостивије зајамчене наше привилегије, по којима је митрополиту, владикама

и осталијем црквенијем људима дато право, да они сами уређују и стварају законе и уредбе: основне уредбе и монашеска правила предложена су нам под заповијед, да их примимо, држимо и по њима се владамо; („Die Regulirungs Puncta Grundsetze und Disciplinam Monasticam zur Annehmung, darnach Haltung und Nachlebung befehlweiss vorgeleget“), па због тога је свештенство и народ — особито кад се дознало, да је та монашеска правила саставио неки унијат, и да су та иста Синоду предложена, па да их је Синод и усвојио и са предговором као своје властито дјело прогласио — из свега тога подцрпли су сада јавну одвратност, сумњичење и неповјерење према својем митрополиту и владикама; а шта више: манастири су ето достављене им егземпларе и повратили. А у самој ствари, кад се упореде она правила, која су на Синоду претресана са онима што су ето одмах наштампана под именом „Disciplina Monastica“ — онда се виде многе тачке, које су једна другој противне; па су за то и дале повода смутњама и отпору код онијех, за које су проглашене“. За овијем ређа митрополит разлике између синодскијех примједаба и наштампанијех правила.

Као што сам већ казао (П. стр. 233.) на ову митрополитову преставку одговори царица рескриптом од 7. априла 1778. и ту је ради Комоговине у 37. чланку речено: да ће се искати још једном извјештај од Ђенерал-команде, па да ће онда слиједити најмилостивија резолуција; ако ли се не узмогне манастир повратити у прећашње стање, онда се заповиједа митрополиту, нека на ново моли, да се манастирска зграда не употреби за војнички стан, па ће царица заповиђети, да се зграда разори.

Да ли је што питана загребачка Ђенерал-команда, и што је она извијестила у тој ствари — то не знам; али знам да је дошао државни одвјетник у Комоговину, па ту све манастирско, што је било за продају: процијенио и на бубањ продао, а ни митрополиту ни владици није о том ни јављено.

Чим је за то чуо владика Петровић, запита петрињску регементу 21. фебр. 1778. како је то могло бити без његова знања — одговорила је иста регемента дне 30. марта 1778., да је то урадио државни фишкал Selleу, који је за то послан амо од више власти, а што за то није јавио владици — то регемента вели — да не зна. Види се, да нијесу ни чекали до даље царске наредбе. Домаће, политичне власти радиле су самостално, и не питајући за то надлежне црквене власти. Шта су урадили са архивом и са манастирским протоколима — а нешто је морало бити — ништа се не зна. Нема о томе ниђе ни спомена.

И тако је укинут манастир Комоговина, пошто је она царичина наредба од 31. октобра 1777. са свијем извршена. Манастирска црква остављена је за парохијалну цркву; манастирска зграда разорена је, па је саграђена мања кућа за пароха; манастир Гомирје добије по царичној наредби државну обвезницу на 4400 фор. која је уручена у Огулину, гомирском игуману, Јанићију Милојевићу 1881. године. Калуђери су рашкериани у манастире, како је то наређено из Беча.

А шта би са „монашеским правилима“, што но их каљеђери не хтједоше ни примити? Укинута су онако ћутке. Ту је и влада капитулирала пред калуђерима. У споменутом превишићем реескрипту од 7. априла 1778. вели се под тачком 31: да се редовна настава и унутрашња управа у манастирима повјерава владикама у нади, да ће се они старати, како ће монаси према своме чину владати се, и дјецу поучавати, где год прилике буду за то. То је послије дошло као закон и у Деклараторију у 48. чланак. (Види II. књ. 289.).

Митрополит Видак послије горњег ријешења хтједе да створи са свијем нове уредбе за манастире и за калуђере, па је мислио је ће бити најбоље, да то створи са самим калуђерима, за које се и стварају уредбе. С тога он нареди, да из сваког манастира пошаљу калуђери по једног свог заступника, па да се сви заступници састану на збору у Карловцима 16. но-

вембра 1778. Али у Бечу сазнаду за ту митрополитову паредбу и намјеру, па осуђујући пајонтије тај поступак забране: и Угарска Канцеларија и Ратни Савјет дне 3. новембра 1778. број 5847.: „сваки састанак и свако о томе вијећање“. Као разлог овој забрани наводи се: што то није прије објављено влади, па да се одреди комесар, а онда да је то цонизавање митрополита и епископа, да се у такијем стварима договарају са себи подвлаштенијема. Благо њима владикама, кад им овако дижу углед у Бечу!! Била је влада у то доба ужасно љута и на митрополита и на калуђере: на митрополита, што је онако одлучно брачио права своја и своје Цркве, а на калуђере — што су повратили „монашескаја правила“ — па с тога није дала никаквога састанка, а Бог зна чега се свега она бојала! Само је ето било: кад ви не ћете, како влада хоће, не ћете ље, ни како ви хоћете.

Овдје још морам споменути, како је љуто страдао комоговински игуман, Василије Ђерић. Он је окривљен због „богохуљења“ (*Blasphemie*), па га је због тога војнички суд у Вараждину осудио на десет година робије. То је било 1774. баш кад овдје није било владике. Ја сам најближније тражио, не би ли нашао што више о Василијној кривици, али не могох наћи баш ништа више. Чим је у прољеће 1775. дошао у Плашки владика Петровић, пошаљу јадног игумана под јаком стражом из Вараждина у Плашки, да га владика лиши свештенства и калуђерства. Али владика то не хтједе учинити, и они га одведу као свештеника на робију у Трст, где је робовао до 1779. Тада га помилује царица на заузимање православне, српско-грчке општине у Трсту. На препоруку владичину прими га гомирско браство у свој манастир и замоли једнодушно владику 8. дек. 1779., нека му благослови да може „Божију тајну совршивати, пошто је нама од потребоће у цркви, у парохији“. То владика и дозволи, те је Василије служио опет као јеромонах. У Гомирју је и умръо. По свој

прилици морао је кукавни игуман грдјети негдје Римску Цркву, па су га с тога и осудили; јер да је своју Цркву или своју вјеру грдио, не би га за то судио државни суд, а не би се ни владика за њу заузимао. А можда је и ова невоља припомогла, да се Комоговина укине, кад је ено све урађено на приједлоге политичнијех власти!

И тако сад знамо јасно и поуздано, како је постао и како је нестало српског манастира у Комоговини — скромне задужбине блаженог митрополита, Атанасија Ђубојевића, оног великог архијереја овога владичанства. Ја све држим, да ће бити и гроб његов у старој дрвеној црквици Св. Архангела. Нестало је Комоговине исто онако као и задужбине Јакшићеве у Метку — на силу и по жељи српскијех љутијех противника. Па при свем томе и данас окривљују се наше старе владике због тога. Тако вели о томе Никола Беговић: „Народ управ не зна да је цесарица укинула овај манастир, већ жали се јуто за то на владику Петровића, који да је долазио из Костајнице, па да су му калуђери дали кукурузнога крува јести, а њега да је то увриједило, те се он тако страшно осветио њима и Богу замјерио, што је манастир укинуо“.

Ако збиља народ овако мисли, мени је то јасно. Народ је наш навикао био све до седмог десетка прошлога вијека, да му у цркви господаре само владике, као законите црквене старјешине, па кад је видио, да од једном политичне власти, официри и „алвитори“ мунтавају цркве и црквене ствари — народ није могао ни помислiti у оно вријеме: да се то не ради владичином приволом и наредбом.

И опет је бечка влада постигла оно своје: завадила је народ са својијем владикама, а себе није окривила него владике — а то јој је био смјер код свију ондашињех уредаба и закона, што сам јасно доказао на крају своје друге књиге.*)

*) Види у конзис. архиви бројеве 103. 115. 119. 123. 130. Српско-далматински Магазин 1865. стр. 118—126.

Шеснаести раздио.

О КАЛЕНДАРУ И О УМАЊИВАЊУ ЦРКВЕНО-НАРОДНИЈЕХ ПРАЗНИКА КОД СРБАЉА.

Српско-православни народ, од како је почeo јoш у VII. вијеку примати хришћанску вјеру, примио је с њоме и њезин календар, који је усвојен за све Хришћане на првом Васељенском Сабору у Никеји 325. године. То је календар, који је римски цар, Јулије Цесар, исправити и завести дао на 45 година прије Христа, и с тога се зове Јулијански. Тада календар држала је и Римска Црква све до године 1582. Те године даде папа Григорије XIII. тада календар преиначити, те се прозва Григоријански или нови, а онај Јулијански поче се од то доба звати стари календар. Стари календар држе данас сви православни Хришћани и унијати, а сви остали Хришћани држе се новога календара, који је за Угарску и овамо за Троједницу усвојен 1587. године.

Кад је оно патријарх Чарнојевић 1690. послао из Биограда владику Ђаковића к цару Леополду, да иште од њега правице за српски народ, међу главнијем молбама била јо и та: нека би цар допустио, да се Срби слободно држе свога старога календара или синаксара. У познатој нам привилегији од 21. августа 1690. цар то обећа и потврди; а то је кашње потврђено и у свијем привилегијама, што их Срби добише. На календар су Срби полагали важност као и на своју православну вјеру. По своме календару светковали су наши стари све оне празнике, који су у „Служебницима“ и у

*

тицицима црљенијем словима назначени, а то је износило заједно са недељама 170 дана преко године. Међу овијем празницима било их је завјетнијех, који нијесу по свуда светковани, него у појединијем селима, варошима и породицама.

Али осим својијех празника, нагоњени су Србљи, који пријећоше амо, да светкују још и празнике Римске Цркве, којијех се је такоће онда много више светковало него ли данас.

Гдје су год Србљи били измијешани са римо католицима, дошли су одмах у сукоб са њиховијем новијем календаром. Римско свештенство нагонило је Србље, особито амо по Хрватској, да морају светковати римске празнике као и римокатолици, а своје од воље. Али гдје су Србљи били као Раја, н. пр. у Сјеничаку, у Утињи, у Славском Пољу, у Топуском и око Храстовице, онђе су баш нагоњени, да морају радити на своје празнике. Народ се је с тога љуту тужио својијем владикама, а ове Саборима и царскоме двору. Колико се зна, први пут заповиђено је од стране царске у оној деклараторији од 1727. да Срби, у Тамишком Банату и то у онијем мјестима, гдје живе смијешано са римокатолицима, морају нећељне и празничне дане римо католичке тако светковати, да се имају уздржавати од јавног рада и од онијех послова, који се ван куће врше. Већ сам навео, како се је сав наш народ обиљно одупрьо овој деклараторији, због чега је она исправљата и мијењата. У оној деклараторији од 1729. речено је, да се Србљи у смијешанијем општинама имају уздржавати од јавног рада: први дан Божића, Ускрса и Духова. Године 1731. октобра 10. изађе од Ратног Савјета наредба, да се православни народ у Угарској и у Војничкој Крајини има уздржавати на римске празнике од сваке јавне радње, на што је митрополит Вићентије Јовановић поднио преставку, да се она опозове.

Како су настали ратови и друге разне промјене, остало је ово овако неодређено до митрополита Ненадовића. Римокатолички епископат, и по Угарској и по Хрватској, непрестано

је нагонио Србље, да морају светковати и римокатоличке празнике. С тога су летјеле небројене тужбе на Србље. Митрополит Ненадовић одупирао се томе светковању „и усмено и писмено“ код царскога двора, али није могао успјети ништа. Он се позивао на привилегије, изјављујући, да без Сабора не смије примити никакове наредбе, која је противна привилегијама.

Године 1752. дне 13. септембра издаје царска наредба, „да је српскоме и влашкоме народу у свијем варошима и мјестима Нашег нашљеднога краљевства мажарскога и књему инкорпориратих земаља, као и у темишварском Банату, онда у војничкијем Крајинама и у Ђенералатима“ — слободно држати се старога календара Источне Цркве, грчкога закона, по својијем привилегијама, које су до сад и од нас најмилостивије потврђене; али у свијем онијем варошима и мјестима, у којијем с реченим народом и римокатолички поданици живу — четири већа римокатоличка празника: а то: Ускрс, Духове, Божић и празник тијела Христова или Брашанчева, то јест од она три прва само први дан, по што и онако исти народ своје нећеље осим тога с католицима једнако светкује — дужан је српски и влашки народ празновати, или најмање цио дан трговачке и занатлијске дућане затворене држати и никаквих великих и работних дјела непословати, да не би дали саблазни. А остале римокатоличке празнике никако нијесу дужни светковати, него имају од 8 до 11 часова до подне (у које се вријеме код римокатолика служба Божија држи) све трговачке и занатлијске дућане затворити, и за то вријеме не смију у дућанима никаквих дјела ни заната пословати, који се раде лупом и којима би се могло сметати или узнемиравати“.

Ова наредба саопштена је митрополиту Ненадовићу 10. октобра 1752. dakle kad је већ свијем државнијем властима издана. Tu изрично вели царица митрополиту, да је издала горњу наредбу „не могући усвојити његовијех како усменијех тако и писменијех против тога донесенијех „најподвизатељ-

нијих предлагања“. А као разлог вели царица: „што наш српски народ и сам од себе разумјети је дужан, да треба ову нашу заповијед пажљиво испуњавати, а исто тако и дужно поштовање земаљско државноме закону (вјери) и његовијем обичајима крјепко давати“.

Достављајући митрополит овај царски рескрипт владици Јакшићу из Беча дне 20. октобра 1752. вели: „како је царица поред непромијењеног држања и у будуће нашег источног старог календара — ипак најмилостивије заповједити извољела, да се светкују четири већа римска празника, а у осталае римске празнике да се само затварају трговачки и занатлијски дућани — а из приложеног у пријепису и у пријеводу најмилостивијег рескрипта опширенје разумјети може ваше преосвештенство, којим смо начином ми о томе њезином ц. кр. величанству, усмено и писмено, најкрепчије предлагали и молили, да нас од тога поштеди; а више без народнога Сабора представљати, нити могосмо, нити нам се то свиђало“.

На крају вели митрополит владици, нека све клиру и народу јави, да се зна владати, и да зна: каква је заповијед, воља и намјера царичина.

Овом је дакле наредбом поновљена 1752. она тачна о римокатоличким празницима из деклараторија од 1727. и 1729. као и она наредба од 1731. године. Иста наредба морала је бити поновљена 19. септембра 1758. јер се на ову наредбу позваше хрватски великаши на угарској Дијети 1764., кад оно тузише Србље, да не поштују речене царске наредбе, (Види о томе више на страни 46. тачка 5. у II. књизи,) па где иољаху царицу, да се даде пунा власт магистратима и жупанијама, да могу непокорне због тога казнити. Па макар што ова молба није уважена од царице, ипак су власти радише са Србљима самовољно као и прије. То се дознаје из оне саборске жалбенице 1769. што но је комесар Хадик не хтједе ни послати у Беч. Тамо рекоше народни заступници, да до-

маће државне власти нагоне „наше јединовијерне, да иду у католичке литије и да клече, што у нашој Цркви није у обичају, па се на то нагоне и бати-
нама и то: оно прво догађа се у Новој Градишкој и по многијем жестима у Славонији; а ово друго по Карловачком Беневалату и по Банији“. Тако је дакле православни народ, осим многијех својијех празника, морао светковати више мање још и многе римске празнике, где је год био измијешан са римокатолицима, а такијех је општина у овоме владичанству врло много.

На познатом нам Сабору 1769. дошло је до разговора и о нашијем празницима. У саборској сједници дне 20. јула заштите комесар од нашијех владика, да му даду списак: колико празника српски народ светкује и који су празници, на које би се могло допустити народу да ради: и. пр. који се светкују само за три часа или само до подне? У сједници, 24. јула, изјави комесар, да је царица дознала како у Православној Цркви има и таковијех светаца, који су једва прије 10 година за свеце проглашени, на што сви посланици одговорише, да то није истина, по што у њој нема ни једнога свеца, који није бар прије 300 година за свеца проглашен. У сједници, 4. септембра, предаду владике комесару захтијевани списак, којом приликом замолише комесара: и владике и сви посланици, да се не дира у црквени календар; на што комесар одговори: нека се не боје ни чега; јер царица не мисли чинити никакове измене у њиховом закону, али само хоће да зна, колико светаца светкује православни народ преко године. Међу тијем је друкчије било.

Сабор се сврши и разиђе, а владике остану у Карловцима, да држе синодске сједнице, први пут у присуности царскога комесара, и то истога грофа Хадика као што нам је већ познато. Ту изјави комесар царичину поруку — а царичина порука

владикама заповијед — да Си под извјесни број заповиједанијех празника од јавнога светковања разријеши.

Синод разријеши у свему 69 празника од мањијех, који су светковани обично само до подне, или који су светковани само у некијем крајевима, или у поједињијем ијестима; а ове празнике прогласи као заповиједане:

1.	Празник Божића	25.	декембра
2.	„ други дан Божића	26.	„
3.	„ трећи „ „	27.	„
4.	„ Ускршњи понедељак		
5.	„ „ уторак		
6.	Духовски понедељак		
7.	„ „ уторак		
8.	Великог Пётка		
9.	Спасовдана		
10.	„ Мале Госпојине пада	8.	септембра
11.	Крстовдана „	14.	„
12.	Зачатије Св. Ане пада	23.	„
13.	Престав. Св. Јеванђ. Јована	26.	„
14.	Покрова Св. Богородице	1.	октобра
15.	Св. Стефана Штиљановића	4.	„
16.	Св. Апостола Томе	6.	„
17.	„ Стефана, деспота срп. срп.	9.	„
18.	„ Јеванђ. Луке	18.	„
19.	„ Апостола Јакова	23.	„
20.	„ Димитрија	26.	„
21.	„ Арсенија, срп. архиј.	28.	„
22.	„ Архангела	8.	новембра
23.	„ Стефана Дечанског	11.	„
24.	„ Јована Златоуста	13.	„
25.	„ Апостола Филипа	14.	„
26.	„ Јеванђ. Матеја	16.	„
27.	„ Ваведенија	21.	„

28.	Празник Св. Екатарине	24.	новембра
29.	" Апостола Андрије	30.	"
30.	" Цара Уроша српског	2.	декембра
31.	" Николе	6.	"
32.	" Зачатија Св. Богород.	9.	"
33.	" Петозар. Мученика	13.	"
34.	" Обрезанија Господњег	1.	јануара
35.	" Богојављења	6.	"
36.	" Јована Претече	7.	"
37.	" Саве, срп. просвј.	14.	"
38.	" Антонија Великога	17.	"
39.	" Атанасија и Кирила	18.	"
40.	" Јефимија Великога	20.	"
41.	" Григорија	25.	"
42.	Повратак моћи Св. Јована		
	Златоустога	27.	"
43.	Св. Три Јерарха	30.	"
44.	" Сретенија Господњег	2.	фебруара
45.	" Симеона срп. (Нем.)	13.	"
46.	" Четрдесет мученика	9.	марта
47.	Благовијести	25.	"
48.	Св. Ђурђа	23.	априла
49.	" Јеванђ. Марка	25.	"
50.	" Апостола Јакова	30.	"
51.	" Јеванђ. Јована	8.	маја
52.	" Ап. Симона, Зилота	10.	"
53.	" Констант. и Јелене	21.	"
54.	Треће обрет. глав св.		
	Претече	25.	"
55.	Св. Апостола Вартоломеја		
	и Варнаве	11.	јуна
56.	" Кнеза Лазара срп.	15.	"
57.	" Ап. Јуде Брата Г.	19.	"

58.	Празник Рождества Св. Претече	24.	јуна
59.	„ Св. Петра и Павла	29.	„
60.	„ „ Илије	20.	јула
61.	„ Успенија Св. Ане	25.	„
62.	„ Происходж. честн. древ	1.	августа
63.	„ Св. Преображења	6.	„
64.	„ „ Апостола Матије	9.	„
65.	„ Успенија Богородичина	15.	„
66.	„ Убруса Христова	16.	„
67.	„ Усјечења	29.	„
68.	„ Положеније појаса Св. Богородице	31.	„

Кад се ка овијем празницима додаду још 52 недјеље заједно са ускршњом и са духовском, онда излази, да је наш народ до 1769. светковао свега 120 заповиједанијех празника. А осим овијех било је још доста празника од онијех разријешенијех, који су светковани као црквене славе или „храмови“, као Крсна Имена или као завјетни празници у једноме мјесту или у једној околини.

Од српско-пароднијех празника слављени су дотле по цијеломе народу: Свети Сава 14. јануара; Св. Стефан Дечански 11. новембра и Св. Симеон Мироточиви (Немања) 13. фебруара. За остале свеце „српскога рода“, знао је само онај дио српскога народа који је живио у околини онога манастира, у којем се налазила у рукопису служба ономе свецу; или у којем је почивало тијело тога свеца. С тога Синод прогласи као заповиједане празнике још ове српске свеце: 1. Св. Стефана Штиљановића 4. окт. 2. Св. Стефана, деспота српскога 9. октобра. 3. Св. Арсеније, архијепис. српскога 28. октобра. 4. Св. цара Уроша 2. декембра. 5. Св. кнеза Лазара 15. јуна. Свега dakле заповиједанијех српскијех светаца било је осам, а у својима манастирима и у околинама светковани су као и прије ови српски празници: 1. Св. Симон, Првовјенчани

краљ српски 24. септ. 2. Св. Краљ Милутин 30. октобра. 3. Св. Јован, деспот српски 10. децембра. 4. Св. Максим, српски архијеп. 18. јануара. 5. Мајка Анђелина 30. јула.

Са овом синодском уредбом као да је народ био задовољан. Бар се не спомиње, да је где било незадовољства, јер је Синод разријешио већином оне празнике, који су светковани обично само до подне, или за вријеме литургије. А напротив народу је било по воли, што је Синод прогласио још пет српских празника као заповиједане. То се и по томе познаје, што се и данас у многијем црквама по овоме владичанству налази „Срблјак“, и то онај, што је штампан у Римнику и послије у Русији. Цркве су дакле одмах понабављале и књиге да могу служити службу својим светитељима.

Митрополит Ђорђевић даде наштампати у Бечу 1771. изборник разнијех молитава под насловом „Секрание избраних молитв“. (на велико коло и на 54 листа) где је додат и црквени календар, у којем су сви заповиједани празници, заједно са свијем српским, и заповиједанијем и незаповиједанијем, (13 празн.) прљенијем словима наштампани. Исте те године наштампан је у Бечу и засебни „Мѣсяцословъ“, у којем су takoђе прљенијем словима назначени сви заповиједани празници. Ова уредба остане овако до 1775. године.

Велики број српско-народнијех празника код Србаља, у споменутијем календарима, врло пане у очи бечкијем Језујитима. Њихов рачун није подносио, да Срби славе толике своје чисто српске светитеље. Већ нам је познато, да је послије избора владике Видака за митрополита, држат Свети Синод 1774. год.

У једној од синодскијех сједница предложи комесар Матезен, како је царичина жеља, да се још неки заповиједани празници разријеше. Синод мораде и на то пристати, па разријеши од наведенијех 68 заповиједанијех празника још 27 међу којијем све српске, осим једног празника Св. Саве.

По што сам већ изређао поименце заповиједане празнике послије синодске уредбе од 1769. то ће овђе дosta јасно бити, ако само по данима и по мјесецима наведем разријешене празнике, и то из оријиналне окружнице митрополита Видака од 30. марта 1775.

Разријешени су они празници, што падају:

септембра 23.

октобра 1. 4. 9. 23. 28.

новембра 11. 14. 24.

декембра 2. 9. 13.

јануара 7. 17. 20. 27. 30.

фебруара 13. (Немања)

маја 8. 10. 25.

јуна 15. 19.

јула 25.

августа 1. 16. и 31. свега дакле 27.

Мјесто Св. Стефана, српског деспота 9. октобра остао је и на даље као заповиједани празник Св. Апостол Јаков, Алфеов. Те тако с овом попуном остала су 42 заповиједана празника онако, како сам их већ споменуо.

Као што се види, морао је овога пута Синод разријешити све српско-народне празнике, осим једнога Св. Саве, а да је Синод то баш морао учинити, већ сам навео о томе свједочанство митрополита Видака у својој другој књизи на страни 230.

Ову нову уредбу потврди царица рескриптом од 19. јануара 1775. Па као да су знали у Бечу, да ће ова нова уредба бити неповољна народу; јер у царском рескрипту заповиједа се митрополиту, да разријешене празнике одмах прогласи по народу, али нека изрично нагласи, да је то учињено синодскијем закључком; и нека својјем начином поучи и увјери народ, да је Синод овлаштен такова разрјешавања чинити, а народ „да је дужан слушати и покоравати

се својијем духовнијем и од Бога постављенијем властима“. Исто тако нека и владике поуче своје свештенство, да то јасно докаже народу, а ако који свештеник не би умio темељито спутити народа, томе нека владика напише поуку. Што се тиче, вели се даље у царској заповиједи — „народнога свеца Саве, којега је Синод одредио за заштитника српскога народа; исто тако и грчкога народнога празника, Константина и Јелене, — те празнике треба у опште и особито огласити народу, а од светковања осталојех народнијех празника треба га одвикнути. (und sie daher von Feyertägen ander weiten Provincialen abwenden). Из овијех царичинијех ријечи изгледа, као да Синод није био разријешио од светковања све српске светитеље, већ као да је због тога била нека посебна примједба. Ја не вјерујем, да су владике са свијем добре воље разријешиле празник Св. Стевана Немање и Стевана Дечанскога, који су од вајкада светковати по цијелом српском народу. Али у Бечу су баш хтјели, да укину све српско-народне празнике.

У истом реескрипту јављено је митрополиту, да ће о Ускреу 1776. изаћи нови календар, у којем ће бити назначени сви заповиједани празници према овој новој уредби.

Најпослије пријети царица свештеницима, да ће погубити парохије, ако не буду поштовали ове наредбе; ако не буду наговарали народ да ради своје послове на дане разријешенијех празника и ако не буду све отклањали од народа, што би га подсеђало на пређашње светковине. А ако ли падне у те дане црквена слава или нечије Красно Име, нема у царичином реескрипту ни спомена, да би се онда смјели и разријешени празници светковати — као што је то Синод изрично молио и предложио.

У смислу ове заповиједи прогласи митрополит Видак дне 20. марта 1775. и разријешене и заповиједане празнике, а владика Петровић исто тако прогласи их 5. маја исте године

по овоме владичанству. Уједно добију и државне власти заповијед, нека и оне строго пазе, да се не ради у разријешене празнике. Овдашње свештенство, бојећи се да не раздражи народа тако наглом промјеном, прогласи ову наредбу, али многи свештеници ипак закажу, да ће они и надаље служити на дане разријешенијех празника, па позву и народ, да долази на молитве, коме је то можно. А други опет препоруче народу, нека светкује те дане само до подне, или бар по три часа изјутра. По парохијама манастира Гомирја нијесу хтјели калуђери ни прогласити нове уредбе. Можемо само мислити, како је то мучно било једном укинути неки празник, који се је у народу од памтивијека светковао, као н. пр. Св. Стеван Немања, Стеван Дечански, Кнез Лазар, Св. Игњатија, Огњена Марија и многи други. Све је то брже боље јављено у Беч, а отуд загрми на митрополита и на владику најстрожија заповијед дне 3 фебруара 1776. да се нова уредба најтачније проведе и поштује, а проте и свештеници, који су се показали непокорни, да се казне, па да се тја збаце с парохија, који су најкривљи. Митрополит изда у томе смислу нову заповијед, али ни послје тога није хтио народ свуда, да се држи уредбе о празницима, него је псовао због тога и свештенике и владику, биједећи их, да су они то учинили само с тога, да имају мање посла и да народ што прије поунијате.

Нови владика Петровић страшно се због овога замјери народу. Свак се сјећао владику Јакшића говорећи: „Еј не би тога било, да је он жив!“

Међу тијем наптампају у Бечу и обећати нови календар, па га растуре по свештенству и по народу. У томе календару падну у очи велике три новотарије, каквијех дотле не бијаше код нас. Прва је новотарија — и то замашна — била та, што је у новом календару отпочета нова година од 1 јануара дакле као што тако почиње, по новом, Григоријанском календару; а не од 1 септембра, као што тако почиње по старом,

Јулијанском календару и као што су тако наштампали сви наши календари или мјесецослови по толикијем црквенијем књигама. Друга новост била је та, што су мјесечни дани раздијељени по седмичнијем данима, т. ј. стављен је прије сваког датума и седмични дан, те са одмах знаде: кога седмичнога дана пада који мјесечни дан или датум, а не онако, како је то у црквенијем књигама, где су мјесечни дани поређани без седмичних дана, и ови се могу сазнати само по „нећелном числу“. И с тога су црквени календари „вјечити“ а ови се морају сваке године прештампавати, како се то и данас ради. А трећа новотарија била је, што је од српско-народнијех светитеља само Свети Сава као заповиједани празник прљенијем словима наштампан. Осим тога пало је и то јако у очи, што су светитељи наштампани само онако скраћено по именима, а нема уједно: ко су они и од куда су били, као што је то у црквенијем мјесецословима, где у некима има наштампан и кратак опис живота дотичног светитеља.

Прве двије новотарије узете су из рускијех календара, а тако их је завео цар, Петар Велики. Он је увео у Русији, да се нова година — али грађанска а не црквена — започиње од 1. јануара, па је то ето прешло и к нама први пут 1776. па се од то доба непрестано и држи код нас.

Овај нови календар највећма је дао повода свештенству, а преко њега и народу, да је за забиља сумњао на митрополита и на владике, е су у тајном договору са бечком владом и са Језујитима, да се православни народ поунијати. Само се може помислiti, како је било у души нашег свештенства, кад је од једном добило календар, где нова година почиње од 1. јануара — „у сред зиме кад јој вријеме није“, — а дотле није још ни знало, да има нове године и у то доба.

Да богме, човјек се свemu привикне, па и ми смо се данас тако привикли на то, да многи и многи потомак старијех ћедова и праћедова данас вишe и не зна, да црквена нова

година почиње од 1. септембра, и да је ова данашња нова година од 1. јануара за нас Србље само календарска нова година, кад мијењамо годишње календаре и друге што саквe рачунске књиге. Шта ли би рекли наши стари светиеници и писмени људи, да данас нешто виде своје потомке, како су од нове године — по календару папе Григорија — начинили себи највећи празник у години? Шта ли би рекли, да данас виде: како се на тај дао спремају и дају јавне забаве различијех задруга? А шта ли би тек рекли, да виде: како предсједници тијех задруга и тијех удружења већ у напријед у јавнијем гласилима објављују, како ће у поноћи честитати „нову годину“ својем задругарима и присутнијем члановима? Са свијем копирани римски „Силвестер-абенд“! Шта ли би рекли, да сазнаду: е им потомци и не спомињу више на тај дан „Малог Божића“ и „Светог Василија“ — па ни проповједници у бесједама — већ само „нову годину“ — по Григоријанском календару? Па шта би текар онда још рекли, да виде: како им потомци тога дана „гратулирају“ господи и усмено и писмено — али откривенијех глава и расклопљенијех шака — на просјачку подјелу? А шта би рекли? Рекли би за цијело: е то нијесу њихови потомци, е то нијесу православни Србљи! Сва је срећа још у томе, што сељачки народ — бар амо у овијем крајевима — не зна о тој календарској новој години баш ништа. И моје је лијепо увјерење, да ништа није штетовао, што за то још не зна, као што ни господа по варошима нијесу ништа добила, што ту „нову годину“ онакијем „култом“ славе и исплаћују!

Већ нам је добро познато, како је постао и како је наштампан и проглашен регуламенат од 1777. Уз овај регуламенат додати су у другом прилогу сви већ назначени заповиједани празници; а у LXXII. чланку заповиједа се, да се само у прилогу проглашени и назначени празници имају светковати, а на све остale, од Синода разријешене, да треба

радити, а не светковати. Ту се допушта светковати по вас дан и разријешене празнике, ако падне у те дане: црквена слава, Крсно Име или иначе који завјетни празник. У истом регуламенту а у LXXI. чланку прописан је закон и у погледу светковања римокатоличкијех празника. Ту је узакоњено, да Србљи држе свуда, гђе их год има, слободно свој стари календар, али у свијем градовима и мјестима, гђе живу помијешани са римокатолицима, ту да су дужни светковати велике римске празнике и то: прве дане Божића, Ускrsa и Духова и онда празник Тијелова; а у остале римске празнике дужни су Србљи од 8—11 часова позатворати своје дућане и уздржавати се од сваке лупе и од сваке јавне работе, којом би се сметало богослужењу, или којом би се дало повода неком приговору и метежу.

Какво је незадовољство овладало по народу због регуламента, због календара, због празника и због катихизиса, то сам већ казао напријед. У погледу празника највећма је било неправо народу, што су нарочито разријешени од јавнога и од општенароднога светковања српски народни светитељи — сви осим Св. Саве. Ево како о томе писаше Будимци 24. нов. 1778. подјупану у Беркасово: „Знаоми, премилостиви господине, да нови календар имате ви у руках ваших, кога су у Карловци тајно без народа наше владике и митрополит начинили, и од имена карловачког синода у народ чрез протопрезвитеље пустили, и наше светитеље многе наипаче србске у том календару касирали, а тому би се и сами неразумни чловјек могао досјетити, куда то иде; будучи да и у регуламенту јавно стоји, да от 8 до 11 часов морамо све римокатоличке светце, окром она четири велика празновати. Друго пак, чго су неколико светаца српски и оставили међу праздницима, али нису хотјели у календару

именовати, да су србски, то је чисто јасно, да би наша деца мало по мало не знала и да би не вјеровала, да смо ми имали от свога рода и племена свјате и богоугодне људе кадгод. А на ма наши светци несуга за касирање ни за отиет, зашто ми от њих не находимо никакве штете ни убитка најиањега у свој нашој радњи, него јоште, Бога чрез њих славеште, осекамо благословеније и великују милост божију у свачему на на ма“.*.) Сличнијех изјава има и више.

Из овога се најљепше види, како је наш народ збиља сумњао на своје владике, а види се да је и митрополит Видак праву истину казао царици у оној својој жалбеници 1778. кад је рекао: „... али из оне примједбе, што се сваке године меће на календарски насловни лист, дознаје народ, да су ти празници укинути синодском наредбом 1774., а не ће народ да зна, је укидање празника оба пута (на Синодима 1769. и 1774.) морало се извршити у слијед жестоког наваљивања царскијех комесара“. А што је све митрополит написао у жалбеници ради календара и ради празника: прочитај још једном у мојој другој књизи а на страни 230!

Али сви митрополитови приговори нијесу помогли у погледу празника. Влада остане код своје пређашње наредбе, па с тога заповједи царица посебном наредбом од 6. априла 1778. да се сви, и разријешени и заповиједани празници, на ново прогласе по цијелој Српској Митрополији, али да митрополит најозбиљније спути народ, да то тако мора бити. Није била друга него слушати преко срца као и добре воље. Саопштавајући митрополит овдашњем владици Петровићу царску наредбу 22. јуна 1778. вели између осталога: како је архијерејски Синод онијех 96 преко године избројенијех светковина за то разријешио и на радњу благословио и „без гријеха сло-

*.) Види Гласник, 2. одјељ. збирка III. стр. 392—3. —

бодне оставило, за што нијесу опште од цијеле Цркве и по свијем државама и покрајнама за празнике узакоњене, ни у опште светковати заповиђене, него су у некијем мјестима држане и светковане, а у другијем нијесу; и тако се учинио људски обичај већи и старији, него ли сама Црква и црквени пастири, а по томе него ли и сами Бог“.

У исти мај стигне на владику посебна наредба од Ђенералкоманде, да се празници према царској наредби на ново прогласе по свијем црквама и парохијама, — али пред једнијем вишијем официром и то, који говори „народнијем језиком“, како би могао народу све што треба казати и објаснити.

Све је тако и извршено. Одређени су били штабални официри, који су ишли од цркве до цркве, те су свештеници морали пред њима најприје прогласити заповиједане празнике, па онда оне који се више не смију светковати. И на то су онда официри, већином иновијерци, јер Србљи су били ријетки — држали своја објашњавања, где су царскијем именом забрањивали: да се на разријешене празнике не смије ни звонити, ни служба служити, нити се народ скупљати на молитву; него да народ мора у те дане радити, и ако не буде радио, да ће бити још и кажњен, на што ће пазити компанијске власти.

Народ је ово слушао и снебивао се од чуда, где му официри од једном забрањују светковати и Богу се молити: на Св. Симеона Мироточивога, Стевана Дечанског, Св. Луку, Огњену Марију, Св. Пантелију и Прокопију, Св. Петку и на многе и многе светитеље, које је он од памтивијека светковао и јавном молитвом поштовао, па који су му по мјери вјере и помагали. Јест, народ се најприје снебивао и чудио, али је овијем насиљнијем и пренаглијем кораком од стране државне власти посијано уједно и оно најопасније сјеме, а то је сјеме вјерске сумње, па је за кратко вријеме од тога сјемена по-никao плод невјерства, немара и непоштовања свештеничкijех опомена и позивања тако, да су послије десетак два ли година

*

царски официри опет ишли од цркве до цркве, па батинама скупљали и сагонили народ у цркве и у заповиједане празнике, као што су га ево сада разгонили од цркава тобоже у незаповиједане празнике. На своме мјесту мало послије на вешћу за ово и доказе. Народ се саблазнио а свештенство је пред народом осумњичено, као да је све дотле варало народ, кад га је и на те дане позивало у цркве на молитву. Све се то могло мало по мало израдити, само да се хтјело!

Ова уредба о празницима узакоњена је и у Деклараторију од 1779. у 65. чланку; а исто тако узакоњено је у 69. чланку, да се све важније наредбе проглашују у црквама пред повјереницима државне власти. Тако остане ова уредба о празницима на миру до године 1786.

Цару Јосифу II. и његовијем властима учини се, да је у нашој Цркви још сувише заповиједанијех празника, и с тога Угарско Најесништво интиматом од 13. септембра 1784. број 21304. препоручи свијем владикама, да још што већма смање заповиједане празнике, али није речено које, него је то остављено владикама на вољу. Митрополит Путник одговори на ово, да се празници не могу смањивати без Синода. У прољеће 1786. састане се опет архијерејски Синод, па ту комесар изјави, како је царева воља, да се још неки празници разријеше. Синод послуша и овога пута, па од 42 заповиједана празника разријеши ево ове:

1.	Празник Св. Јеванђ. Јована		пада	26.	септембра
2.	"	Апостола Томе	"	6.	октобра
3.	"	Јакова Алфеова	"	9.	"
4.	"	Јеванђ. Луке	"	18.	"
5.	"	Јована Златоуста	"	13.	новембра
6.	"	Јеванђ. Матеја	"	16.	"
7.	"	Апостола Андреја	"	30.	"
8.	"	Атанасије и Кирила	"	18.	јануара
9.	"	Григорија	"	25.	"

10. Празник Св. четрдесет Мученика „ 9. марта
11. „ „ Јеванђ. Марка „ 25. априла
12. „ „ Апостола Јакова „ 30. „
13. „ „ Ап. Вартоломеја и Варнаве 11. јуна
14. „ „ Апостола Матеја 9. августа
15. „ „ трећи дан Духова.

Царскијем реескриптом од 7. августа 1786. потврђени су заповиједани празници, који су овијем редом поређани:

1. Празник Обрезанија	1. јануара
2. „ Богојављења	6. „
3. „ Трију Јерараха	30. „
4. „ Сретенија	2. фебруара
5. „ Благовијести	25. марта
6. „ Св. Ђурђа	23. априла
7. „ Ивањ-дански	24. јуна
8. „ Св. Апостола Петра и Павла	29. „
9. „ Св. Илије	20. јула
10. „ Преображења	6. августа
11. „ Велике Госпојине	15. „
12. „ Усјековања	29. „
13. „ Мале Госпојине	8. септембра
14. „ Крстов-дана	14. „
15. „ Св. Димитрије	26. октобра
16. „ Арханђела	8. новембра
17. „ Ваведенија	21. „
18. „ Св. Николе	6. декембра
19. „ Божића	25. „
20. „ Сабор Богородице	26. „
21. „ Св. Архиђакона Стефана	27. „
22. За сваку народност православне вјере посебни народни празник и то за Србље: празник Св. Саве 14. јануара; за Грке: Св. Константина и Јелене 21. маја, а за Романе: Св. Петке 14. октобра.	

23. Празник Велики Петак
 24. „ Ускршњи понедјељник
 25. „ „ уторак
 26. „ Спасов-дан и
 27. „ Духовски понедјељник.

Даље се вели у царскоме рескрипту, који је упућен на Угарско Намјесништво од ријечи до ријечи овако: „Што се тиче проглашивања ове наше највише наредбе, то допуштамо, да се и заповиједани и разријешени празници у наше највише име проглашују од свештенства са амвона, да се не би општијем прогласом побудило у народу неко подозијевање или неко варање; али свакако треба о овој нашој највишој наредби извијестити све судове и сва мјесна поглаварства, па их спутити, нека тачно пазе, да се само од нас потврђени празници проглашују народу за заповиједане, а они остали за разријешене и за укинуте, али тако, да је свакоме у те дане слободно радити све своје послове, и да иста поглаварства — ако се не би ова наредба тачно вршила — дужна буду пријављивати то дијецезалнима владикама, па по потреби и вишијем властима, само да ова наша највиша наредба у пуној снази остане и да се опет не поткраду, површијем извршивањем исте наредбе, стари нереди.

У осталом имају грч. несједињене владике подвлаштено свештенство спутити, да не остане само на огласу разријешенијех празника, него нека баш оно предњачи народу својим добријем примјером, обрађујући своја поља баш на те дане. Уједно нека мјесна поглаварства нареде, да се у те дане држе сајмови; да се отварају дућани; да се забране свирке и т. д. како би се тијем доказало, да су та празници заиста укинути (abgestellt).

Што се тиче онијех светаца, којијем је по нека црква посвећена, то смо и те потврдили из разлога: што се свуда

не светкују, него само на ономе мјесту, и што се то светковаше не може пренијети на недјељу; али очекујемо, да не ће владике — као што су се завјештале — у напријед ни једне цркве посветити на име онога свеца, који је укинут или који није никда ни светковат. С тога имају владике на крају сваке године подносити влади списак онијех светаца, на чије су име у оној години посветили неку нову цркву, како би се тијем добило увјерење, да се владике тачно држе својега завјета”*).

Овај царски рескрипт прогласило је Угарско Намјесништво 3. октобра 1786. под бројем 42862. Али по што је опет било некијех нереда, то је исто намјесништво поновило горњу наредбу 8. јануара 1788. под бројем 1578. Исто намјесништво издало је наредбу 15. јула 1786. број 29127. којом је дозвољено, да се смију четири пута преко године носити литије и то: 1. на Богојављење; 2. на Ускре; 3. на Св. Марка и 4. на празник кад слави која црква, али тако, да се не смије носити литија преко сеоске међе. А дозволом од 10. августа 1786. дозвољено је, да православни смију у очи Богојављења светити водицу у цркви. Ова уредба о празницима важи и до данас за Карловачку Митрополију, и послије тога није више дирато у празнике наше Цркве. А како су календари из Теб-

*) Послије овога долази у овоме рескрипту, што до душе не спада на празнике, али је вриједно да се зна, — ево ово: „Даље су замолили новонаизврани и они, који су премјештени грч. несј. епископи, да би се укинула њихова уобичајена инсталација, кад наступају у владичанство, него да би одмах послије царске потврде заклињали се у Синоду и у присуству нашега краљ. комесара, — али не оном заклетвом, која је прописана у Деклараторији, него оном, којом се заклињу сви остали наши поданици, када добију неко достојанство. Што се тиче ове молбе, то се не може одступити ни од начина инсталације ни од заклетве, како је то прописано у Деклараторији; и с тога се ова њихова жеља не може испунити, које им кажите уз додатак, да их ми од већијех трошкова, који су скопчани са овијем чином, — а особито од гошћења, — са свијем разрјешавамо; и да би владике шта више заслужиле наше највише одобрење, када би чин инсталације обавиле, колико је само могуће мањијем трошком“.

саревине прелазили у Србију и у Црну Гору, то се и тамо исти ови празници поштују као заповиђдани. И тамо је дакле усвојена ова уредба о празницима онако са стране унесена. Али код свијех забрана и данас наш народ слави и светкује још многе и од онијех забрањенијех празника, све и ако не бива у те дане јавног богослужења по црквама. Није то лако истријебити из народа вјерске обичаје!

За цара Франца I. позове Угарско Намјесништво интиматом од 4. октобра 1814. број 23034. митрополита Стратимировића, да каже, како би се и за нашу Православну Цркву завео нови Григоријански календар, али митрополит одговори на то врло опширно 9. новембра исте године, гдје врло темељито одбије то захтијевање, доказавши влади да то никако не може бити из многијех и многијех разлога, а међу главнијем разлогима навео је и то: да би ми овдје у Ђесаревини оцијепили се од осталог српског народа, који живе по: Србији, Босни, Црној Гори, Далмацији и т. д. и да би се оцијенили од Православне Цркве, која се свуда држи старога календара. На ово одустане влада од даљијех преговора; али године 1825. опет се заподјене то питање, но бразо се опет одустане од свега.

Године 1844. заподјенута је иста ствар по трећи пут на Угарској Дијети, ал ту се мушки одупре увађању новога календара, у Православну Цркву, митрополит Јосиф Рајачић и будимски владика Платон Атанацковић. Од то доба није се више заподирало питање о увађању новог календара.

Наредбом кр. Угарског Намјесништва од 5. октобра 1831. број 25853. а на темељу царске резолуције од 29. јула 1831. број 8483. прибројен је и празник Св. Стевана, угарског краља (20. августа) к нормалнијем празницима Римске Цркве те је заповиђено, да тај празник „сви становници краљевства без разлике вјере“ морају светковати као и остала четири нормална римска празника, то јест онако као: Божић, Ускrs,

Духове и Тијелово. Владика Мушицки прогласи ову наредбу дне 16. новембра 1831. К. 891. само за пархије по Пропрвинцијалу. Годину дана кашње изађе наредба истога Намјесништва од 5. септембра 1832. број 24421. којом замијера владици, што се горња наредба слабо поштује, те му се заповиједа, да је на ново прогласи по цијелом владичанству. На то прогласи владика дне 16. новембра 1832. К. 641. горњу наредбу и по Крајини, где је заповиђено свештенству, да ову наредбу објави у цркви, и нека му заповједи у име царево, да тај дан светкује „изван цркве“, ништа не ради, као ни у остала заповиједане празнике. А наравно, ово се тицало само онијех мјеста, где живу Србљи са римокатолицима.

На ово морам нешто озбиљно да примијетим, а није ми мило. У споменутом циркулару блаженог владике Мушицког од 1832. стоји овако од ријечи до ријечи: „јако празник свјатаго Стефана Протокраља Мађарскаго к нормалним празником Краљевства причислен јест, и јако на тој празднични дењ, иже 20. августа по рим. јест, вси жители Краљевства, без разлиција закона, в ње цркве, од свјегих оних дјел, јаже во прочих празничних днех бивати запрешчајутсја предостретатисја имут; прочеје произволенију Еванђелическаго вјероисповједанија људем остављајетеја, ашче и којим торжествованијем закона својего, памјат блаженаго перваго Краља Мађарскаго во свјатих својих храмјех славити будут“. На крају вели владика свештенству нека народу: „во имја висојчашаго мјеста повелит, тојже дењ свјато хранити, недјелајаничесоже, јеже и во иних празничних днех дјелати возбрањајетеја“.

Ево овако гласи циркулар и у оријиналном концепту у архиви и у циркуларнијем протоколима по парохијама, па овако га цијела од ријечи до ријечи наштампао Никола Беговић у „Српско-далматинском Магазину“ за годину 1869. а на страни 54. и 55. Јест, најираје је наштампао циркулар

онако заједњиво, као „чин велике ревности владике Мушицког“ — па онда га овако пропраћа и тумачи:

„Част буди покојноме владики овоме, али нема сумње, да је то једностран поступак био, особито кад знамо, да је ово синодално владичанство, а то је светац туђе цркве, коме Срби не знаду тропара. Осим тога имаду Срби у реченој краљевини свој аутономални орган — конгрес српски. Па кад Синод наш није колендар нови на свој рачун и без знања народа уводити смјео, прем да је и то „Всевисочајше мјесто“ захтјевало; то је онда најмање надлежан наш један владика фактично уводити и колендар западни, и римске светце у „цркви“ народу под заповјед наметати, гђе нам се и без тога пребацује, да одвише светаца имамо! Јест, та заповјед владичина овамо с мјеста у живот ступила, и по свима прквама без сумње служба је у тај дан служена; јер заповјед видили сте, каже: „свјато хранити“ — а то је Литургија! Није шала био Мушички, од његова страха стрепило је мало и велико; јер се он прогласио толиком оштроћом, да је попу брада тек сапунициом прилепљена стајала, и чекало се на готову бритву“.

„Горња неумјестна заповјед није још никада опозвана! већ су знам неке цркве од 1848. год. почевши саме то одбациле, као што томе и није било мјеста овамо, у Крајини војничкој, која није никада била „Краљевство Мађарско“ (збиља?) за које „Резолуција“ изрично само говори: Али смо ми брази на додварање“.

Да ово човјек не чита написано и то још у тобожњем историјском чланку под насловом: „Православна црква у Хрватској“ и то у наше доба — заиста не би човјек никако могао вјеровати: да се најјаснији догођај овако може изврнути, овако злонамијерно и пакосно протумачити. Та у владичину циркулару нема ни спомена о каквом светковавању у цркви, него се ту изрично заповиједа светковање „изван

цркве“. А ја не могу никако вјеровати, да г. Беговић није знао, што то значи: „в ње цркве“, него вјерујем, да је то баш злонамијерно преведено са свијетом наопако: „у цркви“; а то само с тога, да се владика Мушицки, као калуђер, омаловажи.

Та ено и протестантима је остављено на вољу, хоће ли у својим храмовима којијем црквенијем чином светковати тај државни празник, а нико није ни помислио, да наша Црква тај дан јавнијем богослужењем — па тја и „литургијом“ прославља. То је несмисао и помислити, да Православна Црква служи литургију свецу Римске Цркве. То просто бити не може! Па ко смије и помислити, да би оваку заповијед издао један Мушицки а за митрополита Стратимировића?

Нити је владика Мушицки заповједио, да се на дан Св. Стевана, мађарског краља, служи литургија у нашијем православнијем црквама, нити је она икада служена на званичну владичину заповијест. Али, ако је гдје служена, како то Беговић тврди — а ничим не доказује — онда су је служили свештеници на своју руку без владичина знања. Онда су је служили свештеници из политичнијех разлога, љуто гријешећи према својој Православној Цркви. Онда су је служили свештеници исто онако незаконито и недозвољено, као што више свештеника баш у овом владичанству, — па и сам прото Беговић, — служе литургије и паастосе за покојнике Римске Цркве, који за живота нијесу вјеровали у науку Православне Цркве. Па ако Православна Црква и допушта, да се „али само у нужди“ иновијерни Хришћани спроведе и сахрани у православно гробље — али не може допустити, да се за таке иновијерне држе свечани, парадни паастоси, јер не може бити нужде за паастосе, него само себични или политични разлози. Како ћу се ја молити Богу, као православни свештеник, за душу неког иновијерног Хришћанина, да га Бог упокоји са Св. Савом, Арсенијем и Максимом — кад он у те свеце није

вјеровао и кад у опште није вјеровао у науку моје Цркве? Па како ћу ја такоме покојнику спремати кољиво, и прелијевати га, — кад он у све то није вјеровао?

На, ваља да тијем примјером саблажњени, служе данас литургије и паастосе и неки други свештеници, па тја својим иновијернијем заступницима на политичнијем Сaborима — а на прости позив котарскијех области. То није молитва, то је политична шпекулација, а у ту не смије улазити Православна Црква! Кад је Римска Црква служила паастос за православног Хришћанина? С те јој стране: слава! А ми служимо и за оне, за које она по својима правилима и не ће да служи! Н. пр. за самоубице.

И православни Хришћанин мора својом животом вјером у науку своје Цркве да заслужи за живота право: да се његова Црква за њу Богу моли и да му служи паастосе — а гледај чуда, како тја иновијерни Хришћанин и без вјере у науку Православне Цркве са свијем олако дође до њене молитве и до паастоса за покој душе му од стране оне Цркве, у коју не само да није вјеровао, него ју је још презирао па можда и прогонио!

Није dakле блажени владика Мушицки био браз „на додварање“ кад је речену највишу заповијед прогласио по својој дужности, него је то горе сто пута од додварања, кад н. пр. самproto српски дочека и поздрави хрватског бана, под епитрахољем и одеждом а с крстом у руци, — и то не у цркви, не ни на црквенијем вратима — него тридесет корака испред цркве; кад га тако свечено уведе у цркву, кад му ту служи „благодарственоје моленије“, и кад му сам главом чита са царскијех двери „многојетсвије“. И све се то чини без знања и благослова свога епископа; а за Мушицког неби то смио учинити ни један свештеник.

И то је заиста додварање и горе од додварања а на рачун Српске Цркве!! Ово сам морао овдје примијетити, да скинем

сумњу са блаженог владике Мушкицког, као да је он заповједио, да се на дан Светог Стевана, мађарског краља, служи литургија и у православнијем парохијалнијем црквама, у овоме владичанству. А у самој ствари, ето видјесмо, да му је то просто подметнуто, и то од православног свештеника. Али вала знати да је ово овако писано 1869. кад је баш настала струја, да се пише против владика и против калуђера, па макар и изврнуто. Али од то доба и раде неки и неки свештеници којешта по Цркви све поред живијех епископа!

А сад да завршим, што још имам рећи о празницима.

Царскијем ријешењем од 18. априла 1850 к нормалнијем празницима Римске Цркве додан је још празник Благовијести (25. марта) и Мале Госпојине (8. септембра), а о Светом Стевану ту се ништа не спомиње. Ова наредба важи још и данас за Троједницу, али наравно само за она мјеста, где су православни измијешани с римокатолицизмом.

За Угарску важи законски чланак XLVIII. од 1868. године § 19. којим се наређује, да чланови макар које вјероисповијести нијесу дужни држати обреде ни светковати празнике друге које вјероисповијести; нити су дужни уздржавати се у те дане од какве гођ радње*).

---

*.) Види о празницима и о календару у конзист. архиви број 12 59. и 419. стар. писама; број 891. из 1831. и 641. из 1832. Гласник Срп. учен. Друштва 2. одјел. збирка III. стр. 392—3. Јетопис С. М. 1853. II. — Упореди још: „Како је постао данашњи број заповедних празника код Срба“ — од Димитрије Руварца, Биоград 1888.

Седамнаести раздио.

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ, СЕДМИ ВЛАДИКА КАРЛОВАЧКОГ
ВЛАДИЧАНСТВА ОД 16. НОВЕМБРА 1783. ДО 14.
ЈУНА 1786.

И овај владика био је родом из Карловаца, као и владика Петровић, што је прије њега био. Јовановић је био питомац темишварског владике, а кашње добро нам познатог митрополита Видака, који га постави за архимандрита манастира Хопова. У јесен 1783. састане се владичански Синод у Темишвару. Ја сам већ казао, како је вриједни владика Петровић, ту на Синоду, добио преко комесара царску наредбу, да је званично премјештен на Арадско Владичанство, које је остало упражњено, кад је умрьо 19. маја 1783. владика Пахомије Кнежевић; а казао сам и то, како је владика Петровић, одмах онђе са Синода (30. октобра) молио, да га не крећу него да га оставе и надаље на овоме владичанству.*)

Царски комесар прими молбу владике Петровића, али уједно заповједи Синоду, да изабере другога владику за ово владичанство. Синод се морао покорити, те у сједници дне 2. новембра изабере „с многими трудностми“ — dakle великом муком — архимандрита Јовановића за овдашњег владику; и прије 14 дана потврђен је овај избор од круне, јер већ 16. новембра исте године завладачен је Јовановић од митрополита Путника за карловачког владику. А највише ри-

*) Види у мојој другој књизи на 254—255. страни.

јешење на молбу владике Петровића, да мора селити у Арад — потписано је текар 26. јануара 1784.

Види се дакле јасно, да је неко озбиљно журио, да се владика Петровић одавље премјести, а да се Јовановић постави за овдашњег владику.

Нови владика дође у Костајницу 19. декембра и ту остане преко божићнијех светаца, а послије празника дође у Шлашки, где му владика Петровић преда управу и где је инсталiran великим парадом 3. (14.) марта 1784. Овијем владичанством управљао је једва двије и по године, али се за то кратко вријеме тако омразио и свештенству и народу, е је једва чекао, да се уклони одавде.

Године 1785. декембра 30. умре вршачки владика Вићентије Поповић — Бугарин, па рескриптом од 14. и 20. јуна 1786. премјести влада бачког владику, Јосифа Јовановића, Шакабента у Вршац; а рескриптом од истог дана и године премјести овдашњег владику, Јована Јовановића на Бачко Владичанство, где је остао до своје смрти; а умро је у Сombору, облазећи своје владичанство 1813. године.

* * *

Одмах, чим је нови владика примио управу у своје руке — још прије своје званичне инсталације — упути он од једног дне 20. фебруара 1784. три различне посланице иа своју нову паству. У првој посланици обрати се владика врло поучно на сви народ свога владичанства, где најприје објави, да је он постављен за владику, па онда напомене разне дужности: монасима, господи сваког чина и достојанства, судијама, родитељима, трговцима, занатлијама, и земљедијелцима, слугама и слушкињама и „мужественима и храбрима војницима славено-српским“.

У другој лијепо поучи владику, како треба држати часни пост ускршњи; а у трећој посланици обрати се посебно на све православно свештенство. У овој посланици поређа вла-

дика, у двадесет тачака, све мање и гријехове, за које је, вели, дознао да их има код овдашњег свештенства. Ту заповједи најприје, да сви свештеници морају имати једнаке свештеничке хаљине, шешире и „ћелепуше“. Хаљине да не смије ни један кројити без његова знања ради једнаког кроја. Сваки свештеник да мора имати: „ципела и чижама бар по један пар са шнолама; два пара штринфа: један зимних и један љетних; два велика халспинтла и шест од платна малих лашнела (рубаца); кошуље са јачицама; два пара бијелих рукавица: зимње и љетне; двије мараме, један пристојни штап, и по један чешаљ за браду и за косу да сваки мора у цену носити“.

У опанцима не смије ни један осим свог мјеста ићи; не смију свештеници ићи на сајмове ни тамо „безчине и пијанство проводити“ — а ако се који таки нађе, то ће га „на моју препоруку војничка власт ухитити и под задржанијем (ваљда под стражом) ко м'је у Плашко послати“. Не смију свештеници на пирове ни на даће одлазити. Не смију свештеници дружити се са разбојницима нити их примати у своје куће или им храну додавати. Не смију вјенчавати без огласа и без обичајнијех молитава: Десет божјих заповиједи“; „Вјерују“, „Оче наш“ и „Богородице Дијево“. Још је тога владика сила забранио и заповједио, свуда додавајући: „како је то досад било и трпљено“, те се тијем бацајући блатом на свога претходника, владику Петровића. И све је лијепо, што је владика опоменуо своје свештенство и забранио којекакве нереде, којијех је морало доста бити као и свуда, код овог или оног свештеника. Као старјенини то му је била и дужност; али је владика на kraју загрдио да не може грђе.

Кад је владика све изрећао онако у најоштријем деспотском слогу, заповједи окружнијем протама: да сваки своје свештенство подијеле на двоје, па да их позову један дио на једно мјесто, а други на друго, па да им онда ту, — „пред

ијестном господом комендантом и официром“, све негове наредбе лијепо и јасно прочитају; за тијем да сваки свештеник сав циркулар тачно препише, а на оријиналу да се сваки потпише, па да се оријинал к владици поврати. Па није владици ни ово доста било, што је понизио своје свештенство пред официрима, већином туђинцима и иновијерцима — а са свијем противно јеванђелској науци — него још пише он најласкавије Карловачкој Бенерал-команди дне 28. априла 1784., те доставивши јој цијелу своју наредбу у изводу, хвали се, како је заповједио, да се његова опомена: „цијела предложи надлежној политичној мјесној власти, и да се ту пред њом свештенству прочита; јер ја се поуздано надам, да ће политична власт овој спасоносној цијели ревно ићи на руку, и да ће се она тијем прије постићи, ако политична власт договорно са духовном узвастоји, да свештенство своје дужности врши“.

И није се овај владика ни на овом уставио. Цијелу своју посланицу против свога свештенства пошаље он и Угарском Намјесништву, тражећи и тамо помоћи protiv свога свештенства, а себе препоручујући да виде, како је он вриједан и усталач. Споменуто Намјесништво одговори владици интиматом од 7. јуна 1785. број 15449. и ту, одобравајући владичине наредбе, посебно заповиједа: да свештеници не смију вјенчавати никога без огласа и без споменутијех молитава; да тачно воде све протоколе; да се не друже с разбојницима и да не иду у крчиме, јер ће их свјетске власти хватати и отпремати их к владици. Нова је наредба у реченом интимату: да свештеници морају проповиједати народу сваке недјеље и празника, а своје проповиједи да морају написати, па пријеписе од њих свака три мјесеца слати к владици, а владика ће их сваке године слати Угарском Намјесништву. Још се ту заповиједа, да свештеници морају долазити к владици сваке године по један

пут на поучавања, и да морају дјецу од 6—12 година учити „катихизис.“ Лако је то било овако солдачки заповиђети, али нико нити спомену, нити запита само: а зна ли то свештенство и писати? И гдје се то свештенство спрема за своју велику службу?

Споменuti интимат разашаље владика свуда по парохијама дне 8. августа 1785. а свештенство по Банији скупи на Иванђдан у Комоговину, и ту му сам собом прогласи и протумачио интимат.

Овако је овај владика на мах у почетку своје управе ударио немилице по своме свештенству и турнуо га под нож официрима, који су и онако сматрали наше свештенике као и остале тежаке — Граничаре. У конзисторијској архиви има врло лијепијех доказа, како је владика Петровић обарски бранио своје свештенство од злостављања и насиља, што су политичне власти чиниле нашијем појединијем свештеницима, који су врло често долазили у сукоб са тијем властима, као господари својијех граничарскијех задруга. Али овај владика ево је ударио са свијем другијем путем! И ово нам одаје ону тајну, што је владика Петровић морао и преко своје воље селити одавле у Арад, ма да је он мислио: е је све чинио по вољи политичнијех власти*). Али ово нам одаје уједно и ону другу тајну, што је државна власт одабрала баш Јовановића за владику овдашњег владичанства. Неко га је добро познавао, па се онако за њу заузимао. Кад су Деклараторијом сломљене владике, требало је сада наћи владику, који ће сломити и свештенике, па их са свијем подвластити и предати надзору граничарскијех војничкијех власти.

Али се овај владика не устави ни на овоме само, што је ударио по свештенству. Он удари и по народу, и то по најрањавијој страни. Одмах у прољеће 1784. пође, да обиђе владичанство. И гдје год дођи, а он задај грдити жене и

* Види његово писмо о томе у другој мојој књизи на страни 254.

дјевојке: што носе о врату ћердане и у косама уплетњаке од разнијех златнијех и сребренијех новаца; онда што носе везену и ушарану обућу, прегаче и зубуне. Све је то владици било гадно, раскошно и противно вјери и закону. Уједно заповједи и свештеницима, да и они проповиједају да женскиње не носе новчанијех накита, везеног и шареног одијела. А како је то народ слушао, може се разумјети само од себе.

У нади, е ће се и овијем препоручити државној власти, позове је и за то у помоћ. Пише владика на обје Ђенерал-Команде, и карловачкој и загребачкој, те се ту најприје онако болно изјада: како граничарске жене и дјевојке носе силне новце на ћерданима, на капама, на тканицама (појасовима) и у косама, па како је то раскош и кућни затор; како женскадија краде из кућа жито само да набави новаца за накит; а које тога немају: оне не ће да дођу ни у цркву.

Ово је већ било сувише и државној власти. Загребачка Ђенерал-команда одговори владици, а ђенерао је био тада гроф Булај — дне 14. јуна 1784. и ту најприје похвали владику због оне посланице на свештенство, али познавајући боље од владике овдашњи српски народ и његове обичаје, не хтједе пристати уз владику, да се дира у народну ношњу, него га озбиљно опомене, да у то не дира јер рече ђенерао: „политична насиљна средства више школе правој побожности и рађају одвратност; а може бити, да у понекој кући жена или дјевојка узме коју мјерицу жита, да себи набаве сребра или злата за накит, али ипак је то новац, који остаје у кући и који у прнијем данима свагда се нађе код руке. А допустите ми, најчаснији господине, да вам овом приликом и ово предочим: прости људи вашега закона држе своје жене још у вијек у такој потиштености, е се жене само за зеру боље држе од стоке; а ето је доказано, да су сви они народи, који женскиње са свијем из друштва искључују, — непрестано дивљи, неотесани и више варвари. Истина, има народа у Јевропи,

*

гдје је женски уплив већ постао шкодљив, те га је нужно сузбијати; али од такијех прилика, народ вашега закона, још је тако далеко, да ће женски накит и његове пошљедице још много година више користити, него ли шкодити. Да ли је владици одговорила што и Карловачка Ђенерал-команда — нијесам нашао. Ево овако је владика насио са Ђенерал-командом због женскијех ћердана и прегача! Нестало је данас по многијем крајевима, а нестаје све то више свуда: и ћердана и уплатњака, и пулијатијех капа и мушкијех тока и илика због западне културе и због народног сиромашења; а кићенијех и везенијех прегача и зубуна, тканица и натикача нестало је и нестаје, јер све то већма нестаје оваци — а с њима и вуне. Мјесто краснијех српскијех везенијех прегача и зубуна, носе данас Српкиње куповне „фертуне и реклиће“, па тја већ и свилене! Јест богме! Носио је негда Србин, Граничар, нашијату „цванцику“ и на кајиштима од опанака, а нашијате цекине носио је и на китама за капама — а данас — данас и не позна више ни цванцике ни цекина! „Земан куле зиђе, земан разиђује!“

Можда је владика Јовановић то предвиђао још прије сто и више година, па је мислио да то некако за рана препријечи, те с тога га и не смијемо са свијем осудити; само се мора осудити начин, којијем је то почeo извађати.

Али има нешто врло крупно и прекрупно, рапта се овај владика мора ъзто осудити. Чисто човјек не смије да вјерује, колико се је овај владика удварао државнијем властима, па и ондје, гдје није никако смио. Бог би га драги знао, за чим је тежио! Он је у томе тако далеко ишао, да је и своја строго владичанска права добровољно уступао ђенералима а то је: намјештање свештеника на парохије, за чим су ђенерали од вајкада тежили. Овај је владика и на то пристао. Сачувао се у архиви и за то званични доказ и ако само један, а тешко да их није и више било!

Кирички прото, Марко Ранић, оболи умно око Божића 1785. па је требало мјесто њега поставити другога проту. А наш ти владика, мјесто да то сам изврши по своме владичанском праву, којему је и у Деклараторији зајамчено, — он предложи, већ споменутом ђенералу Ђулају, три свештеника, па га још замоли, да ћенерао од те тројице именује једнога за киричког проту. И ћенерао то изврши, па наименује сам проту и нареди, да га званично инсталирају. Ево од ријечи до ријечи, како је писао ћенерао владици 3. фебруара 1786.

„Од оне тројице, мени најуслужније предложенијех кандидата на мјесто полудјелог протопопа Марка Ранића, именујем ја пароха Јована Поповића, негдашњега војничког свештеника и то тијем прије, што је то човјек од призванијех заслуга, и што ми се чини, да је и ваша преочност њему особито наклоњена. Ја уједно напређујем, што је од потребе, и надлежнијем регентама*. Ни прије ни послије, овако није радио ни један владика. На овоме ћенералову акту написао је неки од кашњијех владика: „Зри ово!“

Сви споменути владичини поступци уродили су врло рђавијем пошљедицама. Неки су се капитани по компанијама тако осилили према свештеницима, да су они к себи у компаније призивали момке и дјевојке, па су их они испитивали прије вјенчања прописане молитве. Велике је неприлике имао због тога Јовановићев нашљедник, владика Димовић, који је то најозбиљније сузбијао и збиља сузбио. Само се по себи разумије, да су се капитани због тога поступка испричавали Ђенерал-команди, биједећи надлежне парохе, да нијесу вршили својијех дужности, па да су они то морали мјесто њих чинити.*)

*) Види о томе писма под бројем 484. стар. писама у архиви.

Али свега тога нити је било, нити је смјело бити за пређашњијех владика. Сви су они најодлучније били своја и свога свештенства права.

* * *

За управе овога владике озидан је са свијем из нова данашњи владичански двор у Плашком. Прије тога био је онај дрвени, што но га подигао владика Љуботина 1721. па је био већ остарио и опао, те владика Петровић настане за тијем, да се сагради нови двор и то за оне новце блаженога владике Јакшића, што су добивени за медачки двор и за оне земље у Метку и у Плашком, што но их држава откупила послије смрти владике Јакшића.*)

Али је то ишло врло споро и тешко. Владика Љуботина саградио је стари дрвени двор прије шездесет година и не питајући за то државне власти, а владика Петровић послије шездесет година морао је дуго и дуго мољакати и подносити штокакве планове, да смије подићи нови двор. И послије многог мољакања добије дозволу од 23. јула 1783. где је наређено, да се на зидање двора потроши оно 2268 фор. $7\frac{1}{2}$ кр. што је утврђено за медачки двор и за земље у Метку и у Плашком; а доплата по прорачуну од 582 фор. $9\frac{1}{2}$ кр. да ће се намакнuti из државне солане.

Али како је владика Петровић исте јесени премјештен у Арад, то је грађење новога двора отпочео владика Јовановић одмах у пролеће 1784. Тада је срушен стари дрвени двор, па је на истом мјесту сазидан данашњи. Основано је било, да се само доњи спрат озиђе од камена, а горњи да буде дрвен, али владика нареди, да се и горњи озиђе, обећавши да ће сам платити, што више устреба, али није платио, јер је међу тијем премјештен на Бачко Владичанство и због тога је било каšње дуге пријепирке. Најкашње и тај доплата дала је држава.

И тако, као што је плашчанска црква задужбина владике Јакшића, тако се може сматрати и данашњи владичански двор

*) Види у мојој другој књизи на страни 174.

као његова задужбина, јер је поглавито сазидан за његове новце, што их је он потрошио за двор у Метку и за земље у Плашком. „Права мука не гине“. Док се градио нови двор, владика је становаша понајвише у Костајници и у Гомирју, и с тога је ваљда просута и званична архива за његове управе. Врло се мало сачувало листина из тога времена, а што се сачувало, то сам ево и употребијебио.

Још ми је овдје напоменути, да је ово онај исти владика, што је касније за рата са Турцима, под царем Јосифом II. долазио у Костајницу, па одатле наговорио српски народ из босанског Поуња, да пресели на ову страну у Банију; а тако је одлазио и у Србију, па је и тамо дизао народ на Турке и скупљао га у добровољачке чете. Прочитај о томе још једном девети раздио првог дијела у мојој првој књизи! У српскијем „Илустрованијем новинама“ за годину 1881. на страни 31. спомиње се овај поступак владичин као дјело „пуно жарке љубави према своме народу и његовој слободи“. Ту се спомиње даље, како овај „узорити родољуб устанак помаже са дванаест хиљада форината годишње, — а кад му је народ допао био тешких мука, откупљује честити владика својем новцем од Турака српско робље“. Ја не бих рекао, да је ово владика радио из родољубља! Прије ће бити, да је овај владика и ово радио по жељи државнијех власти, као и све остало што је радио, како сам то напријед доказао. Мени се види, е је он био просто оруђе и радио је и ово, само да се већма додвори властима, а не да помогне народу. То најљепше доказује и сувремена биљешка у митрополијском протоколу, где је убиљежено: „У почетку и за вријеме пошљедњег турског рата ходио је без нужде по граничнијем турскијем странама, да дигне на оружје противу Турака ономашњи биједни народ, који је по том — у нади избављења — изложен био хиљадама биједа“.*.) Ја ову биљешку овако ра-

*) Гласник VI. страна 64.

зумијем и тумачим знајући: како је овај владика изабран и шта је све радио за кратко вријеме своје управе овдје.

Као што рекох на почетку овога раздјела, владика се врло замразио и са својем свештенством и са својем народом, и с тога је једва чекао да се одавле уклони. С тога, чим умре вршачки владика Вићентије Чоповић (30. дек. 1785.) замоли он владу да га премјести у Вршац, али влада премјести у Вршац, бачког владику Шакабента, а владику Јована премјести на Бачко Владичанство. Све је то ријешено и свршено без Синода, и кад се Синод у љето 1786. састао, донио је царски комесар готова ријешења, како се владику премјештају.

Владика Јовановић отишавши на Синод у Карловце, није се више ни повратио на ово владичанство. Управу, за вријеме владичина одласка, и до доласка новога владику — прихватио је питомац владику Јакшића, тадашњи гомирски архимандрит, Јоанићије Милојевић.

* * *

Прије него завршим овај раздио о владици Јовану Јовановићу, згодно ми је овдје споменути, да је исте ове 1786. године укинута стародавна Карловачка Ђенерал-команда. До ове године постојала су три ђенералата за Хрватску Крајину: карловачки за личку, оточку, огулинску и слуњску крајишку регементу; бански за двије банске регементе и онда вараждински ђенералат. Цар Јосиф II. споји 1786. сва три ђенералата у један са сједиштем у Загребу, где је Ђенерал-команда остала све до данас. Овијем је уједињењем знатно олакшана и управа и званична пријеписка напијем владикама са главном политичном власти за опсег овог владичанства.*)

*) Види у конзис. архиви најстарији циркуларни протокол и „Correspondenz-Protocoll“ од 1783—6. Званичне листине број 305. 383. 434. стар. писама. Три писма владику Јовановића из године 1784. у архиви манастира Гомирја. „Српске Илустроване Новине“ 1881. страница 24. и 31. Ту има и слика овога владику, а има и у плашчанском владичанском двору. — Гласник VI. страница 60. 64. 73.

Осамнаести раздио.

ГЕНАДИЈЕ ДИМОВИЋ, ОСМИ ВЛАДИКА КАРЛОВАЧКОГ
ВЛАДИЧАНСТВА ОД 14. ЈУНА 1786. ДО 20.
ДЕКЕМБРА 1796.

Овај ревни и вриједни владика родио се у Шиклеушу — у Барањи 1710. Био је пострижник и јеромонах манастира Раковца, па је као војнички свештеник дуго ходао по војсци уз ћенерала Ђубибратића.*). Кад је остварио, остави се војничке службе и поврати се у свој манастир, где је 31. јула 1781. произведен за архимандрита и настојатеља истога манастира у својој 71. години.

Године 1786. настала је права трка међу напијем владикама у Карловачкој Митрополији. Те године била су упражњена три владичанства: будимско још од 1781., вршачко од 30. декембра 1785., послије смрти владике Викентија Поповића-Бугурана; — и темишварско послије смрти владике Софронија Кириловића, који је умро 28. фебруара 1786.

Већ сам споменуо, како је државна власт рескриптом од 7. априла 1778. присвојила себи власт, да српско-православне владике премјешта по својој вољи са једнога владичанства на друго, ма да је наш епископат против тога одупрьо се преко митрополита Видака**). Према томе премјештаване су наше владике сваки час, а особито у осмом десетку осамнаестог вијека. Тако, чим је умро споменути темишварски владика, Софроније

*.) Јетопис књ. 128. стр. 68.

**) Види у мојој другој књизи на страни 229—233,

Кириловић, који је 1781. „жељевши бољијех прихода епархију имати“, из Будима премјештен у Темишвар — предложи митрополит Путник арадског владику, Петру Петровића, за темишварског владику и то: „за награду труда и трошка око умирења разбојника и бунтовника у халмењком дистрикту“. Ово је негдашњи владика овога владичанства, па је преко своје воље премјештен у Арад, само да уступи ово владичанство владици, Јовану Јовановићу.

Међу тијем састане се мјесеца маја и Архијерејски Синод ради избора новијех владика и ради другијех послова. И Синод пристане, да се владика Петровић премјести из Арада у Темишвар. А уједно изабере у сједници 15. маја 1786. архимандрита Генадија Димовића за будимског владику; а сјутра-дан изабере архимандрита Стефана пл. Стратимировића за вршачког владику, па све то предложи 28. маја највишем мјесту ради потврде. Али и друге владике замоле, да се испремјештају на друга владичанства, па влада све измијења и изпремјешта и митрополит Путник морао је на све пристати.

Тако буде премјештен владика Петровић из Арада у Темишвар, а на његово мјесто у Арад премјештен је пакрачки владика, Павао Авакумовић; а опет на његово мјесто за Пакрачко-славонско Владичанство изабран, потврђен и посвећен је грgetешки архимандрит, Кирил Живковић за владику, који се закалуђерио у Светој Гори, у манастиру Зографу.

Бачки владика, Јосиф Јовановић, Шакабент, премјештен је у Вршац, а на његово мјесто у Бачку премјештен је, како већ рекох, овдашњи владика Јован Јовановић. Од новоизабранијех за владике потврди цар Димовића за Будим а Стратимировића амо за ово владичанство, али овоме се није рачило ићи амо, па с тога „Његово Величанство на особиту архијепископа и митрополита тадашњега Путника Мојсеја, преставку, рескриптом од 14. јуна 1786. преко свога комесара, барона Арци,

Синоду во љу јавити извољело, да се епископ бачки Јосиф, Шакабент, на вршачко, а Стратимировић на Будимско Владичанство премјести“. Најпослије оконо па спало ово владичанство на старца Генадија, који је „на особну виших мјеста заповијест Синоду објављену,“ опредијењен за епископа карловачког и потврђен 3/14. јуна. Старац се нокори и митрополит га завладичи 14/25. јуна исте године, те владика одмах послије завршенијех синодскијех сједница дође у своје владичанство. Инсталiran је у Плашком 8. октобра исте године, гдје је и умръ овај „ревнителни епископ“ у 86. години живота дана 20. декембра 1796. Сахрањен је у владичанској гробници, у плашчанској цркви, поред владике Јакшића.

За десетогодишње управе овога владике, који је дошао амо као старац од 76 година, збила су се два важна догођаја а ти су: велики рат с Турцима од 1788—1791. и онда српски народни Сабор у Темишвару 1790. Како је споменути рат отпочео и како је за вријеме овога рата ово владичанство размажнуто, и како је многи српско-православни народ са својим свештенством преселио и насељио се по опсегу овога владичанства: о томе сам већ описанје казао у својој првој књизи а у деветом раздјелу. Остаје ми, да нешто више кажем о Темишварском Сабору, јер је и ово владичанство било заступљено на њему и многи закључци, што су створени на овоме Сабору тичу се посебно овога владичанства.

Прије него ли описем сами рад овога Сабора, морам неке догођаје у кратко поновити, и напријед напоменути неке важне прилике, што су дале повода, да се овај Сабор сазове и састане, јер без тога се не би разумио ни саборски рад ни његови нигда неостварени закључци.

I.

Започети рат са Турцима 1788. није преживио цар Јосиф II. Он је умро 20. фебруара 1790. по што је једва на мјесец дана прије своје смрти морао укинути или опозвати немало све своје реформаторске државне установе и што какве уредбе. Највеће неприлике задаваху му Мађари, јер се цар не хтједе ни крунисати за угарског краља, него противно угарском државном устројству заведе и по Угарској са свијем њемачку управу са њемачкијем језиком, а то је страшно раздражило мађарско племство, и цар је морао најкашње попустити, па наредити 28. јануара 1790. да се у његовијем државама опет онако управља, како се управљало прије десет година, када је он ступио на пријесто њемачкијех царева и угарско-хрватскијех краљева. У томе га затече и смрт у 49. години живота му, како мало час рекох.

Цара Јосифа наслиједио је на пријестолу брат му, Леополд II., који је дотле господарио кнежевином Тосканом у Италији. Нови цар затекао је у својој царевини највеће растројство и народну узрујаност на све стране. Непријатеља је било са све четири стране свијета. Рат са Турцима још је трајао и још се није знало, како ће се свршити, а у томе рату, како већ знамо, борили су се јуначки Србљи и с ове и с оне стране Дунава и Саве. А како би и могло бити рата с Турцима без Србаља?! Турцима помагаху Енглеска и Холандија и кесом и сјетом, само да се Австрија не осили. А Пруси, као турски савезници, стајали су са својом војском на међама Чешке и Моравске, па је још цар Јосиф морао одавзати свога главнога ђенерала, Лаудона, са бојишта у Србији, и послати га са знатнијем одјељењем војске према Прусима; а тијем је врло ослабио своју војску, која се борила са Турцима. Али у Угарској је било највеће незадовољство. Мађари су отворено

држали са Прусима, па су били спремни да устану и на самога краља, ако Турци продру у Угарску. С тога се нови цар најприје обазре по својој кући, па се постара, да ту најприје начини реда и мира; и понажприје да се измири са Мађарима, од којијех се бојао највећијех неприлика.

Одмах, чим се прогласио својијем народима за владара, објави он Мађарима посебно, да ће сазвати државни угарски Сабор или како се онда говорило: „Дијету“, па да ће се ту онда све несугласице и размирице по жељи и по закону уредити. И цар одржи своју ријеч, па сазове угарски Сабор почетком мјесеца јуна исте године. Цар је заиста желио мира и споразумка са Угарском, али код Мађара није то ишло ни лако ни глатко. Нијесу они могли шале да опросте ни да забораве Јосифове самовољне државне повреде. С тога су се спремали и оптврдили, да сличне повреде на Дијети са свијем спријече па да и опет докажу: е су они први господари у својој кући. Но о тијем спремама наставићу малко кашње, а сад да видимо: што раде Србљи за вријеме овога покрета и комешања.

Навршило се ето равнијех стотину година од онијех несрћнијех и крвавијех времена и дана, кад је оно српски, народ по пространој турској царевини, најприје с ове, а онда и с оне стране Дунава и Саве, Уне и Драве: од Ђура и од Коморана, од Јадранског Мора и од Велебита, од Жумберка и од Вараждина па све до Скопља и до Солуна уздуж и попријеко — изневерио се султану и његовијем властима, па се дигао на оружје и ударио заједно са војском њемачког ћесара и угарско-хрватског краља, Леополда I. на свога старога крвника — на Турчина — а у племенитој намјери и у витешком заносу: да се ослободи несноснога ропскога јарма, па да отпочне срећнији, слободнији, први хришћански живот под заштитом и под власти ћесара и краља — Хришћанина — да не носи више главе у торби, чим се срете с Турчином, него да се грли и љуби: и са Нијемцем, и са Мађаром и са Хрватом — као с браћом по Христу и по његову часноме крсту.

Навршила се ето пуна стотина година, од како је ћесар и краљ Леополд I. својем прогласом од 6. априла 1690. огласио себе, као угарски краљ, за законитог и правог господара свијех онијех освојенијех земаља и народа на Балкану. А навршила се ето пуна стотина година и дана, од како је српски народ, преко свога патријарха, владика и осталијех народнијех старјешина, својом изјавом из Биограда дне 18. јула 1690. покорио и подвластио се новоме господару, њемачкоме ћесару и угарско-хрватскоме краљу Леополду I. — И навршила се ето пуна стотина година, од како је нови господар својом привилегијом од 21. августа 1690. своје нове поданике милостиво примио под своју власт и заштиту, па тадашњег српског пећког патријарха Арсенија III., Чарнојевића, признао и потврдио за правога патријарха и црквенога старјешину свега народа „Источне Цркве грчкога обреда“ — у свијем освојенијем земљама и градовима; и то не само за црквеног старјешину над онијем српско православнијем народом, што је био под Турцима и с ове и с оне стране Дунава и Саве, Уне и Драве, па је сад ослобођен од ћесара и краља — него и над онијем, што није био под Турцима, него је становова по Угарској и по Хрватској од двјеста, триста и више ли година а под овдашњијем, домаћијем хришћанскијем властима; а то бијаху поглавито Србљи: по Хрватском Приморју, по Карловачком и по Вараждинском Ђенералату. Над земљама што бијаху прије овога рата турске, имао је ту власт српски патријарх и за турског господарства још од времена српског патријарха Макарија*), па му је сад иста власт призната и утврђена и од новог господара Леополда I. А над земљама што не бијаху под Турцима, призната му је та власт сада споменутом привилегијом**). И тако може се рећи са прквенијем

---

*.) Види у мојој I. књизи на страни 166—167.

**) Види исту привилегију у истој књизи на страни 225.—227.

пјесником: „Јеже бја — пребист; а јеже не бје — пријат“: — што је био, то је остао; а што није био, то је добио! —

Али се навршила ето пуна стотина година и дана од оне грудне несреће, расула и љуте погибије — од онога другога српскога Косова — кад је исти српски, пећки патријарх „несвојех отне“, не дакле од своје воље, не ни на позив новога свога господара, ћесара и краља Леополда I. као што се то писало и пише још и до данас; — као што се вјеровало и вјеријује још и до данас: „него от страха турскога“ — велим, кад је исти патријарх морао оставити свој стародавни патријарски пријесто, и то не сам са својом главом, него са многијем својем владикама, митрополитима, свештеницима, калуђерима и са многијем својем народом, што се подвласти новоме господару: па се уклонити и склонити амо у Угарску и у Словинску — јер је од једном ратна срећа оставила ћесарску хришћанску војску, по што је, велики везир, Мустафа Ђушилић, на измаку 1690. на више мјеста потуче и претјера мајом амо преко Саве и Дунаве, у Угарску*)

Па и шта је друго знао и могао српски патријарх са својем народом чинити у тој грудној невољи и у тој изненадној несрећи, него се, како већ рекох, уклонити и склонити испред турске силе, у земље свога новога господара, у које Турчин још не продрије, па као вјеран поданик са свијем силама и средствима помоћи своме господару: не само да заустави Турчина да даље не продире и не освоји све оне земље и градове, што их је прије рата држао, него још помоћи своме ћесару и краљу — као што му је мало прије помогао — да и опет освоји од Турчина српске земље, што их је овај овако нагло и изненада освојио. Тако је то захтијевао образ и понос српског патријарха и његова народа; тако је то захтијевала српска заклетва, у оној изјави од 18. јула

*) Упореди у мојој I. књизи на страни: 167. 221—225. Гласник књ. 63. страна 269.

исте године, што је дадоше Србљи новоме господару. Па тако је патријарх и радио са својим народом, а могло му је бити да тако баш и не ради, јер данас се зна а без сумње онда је још боље знао српски патријарх и његов народ: „да је велики везир, Мустафа Ђуприлић, нашавши на измаку г. 1690. опустјелу земљу, као мудар и ваљан државник, нашао за нужно разгласити, да ће се прећашњим становцима српске земље, који се разбјегоше и раселише, дати опрости слобода од плаћања сваког данка кроз више година, ако се поврате на своја кућишта“*). Могао се дакле патријарх Арсеније са својим народом, још исте јесени и зиме па и кашње, повратити: и народ на своја кућишта и патријарх на свој пријесто у Пећи — али да призна Турке и опет за своје господаре. Али то није учинио српски патријарх ни његов народ, а да то није учинио ни учинити морао, старао се за то нови господар, ћесар и краљ Леополд I. коме би то било од грдне и штете и срамоте, да га се нови поданици одмах одреку код прве ратне неудаће, да ти нови поданици „одмах на почетку осјете ијесто благости и сласти Његове владе и господства“ — Његову слабост и Његову немоћ, — па да се покоре и подвласте „најжешћем душманину хришћанског имена и свога гонитеља“, како то рече исти ћесар и краљ у својој привилегији од 21. августа 1690.

И заиста, ћесар и краљ примио је очински своје нове поданике, а сада у овој неприлици своје непозване много-бројне госте, па их је смјестио онђе, гдје је у такијем неприликама било најгодније, а у тој намјери, да те своје поданике и опет врати и намјести на стара им огњишта и на стародавне баштине. И колико се даде разабрати из оно неколико нијемијех листина, што нам се сачуваше из тога доба, изгледа

*) Иларијон Руварац у Јавору 1891. страна 283.

и излази, да је једини ћесар и краљ имао и срца и душе за своје пострадале поданике, — за своје ратне савезнике, а све друго, где се Србљи за нужду склонише и смјестише, као да се одмах непријатељски окомило на њих. С тога видимо, како ћесар и краљ, одмах чим Србљи дођоше у земље угарске круне, што су мало час отете од Турака — огласује домаћијем властима преко кр. угарске Хофканцеларије, а својим ћесареко-краљевским патентом од 11. декембра 1690.: какве је он повластице и правице дао Србљима, још прије него амо дођоше, у познатој нам привилегији од 21. августа 1690. и како он прима Србље под своју особиту, властиту, краљевску заштиту и старање, па краљевском влашћу препоручује и заповиједа: да домаће, угарско-хрватске власти све те повластице и правице штите, чувају и поштују; да српском патријарху, владикама и свему српском народу сваку помоћ и потпору дају, само да се лакше преселити и смјестити може.*)

Али историја нам јасно и то свједочи, да Србљи, и ако су краљеви гости — не благују и не пирују него све онако још без куће и без кућишта и без врућа огњишта, бирају себи и војводу за своју српску војску, којега и краљ признаје и потврђује (11. априла 1691.) у особи Јована Монастирлије — па под својем војсковођом војују и боре се непрекидно са старијем крвником, и не помиšљајући да му се опет покоре, и да му се на милост и немилост предаду — него да га и опет савладају и да опет отму своја разваљена огњишта; и да тијем посвједоче уједно: е су достојни милости и ванредне заштите свога новога господара. Не хтједоше милоште без крвавијех заслуга, не хтједоше дара без витешког уздарја! Тако радише Србљи Чарнојевићеви под својем војводом, а исто тако радише и остали Србљи на овијем странама, војујући храбро о своме руву и круву а под ћесарским ћенералима.

*.) Упореди у мојој I. књизи на страни 228. Швикер Polit. Gesch. der Serben, страна 16.

Сви једнодушно скочише, да витешком крвљу својима срдаца купе себи милост и правду у новога свога господара. И нови господар све то знаде и све то види, све то процјењује и оцјењује, па не престаје и надаље обасипати своје вјерне поданике новијем милоштама. С тога видимо, како цар и краљ Леополд I. и опет понавља српске повластице привилегијом од 20. августа 1691. додајући ту двије нове повластице: да омртвинае онијех Србаља, који помру без дјече и без сродника припапу архијепископу и Цркви, и да сав српски народ зависи од архијепископа, као од свог црквеног поглавара, како у духовнијем, тако и у свјетскијем (грађанскијем) пословима.*)

Па није ни на томе остало. Исти цар и краљ својем знаменитијем патентима од 11. и 31. маја 1694. заповиједа својем властима, да се онијем Србљима, што с патријархом пријеђоше, оцијени посебно и одвојито земљиште, па да се ту намјесте и насеље сами за се, јер су дотле пребивали којекако по колибама и по земуницама, долазећи сваки час у свакојаке сукобе са домаћијем властима и становницима по Угарској и по Славонији. А то земљиште, што га цар на патријархову молбу и договорно с њиме и са подвојводом Монастирлијом одреди и обећа Србљима ево ово је: „У Славонији Мала Влашка, Сријем, Куманско поље, диштрикт између Драве и Саве уз ријеку Илову до Хрватскијех међа, Ђулско Поље, диштрикт арадски са Јеновом и Халмађем између ријека Мароша и Црнога Кереша“.

„Translocationem quoque gentis (Rascianae) eidem dudum decretaliter compromissam videlicet ad Slavoniam parvam Valachiam, Syrmium, Campum cumanum, districtum intra Savum et Dravum usque fluvium Illova, ad confinia Croatica, ad campum Gyuliensem, Districtum Aradiensem, inclusive Jenova et Halmagy. inter fluvios

---

*) Упореди у мојој првој књизи на страни 228.

Maros et nigrum Crisium Kövös fiendam eainque quanticus accelerandam.“*)

Па није ли нам већ из овога јасно, како је блажени патријарх Арсеније III. и ако се још надао да ће се са својим народом повратити на прастара сједишта и огњишта — ипак помиšљао и на то, да би могао и остати овдје: па је ето очински заузимао и старао се, да своме народу осигура и на овијем странама посебне земље за насеља! А на то је радо пристајао нови господар и краљ, јер пустијех и мало час отетијех земља бијаше и превише, а с друге стране хтио је на сваки начин да препријечи, да се тако многобројан и тако храбар и поуздан народ не поврати под Турке, макар се све земље и не отеле од Турака.

Али нови господар и краљ иде још и даље у својој милости. Својом најзначенијом привилегијом од 4. марта 1695. потврђујући у истој све прије зајемчене повластице — признаје и потврђује и овдје у својој краљевини наново заокружена српско-православна владичанства и српске владике, што их патријарх на темељу пређашњијих привилегија постави на та владичанства, а према потребама и по правилима своје Православне али посебно још и Српске Цркве. И тијем је управ, и тада је установљена у земљама угарске круне засебна наша српско-народна црквена јепархија а у љуту силу и уз најжешћи протест домаће римске црквене јерархије, која од самога почетка ни чути не хтједе за другу црквену јерархију у овијем земљама.**) А колико је краљ Леополд цијенио и уважавао самога патријарха Арсенија III., и каквима га је милонштама обасипао, свједоче нам то све многе нијеме листине

*) Види извод из молбенице патријарха Арсенија III. од 1706. у „Јавору“ 1891. на страни 316—317. од Иларијона Руварца. Упореди споменунте патенте у Јетопису С. М. за 1841. на страни 136—145. Види то код Швицера „Polit. Geschichte der Serben“ на страни 20.

**) Види споменуту привилегију у мојој I. књизи на страни 237—240.

*

а особито оне, којима цар дарива патријарху имања: Сирач и Сечуј, а кашње и Даљ.*)

И све ово и још више штошта учинио, дао, обећао и потписао је нови српски господар, цар и краљ Леополд I. Србљима, истину Бог као својијем најмлађијем поданицима, али у тај мах као својијем гостима у угарско-хрватскијем земљама. И ово бијаху заиста краљевске награде за српске заслуге! Ово бијаху заиста таке повластице послије триста годишњега робовања Турчину, које су морале одушевљавати Србље на витешку, али и очајничку борбу, а у сред своје најгрђе невоље — а у сред свога очајног расула. Ово бијаху заиста дарови и обећања краља — Хришћанина поданицима — Хришћанима, који су ћадри били угушити и спријечити у српској души и саму помисао: да се опет као Раја поврате под Турке, а изневјере се овако племенитоме, овако милостијоме, своме новоме господару! Најстрциљвије су се подносиле: грдне неправде, опадања, увреде, заједања, дражења, исмијавања, изазивања, презирања па и сама злостављања од стране спахија — народа и власти, с којима се долазило у додир, а све се то мукотрпно подносило у живој вјери и у тврдој нади: е ће милостиви Бог дати боље, чим се рат сврши и чим настану мирна времена; е ће то нови краљ и цар све лијепо уредити и свршити онако, како је то рекао, обећао, написао, царском и краљевском руком потписао, па поврх свега и потврдио царскијем и краљевскијем печатима, и то не један пут него по толико пута већ!!

* * *

Најпослије и рат се свршио. Постоје љуте и крваве борбе дошло се до Карловачког Мира 1699. Све земље с оне стране Дунава, Саве и Уне, припадоше и опет Турцима, а још по врху: Равни Сријем и Тамишки Банат с ове стране Ду-

*.) Види царске декрете о томе у Јетопису С. М. 1841. II. књига, на страни 102—113.

нава и Саве. Прастаре српске земље заједно са стоцем српске Пећке Патријаршије, освојише и задржаše наново Турци. У те лијепе и питоме земље уљегоше Турци и потурчени Арнаути, па укресаше ватру још на врућијем и на нераскопанијем српскијем огњиштима, јер многи и многи уселише у још непоразваљиване српске куће и српске ограде, српске млине и српске забране. Тако је то донијела са собом ратна срећа по Турке а грдна несрећа по Србље. Српска се жеља не испуни, да се поврате на своја у ратној невољи напуштена огњишта, а ни цар Леополд не може испунити оно, што је Србљима најсвечаније обећао, а то је: да их као своје поданике поврати на стара сједишта и да им тамо даде све оно што им је био обећао. Тако је то ратна срећа одлучила и за то га нико окривити не смије, а не смије за то кривити ни патријарха Арсенија ни остале српске главаре, јер ко је могао знати и предвиђети, да ће се рат тако свршити!

И од сада су настале са свијем друге прилике по српски народ. Послије Карловачког Мира престају бити Србљи краљеви гости и краљеви ратни савезници. Од то доба постају они прави краљеви поданици али у земљама које су од памтивијека биле, па и онет остале земље угарске круне, пошто су Турци из њих истјерани. И од то доба настају и по краља Леополда нове дужности према својјем најмлађијем поданицима, јер су ти поданици на његов позив устали на Турчина; јер су заједно са његовом војском војевали, побјеђивали и били побјеђивани; јер су скупа са његовом војском зауставили непријатеља на по пута, па тако могли препријечити: да и онет не продре и не завлада, као што је прије десетак година владао до Ђура и до Коморана — до Крижевца, Петриње, Карловца, Слуња и Косиња и већ све донле, докле је владао и господарио прије рата од 1683—1699. године; јер су најпослије нови поданици само на краљевска обећања и на његову краљевску ријеч остали у овијем земљама, а нијесу се

хтјели повратити на своја огњишта ни онда, кад их је Турчин озбиљно позивао, пошто им је за учињену издају велико-душно опростио.

Јест, да како ваљало је по правди и вјечнога Бога и самртијех људи ћесару и краљу Леополду баш послије Карловачког Мира са свом својом царском и краљевском моћи и силом најозбиљније за тијем настати, да се сва његова обећања и правице, што их обећа Србљима, збиља остваре и потпуно изврше. Ваљало му је искупити своју најсвечаније задану царску и краљевску ријеч и своје царске и краљевске потписе. Јест, тако би требало да је било, али није тако било, јер у царскијем пословима послије Карловачког Мира одлучивала је државна политика, која се на правду само онда обзире, ако јој иде у њезину корист.

И по тој државној политици није никада ни до данашњега дана извршено главно највеће и најважније царево обећање, а то је оно: да се Србљи сами за се одијељено од осталијех народа насеље. Царски комесари, који су Србље насељавали, насељили и смјестили су их са свијем противно и царској заповједи и српскијем жељама. Они су смјестили Србље онако, како је то државни и ратни интерес захтијевао, а не онако, како би то по Србље згодније и корисније било. Осим тога уплео се ту још и интерес Римске Пропаганде, која је одмах за тијем ишла, да се Србљи што већма измијешају са народима Римске Цркве, не би ли се тијем лакше и Србљи превели у исту Цркву. И тако су Србљи одмах у почетку гдје више а гдје мање измијешани и прорепетани са другијем народима са свијем, а послије сто година, дакле у вријеме Темишварског Сabora, није више било ни једнога већега окружја па скоро ни једне веће вароши, гдје су Србљи и у већини, а камо ли сами за се били.

Бадава је блажени патријарх Арсеније најозбиљније наваљивао код бечког двора, да се изврши царско обећање и

царска заповјед од 1694.; бадава је то исто попављао и молио његов нашљедник, митрополит Ђаковић у име свега српског народа са Крушедолског Сабора — није било помоћи. То је главно обећање остало неизвршено и тијем је лукава бечка политика у самоме почетку препријечила и онемогућила сваки српски, посебни политички живот на овијем странама. Није чудо даље никакво, што има доказа, да је блажени патријарх Арсеније III. и на ту очајну мисао долазио, да сам себи суди, да сам себи живот прекине, кад је видио и увјерио се, на што је налетио и што је дочекао са својјем јаднијем народом послије Карловачког Мира.

Па куд није ово главно и најглавније царско и краљевско обећање извршено — туд није, ни у почетку па ни за сто пунијех година կашње, законито уређено државно правно стање српског народа према државнијем законима онијех земаља, где су Србљи насељени. Србљи су насељени у земље, које су припадале угарској круни, а то је: по Угарској и по Хрватској; и те су земље послије Мохачке битке са Турцима (1526.) на својјем државнијем саборима подвластиле се авstriјско-њемачкијем царевима из куће хапсбуршке. Али те земље, и ако су признале авstriјско-њемачке цареве за своје краљеве, задржале су свој стародавни државни устав, по коме краљеви нијесу смјели ни могли ништа самовољно у тијем земљама узакоњивати без приволе домаћијех земаљскијех сабора и домаће властеле свјетовне и црковне, која је у оно вријеме главну власт обнашала у држави. Патријарх Арсеније као народни вођ, могао је знати и без сумње је знао, да су земље с ове стране Дунава и Саве — земље угарске круне, али нити је знао нити је требао знати прије преласка у те земље, да у тијем земљама господаре мађарски сталежи преко свога земаљског сабора. Патријарх је знао само за ћесара и знао је, да је тај ћесар уједно и угарски краљ, јер му се тако сам краљ огласио. Сјетимо се само ријечи цара Леополда у његову

прогласу на балканске народе од 6. априла 1690. гдје рече: „Обећавамо вама свијем предреченијем народима и земљама, које су нама као угарскоме краљу правно подвлаштене и које ће се законито подвластити“ и т. д. (*Promittimus vobis omnibus praedictis populis et provinciis, Nobis qua regi Hungariae de jure subjectis et legitime subjiciendis*).

Дакле, као угарски краљ, а не као њемачки цар прогласио је Леополд I. себе за господара и свијех онијех земља с оне стране Дунава и Саве, што их је његова војска заузела била у пролеће 1690. И за то је знао српски патријарх, па је са тијем законитијем краљем и повео своје преговоре у љето 1690. преко владике Ђаковића — па је, добивши од истога краља повољне одговоре на своје преговоре и прешао у Угарску. А велико је питање: би ли патријарх Арсеније III. с народом бежао у Угарску, да није добио прије од краља онако повољне одговоре, све и ако је морао бежати скупа са ћесарском војском испред Турака? Не би ли патријарх у противном случају тражио милости и опроштења у султана, коме се заклео на вијерност и коме се изневерио?

Са свијем је друга ствар и друго питање: је ли цар и краљ Леополд I. имао права давати и потписивати онаке привилегије, патенте и декрете, какве је дао српском народу и његовом патријарху Арсенију III. Краљ је морао знати, докле сижу његова краљевска права и како се дају законите уредбе за Угарску и с њоме спојену Хрватску и Славонију. Али, кад је већ једном потписао и дао, ваљало му је све то и извршити. И ако то није могао све уредити и поизвршивати за вријеме рата, требало то уредити и поизвршивати послије рата: и он и сви његови законити нашљедници, који су сличне привилегије издавали, допуњавали или потврђивали. Али то није учињено ни послије рата, ни послије пунијех стотину година кашње, макар што су српски митрополити и српски Сабори непрестано на то наваљивали.

Пуну стотину година отимали су се Нијемци и Мађари о власт над Србима, а к њима се придружила — како већ рекох — и Римска Пропаганда, наваљујући најбезочније да нас преведе у своје крило — па отуда сва она љута борба за нунијех стотину година, и отуда пошљедице да Србљи, уза све привилегије, патенте, декрете и заштитне дипломе — ни послије пуну стотину година — не бијаху још ни обични грађани или држављани у земљама угарске круне, а послије толике проливене крви своје и послије толикијех услуга, што их учинише за земље: и угарске и австриско-њемачке круне. Србљи становаху у земљама угарске круне пуну стотину година, али на привилегијама, а мађарско и хрватско племство бијаше ујерено, да краљеви нијесу били овлаштени сами од своје воље давати онаке привилегије, па нити те привилегије узаконише, нити их признаваше нити их поштоваше, већ само онда када су то морали онако у љуту силу. И због ове грдне неправде не пада ни црна сијенка на српски образ. Србљи су своју дужност све овако као „странци и пришелци“ заиста беспримијеријем жртвама и самопријегоријевањем потпуно извршили. То нам морају приznати и највећи наши противници, ако тријезно суде и просуђују и ако историју по правди и по истини пишу!

Тако су ето Србљи стајали са политично-државне стране у Угарској и у Хрватској 1790. а како су стајали са стране вјерске и црквене — и како су привилегије и с те стране протумачене, извршене и проведене — то сам описао и објаснио — колико сам умio — поглавито у својој другој књизи.

* * *

Као што нам је већ познато, у то вријеме био је српски митрополит Мојсије Путник. Он је био од старе српске племићске породице, која је добила угарско племство још 1621. Родио се у Новоме Саду на Благовијести 1728. Он је почeo служити својој Цркви још за патријарха Арсенија IV. Ља-

кабента, а бачки владика постао је за митрополита Ненадовића 1757., па је ено послије смрти овога истога митрополита изабран био за администратора Карловачке Митрополије, и то по староме обичају, како су до тада постављати администратори. Али бечка влада не потврди га, што је баш тада при својила себи на силу то право, да она поставља администраторе послије умрлијех: и митрополита и владика. То му је смело, да није још тада постао митрополит.*)

Митрополит је постао послије смрти митрополита Видака 1781.

Овај српски јерарх служио је дакле својој Цркви преко 50 година, па је сам собом доживио, искусио и подносио све оне грђане неприлике, које су постигле српски народ и његову млађану Српску Православну Цркву овдје у Ђесаревини. Он је знао сву историју свога народа и своје Цркве за прошлијех сто година. Он је уочио и оно опште комешање и узрујаност, која је настала у Угарској послије смрти цара Јосифа II. Он је, види ми се, мало озбиљније проучио тадашње државне политичне прилике и одношаје. Он је дошао до увијерења, да су Мађари ипак господари у својој кући, па да шале не доштују да им и сами краљеви самовољно господаре по кући, у којој су они по своме посебноме народноме уставу господарили, тада већ — скоро пунијех осам стотина година. Да! Ала је то крупна ријеч — осам стотина година — господарити: с кољена на кољено, с оца на сина, са сина на унука — праунука — прапраунука — у својој красној отаџбини — у својој народној држави! Коме је само овлаш позната историја овога народа, тај мора признати и увјерити се, е је заиста овако. Тај мора признати и увјерити се: е су Мађари на сабљи отели и заузели најљепше земље у Јевропи — ту богату јевропску житницу — Угарску. Тај мора увјерити се, да су они ту основали и утврдили своју народну државу а под својим народнијем владарима. Па и међу тијем вла-

*.) Читај о томе више у мојој II. књизи на страни 66—69.

дарима било је, као и код другијех народа свакојакијех трвења, побуна, збацивања, прогањања, ошљепљивања па и убијања: па уза све то тај малени народ одржа се у својој држави и у својој самосталној народној свијести; па шта више: и уза све то превали тај народ неке сусједне царске, краљевске и кнежевске пријестоле и себи их подвласти; а некијем које не подвласти, зададе тешке ударце, од којих су касније превалили се и пропали.

И кад су домаћи народни владари изумрли са свијем 1301. године, подизао је тај народ на свој краљевски пријесто владаре из туђијех, несрднијех породица: талијанскијех, словенскијех, њемачкијех; подизао је и своје домаће, народне племиће — па и опет одржа се у својој држави и у својој народној свијести. Тај исти народ претрпио је и грдну народну погибију на Мохачком Пољу — и послије те погибије турско господарење над собом преко стотине година: па и опет подиже се, ослободи се и одржа се тај народ и у својој држави и у својој народној свијести. Па најпослије умједе тај народ наслонити се на Нијемце, с којима се је по толико пута љуто био и крвио — умједе с њима удружити се и узети њихове цареве и за своје краљеве, и ти краљеви од Мохачке Битке овамо па све до нашијех времена нијесу пре-стали, час мањом а час већом жестином о томе радити, да потру стародавни устав краљевине и земља угарске круне; да униште њихову државну и политичну самосталност, па да и у тијем земљама наметну своје самовласно-њемачко господарење: па и тада умједе и снаге имаде овај малобројни народ све то витешки сувбити, те се и опет одржати и у својој држави и у својој народној свијести. И ово није пјесничка вантазија него згољна историја!

А ја бих се сувише одмакао од свога заокруженога оквира и од своје задаће, кад бих овдје све потанко наводио: како је све то могло тако бити? Ја само споменух у најкраћој

напомени оно, што је заиста било и што историја потврђује, па велим: можда је све то уочио и провидио овако и стари српски митрополит Путник још прије сто година, па је хтио да поправи оно, што је покварено још прије сто година. Хтио је још онда ово исто стање у коме смо данас од године 1868. Он је прегао договорно са својијем владикама, које су као и он мислиле, да се једном измири и изравна са Мађарима, као господарима онијех земаља, где се Срби настанише и прије и за вријеме патријарха Чарнојевића. А нема сумње ни о томе, да је митрополит Путник са својијем владикама и то добро знао: да је велики број српског народа од палтивијека станововао у Угарској, па је ту мирно и срећно живио до турске провале; да се томе народу није дирало ни у вјеру ни у календар ни у свеће; да су многи српски манастири подигнути у Угарској и ту уживали сва права као и Мађари; да су српски деспоти признавати од угарскијех краљева као српски господари и војводе у Угарској и т. д.

Стари митрополит Путник, који је сам собом видио, доживио и искусио што је бечка влада радила и урадила са српскијем привилегијама и са српском црквом, намисли, да удари једном другијем путем. Он је скупа са својијем владикама дошао до увјерења, да се од Беча не може више ништа очекивати. Он је искусио, да је Беч и оно узео натраг, што је био дао у привилегијама; али је увидио и то, да је исти Беч код све своје саможивости и властољубља — ишак најпослије морао у српскијем пословима попустити Мађарима, али свагда послије љуте борбе и послије најжешће омразе и свађе Србаља са Мађарима или обратно: Мађара са Србљима. Ту је било свагда по сриједи оно старо правило бечкијех власника: „Позавађај, па владај!“ Само што су ту Срби најгоре пролазили, а то је љуто бољело српског митрополита и српске владике као једине и црквене и народне старјешине, јер народ је још непрестано уширао очи своје у њих и тражио помоћи

код њих — а они, потиштени, поништени, избијени из народа од стране државнијех власти, не могаху помоћи ни себи ни народу. Тако је то непрестано трајало од патријарха Чарнојевића до митрополита Путника. И као што је оно непосредни нашљедник Чарнојевићев, митрополит Ђаковић, обиљежио стање српског народа кратко али згодно у своме писму на коморанску општину*) још би по сто пута горе обиљежио то стање митрополит Путник послије сто година — да је нешто то гдјегод обиљежио.

Али имамо о томе једну важну биљешку од митрополитова савременика, а то од самога цара Јосифа II. па ту преважну биљешку морам овђе изнijети. У своме напутку, што га је дао дне 10. марта 1785. својем окружнијем комесарима по Хрватској и по Угарској вели цар у 14. §. „Да непобједима нека предрасуда мржње између мађарске и српске народности влада, то је, на жалост права истине. Узрок се прави не зна, али се то при свакој прилици јасно показује, и пошљедњи догођаји у Ердељу, жалосна су о томе свједочанства дали. Ако ћемо дакле да између људи, који скупа живјети морају, мир и срећа процвјета; то је нужно прије свега то укоријењено зло са свијем истиријебити постарати се, и комесару се не може доста о томе, да настоји препоручити, и друге на то да пазе настојати; свима магистратским персонама сваку можну на то позорност и у свачем највећу умјереност наложити, а особити на њине попове и свештенство обзир имати“.

А за Србље у пештанском окружју рече цар у 10. §. „Србље несједињеног вјеро-закона, који у овом окружју особито у Будиму, Јегри, Сентандреји и по другим

*) Види у мојој I. књизи на страни 258.

предјелима трговине ради живе, особито треба против сваког угњетавања штитити, јербо они су заиста од велике користи. У овом окружју има много знатних Србаља, који под својим властитејем магистратима стоје и под својим епископом“.

„Овим путем надати се да ће народ српски лакше до већег изображења и благостања доћи него под надзором особитог каквог дворског надлежатељства“.

„Пожртвовања, која је у пошљедњем рату на себе примио, знатна су, а између ових по размијеру узимајући, много су већа она, која су Србљи дали, него она од Мађара“.*)

Ово свједочанство царево колико је важно што из њега сазнајемо у неколико стање нашег народа прије сто година, у толико је оно богате и жалосне. Та епохама сам цар вели, да се не зна прави узрок, зашто се страшно мрзе Мађари и Србљи. Види се, да ни сам цар није знао наћи узрока, а онамо у самој ствари и дјеца су га могла знати. Мржњу је ту зачео и непрестано потпиривао Нијемац из Беча, који је Србље лично за себе употребљавао и тукао с њима по глави све своје противнике а најкашње их наградио са Деклараторијом, са Конзисторијалном Системом и са поуницајењем Жумберком и још приде — много, много шточим!

* * *

Већ сам казао напријед, како је цар Јосиф најпослије морао попустити Мађарима, па укинути све своје прећашње наредбе. За ову важну промјену у државној управи јави краљевско Угарско Намјесништво и српском митрополиту: „да је Његово Величанство цар и краљ Јосиф II. на молбу угарских сталежа, том краљевству Угарском начин владања и извршивања права као што је то све до 1780. постаяло,

*) Види Јетопис С. М. 1840. године, чест четврта страница 113—119.

опет повратио, и да на ту цијел Дијету држати може — дозволио, да је dakле сва од почетка високе владе његове, па до почетка текуће године у Угарској увеђења, поновљења и уређења тако рећи укинуо“.*)

Ова промјена зада српском митрополиту велике скрби, знајући добро, да повраћени угарски државни устав не признаје ни српскијех привилегија ни царева Толеранц-патента; с тога је митрополит: „да се не би поводом те промјене права и привилегијална преимућства клира и српског народа у краљевству Угарском, и овоме принадлежећим земљама, којим гођ начином ускратила или одузела — за добро нашао, у име цијелог српског народа споменутом владичанству за потврђење, храњење и извршење речених привилегија, и по декрету толеранције подарених доброчинства, најпонизнију представку 24. фебруара 1790. поднијети, а у то исто вријеме и у исти дан и придворним министрима и то: Његовој свјетлости државном канцелару, кнезу Кауницу, Његовој екселенцији господину грофу Лаци, као и Његовој екселенцији краљ. угар. канцелару, грофу Палфи писмима њиховој великодушној заштити препоручити клир и народ као и права и преимућства њина“.**)

Али, ова митрополитова преставка не затече цара Јосифа II. у животу — и како сам већ казао напријед — нови цар и краљ, Леополд II. сазове угарску Дијету по жељи угарске властеле. По староме обичају ваљало је сада иći у Беч и молити новога цара, да и он потврди српске привилегије — али по Деклараторији то није било више слободно, и с тога није ни цар Јосиф II. потврдио привилегија нити је за то посебно мољен, као што су мољени сви владари од Леополда I. до Јосифа II. Код владе се мислило, да је са Деклара-

*) Види званични записник Темишварског Сабора у Јетопису С. М. књига 106. страна 37.

**) Записник Темишварског Сабора на истом мјесту.

торијом све најбоље и најљепше уређено. Али се ипак нешто морало радити и код новога цара и краља јер се по народу зачују озбиљни гласови, да митрополит не ради ништа за свој народ „у садашњем критичном времену“.

„Да би се дакле народу и клиру јавило, да ће се стање за добро његово у садашњем критичном времену и околностима осигурати кроз архијепископа, није пропуштено свима епископима до знања и даљег саопштења чуђење своје о том изјавити, што се и у народу појављује сумња, као да за његово добро при преустројењу влада није ништа -- или пак тек нешто предузето, и наређено је истом митрополиту, да сазове некоје епископе у Карловце, како би с њима заједно к дјеланju приступити мogaо“.*)

Митрополит Путник сазове дакле српске епископе у Карловце, а дошли су му на договор ови епископи: темишварски: Петар Петровић; вршачки: Јосиф Шакабент; арадски: Павле Авакумовић; бачки: Јован Јовановић и будимски: Стефан Стратимировић. Нијесу дошли карловачки: Генадије Димовић и пакрачки: Кирил Живковић.

„Скупљеним у тој намјери епископима изјави митрополит узорак њиховог сазвања устмено и опширно, и даде прочитати под бројем 1. наведену представку (ону од 24. фебруара, што је послала цару Јосифу) — но, будући да на велику жалост цијелог српског народа представка ова Његово величанство не затече у животу, то се друга истог садржаја поднесе његовом краљев. величанству Леополду II. с молбом, да би у обзир узети благоизволио у садашњем времену српски народ, који је од часа пресељења свога у овега земље, па до данас с дужном вјерности свијетлој кући австриској одан, и да би његово величанство најмилостивије наредило, да се г. архијепископ са неколико мужева из

*.) Записник Темишварског Сабора у истој књизи на 38. страни.

вишег клира и родољуба на будући сабор, који ће се у краљевству угарском држати, надлежним путем и то стога сазове, да се не би на истом, у обзиру народа а без народа, што предузимало“.

„Да би се дотичне представке саставити, и да би се оне на конгресу или из посебних тужба и молба народа због — различним начином — учињених му запријека, угњетења и штета увидити могле, — прочитана су у смислу овог донесења највиша ријешења, прочитане су у име цијelog народа под 5. фебруара 1778. најблаженије успомене царици и краљици Марији Терезији поднесене тужбе против регуламента њезина величанства, исте краљице од год. 1774. и 1776., као и о овом гласећи највиши изјашњавајући рескрипти краљев. угарске дворске канцеларије и дворског војеног савјета од 1779. године (ово је Деклараторија); но, будући се из овог увидити могло, како су за народ уведене уредбе, и то за девет година четири пута промјењиване, шта више, да је и изјашњавајући рескрипт, што је за управљање клира и народ издан, са уведеном толеранцијом у многим мјестима поткопан и ослабљен: то је једногласно ријешено, управо највишем двору приђећи и за таким постојаним системовањем илирског народа настојати, да се у будуће умањењем слободе и често неједнаким тумачењем народних привилегија не да повода тужбама и неприликама“*).

Ево овако је закључено, написано и потписано на споменутом договору српског митрополита са владикама, и када бих имао при руци односну преставку, што је послала митрополит 22. марта у име клира и народа новоме цару и краљу, — онда бих тачно казати могао, што је све потанко јошено. Али ја те представке немам, па и без ње је са свијетм јасно из овога што наведох из званичнога записника Темишварског Сабора: да је српски епископат честитао новоме цару и краљу сту-

*) Записник Темишварског Сабора у споменutoј књизи на 39 страни.

пање на праћедовски владаљачки пријесто; да је молио заштиту и потврду народнијех привилегија, ставши ту на оно исто становиште, које је заузимао и брањио покојни митрополит Видак у познатој нам „жалбеници“ од 1778.; а да то становиште не понављам овдје, нека поштовани читачи изволе још једном прочитати све оно, што сам написао о томе у својој II. књизи а од стране 229. па већ даље до стране 338. А главно што је српски епископат молио: да се г. архијепископ са неколико мужева из вишег клира и родољуба на Дијету позову.

Овијем је српски епископат поновои ону прастару српску жељу, да се на Дијету позове и српски митрополит са још неколико способнијех људи и од свештенства и од народа, а то значи онако простио речено: да се српске посебне правице или „преимућства“ законитијем путем расправе и уреде, па да се српски народ призна за законите грађане угарске круне. Као што сам на своме мјесту споменуо, то је исто молио још патријарх Чарнојевић, молио је кашње народ по толико пута, а нарочито са својијех Сабора 1708. и 1744*).

Тако је то молјено и молјено, па је ето пуну етотину година остало то питање неријешено; али овога пута забила је српски епископат најозбиљније одлучио се, да ово питање већ једном ријеши и да се погађа са Мађарима, макар им се и „половица“ попустила, а погађати се могло само на Дијети, и с тога се епископи договоре са митрополитом, да по што по то овога пута пођу на Дијету. Да је тако договорено ево нека посвједочи писмо владике Петровића, што га писа из Темишвара 3. маја 1790. гомирском архимандриту, Јоанићију Милојевићу. Вели ту владика од ријечи до ријечи:

„Да досад ништа нисам писао узрок јест тај био, да ништа нисам имао. Сад вам јављам, да к настојаштеј Дијети мажарској, која ће се по-

*) Види у мојој I. књизи на страни 270. 8. тачка и онда на 316. страни.

чети по новом календару 1. јунија како г. архијепископ, тако и сва господа. Епископи у Будиму појти договорили се јесу општих ради дјел; мислим да и г. Карлштадски равним начином онамо будет. Наше свију намјереније јест много предлагати и врло много искати, дај Боже да и половицу добијемо, опет народ може се бољем надати. Докле тамо дјело не предузмемо и штогод не до-кончамо, не знам вам шта напред писати, ако ли што добро соврши се, нећу вам јавити пропустити. Ја 19. овога по нашем морам отходити^{**}).

Из овога је са свијем јасно, да се српски епископат зацијело надао, е ће бити позван на Дијету, јер су се ево договорили да се код отварања Дијете нађу у Будиму. Али су у Бечу друкчије мислили.

Споменута митрополитова представка од 22. марта предложена је цару и краљу 15. априла и он ријеши 4. маја, да се на њу ово одговори:

1. „У колико су несједињеном српском свештенству и народу дароване привилегије у превишињу Деклараторији од 1779. — што но је даде њезино покојно величанство, најблаженије успомене царица-краљица, послије зрelog расуђивања и уз судјеловање онијех придворнијех власти, којима је рјешавање послова овога народа повјерено било — јасно протумачене, у толико нема никакве сметње, да се замољена потврда истијех привилегија подијели; а што се пак тиче

2. „молбе ради позивања српског народа и његовог несједињеног свештенства на земаљски сабор: будићи да подјељења сједишта и гласа на земаљском сабору за некога, који ово право није досад уживао — законодавној власти припада — то и ријешење ове молбе спада на расправу земаљског сабора, што предстоји, камо би вашој преузвишености слободно било односном молбом свагда пријавити се“.

^{**}) Оријинално писмо нашао сам у архиви манастира Гомирја.

Овако је одговорио митрополиту споменути канцелар, гроф Палфи, дне 10. маја 1790. под бројем 5954.*.) И по овоме је митрополиту кратко одговорено: српске привилегије промушене су у Деклараторији од 1779. и код тога остаје и на даље, а ко ће да иде на Дијету, нека се на њу обрати да му дозволи и да му одреди сједиште. А на честитање српског епископата не рекоше ни: хвала! Овакоме се одговору за цијело није надао српски митрополит „у овоме критичноме времену и околностима“. Да моли мађарску Дијету: да га позве, да му даде гласа и одреди сједиште према достојанству — морао се склањивати, јер ето Дијета бијаше на прагу, па кад ли што ли ријешити његову молбу; а с друге стране видио је из царева одговора, да Беч није за то да српски епископат иде на Дијету, па молити мађарске сталеже који су Србље онако мрзили, а не имати за своју молбу краљеве заштите и заузимања — знао је напријед, како би прошао са молбом. Све мислио на једно смислио: „због тога за цијело закључио сам у себи у Беч отићи, да се још прије Дијете његовом величанству поклоним, а уједно да благонаклоност како његовог величанства, тако и високијех лица према нашем народу поцрпем“ — вели митрополит у писму из Карловаца од 7. маја 1790. на владику Димовића.**)

И тако се митрополит опреми и крене из Карловаца у Беч 13. а стигне тамо 23. маја, — крене се и стигне у Беч — да се из њега нигда више жив не поврати! С митрополитом одоше и владике: бачки и будимски — и 25. маја посијете канцелара, грофа Палфију и кнеза Кауница, а 26. маја (6. јуна) одмах послије 8. часова буду примљени на авдијенцију од

*.) Види у конзис. архиви број 628. старијех писама. Упореди: записник Темиш. Сабора у споменутој књизи на 38. страни, и код Швикера: Polit. Geschichte der Sérben на 359. страни.

**) У конзис. архиви број 628. стар. писама.

његова величанства „оставивши иза њих више од 17 лица, која су очекивала авдијенцију“. „Преко једног сахата при авдијенцији задржан, имао сам прилику са господом епископима о свијем онијем приједметима, о којима у Карловцима пословасмо, његовом величанству спомен сатворити, наводећи уз то узрок свему на многа питања његова величанства; и на мој одговор: да Регалес или позивни декрет на Дијету не добисио — упућен сам: да о томе његовом величанству нови приједлог дај, па када се припустим к засједавању на дијети, да све оно, што клири народ наш тиши, Дијети предложим“ — вели митрополит о тој авдијенцији у писму из Беча од 27. маја 1790. на владику Димовића.*)

По напутку дакле самога цара и краља понови митрополит молбу, да се он и сви епископи и неки способни српски родољуби позову на Дијету у Будим; где разложи: „да Србији признају само редовне угарске државне власти и угарску Придворну Канцеларију, од кад је гођ укинута Српска Хофдепутација (1777.) — те да су тако изједначени са осталијем државнијем становништвом у погледу спољашње управе; да православни клири, још од најстаријих времена, има исту црквену јерархију као и римо-католички — те с тога да заслужује и једнако јавно признавање; и најпослије, ако се српски народ пусти на Дијету, да ће имати прилику, заједно са осталијем земаљскијем сталежима, сад и у будуће, — судјеловати око општег благостања и око бољитка свога властитога стања“.**)

Ову поновљену молбу преда митрополит скупа са споменутијем владикама и још са темишварскијем, који је дошао у Беч, на поновљеној авдијенцији дне 30. маја самоме цару где и усмено понови своју молбу, а цар им све обећа

*) У конзис. архиви број 627. стар. писама.

**) Швикер у истој књизи и на истој страни.

и посебнијем упутством отпусти их. Истога дана поклонио се митрополит са владикама царици и свој царској дјеци и то: најприје царици, онда старијој четворици принчева, онда млађој двојици и најпослије трима принцезама и послије тога „у квартир са задовољством повратих се“ — вели митрополит владици Димовићу у писму из Беча од 11. јуна 1790.

На ову поновљену митрополитеву молбу заповједи цар канцелару Палфију, да за митрополита и за све владике, које су у описегу угарске круне, напише краљевске позивнице, да дођу на угарску Дијету, а уједно препоручи цар канцелару, да се на Дијети испита, на који би начин српски народ морао бити заступан преко редовно изабранијех заступника, и како би своје народне Саборе држати морао. На то одговори канцелар, да „тако звани“ српски народ у Угарској као народ нема никаква политичнога опстанка (*keine politische Existenz*) а на Дијети да је заступљен преко надлежнијех жупанијских и варошкијех заступника. У истоме смислу изјави и угарски примас, да Срби још нијесу сједињени са Угарском, него да су са својим владикама као посебни народ још туђинци у земљи; њихово становиште да није на закону него на привилегијама. И заиста! Све је ово овако и било у самој ствари. Србљи бијаху још непрестано „странци и пришелци!“

Наравно да за ову пријеписку није знао српски митрополит, он је само жељно очекивао молене позивнице, па да пође на Дијету. И да ли је још какве пријеписке било између цара и његовијех државника, то не знам — али знам, да су дне 8/19. јуна онђе у Бечу уручене молене позивнице за митрополита и за све владике, а не и за неколико српскијех родољуба, како је то молено. Јављајући и за ово митрополит Путник владици Димовићу, који није био у Бечу, ево од ријечи до ријечи, што му још поручи:

„Отуда друго не остаје, него уручене позивнице сваком

господину епископу послати, и по што их приме, у Будим се пожурити, па тамо настојати код Дијете, да нам се одреди сједиште; али да бих искусио у напријед мађарскијех стаљежа мишљење о нашем припуштању на Дијету, судио сам да ће бити корисно, да преосвештени господин епископ будимски, Стратимировић, одавдје у Будим напријед отиде, и да тамо скупа и договорно са преосвештеним епископима вршачким и арадским, који су већ у Будиму, од врховних особа потанко извијесте се — то јест, да поцрпу њихово мишљење о нама; и кад будем ја о томе послије извијештен, одмах ћу послати нашем преосвештенству регалес, и сам ћу се у Будим пожурити“. Ади ово је сад најважније.

„Међутијем видиши се по свијем околностима да је нужно, док још мађарска Дијета траје, народни Сабор искрати, ради кога сам ја опет данас (11. јуна) са трим споменутима епископима, имајући авдијенцију код Његова величанства — усмено представио, и на то сам од његова величанства добио најмилостивију дозволу, да његовом величанству прошњу поднести могу, да се држи народни Сабор; с тога ћу ову прошњу прексјутра, у четвртак предати, и чим добијем жељено решење, нећу се даље овдје бавити, него ћу се у Будим пожурити“.*)

Из овога је са свијем и јасно и гласно: где је, и кад је поникла најприје мисао, да се сазове српски народни Сабор. Мисао ова поникла је у Бечу, а поникла је она по моме увјерењу у најплеменитијој у најродољубивијој и у најлојалијој жељи и намјери према своме народу од стране српских владика. Поникла је она текар онда, кад је одбијена молба српског епископата, да се и неколико српских родољуба по-

*.) Види митрополитово писмо од 11. јуна 1790. у конзис. архиви, број 627. стар. писама.

зове на угарску Дијету. Да је и неколико родољуба из народа позвано на Дијету, — а нема сумње да је митрополит и предложио, које би требало позвати, — и ти су родољуби били већ тада скупа са владикама у Бечу, они би заједно са епископатом заступали тамо сваки народ, и што би тамо заједнички и договорно расправљали и предлагали, то би било у име свега народа; али по што народне заступнице не позваваше на Дијету, а епископат позваваше — с тога епископат с мјеста смисли — или му је тако са стране пришантано — да се моли и ради сазивања народног Сабора, и то још за вријеме Дијете, без сумње у тој племенитој намјери: како би се уједно договарати могао и са угарском Дијетом и са својијем Сабором. Али свакако је епископат стално наушио најприје ићи на Дијету. Мучно је стање било тада за наше владике: не замјерити се Бечу, измирити се са Мађарима и са њиховијем државнијем законима и задовољити свој народ — е, ту је требало тријезно и мудро радити! И по моме суду све, што је до сад радио српски епископат, добро је радио. До овога часа није се још ником замјерио.

Стало је dakле на томе, да митрополит преда цару молбу ради сазивања и држања српскога народнога Сабора; па да га за час пустимо на миру, док са оном тројицом владика напише и потпише ту молбеницу! Истина, ено он рече 11. јуна да ће већ прексјутра, у четвртак, dakле 13. јуна предати цару молбеницу, али то се „прексјутра“ отегло касније за три дана. А дотле, да не дангубимо, хайде да се мало обазремо, што се то збива по великом свијету, а нарочито: по Мађарској или по Угарској!

* * *

Док је овако српски митрополит са својијем владикама молио по Бечу, кљањајући се од највишега до онога најмањега — да га већ једном пусте на Дијету, дотле је и сама Дијета о заказаном року отворена. Угарски стаљежи дошли су

тамо до зуба набијени мржњом према Бечу и према Нијемцима. Многи су племићи дошли с оружанијем четама из својих жупанија на Дијету, а неке су жупаније јавно и без вазора захтијевале, да се народна војска по Угарској сабере ради обране земаљскијех права. Дворска странка на Дијети скоро се изгубила са свијем. Не би је знатно повећали ни сви српски епископи.

Нови краљ обећао је, да ће се законито крунисати за угарског краља, али ту је избио лакат кроз ћурак.

„Огромна већина заступника узимала је да је владом цара Јосифа II. прекинут државо-правни одношaj између Угарске и Австроје; сабор је мислио, да је позван поставити новоме краљу погодбе, под којима ће га признати. И те погодбе биле су толике, е их краљ не може потписати, јер му стадежи одрицаху и само његово нашљедно право на краљевски пријесто.*)

А како је тада било у Угарској и како су Мађари ужасно мразили Нијемце, врло нам је лијепо прибильежио велики српски добротвор, Сава плем. Текелија у својој автобиографији. Вrijедно је да га послушамо.

„ . . . . Настанде 1790. и Јосиф цар умре мјесеца марта; с њим се сруше све његове управе тим брже, што он видећи да умрети мора, и да послије не буде каква револуција у царству, јербо он ваља да је знао, да су Мађари били у споразумљењу с прајским краљем, а с друге стране наследника и синовца свога Франца познавши слабост, то он све своје уредбе одузме и заповједи, да буде по старом. Царски комесари који су фејишани били, скоро се прогтерају; гдикоји викали да се под суд узму као издајице отаџства. И тако ишло све преко врата док није дошао Леополд, брат Јосифов, из Тошкане и почне управу царства руководити.

*) Смичиклас, Повјест Хрватске књ. II. страна 394—395,

Мађари спале под вјешали сва писма гдикоје вармеђе од премерених земаља; престане септемвират бити дикастеријум, но по прећашњем обичају буде врховни суд.

Протера се њемецки језик из дјела вармеђски, једном речи: сва Јосифова уређења покваре се и почну вармеђе дизати бандерија. Врховни капетан или генералисим буде барон Орци Владислав, вице презес коморе, коме су се сва бандерска дјела односила и од кога су уредбе примала. Вармеђе сваке племство устроји се на коње; свака вармеђа добије свој мундир; гдје је било племство јако, ту се начини ескадрон, поставе себи капетана и ниже чиновнике; а гдје је мање било, ту су се сјединиле двије вармеђе. Арадска била с темишварском, чанадска с чонградском сједињена. Наш дакле мундир била зелена ћурдија с црним первазом, црвен прслук и чакшире, но црн тур, зелене чизме, црне кулучкесе, калпаци — сав егзерцира команд мађарским језиком; сви су се егзерцирали. Претекст ових бандерија било, да чувају мађарску круну, јербо Јосиф био је дао донети у Беч, а после смрти послата је у Будим. Бандерија свију тих вармеђа код препнашања изашли и пратили до границе своје, дакле било уређено да свака вармеђа 14 дана мора доћи чувати круну. Тако и ми смо дошли, ко је плаћао зоб и сено коњма — не знам, но чини ми се да је ишло ex cassa domestica; но мундир и коња сваки себи начинио; који није могао, други благородни потпомагали. Приспјевши у Пешту, дали нам квартире, частили нас: примас, владике и друга имућна господа. У 11 сати од капетанове куће с трумбетари ишли, гдикоје вармеђе имале су и шипош (hobois). Круна била у палати краљевој у цркви на углед метнута.

Ми смо морали спавати на голој дасци, али више се иоћ провела у игрању карти и пићу. У то време биле су те две вароши у особитом покрету национализма: госпође побацале француски ношај, па примиле мађарски с фаћоли, чепци, ми-

дери и т. д. Сачувај Боже, да је који Маџар себе показао у немачких хаљина; ја у вече отишao једанут на вечеру у један трактир, гдје је моја дружбина била; они ме одмах мешнуше у прво мјесто но ја имао сам капут. Из других вармећа што су ту били, у потаји питају дружбину: *kitsoda?* (ко је то) — онај онамо: *kitsoda?* после приступи к мени један из земплискe вармеће: *hat rajtas* у каквој гњусној хаљини ти ходиш? Ја знајући, да су многима капуте подерали рекао: *rajtas*, ја сад идем из штетње па нисам хотео у мундиру ићи; али ако вам је противно, ја ћу свући, и свукох капут и метнух га пода се, јер да сам га гди на друго место метнуо, за цело би га били раздерали. Ова бандерија чинила се многима играчка, но Немцима страх задали, јер они нас видећи скоро све у злату, говорили су: да смо ми официри, а прости војници да су код куће. Истина да су једне вармеће као: саболчка, боршодска и друге, да су егзерцирале, говори се да је бандериста било до 500 људи. Ових бандерија била су следства, да је маџарски ношај се опет увео, јер мушки, ако су ијоле мало били васпитани, ходили су у плундра, штрамфла, ципела као и сам што сам ходио. Увео се маџарски језик, кога мало који гроф и барон говорио, а госпође са свим нису. Увео се тај језик и у публична вармећска дјела и тако се дотерало саде, да и закони у маџарском језику пишу се, и да је цар Леополд много попустио Маџаром. У осталом да је било испод хаљине и више, то се отуда види, да су се некоји фејишипани касирали међу којима био и Никола гроф Форгач, барон Орци Јосиф и др. јер говори се, да су они с пражским краљем уговарали и да је краљ њих цару издао. Једном речи: од тога времена подиже се дух националитета маџарскога“.

„Мјесец маја буде Дијета. Ту се особито садашњи гроф Аллаши Игнатије као депутирац вармеће у сједници на сто пењао и викао: „*filum successionis est intereptum*“ — то

јест ред наследства да се прекину и када Леополд не би имао право на царство. Грофа Карла Зичи, који је био *Judex Curiae* и предсједник при магнатом — остали хтјели бацити на поље, но овај храбри и умни муж знао је сва викања осталих опровергавати и срећа да су два мужа онда били предсједници: Зичи у магнатској табули, а Јосиф Ирменји персонал и штатусов табули“.

Овако је ево прибиљежио очевидац свега тога, Сава Текелија, који је и сам лежао на голој дасци, чувајући угарску круну, да је Нијемци не однесу опет у Беч.

Како већ рекох крвави рат водио се и са Пруском и са Турском. Неке мађарске вође и старјешине и јавно и тајно шуроваху са Прусима а и са Турцима. С тога цар Леополд II. смили, да се што брже измири са својијем ратнијем непријатељима, и да што брже нађе нове савезнике против Мађара. Најприје се пожури, па са Прусима одмах обустави ратовање и почне се преговарати, како да се и измири с њима. И то је све свршено за мјесец дана (до 25/14. јула). Овај мир са Прусима био је врло штетан и срамотан по цара, јер ево како цар поручи о томо измирењу својој сестри, француској краљици: „Невјера Мађара, приправних на буну, здружених с Пруском и радећих о пропасти државе, присила ме, да сам овако срамотни уговор учинио“. Уједно је почeo цар радити, да се и са Турцима измири*). Рекох мало час, да је цар смилио: да што брже нађе и нове савезнике против Мађара — и за те савезнике изабрани су Србљи.

*

* * *

Макар што је цар Леополд II. ето само неколико мјесеца сједио на пријестолу, ипак је он био добро обавијештен о српском народу и о његовијем великијем услугама, што их је

*) Смичиклас на истом мјесту. Швикер, *Polit. Gesch. der Serben*, страна 363. Упореди: „Geschichte der Serben“ von Kallay, по пријеводу од Швикера страна 268—269. — Schlossers Weltgeschichte XVII. Band, страна 43—241—242.

учинио већ по толико пута превишејем пријестолу у сличнијем приликама. Таке исте услуге требале су у Бечу ево и опет, и с тога од једном настане нагла промјена у српскијем пословима. Сад је од једном требало одвратити српског митрополита и српске владике, да не иду на угарску Дијету и да се баш сад не договарају о својем пословима са Мађарима, макар што су добили краљевске позивнице да иду на Дијету. Али су бечки савјетници и велевласници и то добро знали: како су српске привилегије управ укинуте прије, него су доведене у склад државнијех угарскијех закона; како су Српској Цркви силом наметнуте штокакве уредбе а без њезиног договора и пристајања; како су завадили народ са својем владикама; како су иоништили власт српског митрополита и српскијех владика, па их понизили у очима свога народа до обичнијех владинијех чиновника; како су поукидали српске манастире; како су укинули српске светитеље; како су забранили држати народне Сабере и редовне архијерејске Синоде и т. д. и т. д. Све су ово знали у Бечу а знали су и то, да је српски епископат овога пута најодлучније наканио, да већ једном покуша преговоре и са тијем Мађарима, па се с тога бојаху, да не ће наћи сада уза се ни српског епископата ни српског народа, па су смишљали: како да опет удобровоље Србље и чиме да их добију за се, а одврате од Мађара у овако опаснијем приликама? О чему су смишљали, то су и смишлили, па су лијепо и постигли.

Већ сам казао напријед, како је митрополит Путник договорно са оном тројицом владика, што бијаху с њиме у Бечу, закључио молити цара, нека би дозволио да се држи српски народни Сабор, док још траје угарска Дијета, а он и владике да иду међу тијем одмах на Дијету. Ту молбеницу требао је митрополит предати цару 13/24. јуна, али је није предао тога дана. Ту су настала нова смишљања и договарања.

Мисао да се држи српски Сабор прихватише радосно у Бечу, али са свијем у противној намјери. Они жељаху, да се

српски Сабор држи у пркос Мађарима, а не да се договара са Мађарима. Они хтједоше да са српскијем Сабором сузбијају бунтовничку мађарску опозицију. Овако крупно ново питање митрополит не смједе сам са владикама ријешити, јер он је био томе најодлучније противан и желио је да што прије добије приступа у Дијету. Он није хтио никоме да пркоси.

И с тога од једном налазимо „многобројну депутацију“ од људи из народа у Бечу. Када је та народна депутација у Беч позвана и ко ју је позвао: да ли митрополит или бечка влада — и ко је све у тој депутацији био, ја не умијем рећи, само се зна да је многобројна српска депутација дошла у Беч а све против 60. чланка Деклараторије, по коме је најстрожије забрањено Србљима слати посебне депутације к царскоме двору, без нарочите за то царске дозволе, која се морала измолити преко надлежнијех државнијех власти*).

Ту је у Бечу морало бити озбиљнијех договора о томе: да ли да епископат иде на Дијету или да не иде? Епископат је био за то: да иде. Али бечки велевласници обећају народнијем заступницима све и сва, па најкашње и посебну област — дакле посебну српску војводину, само да не иду на Дијету и да се баш сад не мире и не погађају са Мађарима. С тога их наговоре, да ишту дозволу ради сазивања свога народнога Сабора, па ту нека претресу све своје тужбе и потешкоће и нека то све поднесу непосредно превишијој круни а не угарској Дијети, како је то митрополит са владикама мислио и канио.

Најпослије мораде и митрополит попустити. „На приједлог некојих националиста, који су слијепо ревновали, принуђен мисао своју промијенити“ — изађе митрополит, са владикама и са многобројном депутацијом од стране свога народа — дана 16/27. јуна пред цара, и преда му из руке у руку молбеницу ради сазивања народнога

*) Види тај чланак Деклараторије у мојој II. књизи на страни 293.

Сабора у Темишвар, а мисао, да епископат иде прије на Дијету, са свијем се забаци.

Цар прими српску депутацију најмилостивије и с љеста одмах одобри српску молбу, па још истог дана јави угарском канцелару, е је дозволио, нека се држи српски народни Сабор, јер рече цар од ријечи до ријечи: „за овај многобројни и поштовања достојни народ не постоји више она српска придворна Хофдепутација, којој је био подвлаштен, а и сједињење његово са Угарском још није признато од угарских сталежа, па с тога тај народ нема другог пута, којијем би поднио своје жеље и потребе“.

Обје придворне власти, које су српскијем пословима управљале а то су: угарска Придворна Канцеларија и Ратни Савјет, бијаху врло противне, да се држи српски Сабор, па покушају цара одвраћати, да се Сабор не држи бар док траје Дијета, а уједно препоручивају цару, да се остане код онога правила, које је усвојено још за цара Јосифа, а то је: да се на српском Сабору само митрополити бирају, а све остале потребе да су и онако уређене Деклараторијом од 1779.; а што какве тужбе нека се подносе преко надлежнијих власти. А осим тога да су ето српски епископи добили краљевске позивнице на Дијету, а сталежи су вољни дати им глас и сједиште на Дијети, па да се то и дочека. Међу тијем се збиља поврате и и оне владике из Будима, што но их митрополит напријед послao да развиде, како мисле мађарски сталежи о припуштању српскијех владика на Дијету. Угарски примас и кардинал, гроф Јосиф Баћани, поручи митрополиту: „Како се он нада, е ће сталежи молбу српског епископата, чим се мало доспије, по правди уважити и да се Србјима вољена грађанска права не ће ускраћивати, само ако одустану од привилегијалног становишта, па стану на становиште заједничког јавног права“.

Али све је ово било већ касно, јер цар се не даде ни забунити ни одвратити, него против воље својијех најмјеродавнијех власти дне 26. јуна (7. јула 1790.) ријеши, да се спреки Сабор сазове и то у Темишвар, а на дан 15/26. августа исте године. Није било друге него слушати, ако и преко срца, па сазвати Сабор. Али прије него је царски реескрипрат ради сазивања српскога Сabora написан и потписан — умре од једном српски митрополит Путник онђе, у Бечу, дне 28. јуна (9. јула) и стари митрополит већма је желио своју смрт, него ли да дочека измољено сазивање народнога Сabora у Темишвару. Све је то било против његове воље и противу његовог увјерења, а нема неугоднијег посла за озбиљна човјека, него када нешто ради или радити мора а против свога увјерења.

А да је тако било са митрополитом Путником код овога посла, је нека посвједочи ова важна историјска биљешка о томе:

„Мојсије Путник љета 1790. отишао у Беч ради послова народа и свештенства с најмјером и с договором са осталијем владикама, да би радио да се народне привилегије узаконе у мађарски устав, и да би искао за народ једнако уживање права и грађанскијех погодности, али на приједлог некојих народњака, који су слијепо ревновали, принуђен бијаше мисао своју проширенити, па испросио да буде народни Сабор 15. августа 1790. у Темишвару, којега недоживе; јер умирије послије неочекиване тридневне болести 28. јуна исте године у Бечу, што је и сам поконик већма желио, него да буде присутан на Сабору, што ће бити исте године“.*)

---

* Гласник VI. страна 52—53.

биљешка тијем је још важнија, што ју је прибильежио тадашњи митрополитов сапутник и друг, будимски владика, а касније његов нашљедник српски митрополит и велики родољуб, Стефан Стратимировић, који је најбоље знао, како је покојни митрополит: осећао, мислио, желио, а како је морао да ради.*)

А из свега овога, што до сад рекох, а особито из ове биљешке и онда из онога писма владике Петровића архимандриту Милојевићу, јасно се види, да ни српски епископат а ни српски народ није желио Сабора 1790. у оној намјери у којој је он сазван а то: да се још већма завађа са Мађарима. Српски је епископат желио да се Србљи већ једном прилагоде ономе стању, у којем су заиста били а да се окане штокавијех покушавања, дражења и пркоса. Српски Сабор 1790. желио и требао је превишићи царски двор и дворска странка у Бечу, која се надала у Србљима „важне савезнице“ противу Мађара наћи. „Српски народни Сабор имао је послужити као уступк претјеранијем захтијевањима угарске Дијете; ову је ваљало са Сабором сузбијати!“**) А једни писци веле, да су српске народне поглавице обећале двору четрдесет хиљада људи, ако устреба против каквијех бунтовника.***)

А ову бечко-њемачку политику провидио је бистри дух сиједога и искуснога митрополита Путника, па није био рад скупа са својима епископима, да Србљи и опет послуже за наоковањ између Нијемца и између Мађара. Искусио је у црквеној служби осиједели српски митрополит и сувише, како су се они и до сада по толико пута гложили и ружили, па се кашње опет и љубили и дружили, — а Србљи остајали и

*) Види познату расправу о „Семинарији“ од архимандрита Иларијона Руварца у „Гласу Истине“ за 1886. страна 277. или у посебно отштампаној књижици на страни 17.

**) Види о томе код Швикера у споменутој књизи на 363. страни.

***) Смичкилас П. књига на 395. страни.

надаље „странци и пришелци“ онако са пасошем у торби. Српски митрополит са владикама — а тако су мисили најприје и они српски родољуби — наумио бијаше најозбиљније, да одмах иду на Дијету, па да ту лично раде и пожуре, да им се што прије одреде мјеста, а онда већ да раде даље, како би својој Цркви извојевали већ једном законито становиште у овој држави; а прилика им се за то учинила најзгоднија баш овога пута, кад се непријатељски сукобише Мађари са Нијемцима. Али то су уочили и у Бечу, па и опет мракнуше мркијем погледом на епископат пред заступницима из народа и упријеше на њу прстом као на противника народнијех жеља и народне среће — баш као оно и на Сабору прије двадесет годин 1769. Беч повлади народнијем заступницима или како рече митрополит Стратимировић „националистом слијепо ревновавшим“ — само обећа им војводину — и они од једном заборавише на све прећашње увреде и повреде — напустише мисао и увјерење својијех црквенијех старјешина — па шта више и њих примораше да мисао своју промијене, и ако су били са свијем другог увјерења, јер су имали више и знања и искуства, по што су се дан на дан борили са државнијем властима. Српски епископат био је и онда и касније тврдо увјeren, да од посебне какве српске војводине не може бити ни спомена, јер кад то није изведено и проведено прије сто година, кад је српски народ насељаван и смјештан — ко би то извео и провео послије сто година, где је све удешавано, да се то баш не може провести?! Лијепо вели за оваке прилике славни црногорски владика и кнез, Петар II. кад вели:

„Ко на брдо, ак' и мало стоји,
Више види но онај под брдом!“

Ето тако је изненада сазван српски Темишварски Сабор 1790. и ја ето напоменух само у кратко све оно, што је

дало повода и шта је све претходило, док се добила дозвола, да се Сабор сазове у оној намјери, у којој је сазван.

Митрополита Путника владике опремише и опојаше и хладнијем Дунавом допратише — не у Будим на Дијету — него више Будима у гробницу саборне цркве у Сентандреји. Што је Бога молио, то је и домолио, а домолио је своју смрт, само да жив не дочека измољенога Сabora. Ту је морало бити код старца велико убеђење, да од тога Сabora не ће бити користи ни по Цркву ни по српски народ.

Нека се и ово знаде. Кад је митрополит умръо, прогласе у Бечу, да су га отровали Мађари само да не буде Сabora. Ево како вели о томе Сава Текелија у својој автобиографији. „Тако и Мојсеј Путник, митрополит, како се чини упутством двора искао Сабор, да би се кроз то Србљи као одвукли од Маџара; и тако се резолвира Сабор да се држи у Темишвару. Но незнам је ли резолуција за Сабор била већ издата или не, кад Путник напречац умре у Бечу, па су говорили да су га будто Маџари отровали, да са тим одузме Србљем право држати Сабор, него само за избор Митрополита. И истина, да је нешто морало у томе бити, јер кад ја био код Канцеларије, онда у сједници, кад би ријеч за Сабор Српски, ондашињи гроф а послije кнез Палфи Карол, канцелар, рече, да Србљи не могу држати Сабор него за избор митрополита. Ја бивши онда секретар и не имајући гласа, нисам могао себе задржати, да неустанем и рекнем: Извините, ваше Превосходителство, 1768. године био резолвира Сабор за живота митрополита, Павла Ненадовића, а у 1790. био резолвира за живота митрополита Путника; а што су њих обадва митрополита умрла пре, него ли се почeo држати Сабор, то не сљедује да не би се држао, ако би они живи било. Канцелар гњевно рече: „Да и то су изнели да смо ми отровали митрополита“. Бог драги знаде, како је митрополит скончao! Али, кад данас знамо, да је он био противан овоме Сабору и да је желио, да се мири

*

са Мађарима, онда — ако није умръо од божије — прије би се могло посумњати, да су га у Бечу отровали, па свалили кривицу на Мађаре.

Бог да га прости, како умръо да умръо! Ово је четврти прквени старјешина, што је умръо у Бечу: патријарх Чарнојевић 27. октобра 1706., митрополит Ђаковић 20. јула 1708., митрополит Антоновић 22. јануара 1749. и митрополит Путник 28. јуна 1790.

Бог да их прости!

II.

Српски Темишварски Сабор 1790.

Изненадна смрт српског митрополита Путника, у Бечу, дне 28. јуна 1790. није ни најмање помела ни зауставила започетога посла око Сабора. Кад је митрополит умръо, били су у Бечу епископи: темишварски, вршачки и бачки, и они још истог дана јаве „височајшим мјестам“ да је митрополит умръо; — и већ сјутрадан 29. јуна (10. јула) именује цар темишварског владику, Петра Петровића, за администратора српске Карловачке Митрополије. Он прими и дозволу да се сазове Сабор и остане у Бечу скупа са осталијем епископима и са оном депутацијом од народнијех људи, да нареди изборе посланика за дозвољени Сабор. Те изборе наредио је администратор из Беча својом наредбом од 6. јула. Тога дана датирана је наредба на владику Димовића, који није био у Бечу и који о бечкијем плановима није знао ништа. И ово писмо јасно свједочи, да је мисао о сазивању српског Сабора поникла најприје у Бечу. Ево како вели администратор о томе сазивању:

„Садашњи догођаји у краљевству мађарском, а још више Дијета што се у Бечу држи, подигла је његову преузвишеност, покојнога г. архијепископа и митрополита, Мојсеја Путника, по договору и са пристајањем преосвештене господе архијереја а то: мене, вршачког, бачког и будимског, не мање и најзначајнијих особа од нашега народа, које се овдје находе: искати дозволу од његовог краљевског величанства, у име свештенства и народа — док још траје иста Дијета — да се може држати народни Сабор ради испитивања народнијех тужба“.

За овијем јавља администратор: 1. да је цар дозволио да се држи „Народни Сабор у Темишвару“ 15. (26.) августа; 2. да се на тај Сабор оправи: од клира, милитара и провинцијалиста по 25. посланика; 3. да је цар за свога краљев-

скога комесара за Сабор именовао „генерал-фелдмаршаллајтента господина барона од Шмидфелд“ 4. „да сабрани депутирици на Сабору, своје постулате или тужбе клира и народа, предложити могу и морају“. Најпослије јавља владика, да је он именован за администратора и позивље владику Димовића, да одмах даде изабрати „по досадашњем обичају посланике од свештенства и од милитара“ и то онлико, колико их је било на пошљедњем Сабору 1781. па нека владика све удеси, да и он и сви изабрани заступници без сваког другог позивања дођу на вријеме к Сабору, како ће тамо дочекати цес. кр. комесара. У првитетку достављен је одмах и готов образац за вјеровницу, коју ће изборници потписати и дати својим изабранијем заступницима, да могу од својим изборника народне тужбе, повјерене им усмено или писмено, предложити на Сабору марно и марљиво, а исто и од осталих посланика поднесене потребе, које се тичу народа, нека својски настоје, да се те потребе и уклоне; равнијем начином да настоје, нека се код избора новог архијепископа и митрополита постарају, да се избере потребнијем и дољнијем својствима одарено, најспособније лице, и „с тога, за које лице буде већина посланика, за то лице имају и наши посланици свој глас додати“.*.) Све је то тако у Бечу удешено и наређено. Споменути епископи и она народна депутација остали су и на даље у Бечу, да удешавају послове за Сабор и да приме штокакве напутке у Бечу. Кад су их већ једном насањкали на танак лед — сад су морали или све слушати или се подавити. Тако предаду речени епископи цару нову молбу, где мольаху: 1. да се ердевљски и буковински епископи са неколика посланика такође позову у Темишвар на Сабор, по што ови епископи у црквенијем пословима зависе од Карловачке Митрополије, по што се тамо рукополажу за владике и отуда добивају владичанске

*.) У конзис. архиви у Плашком број 631. стар. писама.

синђелије. 2. Да се исто тако и биоградски епископ са неколико посланика позове на Сабор. (У то вријеме, као што је познато, био је Биоград и већи дио биоградског пашалука у рукама наше царевине). 3. Да се позову три ћенерала — Србина: барон Папила, Сечујац и Давидовић скупа са осталим штапскијем официрима, а исто тако да се позову на Сабор и српске спахије из арадске, темишварске, бачке, транталске и толнањске жупаније. Ову молбеницу упути цар угарскоме канцелару уз заповијед, да се о ствари одмах споразумије са придворнијем Ратнијем Савјетом, па да му о томе поднесу тачан извјештај!

Обје споменуте власти договоре се и предложе цару: да се нови митрополит бира текар на крају саборског рада; да се ердешки и буковински епископи позову на Сабор, али само ради избора новога митрополита, а посланици из тијех епархија да се не позивљу, јер се српске привилегије не протежу на народ у тијем епархијама.

Што се тиче биоградског епископа, који није никада зависио од српског митрополита, оставља се превишињем царском увиђењу: да ли би било вријеме, да се сад већ позивље биоградски епископ и посланици из Србије на Сабор, пошто се исти не би могли уредно ни изабрати „у земљи са свијем опустјелој!“ А што се тиче официра и спахија да се позову на Сабор, предложено је цару: ћенерао Папила може бити биран на Сабор, ћенерао Сечујац да није способан за посланика и не треба га за то ни бирати, а ћенерао Давидовић да је на војеци пред непријатељем, па не може остатити свога мјеста. А од штапскијех официра и од спахија да се могу по неки на Сабор бирати, само да се тијем не смије пореметити размјера између три сталежа што су заступљена на Сабору. Али најљепше је ово. Споменуте власти примијетиле су, да су на српскијем молбеницима потписали се, осим владика, и неки грађани као „народни посланици“, а по 60. §.

Деклараторије, да се не смију без превишње дозволе слати никаква изасланства к двору, и с тога питају цара: би ли да се ови људи позвоу и преслушају и да им се бар даде миг, да њихово изасланство не смије пасти на народни строшак — или да се о том, из обзира на ванредне прилике, са свијем ћути?

На све ово ријеши цар 18. (29.) јула: да се избор новог митрополита најкашње на Сабору обави; да се ердељски и букошински епископи позову на Сабор да само бирају митрополита, а посланици из тијех дијецеза да се не позивљу; да се биоградски владика и заступници из Србије такође не позивљу на Сабор; да се позове на Сабор не само ќенерао Папила него и Сечујац, а од осталих официра да се бира обични број заступника, али који нијесу на војсци. А што се тиче српских спахија из споменутих жупанија заповједи цар, да се има изабрати њих 25, па по томе да има бити на Сабору 25. заступника од свештенства; 25 од грађанства; 25 од војништва и 25 од племства — свијех дакле има бити стотину заступника и то само за овај пут. А што се тиче оне српске депутације, што је дошла у Беч — рече цар: „има се преко те ствари онако ћутке пријећи у садашњијем приликама“*).

Сава Текелија у својој већ познатој нам автобиографији држи, да су племићи дошли на Сабор по жељи Мађара, не би ли с њима појачали своју странку. Вели Сава о томе:

„Доста, тај Сабор Маџаром зада страх и попустилијајко жицу на дијети, но и они измисле како би партију себи учинили, те израде да и од стране благородства буду 25. депутираца при Сабору; које опет двор, видјевши да с благороднима, не може тако заповиједати као с осталима, то је преко Сечанца (а пишу га и Сечујац), који је био онда секретар код коморе у Будиму и депутирац од будимске епархије, човјек грлат, остали неблагородни сви викали да та струка при

*.) Швикер у истој књизи на страни 365—367. Јетопис С. М. књига 105. страна 65—66.

Српском Сабору не буде. Ја доста сам противан био томе и чисто сам уздисао, да Србљи благородства у себи не показују јербо на благородство роптају“· Било како му драго, али племићи су дошли на Сабор и баш су они били већином у опозицији.

Није се тада ни за саборске строшкове натезало, нити су их искали у напријед од народа, јер градска благајна у Темишвару добије из Беча заповијед, нека унапријед исплати десет хиљада форината за саборске строшке; а због велике скупоће наређено је да се још и повећају дневнице заступницима а то: сваком заступнику и официрима до мајора по 3, мајору по 4, обрстлајтнанту и обрстару по 5, а ћенералима по 6 фор. на дан.

* * *

Добивши овдашњи владика, Генадије, наредбу да се бирају заступници за Сабор, сазове он све проте и неке ближе парохе у Плашки и ту изаберу за заступнике од стране свештенства: 1. Јоанићију Милојевића, гомирског архимандрита; 2. Петра Мајсторовића, плашчанског проту; 3. Јована Поповића, костајничког проту. Остали посланици бирани су код својих регемената и то: 1. капитан Оклобџија и 2. лајтман Кнежевић за лички регеменат; 3. лајтман Вујиновић и 4. лајтман Остојић за огулински регеменат; 5. капитан Узелац и 6. барјактар Рокнић за I. бански регеменат; 7. лајтман Шупљикац за II. бански регеменат; 8. Атанасије Јанковић, трговац из Карловца и 9. Никола Костић, трговац из Петриње. Ова двојица изабрани су од стране грађанства и с тога су од стране милитара двојица мање бирана него на Сабор 1781. Још је од стране племства изабран ријечки посједник, Арсеније Шакабент.

Одређени краљевски комесар добио је напутак од цара, да Сабору ни најмање не смета у радњи, него нека му дозволи, да слободно и безазорно све каже и поднесе, што држи

да је за корист: било цијелога народа, било напосе свештеничког, грађанског или војничког стаљежа; само да све треба молити: пристојно, уијерено, разборито и дужнијем поштовањем према превишињем пријестолу. А у погледу избора новога митрополита овако рече цар у напутку: „По што ти већином и сам познајеш грчко несједињене владике, које би могле тежити за митрополитскијем достојанством — а Ми, не вежући Наш изборни заједног ни за другог владику, само то искрено желимо, да ово достојанство добије најзаслужнији између владика и који по правди ужива народно повјерење: с тога ћемо Ми у пуном повјерењу, које Ми имамо о твојој увиђавности и о твојој справедливости — теби све препустити: да на паметан начин, како се Наше превишиње име не би злоупотријебило, избор навијеш на ону особу, која би са свијем била по Нашој жељи“.*)

И кад је све то тако удешено, спремљено, изабрано и напућено, кад је стигао одређени комесар и прописанијем начином дочекан, примљен и поздрављен; кад су овјеровљени заступници и кад су „и неколико сувишних посланика отпуштили“ — отвори комесар већ обичнијем начином и по усвојенијем формама прву саборску сједницу 21. августа (1. септембра) 1790. Са цијелијем саборскијем радом управљао је комесар, записници и сви приједлози вођени и писани су и српски и њемачки.

Одмах у првој сједници „прије изласка из сале напомене г. комесар скupштини, да би од стране народа требало изабрати актуара, и да се о томе има њему јавити. Тог истог сата преда горе речени г. комесар г. владики и администратору на цио народ управљену наредбу овог садржаја: како његовом величанству благо свију својих поданика, а особито вјерно оданог

*) Швикер у истој књизи на 369. страни.

српског народа на срцу лежи, то би с великијем задовољством гледао, кад би се Сабор постарао, да се са приједлогом о народнијем захтијевањима и жељама што вишемо пожури, да не би на народ, због продужења скупштине, сувишан трошак пао. Пословни ред могао би оваки бити:

- а) Опште народне ствари.
- б) О клиру оба реда.
- в) О војничком и
- г) о грађанској реду. Но будући да:

1. Највећа брига сабора треба да буде на добро цијелог народа у свези са погледом на благо државе обраћена, дакле би и саставак о жељама народа врло опширан бити морао: то се изискује, да се жеље и тужбе, кад се већ цијела скупштина сагласи, уредно и у кратко, са нужнијем доказима снабдјевене саставе.

2. Да се краљев. комесару списак од народа поднесених приједмета неодложно предати има, ако то узиште.

3. Наређује се, да се дневне скупштине од 9 сати до 1 сат, осим недеље и празника, уторника и петка, држати имају.

4. Забрањује се у име његова величанства свијем, који немају за улазак у Сабор од краљ. комесара допуштење, у исти доћи.

5. Сви декрети и опомене од стране кр. комесара сабору припослане, морају се јавно прочитати, а писма, што с друге стране дођу, имају се неотворена предати краљев. комесару“.

По што је Сабор изабрао за народнога актуара Пају Марковића, регистратора код народне архиве, и по што је исти заклет и на то о свему томе администратор јавио кр. комесару — свршена је прва сједница.*)

Овијем је комесар прописао Сабору одмах пословни ред, који је од Сабора усвојен без приговора. И на мању почетку

*) Званични записник Темишварског Сабора у споменутој књизи страна 43—44.

своје радње учинио је овај Сабор грдну погрјешку, коју историја не може нигда оправдати а та је: — што се упуштао у икањав рад прије избора новога митрополита. Администратор митрополије нигда није то што је митрополит; ово је законити домаћин у својој кући, а администратор је само замјеник и најамник. И Темишварски Сабор требао је даље прије свега искати, да се најприје избере митрополит, па онда под предсједништвом законитог домаћина да ради друге послове. Ако ли се то не би допустило, онда не би пала кривица на Сабор, него на онога, ко не да избора, као што је управ исто таки случај био на Сабору 1769. Онда је бар владика Видак молио да се митрополит најприје бира — па је одбијен — а овога пута нико то није ни молио ни предложио.*)

Види се јасно, да је и Темишварски Сабор дошао да вијећа са оном злом мишљу: да треба тобоже! најприје све уредити, па онда бирати митрополита на готов посао. Треба Цркву чувати од владика и од њихове превласти, а лако је за иновијерне велевласнике! Ова мисао избила је на Темишварском Сабору још већма него ли на ономе прије дваест година 1769. године. На ономе Сабору умјела је бечка влада посадити све владике на оптуженичке клупе, па тијем одвратити народне заступнике од владика; а на овоме гурнула их је са свијем у прикрајак да се за њих и не зна, јер су у Бечу добро знали, да српске владике нијесу жељеле скупа са покојнијем митрополитом овога Сabora — бар га нијесу жељеле у овој намјери у којој је сазван. И кад су послије приморани да пристану, да се Сабор држи: морали су играти у колу у каквом су се нашли.

А ко ли ће још владике слушати на Темишварском Сабору, кад је ту било већ ћенерала, обрстара и већ ниже све по „рангу“ до барјактара, па онда сијасет друге господе племените и богате, и колико богатије — па одмах и паметније,

*.) Види о томе више у мојој I. књ. на 70. страни.

од владика и њиховијех попова. Тако је то донијела са собом туђинска тобожња просвјета, коју су Срби посисали у туђинскијем штокаквијем малијем и великијем школама, у које су по неволи одлазили, кад још не имадијаху својијех. Све ћу ја ово и доказати на своме мјесту, а то ће се видјети и из даље саборске радње.

Као што нам је сада већ са свијем јасно и бистро, главна задаћа овога „знатенога“ Сabora била је: да Сabor што прије иште посебну српску војводину и посебну придворну власт у Бечу, па да се тијем сузију Мађари на својој Дијети, не би ли попустили од својијех, како су у Бечу цијенили: „претјеранијех захтијевања“; — и с тога је кимесар ево већ у првој саборској сједници журио Сabor, да се што брже пашти са својијем приједлозима. И Сabor се је за иста журио, да не може брже никако. Већ у својој другој сједници, сјутрадан 22. августа послије дуже дебате уговорено је укупно:

„Као што српски народ у Угарској и у пријруженим јој земљама своја права искључиво базира на својима од мађарских краљева, а имено од Леополда I. у години 1690. и 1691. добивеним и од нашљедника истога потврђенијем привилегијама: то је нужно, да се на основу истијех привилегија основано уређење и народна управа од највишег пријестола измоли и то:

а) „Привилегијално обећани територијум у једном предјелу, који би за себе сачињавао једно морално тијело под управом свога посебног жагистрата (поглаварства)“.

б) „Да се пажљиво надгледа, да онај дио народа, који не би могао доћи у искану територију — да кде би принуђен био под угарскијем уставом остати, — неузнемирено вјеру своју извршивати може“.

в) „Граница и од сад нек зависи од дворског војеног савјета, али у случају, кад би се због општег каквог узрока један дио исте редуцирати морао, то онда да не потпадну Граничари ти под спахије, него да им се због њихових заслуга особена преимућства и права даду, они пак сами да се пријуже народној територији.“ Најпослије:

г) „има се молити, дасе осим особеног магистрата уведе какво дворско мјесто под именом илирска дворска канцеларија, која би заклањала право народа и цркве“.

Овако стоји забиљежено у званичном записнику, и на први поглед види се, да су ови приједлози у Бечу сковани, па овако незрели, неварени и непечени истресени пред Сабор. Па и ако се вели у записнику озго да је „послије дуже дебати уговорено укупно“ све, што је горе предложено, али у истом записнику стоји одмах испод наведенијех приједлога овако:

„План, што се за ову точку направио, и што је цијелој скупштини прочитан, није усвојен за то, што није све задовољио, него је одложен до прве сједнице да се боље изведе“. Али, јер се Сабор морао журити с тога јави комесару: „да је због препорученог ускорења радње за добро нађено, да се има „операциона депутација“ изабрати из посланика свакога реда, која би се под предсједништвом ћенерал-мајора, барона Папиле, имала скупљати и у један протокол уводити народне тегобе и захтијеве, па ако се исти, кад се прочитају, признаду као цијелом народу општи, то да се предаду реченом кр. комесару на даље употребљење, почем се на то цио конгрес потпише“. — Даље јави Сабор комесару и ово: „будући, да поједини приједмети, које народ захтијева још нијесу скупљени и развиђени, то се не може таки послије прве сједнице дати искани попис истих“.

Било их је dakле на Сабору, који не бијаху задовољни са оним приједлозима — било је dakле и опозиције — и с тога је изабран ено посебни одбор, који се онако по солдачки прозва „операциона депутација“ и ћенерао јој постаде предсједник — и тај одбор имао је оне приједлоге „да боље изведе“, и за то му је остављен рок од три дана. Трећа сједница била је 26. августа и у тој сједници — „опет се прочита цијелој скupштини за будуће устројство народа састављени и на њемачки преведени приједлог; но будући је исти због неколико противних примједаба опет цијелој скупштини, мјесто пожеланог ублажења, повода дао новијем тешкоћама и препрекама, то устаде г. секретар, који је састављање приједлога тога на себе узео, прочита опште претходне постулате, и покуша усмено са наведенијем узроцима народну скupшину о томе убиједити, како би требало са доказима привилегијалних преимућства обратити се управо на његово величанство, од кога се и у будуће добру народа надати има и то из узрока, што народу привилегијама дарована добочинства и милост царска ни досад не могаше у живот приведена бити с тога, што су против устава краљевства угарског, и што ће се и од сад тешко испунити дати“.

Дакле ни у трећој сједници није могао комесар да продре са онакијем приједлозима, какве је желио и какве је донио из Беча. Ево је за трећу сједницу све било спремљено и „приједлог је и на њемачки преведен“ па опет није ишло, него је ту било људи, који су и друкчије мислили па су се ту о томе и оштро препирали; па с тога, кад се не могли договорити, оду по комесара.

„Док се међу тијем због те ствари међусобно договарало, и док су различни узроци навађани, дође у скupшину као обично позвани кр. комесар, и даде своје највеће незадовољство изјавити због тога одуговлачења са планом; и будући, да комесар није схватио важност тога дјела, то опомене и

опет цио Сабор, да се пожури израдити своје ствари, јер сабор овај зависи једино од највише милости и допуштења његовог величанства, па би узалудно губљење времена његовом величанству лако повод да дати могло, да Сабор распусти".

По што је комесар наредио да посланици не смију одлазити к својем кућама док од њега не добију дозволе; по што је потврдио „операцијону депутацију“ и заповједио, да се изаберу перовође, које би он могао примити и потврдити рече најкашње „г. Сечанцу, да се пожури израдити почете народне предлоге тако, да би се у сјутрашњој сједници читати могли“.

Сад више није било до отезања, јер комесар ето запријети већ петог дана, да ће цар распустити Сабор, а наложи ено Сечанцу да све до сјутрашње сједнице спреми. Рок заиста кратак а посао огроман. Требало је преко ноћ да операциона депутација бразо оперира, па да освоји нову српску војводину, да јој обиљежи међе, села и градове, да преброји тамо народ, да изабере војводу, сачини управне и друге што-какве законе, да изабере и намјести власти и све оно друго много, много штошта! Па да видимо шта је та депутација, и како је све то свршила и уредила до сјутрашње сједнице.

Четврта саборска сједница била је заиста сјутрадан 27. августа и ту — „будући је г. Сечанац главни приједлог јавно на њемачком језику а послије и на српском прочитao и будући је исти приједлог цио Сабор одобрио и усвојио: послана је обична депутација, да позове кр. комесара у сједницу. Кад је комесар дошао, прочитан је приједлог опет пред цијелом скупштином и буде као важећи и добар опште примљен“. Па да би и ми послије сто година знали: шта је то тако једногласно примљено, ево да и ми прочитамо тај важни приједлог и његове разлоге.

„Једногласна и непремјена жеља цијelog вјерно-послушног народа српског јест та, да се подвргне старању његовога краља, неограничавајући се само на оне користи, које би за њега из предохрањења старих повеља произићи могле; јер немогућно је, да стари документи онаково задовољавајуће предвиђење задржавају, каково Земаљски Отац у сваком смотрењу давати може и непрестано се труди.

Уз доста точну постојећу јавну сигурност жељан је Он, да сви његови поданици јавна благодејанија праведно и једнако уживaju, и да нема других разлика између њих, осим оних, које између добродјетели и порока постоје.

Но будући да је народ српски тако тијесно спојен са уставом Краљевине Угарске, да није могуће покрај најстрожијег испитивања себе само на њихову општу правичност ослонити, шљедователно, ако овај народ хоће своје биће обезбиједити, пријеко му је нужно, да са законитијем повељама на сриједу ступи.

Излишно би било, да се на она права позивамо, која је овај народ у Краљевини Угарској за себе у најстарије вријеме међусобном обраном за сигурност исте задобио, јербо су ове повеље године 1690. и 1691. од краља Леополда I. и тако поновљене, и за тијем од свију његових нашљедника потврђене биле.

Кад се dakле све поједине части ових поновљених права јасно у расуђење узму, то се својство њихово у двије поглавите точке усредоточава, и то:

Прво: у обезбеђењу Цркве своје; друго: у одржавању моралног тијела, које овај народ укупно сачињава.

Што се Цркве тиче, то је народ овај, послије толиких претрпљенијех многостручнијех непогода вјерозаконе интолеранције, под неизаборављеном заштитом пресвјетљејшег дома авstriјског пристаниште безбједности у шљедству вјерозаконе мирољубивости нашао.

Али околности прећашњих времена јесу проузроковале, да овај народ као народно тијело више на развалине него на компактну масу наличи. Ово је морало неопходимо штедовати, почем у самој природи ствари лежи, да је за народну конзистенцију (опстанак) потребно своју посебну област имати и за прављеније ове собствена надлежателства (власти) установити, што је, истина, у привилегијама обећано, али никада извршено било није.

Српски народ био је увијек у Угарској као иностран сматран и није имао при законодавству никаквога гласа, — због тога су често и закони ове државе отештавајућа дјејства за њега имали, макар да је по самоме основаном закону унгарском народ овај све то на најправеднији начин захтијевати могао. Јер при обрани и увеличавању Унгарске није српски народ никад искућиван, него шта више у свакој прилици за то употребљаван био. Овај шкодљиви уплив био је за народ и његово тијело тим дјелатнији, будући овај није ни код самог владаоца цјелисног заступства имао.

Међу тијем није могућно праведно саразмјерје, између учињених заслуга и задобивених несумнителних права под садашњим околностима, на други начин произвести, ако се њему не опредијели територијум, који му је и у његовијем привилегијама обећан. А ово захтијевање народа по свему је могућно да се произведе, јер није с ницијом штетом скопчано, и што краљ Унгарске право има приватнијем људима, а у толико више једном заслуженом народу, територије у онијем предјелима подијелiti, које су заједнички оружјем Австрије освојили, и на које по себи стара захтијевања нијесу умјесна. (Ко ли само из овога разлога не види, да је све ово у Бечу удешено и написано, па преко ћенерала у Сабор истресено?) — У осталом пак не може се ни у смотренију општег благостања посумњати,

јер се ту жели само онакве институције завести, које одговарају општој цијели грађанског друштва“.

„Но будући се знаменита част српског народа не само у онијем предјелима, који под непосредном владом Краљевине Унгарске стоје, удомаћила и ради тога тамо и остати мора, него се он од части и у војним областима налази, и почем му је за тијем стало, да како они тако и ови заједничке привилегије уживати могу, то би требало његовом величанству најпонизније представити и умолити:

Прво: да се овом народу удијењене привилегије најмилостивије потврде, овијем сходно неки територијум подијели, и како за управљање са овоземаљским пословима, тако и ради заступања народа и овога заједничка права и старања о свима особито Цркве тичућим се стварима, собствено надлежалство (власт) код највишег двора, и друге потчињене потребне власти поставе; и да се, ако је потребно, народни сајуз (свеза) свештеничког, грађанског и војничког реда средством досадашњег, уобичајеног народног конгреса одржи.

Друго: да се слободно и јавно богослуженије грчко-несаједињеног вјерозакона у свима провинцијама австриским законито проглашује и као таково признаје, и да се овога исповједатељима, ма ови где становали буду, због вјерозакона никакве препоне не чине, већ да и они сва грађанска благодјејјанија, која по разним провинцијама законито постоје, саразмијерно уживати могу, будући они такође државне терете носити морaju; даље, да могу такође и они по заслуги достојанства, почасна и друга званија добити, ако испуњавају законито прописане земаљске формалитете.

Треће: да народна граничарска војска, укупно с банатскијем региментима, остаје под управом хофкригсрата, и ако би ма кад државни интерес захти-

*

јевао, да Граничари престају бити војници, онда да не морају пријећи у просто, спахијама потчињено сељачко стање, већ да им се подијели њиховим заслугама сходна организација, слобода и привилегије“.

Ево, овако гласе и разлози и приједлози операцијоне депутације од ријечи до ријечи и чини ми се, да се и сам комесар надао: е ће ови приједлози бити јаснији и одређенији, а особито што се тиче посебне територије. Вриједно је примијетити, како су састављачи овијех приједлога свуда изbjegли, да не цитирају из привилегија од ријечи до ријечи: како, на који начин и гдје је та посебна територија обећата? Намијерно се од тога бежало, јер би испало противно.

Кад су дакле ови приједлози прочитани, запитаће комесар:

а) „Да ли се цијела скупштина слаже са приједлозима, и да ли држи, да су њима све жеље народне исцрпљене?“

б) „Иште ли народ оснивање једне земаљске власти, где би савјетници на његов трошак сједјети и гласати могли?“

в) „Да ли послије жели народ дворско мјесто под именом илирска дворска канцеларија; и да оно у другом питању наведено мјесто непосредно од речене канцеларије зависи?“

На сва три питања одговори цијела скупштина да то „жели“. —

Ма лијепо је то и још љепше од лијепога искати од цара земље и градове, само је требало рећи одмах: које и какове? — а то је било мучно казати, а још мучније заокружити и омеђити, јер никадје не бијаше ни земље ни градова на одмет и без господара, а још их мање бијаше, где би Србљи и у већини, а камо ли сами за се били. С тога је о томе шакљивом питању онако лијепо прећутала и операциона депутација. Види се, е није управ знала, шта ће да иште. Чисто се види, да није радила својом главом него анако „под мораш“. Из те грудне неприлике извукao је Сабор сам комесар; а како — ево нека каже сами званични записник:

„Но будући је у реченијем приједлозима искано, да се народу уступи особита једна област, у којој би се завести имао сталан народни устав, то запита кр. комесар за име те земље, узевши наравно у обзир, да ли се иста може одијелити?“ (Дакле сад текар на то узети обзир!)

„Што се њега, комесара, тиче, то он држи: да је српски народ и прије рата живио у Сријему, Славонији и Бачкој, а приликом рата једнодушно у опет освојењу истијех предјела саучествовао, и да већим дијелом и сад тамо живи, дакле да на те земље највише права има, кад не би оцјепљење тијех земаља због утјеловљења са угарском краљевином врло тешко или баш немогуће било; напротив мисли, да би Банат, — где такође већином (?) Срби живе, и који би због свога добrog положаја и граничења са онијем провинцијама, које ће прије или послије побједоносно оружје свијетлог австриског двора освојити и са реченијем предјелом спојити моћи (овдје је мислио комесар на Србију, која је још у тај начин била под Австројем) „да би се дакле Банат од Угарске, којој још није законом утјеловљен, лакше отцијепити дао, јер је и по привилегијама за оцјепљење најсходније мјесто: скupштина дакле нек добро расуди околности, па онда нека се изјави, који предио за себе избира и да ли не би за то Банат најзгоднији био?“

„Услијед тога изрече се цијела скупштина за вјечно одвојење Баната, као најзгоднијег мјеста с тијем додатком, како би се највише допуштење и одобрење овог најпонизнијег избора с најблагодарнијим срцем примило, и како би од кољена на кољено царска та милост и велико-душност остала; но будући, да би остали дио народа у освојенијем и у привилегијама назначеним му земљама, без какве своје кривице већом страном под спахије потпости морао, а на боље руковођење и призрење закону право имао:

ту скупштина себи најпонизније задржава право, да тога ради, приликом појединијех постулација, своје опширио ињење највишој милости и одобрењу поднесе“.

Овај закључак „о народној понизности и вјерности са- слушао је кр. комесар с великим радости, увјеравајући цијелу скупштину, да ће се у пуној мјери заузимати код његова величанства за испуњење народнијех жеља. Послије изиште и речени пројект и протокол данашње сједнице, од цијеле скупштине потписан, да би га вишем мјесту препоручити могоа“. Али ма да је Сабор обећао комесару, да ће му исти дан предати протокол са потписима и са „прикљученим по- нијемченим екстрактом“ — није му га предао истога дана, јер је било посланика, који све то не хтједоше потписати, и с тога се држала још и пета саборска сједница дне 29. августа (9. септембра) даље на празник Усјековања Св. Јована Крститеља. И у тој петој сједници буде предложено питање:

„Да ли се онај дио народа, који у Угарској остане, који даље не ће доћи у отцијепити се имајући Банат, и који не буде учествовао у уставу те народне територије, — да ли се тај може надати, да ће му се осигурати његова права у извршивању закона и грађанских преимућства?“

„Један дио скупштине, особито онај што живи у Угарској, наведе овдје своје узроке, изјављујући особиту бригу, да ће тај народ и од сад имати запреке у извршивању свога закона и учествовању у грађанском преимућствима; а томе бисе могло помоћи, кад би се народне привилегије угарском уставу надлежним путем утјеловиле. Тај дио скупштине не могаше се са потписом протокола од јучерашије (није него прекјучерашије) сједнице задовољити, с тим мање, што се са пошиљањем истога задочнило, и што је за добро нађено, да се о тако важном приједмету ваља

опширије и точније у присуству кр. комесара савјетовати“.

„Почем је кр. комесар, обичном депутацијом у скупштину позван — дошао, и почем му је опширио јављен узрок, због кога је пошиљање протоколарног извода задочњено, преда му се исти. Г. комесар саслуша са задовољством ово извиђење цијеле скупштине и нареди, да се протокол опширио прочита. За вријеме читаша у обадва језика састављеног протокола стављао је кр. комесар питање: да ли је с њиме цијела скупштина задовољна? На то устану племићи из оног дијела земље, који ће под угарским законом и уставом остати, и изјаве своје понизно мњење, да ни у приједлогу ни у протоколарном изводу није довољна пажљивост оном дијелу српског народа подијељена, који не може живјети у оној од скупштине за народ опредијељеној земљи, која ће уставом својим сачињавати једно морално тијело, и замоле најпонизније, да би се у протоколу 4. сједнице на крају један параграф таког садржаја ставио“.

Ово овдје не ће бити сваком јасно. По званичном саборском записнику изгледа: е је то све ишло слатко и глатко на Сабору, само како је комесар желио. Али није баш све тако било. Биле су ту двије странке. Већина саборскијех чланова, а на челу јој ћенерао Сечујац или Сеченац, држала се Беча и све је радила по напутку кр. комесара, који је све главне приједлоге донио са собом из Беча, и који је све радио у споменутом правцу, да се Сабором сувбије угарска Дијета. Саборска мањина, којој је био вођ познати српски добровор, Сава Текелија, била је за то, да се Сабор окани посебне територије, него да се поведу договори са угарском Дијетом, и да се српске привилегије узаконе онако, како је то мислио покојни митрополит Путник а у за њ и сви српски епископи прије него су отишли у Беч.

Већина није хтјела ни чути за какве преговоре са Мађарима, него је онако солдачки на њих ваљала дрвље и камење, бацајући сву кривицу на Мађаре за све неправде, које су Србљима дотле учињене. Наравно, тако је то удешено у Бечу још прије Сабора, па је у томе правцу радио комесар и на Сабору као што смо то видјели из свега досадашњега саборскога рада. Али је и мањина сметала комесару колико је могла, ма да о томе нема потањијех доказа, него колико се то види из званичног записника. Али о петој сједници имамо већ више података. У петој сједници брањио је Сава Текелија становиште саборске мањине најозбиљније, и о томе имамо биљешке од самога њега а имамо и бесједу, коју је говорио у истој сједници. И једно и друго врло је важно, па је вриједно да се и овдје прибиљежи. Ево, како вели о томе Сава Текелија:

„Жао ми је, што сам се дао преварити, те нисам водио дневник, како што сам хотео, но владике су ми рекле, да ће се све штампати; то се не учини, за то редом не могу казати, како су се предмети овде предузимали, важније одмах било, ја мислим с наводјенијем двора да се искало exsorpatia или отргњење Баната од Мађарске, да би ту као особљиву existenciju имао народ српски, а при двору да има канцеларију . . . . Ја сам био противан томе, јербо сам волио бити под законом, нежели под привилегијама, која, како сам видио, зависе од царске самовоље, који су национална привилегија и тако обесилили; али комесар јако настојавао да се то иште, и тако је и било, јер мало је депутираца било, који су што разумели. Искали су дакле да у Банату као у губернији, и како ту, тако и код канцеларије само наши људи буду; комесар говорио да не ће само наши, „no wobei auch и наши“ — и тако те, који су то искали, звали у прдачини: „wobei auch“. Дакле се комесар управ спрдао са Сабором!

„Напротив ја сам искао, да се народ инартикулира и буде под правима мађарским; но комесар се помами, како

чуо за инартикулацију, и говорили да се привилегија наша не могу сложити са законима Маџарским, које је мени дало повод држати ону ријеч на Сабору, гдји сам показао, да се могу сложити“.

И заиста Сава је држао ријеч и то врло важну ријеч за оно вријеме. Ко пажљиво прочита ову Текелијну бесједу, наћи ће у њој скоро потпуну слику цијелога Сabora. Из ње ће јасно разабрати, како је мислила и чиме се бранила саборска већина, којом је комесар управљао. Па ако је Савина бесједа дугачка — врло дугачка — или нека се нико не улијени да је не прочита ево баш овђе, гђе јој је право мјесто. Нека је прочита бар из поштовања према Сави Текелији, па нека научи, како је он још прије сто година мислио о српскијем привилегијама. Ево те Савине бесједе од ријечи до ријечи:

„Славни Саборе!“

„Једнако мишљење свију нас, који смо посебном добротом и милости његовог најсветијег величанства, апостолског краља Леополда II. овђе сабрани, једнака жеља и сложна воља наша у томе се концентрује, и у томе се управ састоји, да за ране, које су макар откуд нанесене ослабљеном народу српском, или прије грађанима источно-православног закона, сходан мелем измолимо, и сва овака зда од њих, што можемо даље, уклонимо. Ја видим, да благородним овим и цијелом народу најмилијим духом дишемо, и да смо срећно већ дотле дошли, да се у избору најпозајењенијег средства готово сви слажемо. Али на жалост! дочим саму ствар сви скупа желимо, само за начин или да боље кажем: само за ријечи и за изразе, којима оно, што сви најжешће желимо и иштемо — непрестано се боримо и на двоје смо подијељени. Исту ту ствар или средство једни под овим други под оним именом ишту, и том двоструком ћу имена то израђују, да дјело, само по себи лако, постаје претешко, и да се најближе средство превећ далеко удаљава,

Једни, т. ј. шире значење ријечи одобравају и њихово разлагање није баш неумјесно, да се у мисли доста отвореној оно, што желимо, т. ј. право среће средство налази. Други пак, којих има доста и који држе, да у дјелу од толике важности треба поузданје и извјесније радити, захтијевају ријеч кратког и опредијељеног значења. А ових је то исто мишљење, коме сам и ја приступио, и које држим да треба једногласно усвојити с тога, што смо већ у прошлој сједници видјели, гдје краљевски комесар ласкајући, смисао ријечи, којима смо се служили, тако искреће, како је цио народ најмање желио. И због тога: зар се не може јасно предвидјети, да ће широку а тиме и двојину и неопредијељену молбу нашу и сами краљевски министри друкчије тумачити, кад су већ по дужности својој приморани цијел двора и корист државе претпоставити испуњењу жеље и среће наше? Шта ћemo дакле радити: ако на растегнуту и неопредијељену молбу нашу такав одговор добијемо, којега ће се значење истина из широког смисла наших ријечи моћи извести, али које ми сами нити дјелом нашим иштемо, нити смо икад желили, и од чега шта више може бити презамо? Шта ће нам онда дакле друго моћи остати, него другу молбу правити и отворено казати, да ми нијесмо оно мислили и говорили?

Ја држим дакле с вашијем допуштењем, сабрана господо, да не би одвећ пожељено средство среће претјераним нашим старањем и бригом успорили, и нашом погрјешком на дugo вријеме одложили: да треба да се у нашим молбама оним ријечима послужимо, које се не ће моћи, како је коме воља, тумачити; већ којима ће се оно, што молимо, са свим јасно опредијелити и означити! За што се ми дакле, љубазна браћо, заустежемо, па средство спасења што желимо, обичним и од државе даним именом „и на ртикулацијом“ не назовемо? И за што правима и привилегијама, народу и вјерозакону нашем данима, чврсту сталност и гаранцију кроз тако звану

„инартикулацију“ понизно не молимо? И заиста, ово је само та ствар, коју највише желимо, ово је једино и најјасније средство, ако то без икакве гријешке употребијебимо, што може ране наше извидати; ово само моћи ће срећу донијети и обећати, да ће иста дugo вријеме трајати.

Ја знам да иста ријеч у ушима многима врло рђаво звучи, и да се многима чини, да је искање инартикулације велики гријех и да се — чим само то чују — страшно стресају. Војник т. ј. боји се, да искањем тим не увриједи краљевско величанство; свештеник држи, да ће с тога народа нашег нестати; на пошљетку неки од провинцијалиста представљају себи, као што кажу, да је то нека двопутна или сукоба опасност између краља и државе, и не оклијевају унапријед бојати се.

Како ћеш моћи ти, поштовано војништво, увриједити највишег земље господара тиме, што иштеш инартикулацију? Њоме не ћеш бити јамачно, као што то ћекоји себи представљају, од вијерности ријешено којом мораш његовом величанству бити одано; не ћеш се испод његове јурисдикције и власти извући; остаће ти неповријеђена, шта више новом ће се снагом поткријепити, твоја воља и тежња за оданости наспрам краља, и да ти се читави држе окови, у којима си стегнуто; не иде се у ствари за тим, да се у дисциплини, правима и обvezаностима твојима учини каква радикална промјена, већ се једино о том ради, да се због неповредљивости осталих народности не занемарује твој интерес. Ово ће већма у очи пасти, кад право значење инартикулације разјасним, и кад скроз и да свак може поњати назначим, колико ће снаге и користи опште ствари добити са инартикулацијом.

Неоснован је и твој страх и брига, побожно свештенство! Јер, не треба се бојати да ће у слијед пожељене инартикулације народ наш пропасти, који те страх тако страшно обузима; шта више, жељети би било постојано одржање и непрекидно

трајање њено. Ако њу добијемо, не ћемо онда онако играти, како нам се засвира; нити ће се слобода и права наша само на измољеним и својевољним привилегијама оснивати, већ ћемо се у срцу радовати, што нам се она на јавним државним правима и на самој конституцији оснивају. А и иначе сав страх, да ће народ у овом случају пропасти, ни откуд не проистиче, већ из различног мијешања значења између инкорпорације и инартикулације, дочим је ипак код нас само о пошљедњој ријеч, што је природним разумом примљена. Ја бар од своје стране не одричем да не би ми, као народ, изгубили своју егзистенцију, (kad се већ не би ради називати народом илирским, већ именом које је опште с народом угарским), кад би се с народом овим тако спојили, да се с њим у један народ стопимо.

А ко је икад за овим тежио, или ко би могао тврдити, да инартикулација ово значење у себи скрива? Нико зацијело од нас није подобну смјесу обадва ова народа нити савјетовао, нити желио, и то тим мање, што нити нам је жељети, нити је краљевини угарској нужна, кад има других и то врло замашних средстава, да народа нашег опстанак са ма каквим интересом краљевине израде и заједно га потпомогну и сачувавају. Што се интереса угарске тиче, ту је од слабе важности: хоћемо ли се ми као пријатељски или као угарској утјеловљени народ за опште добро једнаким и сложним силама борити; само треба да постоји заједница права и закона, да смо једним и истим старешинама подвргнути, и да се све оно, што је једном народу право или противно, и од другог као такво сматра. Тако ће се десити, да смо — да не буде држава у држави — са Угрима, ма да смо од њих народношћу одијељени — једни и исти грађани краљевине, синови једног отчаства, да с њима како отмјени тако и прости једнака права и добра уживамо, — и да нам је само на тај начин и к достојанствима Угарске отворен пут. Бићемо два народа

а једне народности, једнако подложени општој глави; држаћемо један и то општи закон, нити ћемо више бити називани: за- вистни и дивљи, већ народу угарскоме пријатељски народ, као што смо то од постанка државе били. Она пак разлика између имена и народности мађарске и српске обећавала би врло добре плодове, што би један народ свом силом гледао да надмаши други у родољубљу и у ватrenoј жељи опште добро потпомоћи.

На пошљетку ни она двоумност, што празним страхом очи ваше засјењује, ни у каквом обзиру није умјесна, најљубазнији провинцијали! Шта више, ја вам са свим отворено кажем, да се питање оно: „да ли ћемо се држати стране краљеве или краљевине“ — без тешке неправде и увреде ни истаћи не може, будући да никакво трвење између краља и краљевине не може постојати, нити се може без великог пријеступка и помислiti. Намјера је заиста и једне и друге стране једна иста: напредак и постојана срећа народа, што у Угарској живе. И будући dakле да је угарски краљ и нашег народа краљ, то због ове најтврђе свезе не можемо се никако држати стране краљеве, који је истим законима везан којима и краљевство, а да нијесмо уједно и на страни краљевства и обратно. Овако dakле питање могло би се тек онда истакнути, и прави страх могао би нас тек онда заплашити, кад би краљу доказивали, да нема власти и права на краљевство, или кад би на видик износили, да краљевство гони од себе краља и да му покорност одриче. Да се пак ни један од ова два случаја без највећег жига безбожности ни помислiti не може, очевидно је: што се с једне стране право краља на краљевство претресати не може, с друге пак што цијела краљевина правовољану и закону власт свога краља безчијег наговора у памети има, припознаје и поштује.

По што ово добро промислите и тиме сваки страх уклоните, онда ћете сви појединце једно мњење са мном усвојити,

и тиме ће се јасније видјети, да је празна вика оних, који не оклијевају трубити, да ће привилегије народа нашега са инартикулацијом или пропасти, или да се не могу ни инартикулирати. И који су ово прво раструбили, ако имају чист појам о инартикулацији, онда су праве и очевидне исјајице, које, — радићи о нашој пропасти, дочим се за своју рођену корист ревносно старају — у иутној води рибу ловити жеље, и које су на сприм тога, што међу опасностима налазећи се народ исмијавају, са свијем равнодушни. Оне пак који, са инартикулацијом због очевидне своје игноранције права, онаке штетне намјере у свезу доводе, опомињеј и преклињеј, да мене, кад станем сад значење инартикулације разјашњавати, стрпљиво саслушају.

Инартикулирати у краљевини угарској ништа друго не значи, већ нешто као јавни закон краљевине примити; дакле привилегију какву инартикулирати значи тој привилегији вид, снагу и крепост јавнога закона дати, или од просте привилегије јаван и ошти закон краљевине начинити. Посредством инартикулације бива дакле, да привилегију, не само част и име онога, који ју је дао, већ и снага јавнога закона укријени и утврди, да на тај начин сви буду обvezани респектовати је, и да је сви без разлике морају чувати; бива послије, да је привилегија света не само мени и народу коме је дана, већ свима појединим грађанима краљевства, којима је јавни закон обично свет, и којима он свет бити мора. На пошљетку бива кроз инартикулацију — да би краљ погазити морао послије инартикулације не привилегију или властиту своју вољу, већ јавни закон, што је пристајањем и одобрењем сталежа углављен; и што је јамачно тим теже, што виште препона стоји на путу и што је виште бранилаца закона међу јавним сталежима: дочим прије инартикулације, кад краљ дану привилегију окрњи, ништа друго није повриједио, до ли своју милост и властито ријешење. То је узрок, да краљ при својој

инаугурацији свечану заклетву полаже, да ће законе краљевине неповријеђене сачувати, а овамо никада свечано не обећа, да ће дату привилегију, т. ј. чисту и измољену своју милост, строго респектовати!

Видите dakле, љубазна браћо, да инартикулација, узевши је у њеном правом смислу, привилегијама нашима никако не пријети пропашћу; шта више, да ће оне таку снагу добити, каква се у људским стварима само очекивати може. Поносићемо се тада, што привилегије наше имају силу и снагу јавнога и општег закона, и што по правди наше мора бити оно, што је досад од суште и то превртњиве воље краљеве зависило.

Да је ово све тако, као што сам рекао, не ће одрицати нико, који се у тој ствари разумије, до ли може бити онај, кога је тврдоглавство или ма каква злоба заслијепила. Па за то кажите отворено сви, који сте ту, да ли је оно, чим сам ја на сриједу изишао, истинито или лажно? И ако сам што лажно казао, онда сам готов поклонити се и признати, да сам јавну гријешку учинио. И вас позивам, посланици дистрикта кикиндског и потиског: кажите искрено и одговорите ми кад вас питам: да ли су ваши дистрикти за то посланике у скупштину краљевине послали, да им се привилегије укину, или за то, да буду за свагда утврђене? Није ли то била њихова намјера, да својим дистриктualним привилегијама, увидјевши да немају жељену јачину, сталан темељ кроз инартикулацију добију, како би они не само од стране краља већ и од стране краљевства сигурни и безбрежни били. Но ја бих бадава само ријечи гомилао, кад бих о тако јасној и очевидној ствари још више говорио.

Сад треба да пријеђем на оне, који су из подлости или игноранције дотле дошли, да им је са свим равнодушно било, јавно трубити и друге увјеравати, да ће са свим немогућна бити инартикулација привилегија наших, што уз законе краљевине постојати и с њима се опријатељити никако не могу.

Све ћу ја дакле појединце узети и показаћу, да су оне поред закона краљевства и некад постојале, да доиста постојати могу и да никакво противно доказивање нема мјеста, — ако се једна једина тачка изузме — које добро уређена држава и онако не одобрава.

Прво и прво дакле што се војводе тиче, кога је народ добио власт да бира. Зар мислите да се он са законима краљевства не може спријатељити? Или зар се бан хrvатски од нашег негдашњег војводе у чем гођ разаликује? Зар не може поред закона краљевства капетанство Јазига, Кумана и Хајдука постојати и с њима се опријатељити, ма да им је јурисдикција од жупанија одијељена и различна? И зар није српског народа војвода четири стотине и неколико година покрај закона краљевства постојао? Па српски деспот шта је друго био, него вођа народа или војвода? И заиста достојанство његово могло се са законима краљевине тако слагати и било је сложено, да је не само међу баронима мјеста имао, већ и нека права, која је само његово величанство извршивало. А да је и добра поклањао, свједоче сами закони краљевине. Алберт чланком 25. декрета свога обећава сталежима ово: „Ми ћемо се старати, да српски деспот и ималац цилских добара, добра не странима, већ у Угарској живећима у част дати мора“. Види такође Par. 2. Tit. 13. § 6. И имајући ово право, дао је манастиру Крушедолу једно добро као поклон, који још и данас важи. Не мање је јасно, да је и повластице давао: то за доста свједочи између осталога Мункачанима удијељена вишарска привилегија, која као што знамо и данас у највећој снази код њих постоји. Нијесу ли и ова у истину права као његовог величanstва, која није могao српским деспотима ни сам краљ одрицати нити окрњивати? Тако исто красио је именом својим Фасије, држао је властите своје бандерије, војску је своју у бој слao, које се историци у битки код Варне с похвалом сјећају, и која је по свједо-

чанству ових, славно бојак била. Није ли српски деспот и код мађарског народа за заслуге своје стекао себи толико повјерења да је са Хуњадијем, тим врло славним човјеком и јунаком, за губернатора краљевине у кандидацију доћи за достојног се нашао? Будући dakле да се ово и много друго на самим законима краљевине оснива, онда ко ће још даље сумњати, да се достојанство војводе не може с њима слагати и поред њих постојати? Па није ли свијетле оне деспотске породице и њеног имена онда нестало, кад смо истом привилегијом баш ово, о чему је ријеч, мјесто Ђурђа Бранковића, пошљедњег деспота, војводу добили? Уједно треба и то пред очима имати, да је привилегија ова само на папиру била, да није никад потврђена нити је икада одобрен избор војводе. Јер кад је народ — тешко сносећи губитак свога војводе и за узрок тога питајући — добио одговор, да то и без сваког његовог пријеступка сами интерес државе изискује, онда да би се умирили духови, који су за вођом својим чезнули, замазали су нам очи привилегијом, као што то повјесница свједочи. Речимо dakле, у чему је ствар и кажимо искрено, да ли су закони краљевства или је други неки узрок постојао, који је чин нашег војводе за свагда укинуо, и једином овом кољену наших првих старешина крај учинио?*)

Но сад да сврнемо нашу пажњу посебно на привилегију, коју је г. 1690. блажене успомене император и краљ нашем народу дао. Ко не увиђа пошто ствар добро промозга, да је та привилегија најприје дала прилику, да из уживања права својих изађу стари Србљи, који су прије неколико стојећа до оног времена са народом мађарским све законе, права и при-

*) Из овога се види, да је и Текелија вјеровао, да је онај Бранковић, што је био затворен у Јегри, био прави српски деспот и потомак из породице Бранковића. Али данас се зна, да је то био неки пустолов и лажни деспот — и о томе има посебна историја. И овај је лажни деспот много крив, што су српски политични одношаји у Угарској ударили наопако одмах послиje сеобе за патријарха Чарнојевића.

вилегије заједнички уживали? Ко не зна, да су прије те Леоподове привилегије кроз стољећа многи велезаслужни људи нашег народа међу благородне краљевства често бирани? И заиста и дан данас има доста породица нашег народа, које имају своје привилегије, којима су дошли до благородства још од Алберта и других краљева, што су прије Леополда владали. А да је наш народ у овој краљевини за прошлих стољећа, док је једнаке законе и права имао са мађарским народом, до највиших достојанства долазио, нема никакве сумње, и пријери, да су Рада и Урош били палатини краљевине, јасно и необориво доказују. И тај фактум, да су пријетци наши примили мађарско ношиво, јасно свједочи, да смо ми свагда били суграђани, савезници и пријатељи мађарски. Али несрећно исељење племена наших из Србије, које је добило привилегију, да се овдје читаво сабере, одвело је пријетке наше, — шта више и оне, који су прије и од памтивијека с Мађарима једне законе имали, — од закона к привилегијама. Тако нас почеше називати и сматрати, не више као савезни и пријатељски, већ као протекције недостојни, трпљени и често непријатељски народ. И толикој промјени, да жалости! шта је био узрок него та Србљима из Србије долазећим дана привилегија, да слободно могу пролазити, и што се она осим тога свима, макар откуд долазећим хришћанима из хуманитета имала дати? Несртном овом привилегијом и сами стари синови племена отачества нашег уживање старих својих права изгубивши, нијесу без великог насиља са новима овима насеобинама под једнаком погодбом из уживања закона на уживање привилегије, од правде на милост бачени, као што су то политични интереси изискивали. То се управо боље види из друге привилегије, што је г. 1691. дана и на цио народ, како старе, тако и дошли Србље распрострта. Јер са овом буду они епископи нашег народа, који су прије у Угарској под заштитом закона живјели, због патријаршког достојанства јурисдикцији до-

шавшег архијепископа и патријарха подвргнути. Стари достојанственици нијесу више законити епископи остали, већ су само издржавани били, дочим је једна једина јурисдикција и власт архијепископа на све по провинцијама краљевине расуте досељенике и на старе грађане нашег закона распрострањена. Иначе кад овој више несребрној него корисној привилегији Леополдовој све тачке прођемо и тачно проучимо, одмах ће се видјети, да она у себи никаквог судара или колизије са законима краљевине нема. А да је она прије свега војницима српским и дошлим Србљима дана била, види се из самих њених ријечи, јер овако читамо:

„Који од варварског тиранства турског отети, праву нашем себе и своје потонке — — подвргавајући;“ (која се кљаузула у обадвјема годинама како 1690. тако и 1691. налази). „Добили смо вашу понизну захвалницу што смо од варварског тиранства турског отете, прећашњој слободи повратили вас“ — — . „За то на оружје против непријатеља имена хришћанског и вашег гонитеља под нашом управом — — отачаски вас позивамо“.

Но да се цијели нашој мало приближимо, треба појединце тачке у пријетрес узети. И то:

1. Да нам неповријеђено остане употребљавање старог календара. Ово се не судара са законима краљевине, шта више и сами Мађари употребљавали су не престано овај календар до год 1587. и само из једног великог узрока, или боље рећи нуждом приморани, примили су нови. Да пак ми никад нијесмо нови календар употребљавали или да наши у употребљавању старога никакво гоњење нијесу трпјели, најнеоборљивије доказује то, што се употребљавање до данашњега времена одржавало.

2. Да архијепископа слободно можемо брати. Да је право ово поред закона краљевине досад постојало, и да и даље може постојати, не мање је јасно, осим ако

не би може бити краљ сам право патроната нашег с нама заједно извршивати хтио, јер иначе су нам права сабора још неокријена.

3. Да архијепископ може своје епископе посвећивати. Ни овој тачки не стоје на путу закони краљевине. Ако dakле краљ не би нашао какву препону право то, што архијепископу по канонима припада, повриједити, не ће то ни закони краљевства учинити.

4. Да архијепископ по својој вољи може цркве градити. Закони краљевине, који наш народ, јавно извршивање нашег закона, архијепископа и епископе потпомажу — за што и из ког узрока да стану на пут зидању цркава — ја не видим нити сам чуо, да су икада стајали на путу. А да су од стране краљеве многе наредбе о попуњавању званија, овој привилегији противнє изашле на свијет, држим да не ће никога бити, ко то не би знао, као и то, да су те наредбе против старе и нове привилегије управљене, које је ово садржај: „Једном ријечи, нека као и до сад буде на челу паросима и приврженицима источно-православног закона, и нека по властитом црквеном достојанству са привилегијама, што су вама од приједака наших, некад угарских краљева, милостиво дане у цијелој Грчкој — у Угарској и Хрватској — располагати може“.

5. Да архијепископ са манастирима, црквама и т. д. располагати може. И само ово, као супстанцијални дио достојанства, права и свете јурисдикције закони они, што архијепископа допуштају, нити су досад одрицали, нити ће икад одрицати. Напротив често смо искусили, да је ова његова власт разним одлукама дворским била ограничавана.

6. Од четвртине, десетка и од других контрибуција да буду Србљи слободни као и у старо

доба. И саму ову повластицу ослобођења од сваке контрибуције овдје јасно казану, већ су прије поодавно закони отачства допустили и то: *Mathiae Decret 5. art. 3. et Vladislai Decret 2. art. ult.* Будући пак, да је егземција ова на војничкој служби била основана, онда није се чудити што ови закони, по што је један дио народа опет поља обрађивао, нијесу могли важност своју свагда и на сваком мјесту имати; јер кад је темељ уздрман, морале су се на њему и основане милости срушити. Но молим! за што није данашњи наш народ у војничкој граници, који није под законима краљевине, ни најмање ослобођен од контрибуције? Даје ли овај све веће и веће дације, што закони отачства међу војнике под контрибуцију или више с тога, што нова војничка правила, нове терете непрестано натоваравају? Видите dakle, да ова повластица ослобођења од контрибуције не само никаквог судара са законима краљевства нема, већ шта више, да баш она са овом, милицији нашој са свим припада.

7. Да свештеника нико затворити не може осим краља, а архијепископ да казни по канонима. Што се ове тачке тиче, увјeren сам, да не ће ни на какву препону наићи, јер је јасније од сунчане свјетlostи, да ће ова егземција већу снагу добити са жељеном инартикулацијом, кад би наше свештенство уживало она иста права, која дају чланци отачествених закона католичким свештеницима у ослобођењу од дација и у уживању племићких прерогатива.

8. Да нам се од Турака отете и од њих опет добивене цркве поврате. Ни ова тачка није никако противна законима краљевине; јер нико не ће моћи какав чланак навести, који би ово закриље и справедљивост посредно или непосредно поремећавао или обарао.

9. Да се епископи у визитацијама своје епархије ни од кога не узнемирују. Да је и ова тачка

наших повластица од закона краљевине неповријеђена, нема никакве сумње. И заиста, дочим јавни закони достојанство епископа уздржавају: за што да онда уједно и јурисдикцију његову и с њом наравно спојено и неодоливо званије не уздржавају и не утврђују? Но између пастирске ове дужности наших епископа и јурисдикције римско-католичких старјешина не ће моћи никад никакав сукоб бити, јер су овде и пастири, будући су јурисдикцији двију одијељених страна подложни, — други и са свим одијељени. И за то ће једна страна јурисдикцију своју, како субјекти и објекти нијесу исти већ различни, свагда моћи извршавати а да јурисдикцији друге стране никад никакво насиље не учини. Но нека и нико не пребацује, што су епископима нашијем у извршивању овога права често препоне чињене; јер треба знати, да баш то није из закона краљевине произшло, већ из нових наредаба, што су издане у потпомагање распрострањивања уније.

10. Да Краљ Србље опет постави на њихова сједишта, ако их натраг задобије. За што је ова тачка законима противна и шта има у себи по краљевину штетно, ја ни најмање не видим, само кад су она права неокрњена, која краљевина на територију има. И заиста, зар нијесмо ми свагда у Угарској слободни били како племићи тако и прости, зар није нам слободан и на вољу остављен био избор останка у земљама, које круни припадају, и избор наших сједишта? Ја знам да има гдјекоји, чију памет не грије родољубље, већ или игноранција закреће или завист зашљепљава, који ја не знам какво себи побољшање уображавају и обећавају од неке сепарације нашег народа од краљевине и закона Угарске. Да је пак ова нама самима од превелике штете и да је нама никад не ће требати искати, ја ћу вам необориво доказати, по што право и неизврнуто значење екскорпорације, о којој сам накан говорити, доста јасно разложим. Међу тим разјаснимо и остале тачке наших привилегија и то:

11. Да народ овај има свој властити магистрат (своју управу). Без сваке сумње ово је њих највише жеља највећа. Но у оном смислу, у коме као што ја видим, многи ту ствар поњају и желе, лежи очевидно противусловље и потпuna немогућност. Одовуд слиједи, да ни сами краљ, кад је ову тачку повластице подарио, није могао говорити у оном смислу, који гдјекоји од вас желе, и који погрјешно мисле да то у тачки лежи. Јер ко не ће одмах, по што је ствар добро промозгао, увидјети, да је оваково цијепање јурисдикције, док то постоји, да је наш народ са осталима становницима краљевства помијешан и по свима провинцијама расут, — политична нагрда (*monstrum politicum*), коју државом у држави (*statum in statu*) називамо, и која би у грађанским стварима онакав исти ускомешај произвела, као што је био некад онај језика у Вавилону? Један т. ј. исти грађанин, један и исти поданик једнога господара зависио би у једно и исто доба од двије међу собом различне старјешине; дочим би један штогод налагао, други би то забрањивао и на друго што принуђавао; и што би по мишљењу једнога било право, било би по мишљењу другога неправо. Непрестано морао би се наш народ колебати и од неирекидних судара гоњен бити. С тога држим, да нико не ће бити тако слабоуман, који не би увидео немогућност ове ствари, или који не би опет до знао, да краљ, кад је ову тачку привилегије подарио, у оном смислу нити је говорио нити је могао говорити: да наш народ, који је иначе по цијелој краљевини расут и са осталима народима смијешан, — нема општу већ властити управу, и да се извуче испод уредне, провинцијалне јурисдикције. По што ово dakле промислимо, биће са свим јасно, да се ова дата привилегија о властитој управи не односи на угарску краљевину, већ на сједишта и на провинције српске, које треба још најприје од Турске отети. Па кад ово учињено буде, онда ће

тек бити право и справедљиво, а и политична ће цијел изискивати, да се народу са територијом даде и властита управа; међу тим пак и прије освојења оних провинција о сличном цијепању јурисдикције и управе у краљевини било би за-лудно мислити, и жеља та била би цијели државе са свим противна, па с тога и неправедна.

12. Да свако добро, које остане без господара, припадне архијепископату. Да је ова тачка замашна и тешка, ја од своје стране не одричем. Ал суштност те ствари дубље разгледамо, не ћемо моћи на ино, а да не призnamо, да тешкоћу ову не толико из закона краљевине, колико из промјенљивих околности нашег народа треба изводити. Свако зна, да су сви досељени Србији, којима су ове повластице дате, били војници, и да у почетку ни под чијом другом јурисдикцијом нијесу били, дали под јурисдикцијом краља и вође свога, који је тада архијепископ био. За вријеме тога управљања било је не само могуће, већ и праведно, да се добра, која без господара остану, на издржавање архијепископског двора и богослова опредијеле. Но пошто су браћа наша к другима јурисдикцијама, шта виште из сталежа војничког к сталежу тежачком или својевољно прешли, или радо допустили, да се пренесу — ко не увиђа, да уживање права овог даље постојати никако није могло? Никоме заиста не ће бити непознато, да је право, добра без тестамента умрлијех досељеника наслиједити, прије властеоско право, него архијепископско и црквено. Одовуд дакле треба изводити узрок, из ког сам краљ, слободне и краљевске општине и сви имаоци непокретних и спајинских добара, како нашег тако и осталих народа, исто право непрестано уживају. Но да у кратко све кажем, реците, молим вас и преклињем: пита је узрок, да у самој војничкој граници, која заиста није под законима краљевине, наш архијепископ добра, којих посједник умре, никад

не добије? Треба ли ово из закона краљевине или откуд другде изводити?

13. Да сваки од архијепископа као своје црквене главе како у духовним, тако и у свјетским стварима зависи. Што се духовних ствари тиче, да је у њима неповријећена и са свим читава митрополитска јурисдикција, никоме од нас не ће моћи бити непознато. Ако би се дакле у обзиру ове точке каква неслога породила, то се мора она само свјетских власти тицати. Но молим, прекинимо свако нагињање на ову или на ону страну, уклонимо од себе сваку предрасуду, пак изнесимо истину на видик и кажимо, шта је у ствари? Зар се не управља сваки закон, политична наредба или макар каква привилегија по сваким узгредним околностима ствари? Зар нас не увјерава здрав разум, да свака за срећу грађана у држави стечена конституција, мора бити прилагођена својим околностима? Ако је ово истина, ко ће се онда од вас још чудити, што ова тачка наше привилегије до данас није употребљавана? Кад смо подарену ову привилегију добили, био је архијепископ непосредна глава цијелог народа, био је вођа војништва, и цио војнички и у Граници живећи народ био је опредијељен, да брани Границу против варварског нападања. Сад пак нити смо сви војници, нити живимо само у Граници, већ расути по провинцијама, дистриктима и варошима краљевине имамо наша сједишта у врло удаљеним странама. Осим тога су гдјekoје стране, које су некад имале вид пограничног војништва, узеле у промјену стадеж провинцијални и политични. Ко дакле од вас не увиђа, да при овом мијењању ствари ова тачка привилегије нити игђе, нити погледом на сву нашу браћу, ма где она живјела, не може имати мјеста, а да се уједно свуда не уведу двије јурисдикције? Да су пак двије јурисдикције у једној територији са једним и истим грађанима и гледом на један и исти објект са свим у противословљу, и да готово

тако неизвјесним тегобама, сукобима и немиру широм отварају врата — има ли кога: ко би то одрицао? Не одричем, да би се могло наћи неколико страна, у којима би архијепископ ову некад добивену јурисдикцију без тегобе извршивати могао. Но ово не може stati за цио народ, који је по свима провинцијама и варошима расијан. Ја и не видим, какву би корист народ отуда добио; предвиђам, да би наравно морале често тегобе и искушења рађати се из онаког начина владања, јер би тако архијепископ био посредно средство између нас, којима налози и наредбе долазе, и између оне дикастерије, која по модерној системи експедицију своје наредбе непосредно на нас управља. Овога би природна пошљедица та била, да би се отуда тегобе и трошкови само бадава умножавали, и са таке манипулатије на дуже вријеме одувлачили. Послије треба и то узети, да сваку смјесу овакве јурисдикције, т. ј. духовних ствари са временим, из замашних и на зрелијој политици основаних узрока, не само закони угарске краљевине, већ и устав свију изображеных народа одбације. А зар се тачно и савјесно управљање са духовним стварима не клони од бриге, труда и тегобе, што из администрације свјетских ствари произлазе? Не би ли ревносним, у извршивању пастирске своје дужности од силног посла засутом и оптерећеном архијепископу, са свим онемилиле и огадиле се те свјетске ствари, које би му толике и таке честе тегобе и невоље задавале?

Ово су дакле тачке повластица нашем народу 1690. и 1691. подарених. Некоје од њих већ су одавно биле, као што смо видјели, међу самим законима краљевине, друге смо опет нашли ма да нијесу у закону биле увршћене, да су таке, да се са конституцијом краљевства лако сложити могу, и да никакво противусловље у себи не сакривају. Што се пак оних тачака тиче, које се од закона краљевине свакако разликују, оне будући су већ тада на зло употребљаване, ни с које стране нијесу никад могле имати јачину; јер сама справед-

љивост и изискивање оштег добра свакој повластици одузимају њену јачину, чим је против оштих закона и усвојених обичаја. С тога не ће се нико и од вас више чудити, што таке повластице нијесу имале успјеха, чим промисли, да привилегија не може нити промијенити, нити уништити законе; јер ове треба са истим авторитетом промијенити са којим су донесени.

И у овом ћемо, љубазна браћо, лако наћи узрок, за што је г. 1695. двор нама нову повластицу дао. Да одржи т. ј. своју обећану ријеч због нереспектовања некојих тачака, закључио је прибјежиште узети к новом средству, дочим су с једне стране она времена и закони испуњењу на путу стајали, с друге пак стране стање и судба Србаља неку олакшицу наравно изискивали. Да се dakле обе намјере споје, издана је нова привилегија. Али у њој ништа није било осим оног, што у пређашњима не би било изражено и још је једним условом и уметком тако била ограничена, да се јасно могло видjetи, да су и оне двије пређашње повластице само под тим условом дате: да дотле важе, док не би нужда и државни интерес укинуће узискао. Доданог уметка ово је садржај: „До даље наше милости ве диспозиције и наредбе, која ће по околностима времена бити опредијељена“.

Дакле опет ко је од вас, преклињем! ко не увиђа, како су са овим дометнутим условом широм отворена врата мијењању, ограничењу и ако се свиди, и самом уништењу ма које тачке повластичке? Ко од вас не поња, да сва снага, крепост и обvezаност привилегија од самога мига дворског зависи, кад ће се оно, што је наш народ као темељ свога политичног бића, права и слободе тако свето поштовао, по околностима времена моћи промијенити? Зар не свједочи на поштетку довољно и сам овај додани уметак непостојанство и слабост наших привилегија, кад се оне, како се усвиди и чим интерес државе узиште, могу мијењати и ограничивати, или и

са свим уништити? Ако нам дакле слобода и олакшице грађанске и духовне, које је народ до сад уживао, и које жели и даље непрестано уживати — на срцу леже, а ја бих рекао и о овом доданом уметку, да нас јако потстиче и опомиње: да се за поузданју и већу сталност наших права побринемо и то тим више, што смо не једнпут из искуства научили, да тумачења и мијењања у разним тачкама хваљених наших привилегија ни најмање нијесу нама у хатар учињена. И хоћете ли моћи још сумњати, да се све, — ма како замашне и ма кад добивене повластице, кад се да згодна прилика и кад опште добро изискује: мијењају, ограничавају и са свим одујимају, чим се законима краљевине као противне узвиде? По што сте ово промислили, опомињем вас опет и молим: да на то пажњу и ваше старање обратите, да пут, што је у корист вашу још отворен — не мимоиђете, и да згоду потражите и не пропустите, којом ћете вашој ствари ону сталност набавити, да се, кад би у скуну ваших права каква промјена била нужна, ова без вашег уплива и гласа — или ако то ви може бити не би хтјели и ако нужда не би изискивала — никад не предузима. Да у кратко све кажем, побрините се, да правима вашима сталан темељ набавите, који никаква повластица, већ сам закон може учинити, и коме се никако од саме краљеве милости и његове добре воље, већ од потврде јавних закона поуздано може надати.

Но пријеђимо већ једном на Јосифову привилегију, што смо је г. 1706. добили и да видимо: да ли има у њој шта, што је законима краљевине противно? И будући да налазимо, да ова привилегија никакве нове олакшице или нове прерогативе не даје, онда ће бити лак одговор на ово питање т. ј. како ова Јосифова повластица од пређашњих оних Леополдових у суштини није различна, то треба да оно, што је о овима речено, да важи и за ову. Поједине дакле њене тачке проћи, било би узалудно понављање оног, што је речено. Напротив

примјећујемо у њој нове олакшице нов уметак и ново ограничење као: „у колико не би са покорности сприм нас, као краља, и са законима краљевине у сукобу била“; и даље: „без да се право другога окрњи“. Отуд се види јасно, да су старе прерогативе због толиких услуга нашег народа, које се изрично и изредно похваљују, све већма и већма смањиване. Што су међу тим ови услови дometнути, нек се нико од вас не чуди, јер ово су природна и закона ограничења, која смо већ одавна могли и морали увидјети. И с тога треба да се и на ове уметке при предлагању наших искања осврнемо, будући да оно што се са законима судара, или никад не ћемо добити, или ако и добијемо, не ће никако дugo вријеме трајати; јер што гођ противно законима кроз ма какву свечану повластицу добијемо, биће празно и непостојано, и будући на слабом темељу, непрестано нестално. Боље ће dakле бити, љубазна браћо, и на извјесност и сталност наших права наличније, ако дозвољење онога, што би преко и осим закона краљевства жељети било, да од оне власти заштитмо, која има право законе градити, укидати, мијењати, ограничавати и раширивати. Само ће ова моћи заслуге нашег народа постојано уважити, и учињене услуге привилегијом, која ће непрестано трајати — наградити. Која је пак та власт, од које би нам требало толику милост очекивати? То је краљ, који законодавну власт заједно са сталежима краљевства има. На ове dakле треба да се обратимо, па како самом краљу, тако и сталежима наше жеље изјавимо и поднесимо најпонизније молбе. Краљу: да по својој милости даде нам милостиве одлуке; сталежима краљевине пак: да не пропусте ове краљевске одлуке силом закона и постојаном снагом и крјепости утврдити својим гласом и одобрењем. Обадвије стране dakле треба молити, обадвијема заслуге и услуге наше поднијети, од обје једнаку милост искати. Поштујући високо краљевског достојанства величанство, треба да се уједно кла-

њамо и онима, који су ово достојанство и власт дали краљу. Незахвалност нашу заиста не би ми никад могли оправдати, кад би оне презирали, чије земље нама обиталишта и храну дају, који су нашу браћу и наше старе, кад су некад из сједишта својих истиснути, принуђени били отњишта своја оставити — у отачаско наручје примили; који су с нама сједињеним силама како за нашу, тако и за своју срећу: живот, крв и добро своје за толико стољећа на коцку метнути готови били, и који су на пошљетку спасење и срећу нашу свагда у својој властитој срећи стављали.

По што ово, љубазна браћо, пред очима имате, било би излишно спомињати и оне привилегије, које су блаженог спомена краљеви Карло VI. и Марија Терезија народу нашем милостиво подарили. Но да ове ништа друго доли потврђење прећашњих, од којих се не разликују, у себи не садржавају, није никоме од вас непознато. И с тога, будући да ништа у њима не налазим, што би особиту позорност на се обраћало, то држим, да би залудно понављање ријечи било, о њима и даље говорити.

Ово су дакле привилегије, ово права што су посебно милошћу разних краљева нашем народу подарена. Кажите, молим вас — и преклињем! кажите истинито: да ли сте у њима нашли што конституцији краљевства угарског и начелима здравије политике тако противно и тако противословно, да се са овима спојити и сложити не би могло? Али и то још искрено реците, да ли су све ове привилегије какву корист или нама самима или нашим пријетцима икада донијеле? Зар нијесте видјели, да је јурисдикција наших старјешина окрњена? Зар није слобода вјерозаконска повријеђена? Зар не видите јасно, да је наш народ као покорен, шта више каткад као непријатељски народ сматран? Разаберимо се дакле једаред, љубазна браћо! Нек нас опомену за толике вијекове код толиких привилегија претрпљене биједе и невоље! Нек нас опомене

празна радост због привилегије и празно њено име! Побри-
нимо се једаред за стална и поуздана средства среће! Иску-
сили смо, да су краљеви свагда према нашем народу спра-
ведљиви и милостиви. Али како су повластичне околице по
својој природи условне и од мига и воље онога, који при-
вилегију даје, зависе — и како су својим уметцима биле
околишене, то се није могло никаквим упирањем нашим стати
на пут, да завист или улагивање свој уплив на нашу ствар
не излије. Но и у будуће нити ћemo ovaka zla moći sa svim
предупријетити, нити против ових нападају чрсту обрану
наћи, док сами не притечемо к извршивању наших послова
и за овима својски не пријонемо.

Но треба већ једанпут да пријеђемо с привилегија па
оне, који су скроз и скроз тог увјерења, да екскорпорацију
тамишког Баната као најсигурније и најизвјесније средство
среће искати треба. И то мишљење и жеља већег дијела, као
што видим, на то смијера, да са овом екскорпора-
цијом наш народ добије властиту, са својим
опстанком у најтјешњој свези и то тако спојену
територију, да не буде принуђен захвалан бити
на својој срећи, или другом којем народу или
туђој земљи. Други опет само из зависти наспрам племства,
или из мржње екскорпорацију ову с тога желе, да не буду
под законима Угарске, но под каквом другом управом, да се
само никакво мјесто племству не уступи, већ да некадашња
једнакост простоте међу свима постоји. На пошљетку неки
чини ми се, да и не знаду што ишту и за што желе, да се
баш оно промијени, што је за осам столећа непомично и с нај-
већом користи свију постојало. Мишљења дакле оних, што ек-
скорпорацију желе, са свим испитати и баш у њиховом при-
суству критици подврћи, достојно је труда, да сад увиде,
колико су њихова претјерана мишљења на странпутици.

Што се дакле првих тиче, њихово мишљење — сам дра-

говољно и без ичијег напутка признајем — не оснива се на слабом темељу, и с тога с њиховим гласом и мишљењем слаже се у главном са свим и моје мишљење: но при свем томе — искрено кажем — не видим нити налазим никакве могућности, да се може извршити, и с тога јако држим, да цијелу ствар треба међу скромне жеље бројати. Јер што год с правом не може да буде, или што би се год против права морало добити, да то морално противословље у себи сакрива и немогућност — држим да никога од вас не ће бити, коме би то непознато било. И с тога се не би могло никад надати дуготрајности и сталности речене експорације, ма се и постигла. Заиста је лијепо, врло корисно и за сами народ са свим пристало, имати властиту територију. Шта више било би за наш народ, који је стекао за краља и за краљевину толике заслуге, славно и корисно, да у властитој и домаћој провинцији живи, у којој би могао „биће своје“ учврстити. Јер заиста, осим сусједне Србије, због постојећих тегоба, не налазим ни једне провинције, која би нам обећавала ову срећу, нити и коју другу одобравам. И заиста, осим ове не ће наш народ ни једну другу с правом и по заслуги искати, ни једна друга не припада му по праву, ни једна друга није његова. Из Србије се већи дио народа нашег иселио, у Србији су наши имали сједишта, Србија је сама у реченим привилегијама била обећана а не друга каква провинција. Каквим ће се dakle правом моћи властитост друге територије — која је угарској краљевини утјеловљена и с њоме сачињава један дио — или искати или очекивати? Тамишки Банат и сад је, а и некад је био угарском краљевству утјеловљен, и његова је експорација законима краљевства и краљевској заклетви са свим противна, шта више не одговара ни најмање нашим привилегијама. А и закони краљевства забрањују свако оцјепљење ма које територије од Угарске. Сваки краљ при крунисању положе заклетву,

да ће провинције, које краљевству припадају, утјеловити; а овамо баш су наше привилегије са умезцима дане: „у колико нијесу противне законима краљевине, и да се не крњи туђе право“. Ако дакле екскорпорација Тамишког Баната самим основним законима Угарске — заклетви краљевског величанства и краљевској ријечи противуслови; ако и са самима умезцима, што су нашој привилегији додани, — са свим у сукоб долази: шта остаје, чemu би се поуздано могли надати? Очекујете ли ви, да краљ презре светињу заклетве, да ногом погази законе краљевства и да ван наших привилегија, које су иначе врло праведнима умезцима описане, још веће концесије даде? Безбожно је ово само и у главу своју уселити, и не слаже се ни мало са поштењем срца, на што је наш народ свагда полагао своју славу. Постидно је заиста и против Бога се гријеши на ово само и помислити! Отуда се јасно види, да је празна и неоснована вика оних, који се, да у вама страх побуде и цијел своју постигну, — не стидјеше трубити, да је екскорпорација Баната краљева воља и постојана жеља. Шта је повод, да су ови до тог степена неразборитости дошли, да су излишно држали и узрок навести, за што ову екскорпорацију сам краљ жели? Они обично говораху, да он у ту сврху екскорпорацију жели, да народ наш буде посредник између краља и између мађарског народа; и да се њиховим називањем послужим: да се он (то јест народ) као стражар постави. Непоштене заиста, бесрамне и неправедне ријечи, које — дочим краљеву милост вријеђају — сјеме неслоге међу поданике сију, и сваки политични гријех, који се помислити може, у себи сакривају. И доиста, у ништавим својим софизими, којима су зловољници намјерили вашу памет закренути, лежитолика бестидност, да се на њу без страха ни помислити не може. Отуд сlijеди, да ће боље бити страшила

такових мишљења непрестаним ћутањем предавати и вјечно закопати, него ли при њиховом обарању дуже се задржавати и тако их већом грдњом жигосати.

У осталом баш да и узмемо, да би од неких пожељена екскорпорација Тамишког Баната могућа била, и да ова претензија наша, нити законима краљевства нити краљевском достојанству неби штете нанијела, — какву би то онда срећу отуд могли очекивати? Мислите ли ви, да би се у случају екскорпорације право законе доносити искључиво вама повјерило, да можете по вољи сами законе, које хоћете, градити и себи прописивати? Надате ли се ви, да ћете виша права и прерогатива добити, него што вам закони краљевства дају, или које и сама Угарска ужива? Мислите ли ви, да у случају, ако би наш народ властиту територију добио, краљевска власт кроз вас саме може већма ограничена и у тјешње границе бити скучена, него ли кроз оне законе, којима сам краљ пријесто свој и цијело краљевско достојанство, што има, приписује? Љуто се варају и на ведром дану не виде, који ову празну наду имају; шта више, да му је власт потпuna и неограничена, нико од вас не ће смјети ни запитати.

И хоћете ли с тога срећнији бити, што истина на властитој територији живете, и овамо сте подвргнути строжијој и неограничијој власти, од чије ћете само мига и власти зависити? Зар се не ће лако моћи договорити, да што је данас праведно и законо било, сјутра са новом наредбом као неправедно и са свим незаконо буде? Не ћете ли послије рпе, оваких једних преко других нагомиланих наредаба, тако моћи нарасти, да ћете, ишчекујући сталне и постојане законе, сав труд морати полагати на разпознавање самих тих наредаба? Невјешти пак и неискусни грађани, како ће моћи код толике множине различних наредаба икад увидјети: што је право, што ли законо? Ово, не марим, можете назвати срећом —

што се мене тиче, ја нити ћу је бранити, нити кадгођ жељети. Шта више, да вам искрено кажем, и у оном случају, кад би нас срећа послужила, те и саму Србију добили да у њој можемо живјети: среће оне, о којој је била ријеч, никад не би пожелио, већ бих ја инартикулацију права и утјеловљење провинције свом силом искао, и врло бих се за то заузео, по што ми то савјест и као грађанину и као посланику народа прописује. И заиста, и тада кад би се само ово дододило, могао би нашег народа опстанак бити обезбијеђен, макар он по Србији и по разним угарским провинцијама расут живио, само ако буде могао своје народне конгресе као и досад држати, ствари, које се цијелог народа тичу, у овим скупштинама прећесати; и у свима јавним учевним заводима и дикастеријама, које на наше ствари утјечу, и у појединим достојанствима и званијама своје синове понамјештане видјети. Доиста, не обезбеђује само територија и њено физично стање народу његов опстанак, већ грађанско стање народа (*status civilis*) који на тој територији живи.

Приликом свога путовања видио сам различне народе, који ма да на својим територијама живу ипак име народа, пуха или племена у правном смислу не заслужују, будући да немају никаквог права грађанске друштвености, што би им својствено било; већ живе као слуге и робови другим народима подложни, ма да живе у земљама својих праједова. Јавно право dakle, које је народу својствено, и међусобна свеза становника кроз грађанске законе, сваком народу дају његов вид и опстанак.

Ово ће нам бити обезбијеђено, чим будемо имали право грађанско и оне законе, који нас самом угарском краљевином везују.

Даље не могу се доста начудити и слабоумности оних,

*

што попријеко гледе на угарско племство. Но душа ми је мирина, кад помисли да су сви, који тако мисле, од рода оних, који — будући да пити су сами нити њихови пријеци због каквих заслуга свијетлији — до властелинства не могаше доћи, по што себи у граматикалним школама обично знање латинског језика и нешто мало новаца прибавише. Та сваки, који нема: жели, а који не може жељети: завиди! Презиру даље и мрзе, на сјајност племства они, који досад никад не могаше врлинама и заслугама својима простачког се сталежа опростили и достојнима се учинити одликујуће ове прерогативе. Не налазе се доиста по пољу разбацане, нити се могу по трговачким дуђанима куповати племићке дипломе; јер као што римски пјесник пјева: не добије се за слонову кост или за драго камење, нити за злато право благородство; нешто више треба имати. Није неправо даље, што неизображен пук не може доћи до оног степена части, када томе само сјајне заслуге и врлине пут крче. И то нарочито војничком врлином добивало се од вијекова благородство код Мађара. Тако скupo добијен и тако одличан карактер, којега су премноги страни људи од најславнијих породица непрестаним заслугама ревносно гледали добити, ви презирете биједни?! Ви хоћете да га уништите? Ви желите да угине? Изображен народи славу и дику на то положу, кад у њиховом крилу, њихови људи свијетле, славни са заслуга и части, којих врлина остали народ закриљава; којих сјајност поштовање цијелом народу прибавља и чије је достојанство уточиште слабих. Ви сте само, који се од овог здравог мишљења удаљавате. Вас саме види Европа, где сте до тог степена безумности дошли, да поред монархичне владе никакве племиће не ћете да сносите, нити прерогативом части одијељене; шта више желите, да сви буду сиромаси и слуге и само прости људи!

Но ја кажем, да ова срамна настраност на цио наш народ,

који је свагда за врлином тежио, не пада, већ да је измишљотина некојих, који духом вијека занесени, обзиру се на узоре осталих народа, не познавајући нити политичко стање са свима околностима и у својој цјелини, нити имајући толико бистрине ума да оно, што су може бити из обичног читања јавних листова научили, разликовати и као што вала измијерити могу. Једни т. ј. имају пред очима Енглезе, други пак Французе и хвале њихове узоре, не знајући разлику околности, која између ових народа и између нашег народа постоји. Енглези, који су већ од вијекова истину монархијину, но кроз сталеже краљевине врло ограничenu владу имали, доводе своја слободна права од почетка своје краљевине. По што је дакле кроз саме основне законе и старе обичаје прерогатива не части, већ само грађанске слободе свима појединим грађанима, ма ког сталежа они били — општа, види се јасно, да се једнакост слободе на самом политичном уставу краљевства оснива. Ви дакле, који досад немате свог устава, који сте лишени јавнога права и немате основних закона: како се можете надати једнакости права, која само из опредијељеног устава и ограничено краљевске власти произлази? Или држите ли ви, да кад би властиту територију добили, да би енглеској сличну управу и устав могли створити? Вара вас заиста празна нада, ако мислите, да ће владар, који вам хтједне дати територију, допустити, да његову власт по вашој вољи ограничавате! Но и то треба у обзир узети, да је Енглезима душевни карактер тако благородан, толика тежња за слободом и општим добром већ урођена, да ако икад икоји народ, то доиста овај, имајући хваљене потпоре, без прерогативе племства, која би га на грађанске врлине подстицала, бити може. Па при свем томе код ког народа видимо већи број племићких класа, него код енглеског? Ту су ти: дукси и мархијони, ту грофови и подгрофови, барони, ту Knights-Baronets, Knights: Batchelours и Esquires, ту је готово сваки центлеман, који није какав занатлија.

Што се пак Француза и Гала тиче: истина је да су недако дипломе због племства ватром и сталном заборави унишили. Но уједно треба и то пред очима имати, да је овај најизображенiji и снажни народ тек онда дотле дошао, кад је по згодном времену стари начин увраве промјенивши, такав устав увео, који је, као што се чини држави његовој прије вид слободне републике дао, него ли форму монархије оставио. С овим народом дакле хоћете да се упоредите? Ви, шака људи, који немате ни властите форме грађанске управе, држите, да нам је оно исто могуће, што је тако велики народ учинио, који је тек онда своје племићке дипломе спалио, кад је нов устав са сваке стране утврђен и сталан видио?

Кад се дакле за једнакост сталежа код вас по примјеру Француза борите и тежите, да се племству част и сјајност његова уништи, треба да уједно тежите, да се и власт краљевског величанства са свим ограничи, јер је иначе свака једнакост у противусловљу са слободом. И заиста, будући да монархично достојанство своју сјајност од племства позајмљује, то је то двоје тако међу собом спојено, и тако тијесном свезом скопчано, да се једно не може обарати а да и друго не пропадне. Који је пак тај начин, којим би власт највишег владаоца у тако тијесне границе могли скучити, да би поред ње једнакост слободе по примјеру француском могла постојати? Мислите ли ви да ћете рат против његове велевласти подићи? Како је празна и луда прва мисао, тако је опет гадна и безбожна друга најјера. Из пошљедица дакле и помоћних средстава треба да закљичимо, колика је оних продрзљивост, колика безбожност, који се не постидјеше уништење племства у своју главу уселити! Но несрећници ови, чини ми се, прије су сажаљења него ли кућења достојни, почем им је памет тако јако затупљена, да ништавило фанатичног сна, коме су се предали, не могу увидјети.

Пошто дакле све добро промозгате и као што се људима

пристоји зрело промислите, желите ли и даље, да сваке прерогативе племства из средине ваше нестане? Но нека и не рекне нико, да се једнакост сталежа међу грађанима по примјеру других народа може с монархичном власти тако слагати, да поред ове и она може постојати. Та и једнакост, или прије још привидност једнакости, која код народа постоји, или је са слободом спојена или подложност представља. Ако је прво, онда начин управе има или вид слободне републике, или бар у најтјешње границе скучене монархије; ако ли друго, онда управу не треба више монархичном, већ подлом и деспотичном називати. Ја знам, да једнакост подложности, што готово код свију азијских и африканских народа постоји, деспотизму са свим одговара. Но ко је од вас тако слабоуман, да хоће да му је владар његов деспота, или да жели, да по примјеру Азијата и Африканаца ради једнакости са свима народима буде једнако зависан и подложен?

Будући dakле, да гдјегођ нијесу владаревој сили никакве границе постављене, то једнакост што постоји међу народима — по што је с једне стране с највећим деспотизмом, с друге пак с несносном подложности спојена, готово сваку привидност слободе искључава; то нека се dakле окане они са свим празнене и убитачне жеље, који слијепо прије из мржње на племство, него ли из тежње за слободом својима суграђанима и саочаственицима ову срећу прерогативе завиде! Нека умукну dakле они бесрамници и незадовољници, који су спрам тога, што племству гроб спремају, са свим равнодушни, и нека одлучну ову, врлином стечену прерогативу, поштују а не презиру, и нек се и сами труде да је својом врлином заслуже. Јер сретан је у данашње вријеме онај народ, који у својој средини има људи, које су велики дух и силне њихове заслуге подигле до оног степена части, на ком сународницима својима могу од користи и против туђих угњетавања код владара посредници и жестоки браниоци бити!

На пошљетку не мање упада у очи празна вика, коју гдјекоји, незнајући сами узрок свог нездовољства, без срама подижу, када се не стиде рећи и трубити да су слуге Мађара, и да даље не ће да буду овом народу подложни. Ја од своје стране допуштам, да је стање праве и непрестане подложности недостојно човјечности, и да треба да га се сваки онај, којим људске врлине управљају, -- гнушава. Но уједно треба да је и овима познато, да је у грађанском друштву, у коме заједно живемо, са свим немогуће, да смо сви на једном степену, или да смо сви појединце једнаки. Као гођ што је немогуће, да сви имамо свега у изобиљу и да смо сви богати, и да никога сиромаштво не тишти: тако је исто немогуће, да су сви господа и господари, а нико да није слуга или поданик. И како су ова поњатија релативна, смијешно је помислiti: да може бити господара без слуге и слуге без господара. Ако dakle једни желе господа или господари бити, треба да су други послужитељи и слуге; да тако једнакост стања свију само у фантазији Платонове републике може ијеста имати.

Но даље, у каквој је подложности наш народ спрам Мађара, јер покоравање општим законима скупа са Мађарима не ће заиста нико назвати подложношћу. Та поједини народи покоравају се извјесним законима, и сами народни владари зависе од закона. С тога се сви покоравају законима, да су појединце против туђих насртја и угњетавања обезбијеђени. Ништа се пак не тиче, од куда су закони примљени, или од кога су народа узајмљени, само ако су добри и ако смијерају на народну срећу, чији се закони изаберу. Римљани су некад грчке законе увели, па опет држим, да ником од вас не ће доћи у памет да тврди: да су Римљани Грцима били подложни. До данашњега дана имају: Код Лужичана, Белгијанаца, код самих Германа и других европских народа некад усвојени римски закони велику силу и моћ, а да није опет и ко и гад рекао,

да су ови народи подложни римском народу, кога је одавно нестало. Зар се и Мађари заједно с нама не покоравају једнако истим законима? Зар Мађари не уживају са Србљима по санкцији истих једнака права, и зар немају једнаке обвезе? Видите ли ви и који терет, који је на нашем врату, а да није и на њиховом? Хоће ли се дакле моћи оно стање, у ком општност закона, права и обвеше постоји, без грдне погрјешке подложношћу назвати? Није ли по законима Угарске како за наш народ, тако и за Мађаре врлина средство, којим се награда постиже? Не награђују ли закони Угарске заслуге санародника наших једнако као и њених синова? Не чине ли они нашинце свеједно као саме Мађаре учасницима јавних добочинства и свију прерогатива? Зар не осуђују тако исто строго рђава дјела својих, као и нашинаца? Законима дакле јавним и општима, који без разлике добра дјела награђују а зла казне, не хтјети покоравати се, може само оних жеља бити, који на врлину, коју немају — мрае: који жеље без закона живјети и подмукло тумарати; којима је насиље врлина, а пљачка награда.

Но доста је већ о свему овоме! На пошљетку остаје још, да вас опоменем и замолим, — оканивши се сваке ништавости, и избивши из главе занесене мисли: — старање и труд ваш на оне ствари обраћате, које нешто стварног у себи имају; из којих се права, стална и постојана срећа нашег народа испрекивати може! Не треба да су вам пред очима пријеступци и настраност других народа, већ угледајте се на узоре оних народа, код којих, не надмоћије већ јавни закон, — ствара вид ствари и чинова!

Промислите зрело: што би могло подложним народима срећу донијети при оваком стању грађанске управе? На оно се обзирите, што без повреде устава краљевине: и жељети можете и испрекивати можете! У опште за то се сад старајте, да колико год пута — и где гођ о личности и имању вашем

буде се радио — да се без вашег саизвољења и утјецаја ништа не рјешава. Добијете ли ово, свако ће вам честитати.

И ово је, што сам као посланик и заступник једног дијела народа по дужности и по обвези својој на славном овом Сабору у корист општег добра за нужно држао пред очи ваше ставити; ово је, што ми савјест тјеши; ово је то, у чему леже права средства наше грађанске среће! Ваше ће пак сад бити из свега тога згодан избор и ваљано употребљење учинити. Изберите dakле оно, што ће моћи уз одлично достојанство највишег земље гospодара, уз основни устав краљевине и уз јавне законе постојати, — и што ће праву и општу нашу срећу донијети и сталном снагом утврдити. Будите dakле опрезни, да при избору не заиђете како на странпутицу, — и да се оно, — што дај Боже да се не забуде! — с вама не догоди, што пророк пише: „Пропаст твоја из тебе Израиљу“^{*)}).

* * *

Ево овако је зборио Сава Текелија као вођа мањине на Темишварском Сабору у петој сједници дне 29. августа. И као што се види код мањине је владало то начело, да не треба искати посебне територије него да треба српска права из привилегија пренијети у државне угарске законе. Наравно, да Сава онда није знао, и ако је нешто и знао — није могао ни да вјерију: да је то исто желио прије Сабора покојни митрополит Путник заједно са српскијем епископатом, па је ено морао окренути лист по жељи „националистов слијепо равновавших“, а ови су опет то пожељели тако, јер су их у Бечу спутили и научили, да само ишту посебну област, па да ће је за цијело и добити. И с тога је Сава овако грмио на већину, држећи онда, да она то ради по својој глави и по својем увјерењу. Као да Сава није знао, чини ми се онда, да су српске народне старјешине баш радиле онако, како је и он желио, а то је:

^{*)} Јетопис С. М. књига 105. страна 94—129.

молили су најприје краља да их потпомогне и позове на Дијету и таман, кад је требало молити и саму Дијету — морало се друкчије окренути, јер се тако хтјело и жељело од саме краљеве стране, како сам то напријед јасно доказао.

Него је најљећше у Текелиној бесједи, што је он онако јасно, онако истинито сватио смисао народнијех привилегија још прије пуну стотину година. И не смијемо осудити саборску већину на Темишварском Сабору, што није могла или није смијела да пристане уза Текелију, и да разумије његово тумачење народнијех привилегија; али се морају ъуто осудити Текелини потомци све од Темишварског Сабора, а особито од прије тридесет година. Јест божме ево пунијех тридесет година, од како је ова Савина бесједа преведена на српски и наштампана у љетопису „Српске Матице“ — па код свега тога и дан данашњи: толики професори, учитељи, доктори, историци, заступници на Саборима, говорници и новинари — велим још и данас пишу, проповиједају и уче: да је патријарх Арсеније III. прешао амо на позив цара Леополда I. да му је цар обећао на овијец странама посебну област; да му је обећао слободан избор српског војводе и т. д. а кад се само завири у те цареве привилегије, а оно од свега тога нема ништа, него је све тамо друкчије. И онда од патријарха Чарнојевића, па сви редом српски митрополити и патријарси и с њима српске владике — све су само они криви томе, што то све није добио српски народ у Угарској. Ето тако се код нас Србаља и данас непрестано пиše, учи и проповиједа. Учена господа сама себе варају, да или сама себе варају или ништа о том не читају — а неуки народ и незрелу дјецу управ заваравају!

Да се вратимо у саборску сједницу. Сјетимо се, како су племићи, кад нијесу могли окренути већине, захтијевали, да се бар јасније опредијели, како ће се управљати са онијем дијелом српског народа, „који не може живјети у оној од

скупштине за народ опредијељеној земљи, која ће својим уставом сачињавати једно морално тијело“.

Па чуј, Србине, како је и то опредијељено од Сабора.

„На то изјави цијела скупштина, да ће свака краљевска наредба од народа с највећом благодарношћу примљена бити, која на то увиде, да не само привилегијална права великог дијела народа, који ће под угарским уставом остати — чува, него да и у другим, из земаљске системе истичућим премућствама учествује, да не би народ тај морао доћи до оног жалосног искуства, до ког је у пређашња времена многостручно долазио, у пркос обећаваној привилегијалној заштити.“

„Кад се тај додатак с дозвољењем кр. комесара на молбу скупштине у протокол уведе, буде исти од свију потписан и за даље употребљење с највећим поштовањем кр. комесару у скупштини предан“.

За овијем нарди комесар, „да би депутација, што је за састављање народних приједлога и изискивања одређена, од сјутра редовно (30. августа) и то од 9—12 сати по напутку од њега добивеном, поступате свакога сталежа скупљати могла“.

„Док иста депутација траје, не мора се читава скупштина сваки дан скупљати, него чим се тегобе једнога сталежа саставе и увиде, могу се на савјетовање г. г. депутирци гласом звона у скупштину позвати“. Још нарди комесар, да се најмести вратар, који не смије никога пуштати у сједнице, ко нема ту послу, па тијем заврши и ову пету саборску сједницу.

Комесар је тако свршио своју главну задаћу, добио је од Сабора главне приједлоге и молбе, и то је све послао у Беч са својим извјештајем. Сад више није журио Сабора, пустио га је на миру шунијех 16 дана.

Професор Швикер, у својој већ добро познатој нам књизи, наводи, да је Сабор написао и посебну адресу на краља, у којој је молио за милостиву потврду саборскијех приједлога и још по врху: да би цар и краљ благоизволио свога четвртога

сина, највојводу Александра, именовати за деспота нове српске војводовине. А исти наводи и то, да се пронио глас: е је Сабор обећао, да ће у свако доба на царев миг 40.000 Срба да спремнијех бити, да ударе на Мађаре, само ако се испуни поднесене жеље.*.) У саборском записнику нема о томе ни спомена, али ако то и није било, то су пронијели из Беча само да већма заплани Мађаре на Дијети. А како су на Сабору главну ријеч водили ћенерали и остали официри, можда је било и таквих обећања!

Шеста саборска сједница била је 16. (27.) септембра. У тој сједници изјави комесар, да је народне прошиље поднио превишијем пријестолу и за тијем даде прочитати највише царско ручно писмо као одговор на те прошиље. Ево нека се знаде и за то писмо, нека се знаде од ријечи до ријечи за још једно царско и краљевско свједочанство о српској доброти, о српској ваљаности!

„Од Његовог краљев. апостол. Величанства превишије одређене придворне комисије српскоме Народноме Сабору објављује се: из своје ручног писма његовог величанства нашег најмилостивијег краља Леополда II., датираног у Бечу 17. о. мј., и пред цијелом комисијом од ријечи до ријечи прочитаног — са свијем се јасно разумјети могло: да је његово величанство оне — од српскога Народнога Сabora предложено, а преко превишије одређене придворне комисије с препоруком представљене му — четири главне прошиље цијelogа српскога народа, не само добро примити, него још уз то и право задовољство за досадашње уредно, скромно, разумно и поштено владање у обичнијем договорима свију чланова Народнога Конгреса; а особито за оно

*.) Швикер, Polit. Gesch. der Serben, страна 375.

потпуно повјерење, које је тај славни народ на његово величанство и на његову превишију очинску промисао положио — изјавити благоизвођело уз ујеравање: да ће његовом величанству цијелога живота највећа брига бити, да овоме повјерењу — једнога, његовом величанству тако цијеног, и за цијелу царевину тако заједничког народа — потпуно одговори. (dass es eine Allerhöchst Dero angelegentlichsten Bemühungen lebenslänglich seyn wird, diesem Vertrauen einer Seiner Mjst. so schätzbarer, und um die gantze Monarchie so verdienten Nation vollkommen zu entsprechen)“.

„Одмах иза повратка из Франкфурта, гдје ће се његово величанство за римског цара крунисати, жели његово величанство да му се поднесе саборска радња (*elaborat*), што се наиме тиче цијелога српскога народа укупно или појединог његовог сталежа посебно, како би онда као прве послове наредити могло: тачно испитивање свију прошања и захтијевања вијернога и његовом величанству тако драгога српскога народа, који у напријед поуздано може на то ослонити се: да ће његово величанство све оног, што би за унапређење правога народнога благостања корисно бити могло — са свијем поуздано уредити и испунити; а нарочито пак к томе спада још и посебна придворна власт, која ће се успоставити и која ће цијели српски народ стално заступати; његова права и привилегије бранити; јавно и слободно извршивање свога вјерозакона, који је проглашен као законит, чувати и о свему се ономе по дужности старати, што за темељ и за

умножавање народнога правога бойитка одмах или мало по мало послужити узмогне“.

„По превиšњој заповијести његова величанства све се ово, преко превиšње одређене пријворне комисије, српскоме Народноме Конгресу формално и свечано с том намјером и дозволом унапријед изјављује: да сваки господин заступник оној општини, која га је послала на Сабор, садржај овога превиšњега својеручнога писма ради утјехе за тај час обзани; па да тако цио вјерни српски народ добије увјерење о превиšњој заштити, милости и очинској бризи, која је од срца нашијењена овоме цијењеноме српскоме народу од његова величанства“.

Ово је царско писмо, како рекох прочитао комесар у шестој саборској сједници и позвове све заступнике, нека се што већма потруде и пожуре, да се цијела саборска радња у року, који је сам цар поставио, сврши „и његовом величанству као истинити доказ наше послушности поднесе“. И по што је јењало урнебесно: „Живио цар и краљ!“ „Живио краљевски комесар!“ — ево што је Сабор на то записао у свој записник:

„Цијела скупштина изјави најтоплију захвалност реченом кр. комесару на његовом наклоњеном подупирању и спровођењу народних жеља, и његовом величанству најмилостивијем владару на његовој бризи и највишем заузимању за благо народа; уједно замоли скупштина, да се њена захвалност на високоцијењеној милости његовом величанству најопширије изјави, и да то епископи окружницама и другим члановима народа објаве, да би народ све већма јачао у вјерности и ревности спрам његовог величанства; на што и кр. комесар драговољно пристане“.

И овђе се може потпуно рећи: какав позив, таки и одзив! На неодређену прошњу стигао је још неодређенији одговор.

Како што Сабор није могао и није умислио јасно опредијелити и привилегијама доказати — која поименце област припада Србијима за српску војводовину или територију: тако то у Бечу разумјеше, па на ту главну прошњу и жељу Темишварског Сабора а ма ни црне ни бијеле не одговорише. Преко те главне жеље пријећоше онако ћутке и завише све то у најмилостивија царска обећања. И тај „зnameniti Темишварски Сабор“ узе и оваки одговор уз највеће одушевљење на најповољније знање, и управ прије га одобри него је потпуно и јасно и знао му за прави и тачни садржај и смисао, јер тај је одговор само онако свечано прочитан у споменутој сједници, али није уручен Сабору ни у оријиналу ни у пријепису, па да би узмогао мало дубље промишљати о њему. Није ли и то мудро удешено?

У истој овој сједници опомене Сава Текелија, да би требало приступити к избору новог архијепископа, а на то одговори комесар: „док се гођ све народне ствари по саборским савјетовањима и закључцима са свим не уреде, не чини се нуждан бити избор новог митрополита, а кад томе вријеме дође, онда ће се то већ сабору јавити“.

Текар у седмој сједници 20. септембра дао је комесар пријепис царскога писма, које је „за вјечну успомену“ у записник уведен, а епископи пошаљу га „сваком пароху у српском језику, да се у цркви чита и да се за дуговјечно благо Његова Величанства моли, као што је то и овдашњи клир закључио у идућу нећељу чинити“.

Владика Димовић пошаље то писмо 8. октобра на све проте уз налог: „да сваки парох у први недјељњи или празнични дан народу на његову особиту утјеху, на радост и на давно жељено обвесељење, и о краљевој несумњивој, к вијерноме народу милости увјерење јасно у цркви сатвори; а с народом о долгоденствији благоутробњејшега нашега краља топлу молитву учини, и да тако вијерни овај народ на ону свагдашњу покорност, и на непоколебиву вијерност, коју је он од приједака

непромијењено наслиједио и одселе неизмијењено превишћем австриском двору да сахрани — благоразумно поштити има^{**}).

Овијем је послом завршен први и главни дио радње Темишварског Сабора; свршен је онај дио, којијем је требало поплашити Мађаре на Дијети. Послије овога текар вијећао је Сабор о другијем црквенијем и школскијем пословима, коју ћу радњу ево за овијем описати.

---

^{**) У конзис. архиви број 631. Швикер стр. 375—376.}

III.

Остали послови и закључци на Темишварском Сабору.

Овако раздраган и охрабрен Народни Сабор од самога царскога величанства пријоне живо око својих даљијех послова. И ово је све удешавао и израђивао ћенерао Сечујац; он је био и душа и рука комесарова. Цијелу саборску радњу порећа он у три разреда. У првом разреду изложи опште жеље и тужбе, које се тичу цијelog народа „да народ и његов клир у будуће од вријеђања заштићен буде, која је у прошастим временима претрпјети морао“. У овоме разреду има 14 тачака, а до 27 захтијева. У трећем разреду налазе се приједлози и молбе, који се односе на поједине дијецезе или на поједине општине или на приватне људе. Има их 66 што каквијех.

Осим споменутијех саборскијех закључака најважнији су још они, који се тичу богословских школа, свештеничке донације и исправака на Деклараторију од 1779. и на Конзист. Систему, што су у другом разреду претресани. Још митрополиту Путнику јављено је интиматом угар. намјесничког Савјета од 2. августа 1785. бр. 20644., да се „подигне о државном трошку Семинарија у Темишвару, (само зграда за Семинарију): као најгоднијем мјесту за све епископе“. Уједно је позват митрополит, да поднесе план за Семинарију и прорачун о строшцима за издржавање. Митрополит, договоривши се са својим епископима, поднесе врло згодан и праведан план, како би се основао фонд за издржавање Се-

минарије. По овоме плану распорезан је овај трошак саразмијерно: на епископе, на манастире, на парохе, на парохијалне цркве, а то је као на црквене општине и на народ по кућама — дакле на све чланове Цркве. По томе плану имало би н. пр. ово владичанство годишње давати и то:

владика за се	150	фор.
манас. Гомирје	200	"
128 пароха по 30 кр.	64	"
цркве у свему	75	"
од 12.353 куће по 4 кр. . . .	823	фор. 32 кр.
<hr/>		
Свега .	1312	фор. 32 кр.

И за то би се у Семинарији издржавало 10 семинариста из овога владичанства. Ја мислим, да се природнији и праведнији порез није могао саставити. Овако је саразмијерно распорезано и на остала владичанства. Интиматом од 29. маја 1786. одговори влада, да цар није хтио потврдити предложеног плана, него је наредио: да се ради издржавања предложеног Семинара у Темишвару неколико калуђерских манастира укине и да се њихово имање на то употребијеби. Послије тога позван је митрополит, интиматом од 3. јула 1787. бр. 23.596. да означи оне манастире, који би се на поменуту цијел употребијебити могли, и уједно да се изјасни о начину, како би се тијем добрима управљало.

Изненађен митрополит овијем ријешењем поднесе цару представку, у којој замоли „да се манастири не укидају, и тим мање, што би се фонд за издржавање Семинара у добровољним годишњим прилозима од стране манастира образовати могао; — а на пошљетку моли, да бисе у случају, ако се молба и разлози његови не уваже, приједмет тај ријешењо путем и начином, којим се и остале ствари, које се тичу српског народа, рјешавају, а то је: да

*

се упути општем Народном Сабору“ Тако је у овом стању овај посао о Семинарији дочекао Темишварски Сабор.

И Сабор усвоји, да се Семинарија подигне, али не у Темишвару, него у Карловцима и то за 120 семинариста за цијелу Митрополију, а осим Семинарије да се заведе у свакој дијецези, у ијестују гдје владика станује, по једна главна школа, у којима би се и дотле, докле Семинарија не буде у стању довољан број кандидата за свештенички ред спремити, — свештеници за мање парохије изображавати могли. Сав годишњи трошак на издржавање Семинарије и за плаћу професора прорачунат је на 22.228 фор. Споменуте главне школе већ су тада постојале у свијем владичанствима осим у овоме и с тога је Сабор предложио, да се и овдје отвори, а за остала главна школа да се само поставе катихете. Трошак за главну школу у овоме владичанству и за катихете прорачунат је на 2980 фор.

Али у погледу строшка ради издржавања Семинарије није ни Сабор усвојио споменути план покојнога митрополита Путника, јер да тај план „не може имати никаква опстанка, будући да он годишњем прилогу на различне сиромашне манастире и цркве темељ полаже“ — рече Сабор у једанаестој сједници. Сабор распореже сав трошак на епископат и на манастире. Тако је имао давати у тај фонд:

архијепископ годишње по 6000 фор.

темишварски владика	"	1000	"
вршачки	"	1000	"
бачки	"	500	"
арадски	"	200	"
пакрачки	"	150	"
будимски	"	200	"
карловачки	"	150	"
<hr/>			
Свега			9.200 фор.

Манастири су се обvezали, да ће прилагати на поменутуцијел по ијерији својијех прихода, и ти прилози износили би годишње: 11.630 фор. А из црквенијех каса имало би се уносити у фонд само 3458 фор. Сви дакле прилози износили би годишње свега 24.228 фор. Прирез па парохе и на народ са свијем је изостао.

Уједно закључи Сабор, да се „особита фундација за стипендије оснује, од куда ће се извјестан број (32) сиромашних ђака издржавати“. Годишњи трошак на то прорачунат је на 4480 фор.

„Неколико спахија поднијели своју писмену изјаву, да на жртвеник народни једаред за свагда прилажу 7.900 фор. под тим условом, ако им се даде право предлагања, (т. ј. да предложу ђаке за стипендије) — но пошто је у јучерашњој (петнаестој) сједници ово право уступљено митрополитској конзисторији и апелаторији, и тако ово искање спахија као неујесно долази, то су ови прилагање своје одрекли“.

Овде мора човјек збила зачудити се нашијем старијем спахијама и племићима. Њих 25 било је на овоме Сабору и било их је врло богатијех, па ево само њих „неколико“ изјавише да ће дати „на жртвеник народни једаред за свагда само 7900 фор.; а овамо порезаше митрополита и владике да су обvezани давати, не једаред за свагда, већ сваке године 9.200 фор. А исто тако и манастири да су дужни давати сваке године 11.630 фор. — Ово је заиста чудан појам о правичности. Овамо се викало на владике да огулише и оглобише свештенство и народ — а оно ево још им натоварише нов порез; па митрополиту по 6000 фор. годишње, којега није ни било ту. Али су код владе одбили једном онај приједлог покојног митрополита Путника, па је то морао одбити и Сабор, јер је све тако удешавао Сечујац са комесаром.

У погледу епископске и свештеничке дотације молио је Сабор да се допусти од народа купити десетак, који је по некијем крајевима наш народ римокатоличком свештенству

давати морао. „То би издашан извор био — вели Сабор — којим би се не само потребе власница накнадиле, него би се и сиромах контрибујент и војени крајишици, који поред уредног јавног пореза и друге работе без сваке помоћи: цркве, школе, епископе и свештенство сами обржавати морају, од епископске конвенције са свим ослободили, њима се у обржавању пароха и цркве знатно помогло и скромно биће пароха поправило“. Овамо спада и молба цијелога мирскога свештенства, што је поднесена у трећем разреду, „да им се чину саразмијерна плата у готову новцу даде“.

На ово је Сабор предложио: „Желити је, да се биједно стање пароха, који при својим тешкима дужностима и худом снабдијевењу у брачном стању то заслужују, — поправи; а поред тога да се сиромашни контрибујенти и војени крајишици од плаћања епископске конвенције ослободе.

„Но почети је то при садашњим обстојатељствама немогућно, то се препокорно моли, да се властима наложи, да како владикама тако и паросима, кад оно, што им по благотробном одобрењу припада — купе, помажу и да им на руци буду“.

Исто тако „преко колена“ ријешио је Сабор и питање о парохијалнијем сесијама и становима. По једној превишињој наредби Марије Терезије од 1771. о којој ћу више казати у чланку о дотацији, — морао је сваки намјештени парох добити од земље господара потпуну сесију замје, а то: 24 рали оранице и 10. рали кошанице, које су земље слободне биле од сваке порезе и дација по 40. чл. Деклараторије. Али је ова наредба извршена по митави. Негдје су сесије одмјерене а негдје нијесу. У овоме и у Пакрачкоме Владичанству није било земље, па није свештенство ни сесија добило, него је молило, да му се за то даде накнада у новцу. На ово је Сабор овако ријешио:

„Да се на свима краљевским добрима, а тако исто у окружијама војене покрајине, где су грчко-несједињени све-

штеници постављени, сесија земље измјери, и гдје јошт није учињено, грчко-несједињенима паросима преда; а ондје, гдје је то немогућно, да се накнада у готовом новцу учини“. А каква и колика — о томе ни ријечи. — А на молбу ради парохијалнијех станова, да се уз цркве саграде, овако је Сабор замолио: Да се ондје, гдје мјесне околности допуштају и изискују, та молба свештенства одобри“.

Овако је Сабор ријешио ово поред школа најважније питање о дотацији парохијског свештенства, признавајући, да је „станje пароха бедно и да је снабдевање худо“; али није ипак заборавио предложити:

„Кад се парохије прве струке попуњавају и друга већа свештеничка достојанства дају, да се највише на оне, који су у семинару потпуно настављење примили и о том свидјетљство имају, призреније узме; и да се на мање парохије други не памијештају, него само они, који су се за то у главним школама предуготовили и пред дијецезанском конзисторијом испит положили“.

Нека ми нико не замјери, што овдје морам напоменути, да ваљда ни један народ не воли и не тражи: да му је свештенство учено, угледно, одлично, лијепо одјевено, морално, да своје дужности најсавјесније врши; да се ничим другијем не бави, већ са својима дужностима; да с народом дијели и добро и зло: — али кад дође до плаћања свога свештенства за све то: онда тај исти народ, са малијем изузетком, обје шаке грчевито склапа. Ради би смо све имати по својој жељи, али да нас све муки стане! Тако је ево било и на Сабору 1790., а тако је било на свијем нашијем Саборима и прије и послије овога, кад се гођ питање о дотацији покретало и расправљало!

„Здрав религиозан живот народа зависи од добрих и пристојно снабдјевених свештеника. Главна и најглавнија је дужност црквеног начелства, да се побрине за заводе, у којима ће се

позвана лица, науком, обуком и разумном дисциплином за такве свештенике спремити, — и да се тако спремљена лица посвете, пошљу и овласте, да у извјесном кругу или округу или заводу врше дужности труднога звања свога; а за вршење те дужности да пристојно издржавање за себе и своје уредно добијају“*).

Него највећма је загрдио овај Сабор претресајући Деклаторију од 1779. Мјесто да је ову основну и најглавнију уредбу подвргао, прије војводовине и прије свега другога, најозбиљнијој критици по примјеру митрополита Видака прије 12 година; мјесто да је ту гледао, да укинута привилегијална права и митрополитска и епископска и у опште народна — поврати; мјесто да се оградио: против саборисања без митрополита, против постављања митрополитскијех и епископскијех администратора; против премјештања нашијех епископа, против комесара у Синоду, против оног превеликог туторисања и мијешања државнијех власти у наше црквене послове и у опште против многијех и врло многијех установа у Деклаторији, које су противне нашијем црквенијем правилима, које су нам Цркву и њену јерархију онако понизиле, поништиле и омаловажиле: Сабор је мјесто свега тога ево ово ријешио и цару поднио:

„На пошљедак, што се свевисочајшег изјаснитељног рескрипта од год. 1779. 16. јулија до тиче, то се садржај тога у колико при измијењеним околностима обстати може, као нуждна на корист народа тежећа царска милост са препокорном благодарности почитује“. Само на чланке: 4. 19. 21. 29. 32. 39. 41. 56. 57. 63. 69. и 70. учинио је Сабор неке своје примједбе, које према важности ни спомена не вриједе.

*) Читай промеморију о Семинарији од архимандрита Илариона Руварца. Прептампано из „Гласа Истине“. Н. Сад. 1887.

Заиста! Овијем је закључком Сабор сам себе побио, јер је па првом мјесту у адреси искао: „да се овом народу удељене привилегије најмилостивије потврде“, а овамо признаје „на пошљедак“ и прима Деклараторију, којом су те привилегије са свијем изигране. Овијем је Темишварски Сабор управ у лаж утјерао блажене памети митрополита Видака, који се је онако очајнички „именем клира и славнога народа“ борио против Регуламента 1777. и Рескрипта од 1778. У погледу конзисторија предложио је Сабор, да се код митрополита уреди стална конзисторија са годишњим трошком од 2650 фор. А што се тиче Епархијских Конзисторија „то се оставља, да Архи и Епископи под благоутробним одобрењем вашег величанства нареде“. Овако је Темишварски Сабор ријешио главне и најглавније приједмете, а забавио се око што каквијех другијех, маловажнијех и управ бескориснијех и сувише. Љешши би данас образ био Темиш. Сабора пред потомством, да је гледао своме митрополиту повратити у Цркви већу власт, која му је Деклараторијом одузета: него што је молио, да цар постави српског митрополита за вјечитог великог жупана сријемске или вјеровитичке жупаније. Али, како већ рекох, све је то израђивао ћенерао Сечујац по жељи комесаровој. Он је био главни коловођа, а владике и свештеници морали су на све само пристајати, јер је била према њима војничка и племићка већина до ближе 70 гласова. С друге стране вјеровало се за цијело: е ће се збиља добити Банат за војводовину, е ће се добити посебна власт у Бечу и све друго што се гођ заиште — па се у тој жељи и прегледало тобоже на ситне ствари. А не треба заборавити, да је и овђе бечка влада удешавала преко ћенерала, као и оно на Сабору 1769. да се српском епископату још већма поништи власт и углед; али о томе ћу кашње више казати и доказати.

А да је Сечанац све израђивао ево нека докаже записник двадесете сједнице: „Г. Јаков Сечанац, народни депутирац, на-

стављајући даље свој елаборат, јавно је прочитao трећи дио народнијех тегоба и жеља, тичући се свештенства, милитара и грађанског сталежа. Кад је то свршио, буде на приједлог г. краљевског комесара г. Сечанцу због ревности његове, коју је при овом послу показао, захвалност од цијеле скupštine изјављена“, . . . „За тим изјави г. Сечанац како је врло задовољан, што је добио прилику, те може народу, чији је син, услугу учинити и како ће се врло радовати, ако се његовим трудом дође до испуњења жеља цијелог народа“. На то га позове комесар, „да ово дјело у смислу већ прочитаног са свим доврши“.

Овако је забиљежено у записник двадесете сједнице 10. октобра, али као да није ишло све глатко, јер је комесар 19. октобра сазвао двадесет прву сједницу и ту је искао: „да се опредијели кад и ког дана може се поуздано ишчекивати цио елаборат као готов, ал' да се од већ познатог правца не удаљи. Па и то је свршено. У двадесет другој сједници 24. октобра „прочитан је трећи и пошљедњи дио специфичних народних захтијевања, и будући су иста заједно са два прећашња дијела од цијеле скупштине одобрена, то заиште г. комесар да цио елаборат, као што још у концепту стоји потпише по неколико посланика из сваког сталежа“. Па кад су и „потписи прикључени елаборату“ — и „кад су тиме дакле све народне тегобе зготовљене, нађе цијела скупштина за добро г. Јакову Сечанцу, коме је то дјело повјерено било, на његовом при том употребљеном особитом труду и приљежности, рјечитошћу месићког архимандрија г. Мојсеја Васиљевића своје потпуно задовољство и признање изјавити“.

Ово наведох из самога саборскога записника, да се јасно види, како су претресани закључци на Темишварском Сабору. Ја ћу главније закључке и прошње мало касније навести заједно са царскијем ријешењима на њих, јер та ријешења стоје у свези са другијем пословима, које ми ваља прије напоменути. Тијем ће бити цијела ова работа јаснија и потпунија.

IV.

Избор новог Архијепископа и Митрополита.

„Кад су се дјела народна свршила“ — пише Сава Текелија у својој автобиографији — „онда смо ступили на избраније Митрополита, но ту, не знам за што, комесар, кад је изабраније отворио, капетана Татомировића да кроз адјутанта свога к профозу одвести с овима ријечма: „Ich als Commandirender General von Slavonien schicke Sie zum Profosen“. Ту се учини ларма и ја највише викао говорећи комесару, да он као командирендер Генерал у народњем Сабору нема шта заповиједати, и да је он увриједио цијели народ, да он народњега депутирца под ариштешиље; ако он ту власт је добио, да нам покаже. Док сам ја њему у очи говорио, донде капетан изиде из сале, без тога да би ја примијетио, и за њим послије комесар, послије су били послати комесару с тим изјасненијем да пусти капетана, ели сесија не ће се зантити, докле цару тужбу не пошље на штафети, и тако се пусти капетан, ступи се дакле на избраније. Дакле народ кандидира тројицу: Петровића, Шакабенту и Стратимировића, које саобщти комесару, и он довољан буде, дакле избраније Сеченац тако препонирао, да се на три части сале раздијелимо, који ће за Петровића на једно мјесто; на други ћошак за Шакабенту, а на трећи за Стратимировића. Владике су сви одсуствовали, многи су хотјели Петровића и комесар то је хотио, но Стратимировићу служило, да смо многи били conscolares његови, и ја сам имао 29 депутирта, који

су тамо рекли дати вотум, кому ја хоћу, и тако већа част била за Стратимировића. То овај чувши, уплашио се буне и дошао у сесију и плачући молио, да и неби њега изабрали, но ми смо му казали да кога ми хоћемо, онај бити мора, он дакле с плачом изишао из сале; а ми избраније наше јавимо комесару, који придши у сесију почео заслуге Петровића предлагати и говорити да Стратимировић и тако се одриче, дакле да би избраније наше промијенили; но ми остали при нашим, и тако он поздрави Стратимировића за митрополита, и оправи штафetu цару на потврђеније“.

Ево овако нам описа Сава Текелија ток избора новога митрополита у 23. саборској сједници, а све ово потврђује и саборски записник. Владика Шакабент добио је 12, најстарији и до тада најзаслужнији владика*) и администратор Митрополије, Петар Петровић 29. а најмлађи Стефан Стратимировић, владика будимски, добио је маневрирањем Саве Текелије 54 гласа. И овде је краљевски комесар поставио рок за избор од три дана с том препоруком, да избор буде једногласан. У противном случају — рече — ако избор не буде једногласан, но гласови буду подијељени, да ће бити принуђен јавити његовом величанству и у том случају нека народ себи припише, ако његово величанство својевољно једног од кандидата за митрополита именује. С тога у двадесет четвртој сједници 29. октобра (9. новембра) уступи владика Петровић своје гласове Стратимировићу уз изјаву „да не би народу повода дао песлови, но једнодушности“ и тако приступе к већини и они заступници, што су гласали за владику Шакабента — па тако Стратимировић добије све гласове. Цар га потврди и он буде инсталiran за архијепископа и митрополита. Ваља знати, да је владин кандидат био владика Петровић, али су пристали у Бечу да потврде Стратимировића, јер како добро знамо: Беч

*) Упореди код архим. Руварца поменуту промеморију стр. 43.

је требао српски народ за своје политичне смијерове, па није хтио и није смio да квари своју ствар.

Послије митрополитове инсталације заврши Темишварски Сабор своју радњу, и заступници се разиђу сваки на своју страну.

* * *

Сад нам је већ добро познато, да је српски Темишварски Сабор имао да послужи Бечу као уступк претјеријем — како Нијемци судише — захтијевањима мађарске Дијете. И сад, кад је речени српски Сабор своју радњу срвио, на реду је да опет видимо, што радише за то вријеме угарски сталежи на својој Дијети? Да ли се тамо обзираху на српски Сабор и на његову радњу? Чим Мађари сазнаду, што ради милитарска странка ћа нашем Сабору, да иште Банат за своју посебну војводовину и да иште за себе посебну владу на царскоме двору; и чим разаберу за онај царски одговор на српску адресу: ударе и они одмах у друге жице према двору. Сава Текелија вели о томе: „Ово је Мађаре јако заплашило, да се народ толики от њи отцепи, зато су шиљали у Темишвар и трудили се одвратити Сабор от тога прошенија, а на Дијети врло су отпустили от двора, а у призренију нас предложенија најласкательнија цару чинили“.

Све је овако и било. Разборитији чланови угарске Дијете упозоре онозицију па српска захтијевања и па дворску наклоност према тијем захтијевањима, па се од једном окану и грожње и што каквијех погодаба са краљем. Мјесто тога сложе се они, па већ 5. октобра понизно замоле краља, да дође крунисати се, под истијем увјетима, како му се и мати, Марија Терезија, крунисала, — а послије крунисања нека допусти наставак Дијете. Па не устави се ни на овоме, него 12. новембра изабере Дијета једногласно надвојводу Александру, за угарског палатина. Ово је — како знамо, исти онај над-

војвода и четврти син царев, којега су Србљи за војводу своје нове војводовине жељели а по историчару Швикеру и изабрали. Баш онога дана, кад је српски Сабор предао све своје приједлоге, прошње и тужбе царскоме комесару, и кад му је заповиђено да се разиђе, а то 4. (15.) новембра, крунише се цар Леополд II. у Пожуну за угарског краља. А 28. законскијем чланком буду све три банатске жупаније законито сједињене са Угарском, давши им ијесто и глас на Дијети. „Тако су догађаји у Темишвару ускорили измирење између краља и између народа; е — а наравно, да се таком успјеху није надала војничка странка на српском Сабору“, — вели професор Швикер.

Али ваљало је нешто и за Срблје створити, и с тога сам цар и краљ предложи Дијети још прије крунисања, да он „није ненаклоњен дати своје саизвољење, да се на Дијети донесе особити закон, који ће се тицати народа православне вјере“.

На ову царску изјаву одговоре угарски сталежи у представци од 14. новембра овако: „С обзиром на то, што основна начела сваке добро уређење државе не допуштају стварање државе у држави; с обзиром на то, што у земљи, где има различних централних власти, произлазе лако трвења и забуне, што је показала и Српска Хофдепутација, која је у немале сметње доводила државне власти: држимо, да би се препријечиле ове као и друге неке сметње, које су на терету народу што плаћа порез, као и због тога, да се што прије постигне међусобно унутрашње јединство различних народа, на које би општност права и власти могла благодетно дјелати, — да се, што се тиче православног народа у Угарској, који и онако једнаке повластице и користи са осталима народима ужива, донесе закон, који би овако гласио:

„Православним становницима у Угарској дају се грчанска права; и тако ће они са осталим становницима зе-

маљским уживати иста права, а уједно и истима законима, дикастеријама и властима подвржени бити. Што се тиче њиховог вјерозакона, ту им не смије нико сметати и препоне на пут стављати“.

Овај приједлог не усвоје у Бечу, јер им није ишло у рачун, да сви српски послови пријеђу од једног под домаће угарско-хрватске власти, па с тога предложи цар 8. јануара 1791. да се исти законски приједлог овако промијени:

„Његово краљевско величанство извољело је најилостијије допустити, да православни становници Угарске, којима су подарена грађанска права, могу посједовати непокретна добра у Угарској и у сједињенијем земљама и да могу обнешати сва државна звања а да се укину сви закони, који противно гласе. Дјела њиховога свештенства, Цркве и вјере, коју могу са свијем слободно извршивати, даље дјела фундација, школа, васпитања младежи њихове као и привилегија — као што их је његово величанство од својих славних предака примило, — остају и даље при власти његова величанства“.

На овај краљевски приједлог пристану сталежи у главном, само на ново предложе (26. јануара) да се дозвола у погледу куповања добра и примања у државне службе ограничи само на православне (несједињене) и да привилегије ондје само важе, где се оне до сада заиста извршују. Овај су уметак предложили хрватски посланици а то за то, што су жељели да по законском чланку 46. од 1741. протестанти и на даље буду искључени од уживања споменутијех права у Хрватској. А српске привилегије, као што знамо, нијесу амо по Хрватској никада извршиване у дијелости. Али цар не усвоји никаквијех измијена, него поручи сталежима: да уврсте његов законски приједлог са свијем од ријечи до ријечи у законик, или да га са свијем изоставе. Види се јасно: нити је Беч много марио да се за Србље узаконе грађанска права у Угарској, нити су опет Мађари послије Темишварског Сабора и

послије краљева крунисања журили се да Србље к себи привуку. Беч је своје постигао, а Мађари мишљаху: можемо чекати, па ћемо и дочекати, као и од прије свагда, да ће бити ишак на нашу !*)

---

*) Јетопис С. М. књига 105. страна 82. и даље. Упореди то исто код Швикера у познатој историји.

V.

Српска Придворна Канцеларија

(Illyrische Hofkanzlei).

Док су се мало час споменути преговори између угар-
скијех сталежа и између краља водили, прегне цар и краљ
Леополд, не чекајући ни најмање од стране сталежа предло-
женога закона о равноправности, да искупи своју Србљима
задану ријеч. Својеручнијем писмом од 22. фебруара 1791.
извијести цар угарског канцелара, грофа Палфију, како је
наредио, да се опет успостави посебна „Српска Придворна
Канцеларија“, и да је именовао за канцелара грофа Франју
од Балаша, пређашњега хрватскога бана. Уједно заповједи цар
угарском канцелару, да се ради разлучивања надлежнијех по-
слова споразумије са новијем српским канцеларом. За десетак
дана удеси се и спреми се све, што је требало, да нова канце-
ларија отпочне своју радњу, па већ 5. марта буде нови српски
канцелар и инсталiran. О свему буду одмах извијештене и све
надлежне државне и црквене власти. Декретом од 8. марта
(19. фебруара) 1791. јави о томе нови канцелар Балаша срп-
ском митрополиту Стратимировићу, где му напомене, да ће
нова Српска Канцеларија све оне послове расправљати и рje-
шавати, „које је укинута негда Илирическаја Хофдепутација
имала“; а уједно јави митрополиту: „да је његово величанство
тимишварскога владику, господина Петра Петровића, због ње-
говог похвалног владања, због вијерности и због осталijех

похвалнијех својстава, којима је украшен, за првога придворнога савјетника код речене Канцеларије именовати благоизволело — или да својом Дијецезом и на даље управља“. То исто јави митрополиту и угарски канцелар декретом од 10. марта 1791. бр. 3459.; а митрополит опет извијести о свему владику Димовића дописом из Беча од 19. марта 1791., из чега се види, да је и митрополит био у Бечу код овог удељавања. Касније превишињом наређбом од 17. нов. 1791. постављен је и ћенерал-мајор, барон Сечујац од Хелденфелда за придворнога савјетника.

Овај поступак бечкијех власника врло озлоједи угарске сталеже. Овоме се кораку ипак нијесу надали послије краљева крунисања, а највећма их увриједи још и то, што је краљ за канцелара нове српске придворне власти именовао споменутога грофа Балашу. То бијаше човјек врло mrзак и Мађарима и Хрватима, а до мало додијаће и Србима и он ће баш укинути и саму канцеларију — што ћу мало кашње казати. С тога угарски сталежи одговоре краљу 5. марта врло учтиво и врло озбиљно, и овај је одговор врло важан за нас, јер нам тумачи неке прећашње преговоре оnama између краља и између угарске Дијете. Па ево и тог одговора:

„Ми смо у инаугуралну диплому, што смо је 5. септ. прошле године в. в. поднијели, поименце у чланак III. уметнули и грчко-несједињене становнике, да им се грађанско право и слобода вјерозакона ујамчи, из тог узрока, што је и в. в. у писму на државну властелу изјавило најмилостивије жељу, да се обазремо на грч. несј. становнике; и за то, што изискује — као што онда изрекосмо — правица и љубав к општем добру, да се не поступа с тако многобројним и ратоборним илеменом као с придошлицом, и да му вјера, којој је особито привржен, не зависи од вољкања. Човјек се обезбеђује у држави као грађанин свјетским и вјерозаконским правима, која смо ми нашим, у Угарску Краљевину већ примљеним, грч. несј.

савијерницима ујамчити хтјели, не само општим потврђењем законите слободе, која цијелом угарском народу припада без разликесталежа, већ још и чвршће, имајући пред очима само опште добро, које се састоји у узајамној срећи в. в. а и народа.

Ваше је величанство извољело 21. септембра одговорити, да се не би противило стварању особитог закона за грч. несј. становнике. Као што се зачудисмо, где нас в. в. прије позвало да донесемо закон за грч. несј. а сад само вели, да се „не би противило“: опет се привољесмо бољем тумачењу и предложисмо 14. нов. да се створи закон у смислу, да се грч. несј. становници, који имају грађанска права, као што иста права уживају која и други становници: тако да се подвргну и истим законима, истим дикастеријама и властима; послије, да им се никад не пријечи извршивање религије, шта више да им се сачува неповријеђена. Јер је наша поштена намјера била, да учествују у цијелом грађанском праву с Мађарима заједно; та ми и њих држимо за Мађаре, јер су се родили у тој истој отачаској земљи, у којој и ми, или су се бар у њој стално настанили.

Ваше величанство извољело је под 8. јануара о. г. оне ријечи приносати, које би дотични закон сачинити имале; и по што их не могосмо потпуно примити — јер смо се поводили само за дубоким поштовањем и искреним страхопоштовањем према в. в. што је срећно извршено крунисање и присуство в. в. још већма утврдило, — није нам до душе у намјери било, да се у ствар потање упуштамо и да је разлозимо и разјаснимо, него смо се трудили, да онај закон, са промјеном и додатком некојих ријечи, донесемо, који би доскочио опасности, која би иначе опште добро како в. в. тако и државе постићи могла, — и држасмо да ће ово наше понашање нашу безазлену намјеру доста разјаснити.

Али на жалост! донесоше посланици, који су изаслани били да се договоре са канцеларијом в. в. ради састава законског чланка, против сваког очекивања тај глас, да в. в.

*

не ће да попусти, да се нама, о грчко-несједињеним становницима, припослани законски чланак у кому гођ промијени, и да ће тако исти са свијем изостати, ако бисмо се заустезали непромијењеног примити и у законик га уврстити, и у којем би случају грч. несј. становници у уживању свега онога заостали, што су досад имали. При таким околностима налаже нам ванредна важност ствари, наша мишљења у толико прије опширије изјавити, што је в. в. као што се гласа, заповједило да се установи српска канцеларија и да су како канцелар тако и остали званичници већ наименовани, што све из ближе означава доглед припосланог нам законског чланка.

Чланак, којег нам је в. в. припосало, има два дијела: у смислу првог дијела имају се грч. несј. становници, који у краљевини право грађанства уживају, са уништењем свију закона у противном смислу донесених прогласити, да могу свака звања обнашати и непокретна добра набављати; у смислу другог дијела задржана је в. в. од приједаца наслијеђена власт, да може у стварима свештенства, Цркве, вјере, школе, фондација и васпитања младежи, да и самих привилегија расположења чинити.

Прије ближег разјашњивања овог чланка морамо претпослати, да у Угарској има од четири струке грчко-несједињених становника: а) таких, којих су пријеци од вијекова у земљи живјели, и у обзиру којих ми под именом: „Влах“, „Рац“, „Рутен“ у декретима наших некадашњих краљева много закона имамо; б) таких, који и сад као и досад мало по мало и појединце из турских провинција у земљу долазе и овдје се стално смијештају; в) таких, који у смислу уговора са Турцима само тргују у земљи; — и да се не би могао разпрос-тријети односи закон, уметнули смо ријечи: „становници краљевине“; напошљедак г) потомци оних, што су у великим броју — говори се до четрдесет хиљада породица — под Леополдом I. под неким условима прешли овамо. Најпоглавитије

тих услова било је, да им се уступе земље, а они да су за то обvezани служити у војсци; иначе су добили за потпору вјере или управо хијерархије своје неке привилегије, у које, какве биле да биле, сад није вријеме ближе се упуштати, готови будући те привилегије, ако нијесу противне основној установи државе, законом потврдити. Али ова вјечита начела и истине, о којима се нико не може посумњати, морају важити:

1. Народ, који се у једну земљу усели и своје насеобине не извођује, него их измоли, добија или мања грађанска права, или тек толика, као што их имају и старији становници; да већа не може добити доказује већ и то, како се таки дошљаци примају; и за то се досеоци понајвише прелију у урођени народ.

2. Народ, који се тако досели, не може никако на такав начин примљен бити у земљу, да састави овдје посебну државу, јер то се не би звало народ један примити, већ одкинувши од себе један комад земље, основати нову државу; — дакле

3. Леополд I. који је сталежима, по примјеру својих приједака, заклетвом и инаугуралном дипломом ујамчио, да покрајине државе не ће упустити и да ће оно, што је од њих откинуто, опет повратити: није могао јед Угарске и од с њом сједињенијех дијелова ништа уступити за Србље или Раце, што амо пријеђоше; није могао ни погодити се с њима да они посебним правима државу за себе стварају; јер територија Угарске и њој сједињенијех земаља није никакво патrimonijalno право угарских краљева.

4. Леополд I. нити је могао сам собом нити по уговору племенима, која се онда доселише, таке привилегије подарити, којима би се отворила држава у држави; он им је само таке олакшице могао уступити, које нијесу противне државном устројству. Дакле, ни на то позивајући се, не може се грч. несј. становницима допустити, да ступе ма у какву заједницу грађанских или вјерозаконских права.

Ми смо претпослали та начела, сада нека изволи в. в. само размислити чланак, који нам је предложен за грч. несј. савијернике; ми се надамо да ће мудрост и правичност в. в. признати, да поред грађанског права, које први дио допушта, не може опстати она самовоља свештенства, Цркве, завода, одгајања и привилегија, којих се други дио придржава; да један дио народа, што живе у земљи, не може имати особиту дворску канцеларију, а да се земаљска права не сатру. Хрватска, Славонија и Далмација нијесу дијелови саме Краљевине Угарске, него с њоме спојени дијелови: и онет су краљеви отправљање њихових послова једној истој дворској канцеларији, а не особитој каквој повјерили, по што те земље и поред својих муниципалних закона онет са Угарском једну исту државу сачињавају; али сад би један народ, који у Угарској и с њоме сједињеним дијеловима живе, не на цјекупној територији, већ помијешан с другима, имао своју канцеларију, и над њим владао угарски краљ, који је до сад само једног канцелара за Угарску имао, не као да принадлежи угарском народу, већ као над нечим, што још нијесмо у стању назвати правијем именом.

Заиста, ми имамо више него довољна узрока да се дивимо, гдје се под владом пресвијетлог цара и краља Јосифа II. тежило за јединством свију по природи свога устава различних провинција, а сад би вальда баш они, који су прије заузимали се најжешће за јединство, в. в. наговорили да подијели оне земље, које по природи својој и постанку своме треба да су једна једнина, као што је наиме Угарска, јер то се зове дијелити и никако друкчије, кад се народи, који су језиком, обичајима и вјером само донекле различни, у једној истој земљи на различан начин управљају. На овоме свијету постаје заиста снага, кад се онаке ствари сједине, које се по природи својој могу саставити; али кад се подијеле, које би по својој природи ваљало да су једне, — онда пропадају.

И ми врло добро знамо, шта су они наутили, који тако поступање савјетују, и какву корист в. в. из тога обричу; али ми ћемо вјерно сачувати поуздање и љубав, што су је заиста очинске бесједе в. в. којима ћемо вјеровати, у нама утемељиле; ми ћемо потиснувши своја чувства, ублажити опорину тужбе своје, да не би како увриједили в. в. увјерени будући, да ће очинска наклоност већ из једног јединог симптома цијело боловање познати.

Истина, вријеме ће открыти опасности такијех савјета и таког поступања; али и повјесница других земаља и општинства учи нас кобним примјерима, да је на вијек опасно из једне државе правити двије. Па оне су намјере на шкоду не само нама, него и в. в.; шта више и грч. несјед. савијерницима, у њихову је корист, тобоже, оно поступање удешено, јер што се тиче в. в. нико се — да већ споменуте ствари овдје не потежемо — не сумња, да је спасоносније, на такав начин управљати, општинством, како би се трвења предупријетила, него иначе, да се трвења изазову и послије пресудом оправе.

Тако је исто тешко, да не рекнемо немогуће, таке жеље задовољити, којима није ставио закон границе; јер ако њихово испуњење само до наклоности онога стоји, код кога се ускоравају, то се онда држи да су таке, у корист општег добра, неиспуњене жеље из неправичности одбачене. Али баш и самим грчко-несједињеним савијерницима не може пријати тако стање, о којем знају из искуства да је несигурно, и баш ће за то, што су тако усамљени, претрпјети исте незгоде, које би нас могле постићи.

Како они већином са другим народностима измијешани живу, то ће свако племе за себе на том истом земљишту за нечим другим тежити, што би канцеларијама и дикастеријама тек повода дало свађи, а власти, које в. в. наредбе тек путем

угарске канцеларије добијају, дошли би с тога у велику неприлику.

Ове незгоде — бојимо се — постаће још горе, што је в. в. именовало за српског канцелара оног човјека, против кога су грађани државе тужбу на тужбу подизали. Овдје не ћемо спомињати с чега су га како угарске жупаније, тако исто и хрватске, славонске и далматинске оптуживале; јер смо одговарајући у премилостивим краљевским приједлозима в. в. изјављеном веледушију обећали, тужбе вишне не слушати; али нашу бољу у толико мање можемо прећутати, што се нити општем добру нити в. в. каква услуга чини, ако се онаме, који је поштовање и повјерење својих земљака изгубио, — ма да није какав тежак пријеступак учинио, — повјерава руковање јавних послова у вишеј инстанцији, и тиме се тек повјерење, које се према в. в. све јаче и јаче показивају почело, потреса. Али ми ћемо се опет оканути ближег тумачења, јер нам се ствар та и институција сама собом тако озбиљна, тако опасна чини, да би ми и у том случају свој глас против ње подигли, кад би се то звање баш и такој особи повјерило, која има потпуно повјерење државе.

Ми знајмо, да ће нам се мишљења и савјети наши лажно протумачити, да ће се нашим грч. несј. суграђанима усељивати у главу, да их не љубимо тако, као што би ваљало да се љубе синови опште домовине; да ми намјеравамо установом тог закона с њима као са странцима поступати. Али ми смо искрени, па за то нијесмо то ни кадри, ма што рекло опадање; и за вјечити доказ наше тежње, из чисте љубави према в. в. и домовини, не би ли како уклонили она зла, од којих имамо узрока бојати се, изјављујемо овијем нашу жељу, да грч. несј. становници добију у цјелини грађанских и вјерозаконских права и држavnог живота као што их и Мађари по смислу наших законова и по своме сталежу имају; шта вишне, проглашујемо и њих и друге народе, који живу у Угарској и у њеним

спојеним дијелима, за Мађаре, за наше саотачественике. Даље желимо, да уживају олакшице, које им је краљ подарио и које нијесу противне државној установи; али права в. в. не ћемо ускраћивати, као што доказује од нас предложени чланак, којим се признају права в. в. и којим се грч. несј. становницима грађанска права уступају и привилегије им се уздржавају. И да се не би клаузула: „које заиста уживају“ изврнула на то, као да би се друге привилегије, које нијесу противне нашем уставу — али које они, ма из ког узрока не извршују, тиме укидале, — драговољно мећемо на њено мјесто: „које нијесу противне уставу“; јер смо увјерени да ни грч. несјед. као грађани не ће, шта више могу хтјети таке ствари, које би се противиле државној установи.

Ако то в. в. не би било по вољи, не остаје нам ништа друго, до изоставити онај чланак, што нам га је в. в. предложило, поред свега тога, што је то приједлог в. в. и што ми то нерадо чинимо, да се не би оштетило ни в. в. ни грч. несјед. становници. Али молимо понизно, да би в. в. извољело удаљити оне савјетнике, којима управљају интереси њихове странке, да би извољело размислити мудрим умом и милостивим срцем разлоге што их подносимо, и да би најмилостије одобрило и потврдило, савјетом тих разлога чланак, што смо га још прије поднијели с клаузулом: „које се уставу државном не противе“; — исто тако да би опозвали оснивање српске канцеларије, већ из пијетета према спомену и поступању в. в. превисоке мајке Терезије, која је распустила српску депутацију, увидјевши да је на штету; тако да се оснивање исте канцеларије баш и под изговором реституције у 1780. год. не би могло допустити“.*.) Долази свршетак и потпис палатинов и примасов.

Ево овако су отворено и озбиљно писали цару и краљу

*) По српском пријеводу у Јетопису С. М. књига 105. страна 84—92

Леополду II. угарски сталежи, кад је установио Српску Придворну Канцеларију и кад је поставио за српског канцелара грофа Франу од Балаша. И не види ли се јасно и гласно из свега, да је та канцеларија установљена против воље угарских државника, те да јој по томе сами темељ одмах при зачетку поткопан и осумњичен! Види се јасно, да ће настати исти сукоб између придворнијех власти, какав је био за цијело вријеме, док је постојала позната нај Српска Хофдепутација за Марије Терезије, што сам довољно навео у својој другој књизи.

На ову изјаву одговори цар сталежима дне 8. марта, где им мирно разложи, нека се ништа не боје, да ће српска дикастерија и најмање сметати законитијем дикастеријама и властима у Угарској и у сједињенијем с њом земљама, нити ће она бити држава у држави, него да ће она ону исту власт вршити, коју је вршила негдашња Српска Хофдепутација; и као што ова у Угарској и у сједињенијем земљама није вршила никакве власти, тако да је не ће вршити ни садашња Српска Хофканцеларија. На kraју изјави краљ, да усваја пошљедњу основу у погледу закона о равноправности, али да се за привилегије каже овако: „које се не противе основнијем уставнијем законима“.

На ово пристане Дијета у сједници од 3. фебруара, па одмах поднесе цару на санкцију ево овај:

XXVII. Законски Чланак од године 1790/91., о несаједињенима грчкога обреда.

„Његово краљевско и апостолско величанство благоизвољело је милостиво одобрити, да несједињени грчкога обреда становници краљевине у овој краљевини право грађанства добију, да се укину закони у противном смислу постављени, у колико се на несједињене грчкога обреда

односе, и да као и други становници краљевине, у Краљевини Угарској, и у једиљенијем јој земљама, буду овлаштени добра стјечати и држати и сва звања от прављати“.

„У осталом права краљевског Величанства у дјелима клира, Цркве, закона, којега упражњавање биће и потпуно слободно, фондација, наука и васпитања младежи, не мање и њихових привилегија, које нијесу противне основном уставу краљевине, као што је Његово Величанство права ова од својих приједака славне успомене примило, тако се истом горехваљеном краљевском Величанству и у напредак неповријеђена остављају“.*)

Овај законски чланак потврди цар одмах, те буде свуда проглашен. Владика Димовић прогласи га по овој дијецези циркуларом од 10. фебруара 1791. Вели владика да је овај закон примљен „ако је његова преузвишеност, бап, са својима племениташима и протестирао и противан се показао“.

Ево ово је тај закон, којијем је право грађанства дато свијем синовима Православне Цркве у земљама угарске круне, звали се они: Србљи, Грци, Власи, Цинцари или Хрвати. А постао је ето управ на љуту силу у слијед догођаја и српскијех захтијевања на Темишварском Сабору; створен је за нас а без нас, јер нас не имаде ко заступати на Дијети, као што је то желио покојни митрополит Путник са својима епископима и са виђенијима људима из нашег народа а прије Темишварског Сабора. Све је ово рађено и створено онако од пркоса према Мађарима, а што се гођ ради од пркоса и

*) По пријеводу у књизи „Радња благов. Сабора“ од Ј. Ђорђевића, стр. 219. и Јетопис књига 105. стр. 93.

у силу, ријетко је то било од користи по онога, за кога се то ради и ствара, Па тако ће бити по нас Србље и овога пута. И сад је на реду, да кажем, шта је било са осталојем закључцима и прошњама Темишварског Сабора, што но их комесар од Сабора примио и у Беч на претрес и на потврду поднио.

VI.

Чим је цар заповједио, да се установи Српска Канцеларија, четири дана кашње заповједи он својеручнијем писмом од 26. фебр. српскоме канцелару, грофу Балаши, нека позве подмаршала и саборског комесара Шмидфелда, придворног војеног савјетника Крауса и кога још мисли да је вужно, па нека се што скорије састану, да претресу поднеске и тужбе српскога народа и нека њему о томе свој извјештај поднесу, како би се то што прије ријешило. Зна се и то, да је митрополит Стратимировић одмах у почетку 1791. отишао у Беч, и да је молио дне 27. јануара Његово Величанство, „да се ускори ријешење поднесака Темишварског Сабора и да се ради тога сходне наредбе дворским љестима издаду, а уједно је предложио и она лица, која би од стране народа у савјетовањима о тијем поднесцима учествовати имала а поименце: 1. Петра Петровића, епископа Темишварског; 2. ђенерал-мајора Сечујца; 2. ђенерал-мајора Давидовића; 4. Јакова од Сечанац, намјестничког секретара; 5. Стефана от Монастерли; 6. Марка от Сервијски*).

Да ли је српски канцелар и од овијех кога позвао у своју комисију, професор Швикер не спомиње.

Комисија је отпочела свој рад 4. марта и радила је више недјеља дана, те јој је угарска Дијета, донијевши познати законски чланак за вријеме док је она радила — много олакшала посао. Чим сврши комисија свој посао, поднесе свој извјештај њег. вел. на увиђење и на одобрење. Превишињом

*) Архимандрит Руварац у промеморији о Семинарији стр. 17.

резолуцијом од 23. априла 1791. одобри цар поднесени извјештај и нареди, да се ријешења у смислу његовог одобрена спреме и израде, како би се могла огласити Ђенералном резолуцијом. Ја ћу овђе сад навести по споменутој резолуцији само оне саборске прошње и царска ријешења на њих, које се тичу у опште свега народа и посебно овога владичанства.

Молбе и превишиња ријешења из првог разреда.

1. Калуђери моле, да се у једном праву и у својој имаовини заштите, и да се онијем манастирима, који немају дољнијех исправа о својим имаовинама, законите исправе дарују.

(„Сами манастири имају жељене краљевске исправе преко Српске придвор. Канцеларије од превишињега пријестола измолити“).

2. Прошња, да се нај милостивије нареди, да се римокатоличком свештенству одузме сваки уплыв над грч.-несједињ. клиром.

(„По чеки грч. несјед. свештенство по Деклараторију од год. 1779. само своје матрикуларне протоколе водити има, на што имају протонпрезвитери пазити, да су уредни; а у осталом су Србији од катол. клира, по својим привилегијама са свијем независни, и само под управом краљевском у црквенијем дјелима своме митрополиту подвлаштени; а најпослије и то се узима у обзир, да кад су протестанти по дијеталном, превишиње потврђеном законском чланку: „О дјелима црквенима“ § 4. од сваког уплива католичког клира у својим дјелима ослобођени: то по равноправности и народ несједињеног закона достојан је те превишиње милости“).

3. Конгрес моли, да се свештенство грчког вјерозакона, као прави духовни ред, равно католичком сматра, да се с њим исто тако поступа и да се чину пристојно снабдије.

(„Нека се свештенство у поштовању, своме достојанству приличном, одржи! Али на против у угарском Провинцијалу,

нека се против свештенства грч. несјед. вјерозакона, како у грађанскијем тако и у криминалнијем дјелима са свим по пропису земаљ. закона и привилегија, с обзиром на свештенички чин поступа: где ће Српска Придворна Канцеларија имати онај исти уплив с једнакијем правом, као што га је имала прећашња Придворна Депутација“).

4. Да би се у свијем приједјелима, где гођ постоје општине тога вјерозакона завеле тривијалне школе, у којима би се давала настава у народном језику и писменима.

(„По што је језик и начин писања у тог народа заједно и језик: црквени, научни и трговачки, па у том троструком обзиру заслужује, да се његује: с тога нека у свакој парохији постављени пјевчика, који тај језик znati мора, мјесто другог приправника који би се морао најмити — младежи предаје српски језик за врло умјерену цијену; а у онијем мјестима, где су школе на више разреда подијељене, нека се један од учитеља приволи, да поред другијех школскијех приједмета, младеж и у народном језику и у читању, такође за умјерену цијену, наставља“).

5. Да се народњаци и на јавне, придворне земаљске службе постављају и у друге службе и достојанства узимају па у том обзиру, кад најприје своје заслуге докажу, и на племићтво подигну.

(„Та је молба по § I. прије наведеног чланка „О несаједињеним Грцима“ ријешена, а на против у војеној струци и онако се по заслуги поступа, без разлике вјерозакона“).

6. Да се камерална и фишкална добра не по процјени, него на мунти продају, да их и народњаци купити могу.

(„Будући да су мунте добара у угарским законима непознат начин течења, и по садашњем дијеталном чланку „О Јосифовим поклонима“ укинуте: то се та молба не одобрава. Али на против по чланку „О несједињенима Грцима“ имају народњаци жељену прилику добра себи стјечати; јер су као и други земаљски становници тијех поклона достојни“).

7. Конгрес моли, да се укину чланци 48. од год. 1723. и 46. од 1741., којима се у Хрватској и у Славонији сви они, који нијесу римокатоличког закона, искључују од сваке службе и имаовине.

(„Ти народу противни чланци укинути су изрично чланком „О несједињенијем Грцима“ и друкчије изданијем законима; и тако је та молба уважена“).

8. Народ моли, да се неколицина онијех, који су приватним течивом нека права задобили, у тијем правима потврде и одрже, али и да остали од судбе простачког стања сачувани буду. Народ жели даље у том као и у првом потраживању другог разреда, да му се Банат, у ком би се здружно, уступи, и да се за његово заступништво придворна и земаљска власт установи. На пошљедак, ако би се народна војена покрајина у Провинцијал (паорију) претворила, то народ моли, да се простом подајничком стању не подвргне, него да му се особите, своме стању приличне привилегије даду.

(„Темишварски је Банат још под владом царице и краљице Марије Терезије са Угарском сједињен, и то је сједињење на садашњој Дијети по закону потврђено, од куда се види, да је уступање тога приједјела, у ком би се српски народ здружио, немогућио“.

„Народ dakле нека чека, да ли и кад ће Њег. ц. Величанство у будуће да састави морално тијело, и који ће му дио земље премилостиво да уступи — за добро наћи“. (Ово је ријешење на молбу ради Војводине.)

„У осталом је молјена придворна канцеларија већ установљена и дјелати почела, која ће имати бригу, све у ту струку надлежне тегобе договорно са угар. придвор. Канцеларијом испитивати и према приликама на ријешење спроводити“.

„Но да би се у приједјелима, где се тужиоци појаве, згодније расправљати могло и да се свагда управ на придворну власт ићи не мора, установиће се земаљске комисије по

примјеру бивше у Осијеку депутације, у споразумку са војеним придворним Савјетом и са Угарском Канцеларијом“.

„Најпослије не може, при познатом стању и одношajima између цес. кр. и између отоманске државе никако питате бити о претворању Војене Крајине у Провинцијал“).

9. Народ иште, да се занатлије гр. вјериосповијести не нагоне, да с римокатоличком литијом иду; да не присуствују код њиховог богослужења и да се његовом свештенству приступ је злочинцима не забрањује, као што се ту скоро додгило великим непристојношћу у сремској жупанији.

(„Први дио тога поискивања са свијем је правичан, а што се другог тиче, о том ваља дијетални чланак „о дјелима за-кона“ § 2. за правца узети“).

10. Да се по гласу намјесничког указа од 18. марта 1788. под бр. 11676. и у будуће не допусти, кад парох пријеђе на унију, да и црква с њиме унијатска буде; него у том случају, ако само неколицина од те општине у свом пре-ћашњем закону постојана остане, да црква не буде унијатска.

(„Нека се црква унијатима само онда преда, кад се цијела општина или бар двије трећине поунијате, али да се и заосталијем за оно, што су приложили на видање и на ув-дражавање цркве, правично накнади“).

11. Да се свештенство од сваког злостављања и насиља сачува, и да се таки преступци онако исто казне, као и против римокатоличког свештенства учињени.

(„Тај се молба одобрава, јер се гр. несједињени свеште-ници сматрају као прави свештеници, и злостављање њихово по привилегијама казниће се са 30 дуката и губитком пре-вишње милости“).

12. Да се до сад уобичајено плаћање штоле од грч. несјед. католичком клиру са свијем укине.

(„Право је!“*)

*) проглашено декретом Срп. Канц. од 30. августа 1791. бр. 1410.

(„То је искање, да се од плаћања десетка кат. свештенству ослободи, праведно и народу много пута обећано. Тако нека им се потпуно испуни, а Угарска Канцеларија нека предложи Њег. Вел. како би се кат. свештенству то, или из законског фонда или другим којим путем, правично накнадило“).

2. Предлаже се, да се од стране црквеног прихода у вaspитни фонд од 3458 фор. приноси што је само свештенство обрекло.

(„Одобрава се и на то извјесно држи“.).

3. Конгрес рачуна за 120 васпитаника нужне ствари и друге потребе на годишњи трошак од 22000 фор. И по чем је од стране високог ерара нужна помоћ дозвољена, да се Семинар подигне, то се као најзгодније мјесто за тај Семинар Карловци предлажу. Да ли ће се Ердељци и Буковинци у тај Семинар примати, оставља се на превише ријешење.

(„Нека буде Семинар у Карловцима, у коме ће се само оно предавати, што се пропише од највише власти. Осим тога може се на куће грч. несједињених становника, изузимајући Ердељ и Буковину, по 3 кр. порезати, и та сума, која ће на 189443 куће 9472 фор. 9 кр. износити, на то употребити.

„Наредба за зидање Семинарије нека се што прије учини и Комори се налаже, да од оних новаца, што су за зидање Семинара од ерара одређени, међу тијем 10000 фор. изда. Ердељски и несједињени Буковински приправници могу се у карловачки главни Семинар примити, кад се за сваког 200 фор. положи; јер несједињени епископи у Буковини и у Ердељу само „у чисто духовним и догматичним пословима“ под управом митрополита стоје“).

4. По чем са тих 120 приправника у Семинару није поможено, да се нужда у паросима отклони, то народ предлаже, да се и главна школа код дијец. епископа заведе.

(„Нека се те школе заведу и у њима не друге него само оне књиге, које су одобрене, предају, и нека се по прописанијем четвероразредима за нормалне школе разреде“).

5. Народ жели, да се ради изображења своје младежи и приправника за свештенство 32. стипендије, по класама из народног фонда подијелити могу; и да се право предлагања архијепископу и његовој Апелаторији преда, које ће сваке године 4480 фор. износити.

(„Одобрава се с тијем додатком, да ће бирање штипендиста од политичне власти преко Апелаторије код српске земаљске комисије, и од ње код Српске Пridv. Канцеларије бивати.

У осталом те ће штипендије давати се без разлике: племитима, Граничарима и Провинцијалистима, само ако су за то способни; и свако по године извјештаваће се у погодишњем пријегледу о марљивости и о владању тијех младића“).

6. Да се сва духовна дјела уредно воде нужно је, да се добро уређена апелациона конзисторија постави, у којој би и два мирска савјетника бити морала; а уређење и врховну управу Пridv. Срп. Канцеларија да узме. Како ће се друге дијецезалне конзисторије уредити, то да се на вољу митрополиту остави.

Како гођ што би се на тако уређену апелацијону конзисторију сваке године 2650 фор. трошило, тако исто народ жели, да се у велико-варадском окружју викаријат заведе, који би зависио од арадског епископа и на који би се год трошило 1300 фор.

(„То предлагање, како да се апелациона конзисторија уреди, одобрава се с тијем додатком, да се осим два, у правима вјешта савјетника, још један рачуновођ намјести, који би прегледао црквене и манастирске рачуне.

Уређење другијех конзисторија извршиће апелациона конзисторија, а на против успостављање великоварајдског намјесништва зависиће од Срп. Пridv. Канцеларије, с том примједбом, да се велико-варадски унијатски епископ упита, да ли и шта би он имао на то рећи“).

7. Да се стање пароха према чину поправи, да се контрибуенти епископске конвенције ослободе и да се како епископски, тако и свештенички приходи од мјесних власти купе.

(„Да би се истинита нужда основно расудити могла, по којој би се онијем несједињенијем паросима, који нијесу као што вала снабдјевени, помоћи могло, најпрече је, да се преко надлежнијех власти извиди, колики је садашњи њихов ужитак. Али при свем томе не може се из порезне и из домаће касе ништа приложити; јер ове имају оно опредјељење, које је у I. разр. 4. тачци наведено. Само у онијем варошима и варошицама, где тога закона становници у варошку или у општинску камералну касу заједно прилагати морају за издржавање катол. пароха и школа, може се на то рачунати“).

8. Народ моли, да се наредба учини, како се Семинар отпочне, да се нико у манастир не прими, који није у њему науче свршио и од конзисторије допуштење добио.

При попуњавању парохија прве класе и другијех достојанства мирских свештеника; да се особито на семинаристе; а код мањијех парохија на оне који су главну школу изучили обзор узме.

(„Одобрава се“).

Најпослије народ по смислу Деклараторије од год. 1779. моли, да се све, што је по § 4. а. б. в. и. д. митрополиту опредијењено, остави у цијелости и у будуће и да му се за добро Даљ законита даровница изда.

(„Нека се митрополиту по примјеру његовијех приједака добро Даљ за ужитак остави, а по мјери његовог даљег владања узеће се обзор и на даровницу“).

На § 19. (Деклараторије) Да се администратору упражњеног владичанства мјесто обичне награде, по 4 фор. 30 кр. сваки дан одобри.

(„Одобрава се“).

На § 21. Да се указ од год. 1786. потврди по коме и

мирски свештеници, кад најприје у монашески чин ступе, до-
стојанство епископа добити могу.

(„Одобрava се“).

На § 29. Кад се маса архијепископа или епископа рас-
правља, то да има ту бити и један члан, којег ће архијепископ
и његова апел. конзисторија именовати.

(„По чем на расправљање таке масе Српска Придворна Кан-
целарија и земаљска комисија, која ће се поставити потрити
има, то је то наименовање излишно“).

На §. 32. Да се онијем паросима, који су далеко од про-
точопа удаљени, дозволи давати брачне извјеснице, али да таксусу
од 7 кр. против даду.

(„Ако је жених три сата далеко удаљен, то се без сваке
сумње, надлежнијем паросима дозвољава, да извјеснице дају“).

На § 39. Моли се, да се епископска конвенција са порезом
и домаћом касом купи.

(„Ријешено у 7. тач. овога разреда“).

На §. 41. Да се вјенчање свагда у парох. цркве дјевојке
или удовице свршава.

На § 56. Да се грч. несјед. паросима дозволи, да свуда
прате злочинце до губилишта.

(„Вјенчање се има свршавати по пропису у цркви невјесте,
а што се тиче духовне утјехе за злочинце, о том је у 9. тачки
I. разр. ријешено, што је нужно“).

На § 57. Да се при разрезивању саборскијех строшка
пореза за кључ узме. („Одобрено“).

На § 63. Да се допусти, да досадашњи број сабор. за-
ступника остане, а заједно се предлаже и начин о бирању
народнијех заступника.

(„Број умноженијех благородника на садаш. конгресу са
25. има изостати“).

На § 69. Прогласи високијех указа, да се оставе самојем
епископима и клиру.

(„Не може се одобрити, него код таковијех прогласа свагда морају бити и полит. власти“).

На §. 70. Да се заклетва за архијепископа и за епископе по предложеном примјеру промијени.

(„О томе поискавању нека Срп. Придв. Канцеларија боље расуди и предложи“).

На § 70. и т. Предлаже се начин, како би се таксе промијенила, коју плаћају архијепископи и епископи за добивено достојанство.

(„Угарска и Срп. Канцеларија нека што скорије предложе и своје мишљење изјаве, да ли би ваљало епископске таксе за потврду сасвијем укинути, или на корист Семинара и школа употребити“).*)

У трећем су разреду важније молбе, које се тичу овог владичанства.

10. Манастир Гомирје моли, да не мора понисе крштењих, вјенчанијех и умрлијех од својих парохија, кат. свештенству давати.

Сви манастири скупа моле да им се у жупанијском склопу даје мјесто и глас и њиховијем настојатељима част жупан. савјетника, где гођ племићка добра имају.

(„Прво је у I. разр. тач. 2. ријешено, а друго им по новом дијет. чланку припада“).

Бр. 1 и В. Сви мирски свештеници моле, да им се према чину одреди плаћа у готовом новцу.

(„У 14. тач. I. раз. и у 12. II. раз. ријешено“).

Број 2. и В. Тако исто, да им се измјере парохијалне сесије, или то накнади у готовом новцу.

(„И то је у прије наведенијем тачкама ријешено“).

---

*) Декретом срп. Канцел. од 4. октобра, год. 1791. број 1714. проглашено је, да се таксе од конфирмација за 10 година употребљују на Семинар и на друге школе. Канцелар гроф Балаша изјавио је цару, да ће он од своје плаће док је гођ канцелар намицати речене таксе, ако се нађе, да држава тијем штетује. —

Број 4. и В. Да се свештенички синови у Крајини од војничке службе ослободе и да они својој дјеци, начин живота сами одређивати могу, по чим се они са својом сесијом земље задовољавају и никакву земљу, која је војничкој служби подложена не узимају.

(„У Провинцијалу се одобрава, а у Крајини мора се владати по гранич. регуламенту“).

Број 5. и В. Да се код усамљенијех цркава у пољу, којима више села припада, парохијалне куће пограде.

(„Одобрава се, и нека се при том 66. чл. Деклар. у обзир узме“).

Број. 6. и В. Да се сувишне „просуре“ о задушницима не продају на мунти, него да се оставе свештеницима.

(„Потпуно се одобрава“). (Ово су неке компаније баш у овоме владичанству радиле.)

Милитар је молио посебно: Број 9. и С. Да се школе у народном језику заведу, као што је то у Провинцијалу 1786-свуда наређено.

(„То је већ у 4. и 14. тач. I. разр. ријешено“).

2. и С. Да се оне цркве, које су остале у пољу, кад су села премицата, о државном трошку премјесте.

(„Одобрава се“).

4. и С. Да би се дјеца граничарских официра примала у академију, а дјеца онијех људи, који у рату обогаље, да се примају у васпитне школе.

(„Потпуно се одобрава и такове васпитне куће за граничарску дјецу завешће се о државном трошку: у Бјеловару, у Карловцу и у Митровици“).

5. и С. Да се онијех 18 работнијех дана по могућности умале и

6. и С. оне работе, које се за приватне послове као н. пр. за сјечу дрва, понављање зграда итд. узимају, да се не изискују више за својевољну награду, него да се с Границаром о томе погоди.

(„Потпуно се одобрава то јест да се поред 15 кр. за 1 комад стоке још 15 кр. и човјеку, који уза стоку иде, на дан плаћа, које такође за вожњу дрва и грађе бити мора. Даље да се у будуће и за сјечу дрва мјесто 14 кр. 30 кр. плаћа; али мора се од сад по дужности и на то обзир узети, да се за олакшање поданика у Крајини работе око поправака што скорије уреде“).

7. и С. Да се земља по својој ваљаности подијели, па према томе да се и порез разреже.

(„Сад како је од скоро мир наступио, одредиће се, и на то ће се обзир узети“).

9. и С. Да народни виши официри по степену и по заслугама до највећег степена ђенерала напредовати могу, и

10. и С. да они, који су пред непријатељем рањени, подофицири постају; а простијем, да се саразмијерна инвалидска плаћа, а онијем, који преко 30 год. служе, ослобођење од сваке дације поклони.

(„Народни штапски и други официри и без тога по заслугама унапређују се, а друга је молба сагласна са регуламентом кантона“).

11. и С. Да се народни граничарски официри без каузије женити могу и да им удвице и сирочад пензију добију.

(„Та је молба са свијем правилима женидбенима противна и не може се одобрити. Али при свем том у будуће, ако би се који граничарски официр женити хтио и довољнијех реалитета за каузију не би имао: има надлежна ђенерал-команда такову прошињу ратном придв. Савјету предложити“).

12. и С. Да се у бансkim региментама официри од свог народа намјесте, да се Граничари од плаћања жировине ослободе, а Граница и од сад да буде под власти ратног Савјета и Ђенерал-команде; да се владичанска столица из Плашког у Карловац премјести.

(„У Банској Крајини, што се тиче штапскијех и другијех

официра, поступа се онако исто као и с другом Границом и угарским региментама, и она стоји под ратним Савјетом само што је хрватски бан посједник од једне регименте“.

(„Жировина је државни добитак, коме се подвржи мора, а пресељење владичанске столице зависи од јеснијех прилика“).

Још је вриједно споменути прошињу овога и пакрачког владичанства „да становници сваког јеста имају право, свога пароха бирати“ на коју је цар ријешио: „ријешено у тачци 14. II. разреда“).

Осим наведенијех прошања има још врло много у III. разреду, које се тичу другијех дијецеза или појединијех општина и цар је многе ријешио по саборској жељи, а многе и многе и то све оне важније ријешио је онако, како је по владу било пробитачније. Свуда су влади одријешене руке а епископској автономији везане. И Семинарија је одобрена и наређено је да држава за њу зграду подигне — али у тој Семинарији само ће се оно учити, што влада прошише. И стипендије су одобрене за 32 ђака, али те ће стипендије дијелити Српска Хофканцеларија. А наравно да је одобрен и онај саборски закључак о апелаторији, где је сам Сабор предао уређење и врховну управу Српској Пridворној Канцеларији. Своја ријешења потписао је цар у Флоренцу 23. априла 1791.

Српска Пridворна Канцеларија, добивши превишињу резолуцију од 23. априла, имала је пуне шаке послана, да срреми све, што је требало да се напишу и прогласе права ријешења на саборске закључке. Као што се види, било је ту ствари од сваке струке и руке. Било је, које спадају у црквену струку, у школску, у државно-политичну, у општинску, у пореџину итд. Све је то онако збркано: „неко с коца а неко с конопца“ — и с тога се требало договорити и споразумјети са другима придворнима канцеларијама, које су више сметале и посао развлачивале, него су га потпомагале; а преговарало се је и с српскијем митрополитом због Семинарије и због другијех по-

слова. У тијем договорима и извјештајима протекла је цијела 1791. а настала 1792. година — и таман да се све уреди и да се ћенерална резолуција изради и прогласи, а оно зацрње и загрђе горе него икада: цар и краљ Леополд II. умрије 1. марта 1792., оставивши иза себе десет одраслијех синова.

* * *

Најстарији син, Франц, наслиједи свога оца на царскоме пријестолу, којему нашљеднику „при смрти цар Леополд II. род наш Сербски препоручил, да сва наша права и привилегије у својој крјепости и дјеству содержит и потврдит“, — вели владика Димовић, јављајући свештенству за смрт Леополдову циркуларом од 3. марта 1792. Нови цар одмах закаже, да се угарска Дијета састане 20. маја 1792. Ше примјеру свога оца пошаље он и српском епископату краљевске позивнице, да дође на Дијету. Угарски палатин одреди мјеста српском епископату иза свијех другијех посланика, а не поред римокатоличког епископата, како би по правди ваљало, и како би морало бити по новом закону о равноправности. С тога српски епископат преда Дијети 21. маја писмену изјаву „да је далеко од њих та помисао, да се жале за оно, што се догодило, да ни часак не ће да задржавају краљевског крунисања сличнијем тужбама, и да ће се за вријеме задовољити мјестом, које им палатин бјеше назначио; али да задржавају себи право, да касније потраже све оно, за што им се чини, да имају право“. Послије крунисања где су били присутни сви наши епископи српске владике своје кораке и замоле Дијету, да им се као иправијем епископима, који су равноправни са католичкијем по годинама посвећења између катол. епископа мјеста на Дијети одреде.

У сједници дне 18. јуна дође ова ствар нашијех владика у пријетрес на Дијети, где се закључи, да ће се нашијем владикама дати мјесто и глас на Дијети према њиховом влади-

чанском достојанству — али онда текар, кад се најприје укине Српска Придворна Канцеларија у Бечу. С тога опреме сталежи посебну адресу на цара, гдје најодлучније замоле, да се речена Канцеларија одмах укине, а ево како завршиле сталежи ту своју представку послије што каковијех разлога:

„Нека ваше величанство не дадне се уздржати отпором, који ће присталице грчко-несједињене вјере моћи показати против те промјене. Њихови ће послови бити боље уређени, кад се укине њихова Канцеларија, које уздржавање није без терета за краљевску благајну за трајања ратова, у којима се находитимо, па се неки од њих придржује Угарској Дворекој Канцеларији и краљевском намјесништву. Па да се не бисмо обиједили, е смо заборавили на оно, што иде у наш пословни круг, да ћемо грчко-несједињеном митрополиту и његовијем владикама одлучан глас на Дијети одмах, како се укине српска Канцеларија, па ћемо опоменути краљевинску депутацију, да јој је посао, да на пристојан начин удеси њихово гласање по вриједности његовој и ред по коме ће сиђети. Ми им само уз ту погодбу дајемо право гласања, без чега бојали бисмо се, да се неприлике, које су се откриле у јавној управи с тога, што се основала српска Канцеларија, не покажу исто тако у крилу законарске скупштине.“

Ваља овдје знати, да су се политичне прилике са свијем измијениле послије Темишварског Сабора. Свиштовскијем миром коначно се њамири наша царевина са Турцима и то на своју штету. Австрија је морала опет уступити Биоград и све што је држала с оне стране Саве и Дунава — Србију до Тимока — Турцима. Србљи с оне стране потпали опет под Турке као што су били и прије рата. А послије изненадне смрти цара Леополда II. и на овој страни настале су по нас Србље црне прилике. Беч није више требао Србаља као прије Темишварског Сабора. Сад је више требао Мађаре, јер нови цар

и краљ Франц II. зарати се са Французима још прије свога крунисања, па му је нужна била свака помоћ. А Мађари су били мудрији послије смрти цара Леополда II. него ли послије смрти Јосифа II. Леополдову наследнику не стављаху никаквијех увијета и отуда: што је гођ искао краљ, то је и добио; али, и што су искали мађарски сталежи — и они су добили.

На с тога већ четврти дан, а то, 22. јуна добију мађарски сталежи одговор на своју преставку, којијем краљ Франц II. потврђује уједно овај законски чланак:

X. Чланак закона од 1792. год.

„На понизно захтијевање сталежа и редова његовој краљевској величанству извољело је милостиво изјавити, да толико цијени од господесталежа и редова наведени примјер пре свијетле некада царице и апостолске краљице Марије Терезије своје прељубазне бабе, да је тијем побуђено, — и не узимајући у расуђење још и то, што су несједињеног закона становници краљевине између тога времена, по што је већ ријешено било, да се српска Канцеларија успостави, јавнијем законом право грађанства добили, — захтијевано од господесталежа и редова укинуће српске Канцеларије већ у самој ствари наредило, нити још друго што заостаје, него да његово величанство, — чим се с разнијех путова, који му предстоје, срећно врати, и саслуша приједлог, како би се ово без поремећења послова предузети могло, — стварно укидање исте канцеларије нареди“.

„А да би се овога закона становницима краљевине, који се иначе под заштитом закона налазе, свакијем начином помогло, и да би они и сами успјех постављенога за њих закона осјетили, његово величанство признаје за праведан онај приједлог господесталежа и редова, да се између људи истога закона неколико њих, који потребна својства имају, код кра-

њевске Угарско-Придворне Канцеларије, као и код краљевског Намјесничког Савјета, поставе, које ће његово величанство одмах, како се речена канцеларија укине, на ову цијел и именовати“.

„Сталежи и редови, примајући са истинитим осјећањем поданичке оданости и благодарности ову премилостиву изјаву његовог величанства, да не би и с њихове стране ма шта пропуштено било, сходно својој препонизној преставци изјављују, да споменутога закона митрополиту и епископима глас па Дијети већ од сад припада, и заједно с милостивим саглашавањем његовог величанства закључују, да о самој каквоћи гласа и мјеста, регноколарна депутација, која ће на уређењу Дијете радити, своје мишљење поднесе, које ће се на будућој Дијети краљевине прописанијем путем претредсти и ријешити“.

Први дио овога закона, који је и опет створен за нас а без нас, извршен је услијед превише заповједи од 3. јун. 1792. Тога дана затворена је коначно Српска Придворна Канцеларија, предавши све своје списе и послове својој нашљедници Угарској Канцеларији, којој буде додијељен придворни савјетник, владика Петровић, само као референат, а додијељен је и придворни савјетник, од Ланци, као други референат за српске послове, и овоме је пристављен Сава Текелија као придворни секретар. За српски народ у Крајини повјерени су српски послови придворноме ратноме Савјету, исто онако као и кад је укинута негдашња Хофдепутација. Све се дакле поврати на стари ред, како је било прије Темишварског Сабора и прије Српске Хофканцеларије, коју је успоставио блажене памети цар Леополд II. по жељи Темишварскога Сабора, а против воље угарскијех сталежа и Угарске Придворне Канцеларије.*)

*.) Види код Швикера Polit. Gesch. der Serben стр. 398—403. Срби у Угарској од Пикоа по пријеводу Ст. Павловића стр. 180—186. Интимат од 10. јула 1792. број. 14958 у конз. архиви под бр. 841.

Тако је укинута Придворна Српска Канцеларија, која је управљала српскијем пословима само шестнаест мјесеци мање два дана; а овијем су уједно коначно ријешени и сви поднесци и све молбе и жеље Темишварског Сабора.

Што је Српска Хофканцеларија овако брзо укинута, осим навале мађарскијех сталежа из својих политичнијех разлога, — много је крив и њезин канцелар, гроф Бадаша. Ово је био велики Нијемац и врло строги бирократа. По вјери је био протестант и слабо се разумијевао у послове наше Цркве. За вријеме апсолутне владе цара Јосифа II. био је хрватски бан од 1785—1790. и ту се страшно замјерио племству. Он је, просто да кажем, поступао са нашима владикама као са својима писарчићима у канцеларији. Наредбе су му страшно строге и без сваке званичне учтивости и углаженоћи, а што је главно, свуда је ишао за тијем да што већма скучи црквену автономију и владичанску власт у Цркви, па да ту сву власт себи присвоји и то много још већма, него што је то и у самој Деклараторији прописано. На сваком је кораку везивао руке владикама и прописивао им је триста новијех послова, наредба и штокаквијех извјештaja.

За шеснаест мјесеци своје управе више је издао декрета, него су прије његове владе за 10 година. Ја сам већ споменуо у својој другој књизи више његовијех декрета, што их је издао на Деклараторију и на Конзисторијску Систему а има тога још много више. Само ћу овдје још двије три главније споменути.

Тако је гроф Бадаша декретом од 26. априла 1791. прописао силне дужности парохијскоме свештенству, а те исте дужности све су владике по толико и толико пута прописивале и препоручивале своме свештенству. Овај декрет изгледао је као неки укор владикама, као да они не опомињу доста своје свештенство, а то су све таке дужности, које изрично спадају на црквену дисциплину и у автономију наших епископа.

Декретом од 27. септ. 1791. број 1658. објави Капџе-
ларија свијем конзисторијама, да је краљ. савјетник, Стеван
Марковић, одређен, да све наше конзисторије визитира, и
трошак за то да му се даде из народног фонда. Ово није било
по воли митрополиту Стратимировићу, па 11. септ. поручи
владици Димовићу — а без сумње је морао поручити и дру-
гијем владикама — да против одређене визитације протестује.
То Димовић одмах уради, а уради и митрополит. Остале вла-
дике не хтједоше ниједан. Врло је важно писмо владике Ди-
мовића од 20. септ. 1791. којијем је јавио митрополит, да
је послао своје приговоре Капџеларији због намјереног визитирања
наших конзисторија. Ево тога врло важнога писма:

„Дана 11. овога послато ми писмо поради визитатора
епископских конзисторијума имах част примити и разумјети
да је то превишња намјера; то ја не могу вјеровати, јер његово
величанство има довољно других царских послова да расправља;
него то су мишљења предлагача (овдје мисли владика саборске
вође) а може бити и тога, за кога пишете, како ће уништити
наш закон и Цркву (овдје мисли владика па грофа Балаша).
Него ја се дивим, где су наше тужбе и ко се о томе стара.
Изјели су наши депутирци више од 50.000 фор. и велика су
уста у Конгресу имали, а сад су сви умукнули; него испро-
сили су Капџеларију, која ће нам многе новости наложити на
врат, а нико нема да брапи. Нас архијереје бли са
у Сабору са свим забацили и ништа питати не
хтјели од великог учења, а сад гледају иза врата
као и ја!“ Даље вели владика иза некијех другијех ствари
ради одређеног визитатора:

„За то би добро било, да бисте в. в. у Бечу се нашли
и ако би сталежи што против наше Цркве царскоме вели-
чанству презентирали, могли бисте препријечити, и нама, ар-
хијерејима, јављати: а ми ћемо по могућности нашој в. в.
поткрепљивати и не само за визитатора, него и за све остале
тегобе нашега свештенства и народа одбијати“. 14

А у писму од 30. септембра јавља исти владика митрополиту да је „одмах представио приложене узроке у 8 тачака високо-славној Канцеларији, да визитатора не можемо примити; нити свјетовног лица па још туђег закона у нашу духовну управу употребити. Ако ли се још и друге какве новости појаве, изволите ми јавити, да можемо препоне божјом помоћи чинити и нашу јурисдикцију по могућности одбранити“.

На ово добије владика декретом од 4. нов. 1791. број 1991. ужасан укор исписан на пунијех пет листи великог формата. Ту се Балаша игра са старијем српскијем владиком као са каквијем својем послужитељем или писарчићем а све у име царево. А исто таки укор добије и митрополит уз поновљену заповијед да се визитатор мора примити; и с тога и митрополит окрене лист па 3. октобра онако званично јави владици за визитатора, гдје препоручује, да се прими сваком почашћу и послушношћу. Због ове брзе митрополитове преокретње љуто плану сиједи владика, па овако отписа митрополиту 5. нов. 1791.

„Вашег превасходитељства мени послато писмо на њемачком језику поради конзисторијског визитатора част имах примити и вашу немоћ разумјети, да ви од своје намјере тако фришко одступили јесте, и архијепископску дужност, коју су сви прије вас бивши архијепископи храбро чинили, и своје привилегије бранили и нијесу се плашили од једног рескрипта, него су и по три примали на једну материју, па се нијесу препали; а ви сте мене сами на то наустили, па сада одступате. И ја сам добио тај исти рескрипт, који сте и ви, али зато ништа; своје правице искати и своје привилегије бранити јест слободно; није слободно цара изневјерити, ребелију у народу дигнути и што на убитак цару учинити, а своје правице бранити, то сама натура каже, да је слободно. А како ви кажете, да је достојно и праведно дочекати комесара, истина, кад би био духовна персона; али није духовна него свјетска и још туђега закона, па с тога се нама, архијерејима, то противно

види. А ви што сте дефендирали (бранили) — право сте имали, то је ваша архијепископска дужност у име свију архијереја заузимати се. А што иштете од мене ваше писмо на њемачком језику, ја сам вам послао, не бојте се, не ћу вас издати. А што је за општу корист, свагда сам саучасник вами и за то се никога не бојим моје правице протегирати. А што високо-славна Канцеларија грози се, то није првина; а да сам ја архијепископ као ви, ја бих друга врата нашао, а таким начином видјећете, што ће бити с временом, какве ћемо новице трпјети. Ја чист од ове крви, — ја нијесам архијепископ“.

Ја мислим, да је ово владичино писмо и јасно и гласно и врло важна фотографија ондашњијех црквенијех неприлика, што су настале послије Темишварског Сабора; али ево једно још важније писмо истога владике, што га писа митрополиту 22. јула 1792. дакле, кад је већ укинута Канцеларија.

„Писмо В. С. од 7. овога имадох част данас примити и све што ми писати извољесте — потанко разумјети. Што ми пишете, да са клирицима, у будуће онако како је и прије било, поступам и да се не позивам на онај штампани „при-фунгс-џајгнис“, који је нама Балаша за управљање код испитивања кандидата дао: ја и без сваке напомене не би био Балаше слушао све да је био и остао он српски канцелар, јер сам ја њега у свему, што се свештенства и Цркве тицало, слабо слушао и нијесам хотио на више од 20 интимата њему одговорити. Богу благодарење, кад смо се ми њега ослободили!

В. В. ја сам овијех дана једноме ђаку дао атестат за ђаконство, на који мој атестат овдјешња огулинска кантонска команда, позивајући се на Балашин интимат од 3. јунија ове године, одговорила, да ови субјект мора 4. нормал-класе свршити и њемачки добро знати; иначе ако је и најспособнији у свештени чин не ће бити отпушен. Сада видите, в. в. какву је конфузију учинио проклети Балаша; што нашој Цркви користе нормал-класе? што ли ће нашем свештенику њемачки

*

језик? Он не ће њемачки служити нити по норми своје црквно правило водити! Ја видим, да наши свештеници, који се њемачки науче, ништа друго нијесу него безбожници и хулитељи закона и конфузијаши. За то в. в. препоручујем, да међу осталима и овај Балашин интимат од 27. априла о. г. (1792. издани: да наши свештеници 4 нормал-класе и њемачки добро научити морају, — уништити потрудите се; јер у том наша Црква никакве користи, него шта вуже убитак има. У нормал-школи не уче катихизиса како ће добри Хришћани бити, и како ће свештеници своју пастирску дужност по Апостолу Павлу испуњавати, него како ће боље против своје Цркве хулити, свој закон газити и конфузију заметати — томе се уче садашњи младићи у нормал-школи“.

У овоме своме писму спомиње владика Димовић и неко свједочанство за свештеничке кандидате, па ево шта је било на ствари. Декретом од 27. априла 1792. заповједи Канцеларија, да наш епископ не смије ни једнога клирика рукоположити, који не докаже, да је прије свршио 4 класе новоотворених њемачких школа по Крајини. Уједно заповједи да сви свештенички кандидати морају прије рукоположења издржати испит пред конзисторијом, па за те испите пропише штампана свједочанства која је ваљало слати Генерал-Команди па да на темељу таког свједочанства ова отпусти кандидата од војничке службе — и тек онда смио га је владика рукоположити. Али иста Канцеларија изда заповијед крајишким властима, да оне посебно увјере се: знаду ли кандидати добро њемачки — и онда да их текар отпуштају у свештенички чин.

Све ово и још много штошта толико је досадило нашијем епископима, да су се морали потужити на Балашу самоме цару. Кад се крунисао цар Франц II. за угарског краља, били су ту и сви наши епископи с митрополитом и тада се потужи сав епископат новоме краљу на Балашу због штоаквијех наредаба. Кад је митрополит, тужећи се, запитао његово вели-

чанство: да ли канцелар Балаша све своје наредбе збиља са превишињем знањем издаје, насмије се цар и одговори: „Он мора свашта да измишља, јер иначе не би имао шта да ради“. („Er muss auf Verschiedenes sinnen, weil er sonst nichts zu thun hat“).*)

Колико је владика Димовић осуђивао Балашу види се из једног писма од 1. септ. 1792. на темишварску конзисторију, где им поручи: „да се у напредак не позивљу на Балашеве интимате, и нека би српски писати хотјели, а не њемачки.

Ево овако је мислио владика Димовић и овако је написао отворено и бев околишења о Темишварском Сабору и о Српској Хофканцеларији, и сад из ове моје расправе знаде се, како је мислила саборска већина, како мањина и најпослије ево како и наш епископат, а из свега излази да је овај сабор био политични а никако црквени, на коме је бечка њемачка влада преко комесара оно протуриvala, што је њој онда требало. Само се из наведених писама владике Димовића и сувише јасно види, да је и овај сабор као и онај 1769. вјешто наведен да својима владикама и своме свештенству што но се рече:

*) Ово сам нашао у писму владике Димовића од 9. августа 1792. на Загребачку Генерал-Команду, одговарајући истој ради свештеничким кандидата. И ово је владично писмо врло важно, па с тога ево све од ријечи до ријечи, што се на ово односи: Man weiss, dass erdachter Herr Graf während seinem Praesidio in allem und jedem gerade wider die, den Bischöfen der nicht unirten Kirche eingeraumten Privilegien und Freyheiten gehandelt, wie auch das er sehr viele Anordnungen willkürlich und dus eigenem Dunkel unter dem Namen Sn. Majestät zur Nachverhalt herausgegeben, da doch Sne Majestät als Allerhöchst derselbe bei Gelegenheit des Fürgerwesten Krönungs-Landtages, in Ofen von dem samentlichen Kor der nicht unirten Erz und Bischofe befragt worden, ob doch alles jenes, was Herr Praesident, Graf Ballassa an sie herausgibt, mit Höchstdero Wissenschaft und Genähmigung beschließt: Ihre diesfällige Unwissenheit mit einer lächerlichen Miene an Tag gegeben haben hiezu mit dem Zusatz: „Er muss auf Verschiedenes sinnen, weil er sonst nichts zu thun hat“. Darum geschah es auch, dass Sn. Apost. Majestät über Vorschlag der Hungarischen Landstände, die in mehreren Fällen des mehr erwähnten Praesidenten erflosenen Verfügungen missbilligten, bemalte Illyrische Kanzlei sogleich eingehen zu machen allergnädigst beschlossen haben“.

„подреже скute“. Блажени владика Димовић вели ено отворено: „Нас архијереје били су у Сабору са свијем забацили и испита питати хотјели од великог учења. И кад се тријесно просуди сав саборски рад, владика је казао праву истину. У оној раздраганости кад је само Беч обећао војводину и посебну власт код двора — народни заступници не познавајући установа своје цркве — на све су драговољно пристајали, што је гођ комесар захтијевао и предлагао. Да бог ме, да народни заступници нијесу ни помислити могли, е ће Српска Хофканцеларија само искати од владика записнике конзисторијских сједница и владикама прописивати оне дужности, које баш спадају у њихову чисто владичанску службу и према Богу и према својој Цркви. Нијесу народни заступници или боље рећи саборске вође ни помислиле, е ће цар за српског канцелара поставити протестанта, који није познавао ни основе, на којој устројство наше Цркве почива, те су ено наши епископи морали устати против те нове установе само да обране бар у неколико автономију своје Цркве.

Све је то комесар очарао војводином и маснијем ијестима код војводине и код Хофканцеларије — али послије сабора вели стари владика: „и сад гледају из врата као и ја!“*)

Али на сваки начин ипак је грдна несрећа по Србије, што је цар Леополд II. онако брзо умръо. Да је он којом срећом коју годину само дуље поживио, поживјела би уза њи и Српска Хофканцеларија и ова би ипак била нешто привриједила нашем народу, а ако је отпочела свој рад против воље мађарских сталежа. Можда би били главни закључци Темишварског Сабора проведени па макар то било и против воље угарскијех државнијех власти.

„Да илирска дворска канцеларија, која је постала 1791.

---

*) Види званичну корешпеденцију од 1791. и 1792. српску и њемачку. Упореди бројеве 716, 780, 809, 1136.

није већ 1792. укинута, или да је мјесто најмлађега епископа будимског изабран за митрополита најстарији Петар Петровић, сва је прилика да би се бар онјај најважнији о Семинарији закључак сабора извео и у живот ступио — и ми бисмо имали своје Семинарије” — вели архијандрит Руварац у већ споменутој расправи о Семинарији на стр. 43.

У истој расправи, која је врло важна, и коју би требао сваки Србин озбиљно да проучи прије, него што о нашијем црквено-школскијем пословима успише — може се читати шта је све радио митрополит Стратимировић да се потврде закључци Темишварског Сабора. Други српски родољуб, Сава Текелија, који онда бијаше млад и ватрен и не познаваше устројства своје Цркве забиљежио је у своје дневне биљешке, да је митрополит Стратимировић крив, што већ превише потврђени закључци реченог сабора нијесу проглашени ни проведени. Данас знамо да је Текелија желио да постане референдор за наше послове код Угарске Хофканцеларије, и што то није добио, крив је митрополит који је ту требао на томе мјесту једног од епископа, што је са свијетом природно — па отуда онда и Текелијна срца на митрополита. По Текелији ту су мисао распрострли многи наши писци, па се то данас и држи и вјерује.

Ја држим, и тврдим да је то непрада. Митрополит Стратимировић могао је само бити, као митрополит, другог мишљења у погледу некијех саборскијех закључака, могао је жељети, сметати и отезати, да се неки саборски закључци не потврде и не проведу — али одсудно препријечити, да се баш ништа не прогласи и не проведе — те моћи није имао и није могао имати ни један српски митрополит, па је није имао ни митрополит Стратимировић. Као што је влада издала и провела Деклараторију и Конзисторијалну Систему и друге многе наредбе; као што је послала комесаре у Синод, а све против воље тадашњијех митрополита, исто је тако могла влада издати и провести и

закључке Темишварског Сабора, не питајући за то ни најмање митрополита Стратимировића. Што нијесу дакле закључци споменутог Сабора проведени, лежи крвица на самом Сабору најприје, који је радио све од пркоса према Мађарима по заповијести из Беча, и то све онако збркано и не размишљено; а онда лежи крвица на Угарској Придворној Канцеларији, која је српске послове примила од Српске Хофканцеларије, па је требала испунити бар оне главне жеље српскога народа, и ако није могла за вријеме рата, могла је и требала послије рата.

Колико се зна, митрополит Стратимировић био је противан, да се за наше богослове подигне Семинарија по закључку Темишварског Сабора, и он је без сумње за то имао и своје разлоге а ја бих рекао да ће главни разлог томе бити оно превише ријешење на ту прошиљу, где се вели: „Нека буде Семинар у Карловци, у коме ће се само оно предавати, које од највише власти претписано буде“. Па внајући данас, како је оно поступао српски канцелар, гроф Балаша са нашим епископатом — морао се збила српски митрополит скрањивати, да о свом трошку отвори Семинарију у Карловцима, у којој не би господарио он, српски митрополит, него протестант гроф Балаша и његови нашљедници код државнијех власти, или је српски митрополит можда онда могао се заузимати, да се онаш апелацијона конзисторија уреди? Или да се онако оне стипендије дијеле? А има тамо још врло много штотга, зашто се српски митрополит никако није смио заузимати, макар да је то саборски закључак; јер тај је исти митрополит добро знао, да је Сабор само оно закључити смио и могао — што је комесар одобрио.

Врло згодно вели на ове прилике наш велики историчар, архимандрит Руварац кад вели: „ . . . автобијографију или ти дневник Савин треба прочитати од почетка до kraja; па ће се видити, да је и Сава био човјек и имао своје слабости, а наиме да му је жао било, што он није постао референдаром“

при дворској канцеларији, и што није постао то, приписивао је он упливу митрополита Стефана тим више, што је он са својим друговима на сабору темишварском радио и успео у томе, да се владика Стефан за Митрополита избере — па се другом колачу од Митрополита надао. Осим тога пак види се и то, да Сава Текелија, и ако је био Доктор обојих права — и не само он већ и многи, да не кажем сви и старији и млађи од њега правници, виши чиновници и родољуци наши — није основа, на којима устројство наше Цркве почива, баш добро познавао те с тога да је више пута мислећи и предлажући, како да се наши црквени одношаји уреде, стајао, налазио се и полазио са становишта протестантског или као што он би рекао „луторанског“; па и то је сметало, што између Саве и Митрополита Стратимировића није могло доћи до споразумљења у најважнијим нашим стварима, — јер митрополит Стратимировић строго се придржавао стarih основа; знао је и познао је организам своје Цркве скроз и скроз и био је у томе ногледу јачи, много јачи од свију својих епископа, од свију питомца и ученика својих: он је према њима стајао као стотлетни раст према танком и кртом дрвећу; он је врло добро знао куда води попуштање, па је за своју строгу дужност држао од начела, поприљених из дугог и интензивног занимања с канонима и уставима своје цркве не попуштати и не дати прилике да се јавном дискусијом о оним основима и заступањем начела, која се с тим основима недаду у склад довести и сложити, цео организам црквени, који на тим основима почива, расклимати и поколеба. Он се држао оне максиме: „Principiis obsta“ и с тога није попуштао и није хтео да зна за „народно право“ у црквеним стварима или за право „народа“ на сутицај у уређивању црквених одношаја. У каноничком праву своје цркве, како се оно развило у византијској царевини и како је оно од самовласне бугарске, српске и руске Јерархије за областне цркве примљено и усвојено и овде припознато, није

он ни помена о таквом праву народа нашао, нити га је у привилегијама од угарских краљева „Comunitati Nationis Rascianorum“ даним могао наћи, и знао је из списка и саборских и разних дворских конференција, да су тако звани расправни сабори наши служили влади на то, да кроз њих спроведе и у живот уведе оно, што је она приправила и закључила била. С тога нити је он настојавао да се закључци онаког сабора, као што је био Темишварски, који је за време упражњене митрополитске катедре држан, у дело приведу, нити је доцније увиђао да је нужно држати сабор, и да се без сабора не могу подмирити потребе цркве наше“.

Из овога нека се увјери сваки брат, ко ово прочита: ко је бранио црквену автономију — митрополит или сабор? Само ваља добре знати, каква је автономија наше Православне и Српске Цркве, јер баш у њезиној автономији и лежи јединство Православне Цркве, а у томе јединству лежи и њезина снага!

Мјесто Семинарије отворио је блажени митрополит о своме трошку „Карловачку Богословију“ а уз богословију и „Карловачко Благодјејаније“. А још прве своје године као митрополит помоћу карловачких грађана ударио је темељ „Карловачкој Гимназији“. Сви ти заводи били су под непосредном власти самога митрополита по оној: „Своја кућица, своја слободица!“ Сва три та завода постоје, слава Богу! и данас и славе своје стогодишњице!

И тако сад знамо како је Темишварски Сабор сазван; знамо шта је, и у каквом је правцу радио а знамо ево и како су му закључци прошли. Остало је све само као спомен у државнијем и конзисторијском архивама. Нијемци и Мађари измирише се преко нашег сабора, — а наши српски послови остаће и на даље, да се управљају по Деклараторији и по Конзисторијској Системи и по владинијем наредбама све као и прије Темишварског Сабора. Са политичне стране до-

били смо споменута два закона, али и ти су закони остали само мртво слово. Нити су наши људи узимати у државне службе, осим у војничке, нити се ту назило на равноправност по донесеном закону; нити су наши епископи позивани на Дијету, нити су им тамо обећана мјеста одређена. „Ово је све само обећано било, па је при том и остало, као што им је данашњи свјатјеши Патријарх Јосиф на Дијети год. 184 $\frac{3}{4}$ јавно у очи казао и застидио их“.*)

Мађари или су се светили Србљима због Темишварског Сабора, или нијесу хтјели, или најнослије нијесу умјели, да Србеље привуку к себи и предобију за се. Беч је и даље гospодарио и непрестано нас у мржњи и према Мађарима и према Хрватима отхрањивао по својима њемачкијем школама и по војничкијем касарнама. А сада пак настала друга времена, па се не умијемо ни наћи!

На није ли по сто пута љешше, што је митрополит Путник волио умријети него ли дочекати Темишварски Сабор! Он је све ово предвидио, али није могао препријечити, јер „народњаци“ тада више не идоше за својима црквенијем старешинама, па се и испунила она народна:

„Тешко оном свакоме јунаку,
Ко не слуша свога старијега!“

---

*) Чертеж живота народа српског од Алекс. Стојачковића, стр. 61. Употреби: Rede welche . . . Joseph Rajacsich am hungarischen Landtage zu Presburg im Monat September 1813. gehalten hat Leipzig 1844.

VII.

Унутрашња епархијска управа за владику Димовића.

И ако је Димовић дошао овамо као древни старац од 76 година, ипак је он био врло тријезна и крепка духа архијереј. Већ смо га познали из оних писама на митрополита у по-гледу наредаба Српске Хофканцеларије, како је то био одлучан старац; али у својој домаћој управи био је он баш прави владика, који је на сваком кораку бранио момачки своја властичанска права и права своје Цркве и свога свештенства. У томе није он никоме ни за длаку попуштао. Чим је дошао овамо заподио је одмах љуту борбу са војничкијем властима, које су се, нешто у слијед попуштања прећашњега владике Јовановића, а више саме од себе у намјери да наше свештенство пониште и потисну из народа — јако биле осилиле, те су се и сувише над напијем свештенством растресале. Тако су Ђенерал-Команда и неке регименте сваки час досађивале владици, да премјешта парохе с парохије на парохију, чим би то који капитана само затражио или чим би се парох можда свадио са којим својим угледнијим парохијаном-унтерофициром. Владика је томе стао на пут најодсудније и није нигдје хтио попустити; а кад му је Ђенерал-Команда пребацила, да су прећашње владике то чиниле, а он јој просто одговори; „та ја не тргујем с парохијама, а ако су то чинили моји претходници, чинили су само за своју корист, а ја ћу се најтачније држати превише

Деклараторије, у којој нема ни спомена о службеном премјештању законито најмештенијех пароха; и баш томе пароху, за којега се вис. Ђенерал-Команда тако заузимље, узећу ја и ову парохију, коју сада ужива, јер је рђав и неспособан, а не дà га још премјестим на бољу парохију, за коју ми је нудио стотину талира“.

Због владичина отпора, што није хтио премјештавати пароха и што их није хтио казнити на официрске тужбе, толико се узбијесио, огулински заповједник, обрстлајтант Салковић, да је тужио владику Ратном Савјету; али овај поручи Салковићу, да се с владиком измири и да с њим у љубави живе. Па кад је Ђенерал-Команда позвала владику да се помири са Салковићем, а он на то одговори: „е је он вољан мирити се; и са свима официрима у доброј хармонији остати, али нека вис. Ђенерал-Команда већ једном начини реда, да господа официри не присвајају себи моје епископске власти“.

Исто тако стао је владика на пут и некијем капитанима, што су сами код својијех компанија испитивали хришћанску науку момке и дјевојке, који су искали дозволе за женитбу. Због овога су вођене дуге истраге и наравно. капитани су причали, да су морали то сами чинити, кад тобоже нијесу хтјели свештеници, али се је нашло, да су то неки капитани чинили због своје користи. Владика није попустио, док то није са свијем сузбио. Тако је одлучно сузбио неке обрстаре, који су сами без владике одређивали и командирали војничке капелане, па ма ови били већ намјештени од свога владике. Вриједно је споменути, како је прошао с владиком петрињски трговац Димитрије Теодоровић, богат Цинџар; а био је тада и градоначелник у Петрињи. Женио се Димитрије а био је у завадњи са својијем парохом, Николом Владисављевићем, па се не дао од њега ни огласити ни вјенчати, него оде у Блињу,

крај Петриње, па превари тамошњега пароха, да га вјенча, донесав му лажну дозволу од пароха Владисављевића. Овај јави за то владици, а владика уништи вјенчање као незаконито и нареди, да се на ново вјенчају од свога пароха, по што се прије огласе. Љuto Грче не покори се, него удари у процес и у тужбе. Ишла је та ствар Ђенерал-Команди, Ратном Савјету и митрополиту Путнику и свуда Грче изгуби; а по врху казне га још са три дана затвора, а жену му са 6 дана и да морају три нећеље растављени живјети и онда се текар на ново вјенчати. И то је све на длаку извршено. Вјенчао га је на ново парох Владисављевић у Петрињи 15. септ. 1789. Исто је тако урадио са некијем капитаном Живковићем, који је заповједио пароху, да му вјенча кћер без огласа и у кући а не у цркви. Има више овакијех примјера и то све код гospoштине, која се је била посилала и радила, шта је хтјела. Неки су „унтерофицири“ довели невјенчане жене за се и ове је владика одмах рашћерао и као отмичаре казнио.

А колико је овај владика држао до правде политичнијех судова ево нека посвједочи ово знаменито конзисторијално „Изреченије“.

„Пошто је славна Петрињска (под губернијумом високо-славним Боналним) регимента на неправедну тужбу и свједочанства лажна Симе Ђурашиновића и Кузмана Веселичића — Јована Главашевића, капелана Живајског, крива и као у разбојништву ухваћена на смрт неправедно осудила, и од господина епископа Петровића свештенства дала лишити; и не само што га је неправедно осудила, но и конзисторијалне чланове од преосвештеног епископа Петровића, по превишињој Деклараторији чланку 53. презрела и прије њиховог доласка инквизицију и сентенцију учинила и закључила; а исто тако, кад је помиловање од његова величанства стигло, било је заповиђено ствари њихове (оних свједока) продати и окраденијем Мијољчанима штету накнадити — тада славна регимента Пе-

трињска онијех лажнијех свједока кућу и ствари заштитила, а страдаоца, Јована капелана, мало и велико све продала, што је сл. регимента Петрињска много из злобе према Јовану капелану учинила и њега неправедно осудила: за то ми, извиђевши конзисторијално потанкости, и Симеона и Кузмана, из Живаје савјесно на присегу притећнувши — посвједочише, да су све лажно свједочили против Јована капелана; исповједише да би избавити и оправдати себе могли, да су на-њу сву кривицу бацили. С тога нашавши Јована капелана неправедно осуђена, конзисторијално судимо и налазимо, да страдалац Јован, капелан (будући да није никога убио нити је био у разбојништву, него само од страха Павла разбојника у Мијољцу коње им чувао и 36 дуката примио, да их не прокаже регименти), може слободно к олтару приступити и божанствену литургију служити. У осталом подносимо ствар ову на благо расуђење пречасној Апелаторији“. У Костајници 20. јануара 1787.*)

Овај капелан Главашевић иначе Цвијановић осуђен је био на вјешала још 1780. и већ га био деградирао владика Петровић, али је помилован и одмах пуштен из затвора, јер су га разбојници пристигли на путу и приморали да иде с њима до Мијољца, па ту га оставе изван села са још два друга да им коње чува. Али кашње ухвати их суд и они, мислећи да попу неће бити ништа, свале сву кривицу на-њу. Пријеки суд одмах га осуди на смрт, али га цар помилује а виши суд пусти и из тавнице. Па тако га је ево владика Димовић послије осам година опет признао за свештеника и дао му администрацију на парохију у Шашу. Не многох наћи, шта је на ово ријешила Апелаторија. Ја сам у својем првијем двјема књигама навео, како су ћенерали, обрстари а онда и нижи официри злостављали наше свештенике, бацајући их у тавнице, вежући их у кврге и батинајући их јавно — за владику

*) Види оријин. записник под бр. 540. у конз. архив. —

Ненадовића и Јакшића — па такијех биједа било је и за владике Димовића.

Осим споменутијех већ ево послушајмо самога попа Петра Зорлја, пароха из Комића, у Крбави, какве јаде поднесе прав здрав као од мајке рођен.

„Вашем високопреосвештенству принуђен сам џајпокорније притужити се и под протекцију и заштиту не само вашег високопр. него и правилима црквеним и грађанским утјечем се и напрво дајем, да из високе архијастирске милости разсудним начином видјети хоћете у неколико пункта ствар и неприличне певгоде, какве до сад никад у овој Крајини нити под овијем царством чувене нијесу ни на једној разбојничкој нити убилачкој кући; а то ја сиромах у својој мирној кући, лежећи болестан преко себε превргао немилопите као да сам разбојник и убилица.

1. Како на 19. априла о. г. дође у Мазин на постиринг од личке регименте, компаније господина капитана Борослаја, с којом дође г. Фенрих Холјевац скупа с 80 солдата, те разбојническим начином дође на 50 корака пред моју кућу, говорећи и заповједајући оној својој патроли: приправите се с оружјем, па ако поп би куда из куће побјегао, имате га таки па мјесту убити.

2. Ја, находећи се у ногу болестан у кући и чувши и видјевши овога солдате и официра пред њима, затворих од моје куће прва врата; и на која врата нападе више речени господ. Фенрих са својима солдатима, говорећи слиједујуће ријечи и ткући и разбијајући врата: „отвори, пасја вечеро и пасји законе, врата!“

3. Видјевши ја толику силу од солдата и грожњу од официра, чиних прва врата отворити од куће, пак онда затворих се у моју камару, вичући и молећи, да г. Фенрих сile такове не чини.

4. Г. Фенрих чини разбити врата од камаре и скочи

пред људма сам у моју камару, а солдати за њиме натачнутијем бојонети. Г. Фенрих узе мушкет од солдата и удари мене три пута с касом од мушкета у прси, пак ме ухвати руком за браду говорећи: „Стани, пасја вечеро влашку, пасји законе, пас ми нека гради матер и с оним ко вас је попио, говорећи: „Удрите!“ Солдати почеше ме с касама од мушкета бити, а Фенрих баци мушкет и истрже сабљу и држећи за моју браду викну и заповједи и постави сабљу на мој врат, викну и онет, заповједи говорећи: „Удрите и убите пасју влашку вјеру!“

5. На коју заповијед солдат један, кога знати ја не могу, удари и хотијаше с бајонетом мене пробости: где видјевши фелдбаба, који се овде догоди од компаније капитана Фране Кнежевића, именом Димитрије Басарић, попаде за касу од мушкета и отиште бајонет од пресију, која удари мимо тијело, и продера кошуљу моју под пазухом.

6. Видјевши г. Фенрих, да солдат не прободе, држећи мене за браду и голу сабљу у руци и удари ме балчаци и сабљом говорећи: „Стани, пасја вјеро, што си до сад живио, не ћеш више живјети!“

7. На коју вику и ларму скучи се много солдата и народа вичући: „Немој, пустите попа! сада ће нас бити 100 мртвијех!“

8. На ову вику изведе мене г. Фенрих гола у кошуљи и у гаћа пред кућу, и заповједи говорећи: „Лези, пасја вјеро, да ти ударим 100 батина!“ И будући да из народа некоји вичу и говоре: „Не удри попа биће друга“ — не би ме с палицама, него са свим оним шерегом одведе ме гола под арештом до свога квартира кроз село.

9. Оди заповједи, будући да вријеме и киша бијаше велика, да ме држе и чувају у блату пред квартиром његовим, и тако ја стојећи једно по сата и немогући тријети од болести и убоја и слабоће, падох у блато, и ту лежах сат и по.

10. Ово све, видјевши сав народ, оде мој брат Константин и моја попадија, и јавише господину мајору Де Вукасовићу, од кога заповијед писмено донесоше г. Фенриху Ољевцу, да мене има таки из ареста пустити; на коју заповијед г. Фенрих својом руком почeo бити мага брата Константина, говорећи му: „Пасја вјеро! ја за ту заповијед не марим, кад мени драго буде, онда ћу овога магарца пустити“. И тако за некоје вријеме пусти ме из ареста говорећи: „Иди тамо, магарче! писаћу бишкупу и обријаће те кано магарца“.

11. Ја одох у своју кућу и г. мајор посла Фелчера и пусти ми крв и ордиња ми за убоје некоје љекарије. И да не буде само на два сата доспиио Фелчер и пустио ми крви и супротиштине друге дао, ја бих морао умријети, а тако сам се био надуо како во од великих убоја.

12. При овој смутњи и љепште рећи разбојништву публичном украде се мени из моје камаре, с моје постелье из под главе, моје попадије појас, у коме је страха ради турскога, будући да је моја кућа до турске међе, — запшено било 40 у злату цесарских готових цекина, и на појасу једна сребрена тока од 7 фор. и к тому двије сикире, једна ћускија велика гвоздена, четири мараме од врата и два пешкира.

13. Чувши сва ова г. мајор и командант дође сјутрадан сам и видје очима разбијена врата и унињено разбојништво“.

Даље понавља своју горњу молбу да владика ову љагу сапере са свештенства.

У Мазину 24. априла 1791. Петар Зорић парох комићки.

Наравно да ипје владика на ово ођутао, него је 14. маја 1791. цијелу тужбу Зорићеву послao Ђенер. Команди, иштући, да се „бијесни“ (wüthender) Фенрих најстрожије казни, „јер он није само злостављеног свештеника у вриједио, него је тијем увријеђен сав клир Источне Цркве, честити народ и они онако свето препоручени закони о вијерској сношљивости; па с тога

је заслужио најљућу казну већ и због тога, што је код милитараца ушло у безбожни обичај: свештенике погрдама обасипати, самовољно их у тамнице бацати, батинама трактирати, па шта више и убијати као што се оно прије године код Цетина догодило!“ — Дне 1. јула 1790. посјекао је на мртвав хусарски капрал свештеника Симеона Стрику, онако просто од бјеснила, пристигавши га на коњу — и тај случај спомиње владика у горњем свом писму. Истрага је спроведена и доказано је, је све оно учинио Фенрих Хољевац просто од бјеснила. Осуђен је да плати ближе 300 фор. што каквијех трошкова, а био би и касиран, ал на молбу оца му и другијех официра опрости му владика, по што је прије јавно пред свештеницима и пред официрима молио попа Петра за оправштење.*)

Колико се овај владика за српске школе заузимао рећи ћу у чланку о школама. Ужасно је мрзио нијемштину и њемачке школе, које је владика држао као заводе, где се младеж трује и одвраћа од своје Цркве и од свога закона. А имао је у томе потпуно право, јер поред нијемштине широ се у тијем школама највећи вјерски фанатизам од стране римског свештенства. Та бацимо се за сто година у назадак — па замислим!

У дијељењу парохија био је праведан; то је он давао по неком реду, према старјешинству и према способностима. Сваки капелан, који није био кажњен, већ је у напријед знао, кад ће на-њу доћи ред, да добије парохију. Строго је казнио свештенике, који су тражили препоруке од политичнијих власти и који су преко овијех искали за се парохије, а било их је такијех доста, јер су се те власти силом наметале нама за туторе.

Највећа је невоља била, што не бијаше својих српских

*) Види у конса. архиви сав тај процес под бр. 673. стар. пис. а онда упореди званичну кореспонденцију.

школа пити какве богословске школе. Страшио су се осјећале питетне пошљедице, што су српске народне школе укинуте послиje смрти блаженог владике Јакшића. Свештенички кандидати ако некако и научи читати уз оца или уз таста — свештеника: али са писањем је ишло никако. За владике Јакшића налази се, како сви свештеници управ дивно и прелијепо пишу, а владика Димовић тужи се митрополиту да има доста свештеника и прата, који не умију писати; па пита: би ли да им узме парохије? А митрополит Путник одговори му 19. августа 1787. нека их пусти на миру, кад и онако држе капелане и своје дужности тачно врше*).

У погледу јавнога морала већ су тада у велико уродили плодови бечке политике, којом су убијали у народу побожност и по којој су истискивали „слијепу послушност и приврженост“ нашега народа према своме свештенству. У народу је завладало свако безакоње и злочинство. Страшина је слика моралнога стања код нашег народа, што нам је наслика владика у својој посланици од 19. маја 1794. „Од високе Банске Ђенерал-Команде — пише владика — с негодовањем извјестих се, да крајишким наши народ, ово због немара својих духовних пастира, а ово због властитог немара и непослушности, у такову је слабост и безбожије дошао, да већ творца свога не познаје и не слави, у цркву не ходи, властима није покоран, брат брату добра не жeli: једним словом овога народа нрави тако су се на зло преокренули, да муж и жена у слози и у љубави не живу, него свако се стара, како ће преварити, слагати, украсти, упалити, убити и друга зла учинити“. Даље већ учи владика своје свештенство, да лијечи ова зла из народа и да га зове у цркву; а не хтједне ли добре воље долазити у цркве: нека то јаве властима, које ће по обећању Ђен. Команде силом народ догонити у цркве на молитву и на поучења. И наравно, Ђен.-Команда за сва народна бе-

*.) Број 543. стар. писама.

закоња криви само свештенство, као да оно не учи довољно народа; — а не ће иста власт, да увиди и да призна, да су баш државне власти силом изагнале народ из цркве, укидајући онако нагло уобичајене светковине и празнике, па и манастире. Па кад се народ изоглавио испод својих духовнијих власти и кад му је потресена побожност и вјера, те кад је ударио у свако безакоње: — онда исте власти зову у помоћ наше владике и свештенство, да та безакоња лијече, а оне да ће народ силом у цркве гонити али, „Сила Бога не моли“. Кад су прије дваест триест ли година наше владике грјешницима и безаконицима ускраћивале: свој благослов, нафору, цјеливање крста, свету причест, водицу у кући и т. д. онда су то државне власти најстрожије забрањивале, јер се tobоже таке казне не слажу са војничком чашћу*). Али се с том чашћу лијепо слагало дигнути на себи по сто батина и по више пута у животу; заиста лијепо се слагало са војничком чашћу ишчијати јадноме човјеку кожу на дејима на комадиће, кад би који трчао шибе! Шта се је све с народом радило и окретало — није чудо, те и гори није био! Али тако је морало бити, кад су нам кројили капе они, који нам глава ни видјели нијесу!

Владика Димовић први је покренуо, да се владичанска столица из Плашког премјести. Најприје је молио 1787. да се сагради још једна резиденција за Банију и то у Петрињи, али та је прошиња одбијена рескриптом Ратног Савјета од 10. марта 1787.

Кашње је ено на Темишварском Сабору предложено, да се владичанска столица пренесе у Карловац, али овај приједлог није ни Сабор потпомогао „што је с великим трошком скопчано и на то никаквог фонда нема, од куда би се подimiriti могло“. У превишињу резолуцији од 23. април 1791.

*.) Види 52. и 54. чланак Деклараторије у мојој II. књизи на страни 290. 291.

било је пријешено, да ће ово пресељење зависити од ијеснијех прилика. Владика је послије Сабора напосе молио Српску Пridворну Канцеларију, да се столица у Карловац премјести, а на то је позват био владика декретом од 3. јуна 1791. број 559. да каже: откуда би се у Карловцу двор за владику саградио? Владика предложи, да се она, за ово владичанство закључена главна школа, у Карловцу скупа с владичанском резиденцијом подигне, а трошак да се намакне из народног фонда, и од приреза на народ, или да високи епар даде за то једну своју милитарску зграду, којијех да има доста згоднијех у Карловцу. Декретом од 21. фебр. 1792. бр. 639. одговори Српска Канцеларија, да ће у главном реескрипту, који ће наскоро изаћи на све саборске поднеске, и поднесак о владичанској резиденцији превишиће пријешен бити: „али докле господин владика не нађе начин и средства, како би се владичанска резиденција премјестила у Карловац, да то не падне на терет: ни народу, ни високом епару, нити народноме фонду, који је за врло важне цијели намијењен: дотле не може ова Канцеларија поново изјављену владичину жељу код иревишићег мјеста потпомагати“*).

Наравно да владика није могао наћи ни начина ни средстава према горњој одлуци, па тако је владичанска резиденција остала и надаље у Плашком, а осим тога и Карловац је тада имао једва 130 православнијех душа и сматрао се као филијал парохије у Тушиловићу.

У погледу свештеничког наплаћивања не треба ни да спомињем, да је било сваке невоље. Парохијско свештенство још некако зађи од гувна до гувна, па покупи оно свога бира, али је владика имао муке због оно плаће или тако зване конвенције, што је примао од народа и које су му проте са-биrale. По двије године не би владика из некијех протопрезвитерата ни паре добио; и с тога је како оно видјесмо,

*) Види у конз. арх. бр. 686. и 688. изваничну кореспонденцију.

на Темишварском Сабору предлагано, да владичанске конвенције држава сабира заједно са осталијем порезом. Да је непшто могао знати Сава Текелија, како се владика Димовић мучио, док би дошао до оно своје излађе, не би онако писао о владикама, као што је писао у својој автобиографији (стр. 14. у Јетопису књига 120)*).

Али још од Темишварског Сабора или управ од Сабора 1769. умјели су у Бечу због свијех нашијех невоља бацити сву кривицу само на митрополите и на владике, а они, који су њима повезали и душу и тијело штокаквијем силом наметнутијем уредбама и наредбама — остали су чисти и праведни.

Као што сам већ навео, владика Генадије умръ је у Плашком. Митрополит Стратимировић забилежио је у свој протокол: „Умре же сеј ревнителни епископ дне 20. декембра 1796. года, у 6 сати по полуудне у Плашком“. Сахрањен је уз блаженог Јакшића. Бог да их прости и помилује!

* * *

**Јоанићије Милојевић, гомирски архимандрит, администратор
овога владичанства од 1797. до 21. марта 1798.**

Послије смрти владике Генадија остане ово владичанство шеснаест мјесеци непопуњено. За то вријеме управљао је споменути архимандрит као редовни администратор, који је потврђен на митрополитов приједлог између четворице архимандрита као трећи на реду. Одмах послије смрти владике Генадија, лицем на Светог Саву 1797. састане се у Плашком више свештеника и прата, па ту напису молбу на митрополита Стратимировића, гдје молаху да би „наш превелебни

---

*.) Види у конзулативнич. кореспонденцију.

отац архимандрит Јоанићије Милојевић за епископа опредијељен био; а за архимандрита мјесто њега изредни и многотрудно заслужни наш отацprotoђакон Мојсије Мијоковић, да би нам ова двојица богодаровини били најусрдније желимо. Њих обојица да нам уредбе издају: један као епископ, а други као администратор да заповиједају“. А за разлог својој прошњи наводе молитељи:

„Нужда пријека нас побуђује да закуцамо на врата миљеरђа ваше екселенције и да само нешто јавимо, како наш клир и народ вапије и жедан је посјете, благослова и поуке архијерејске, чега смо свега лишени а на да све школа; а свему су томе узроци: што по смрти светопочинулог нашег господина епископа Данила Јакшића, наше Крајине домороца — сва четири господина епископа, наше худе, то јест бревовите и камените приједеле, способни не били, да би цркве и народ посијетили и школе устројили; јер колима по нашима крајевима не може се пролазити, а по врховима на коњу јахање бившим епископима трудно се виђало. Због тога су неки ревновали, како би се у своје обикле приједеле повратили, што су и постигли. А овај скоро преминули наш епископ и умръ је, да никда није по епархији своју архијерејску дужност испунити могао, то јест без кола. И тако школе опустјеле, безакоња умножила се“.

Речени архимандрит и сам је доста радио око тога, не би ли постао владика. Писао је за то некима епископима и сви су га увјеравали, да ће за њега бити у Синоду, признајући га за достојна части владичанске. Али све то није помогло. Милојевић није постао владика, јер је настало вријеме где су „немеши“ (племићи) постали владике. Милојевић је умръ у Гомирју 28. октобра 1809. у 69. години.

Деветнаести раздио.

СТЕФАН БЛАГОРОДНИ ОД АВАКУМОВИЋ, ДЕВЕТИ КАРЛОВАЧКИ ВЛАДИКА ОД (21. МАРТА) 1798. ДО 30. ЈУЛА 1801. ГОДИНЕ.

Породица Авакумовића старином је родом из Коморана; послије је преселила у прошлом вијеку у Сентандреју. Ту се родио и Стефан Авакумовић. Отац му, Никола, био је бирој у Сентандреји, а брат му, Павле, био је владика у Араду. Слеђање, по што је свршио хуманитарне и правне науке, постао је канцелиста код краља Карије. Иослије тога прими га митрополит Мојсије Путник у свој двор, па га зајакони, рукоположи за свештеника и произведе за протосинђела. Кад га је хтио произвести за архимандрита, онда га текар пошаље у Гргетег, где га постриже за калуђера архимандрит Јован Рајић дне 24. јуна 1789. и онда га одмах на Петров-дан произведе митрополит за гргетешког архимандрита. Новељом цара и краља Леополда II. од 15. септембра 1791. — дакле послије Темишварског Сабора — добило је пет браће Авакумовића: Павле, Стефан, Јован, Ђорђе и Лазар, угарско племство*). На Синоду, који је држан од 15. јануара до 15. марта 1798. изабран је Стефан, као гргетешки архимандрит, за овдашњег владику. По што је превишиће потврђен, рукоположи га митрополит Стратимировић за владику 21. марта исте године**).

*) Гласник књига 67. стр. 220.

**) Кад је завладићен, спјевао му је пејтански универзитетлија, Гаврил Хранисављевић (потоњи владика Ђорђе Хранислав) неку пјесмуцу, која је штампана у Будиму 1798. под насловом „Стиси на похвалу преосвијашчењејшаго и високодостојјејшаго Господина Стефана от Аввакумовић жезл Архијерејески в. Карловци Сремстјем пријемљушчаго“, четири листа на четвртини.

Инсталиран је свечано у Карловцу 24. маја 1798. Прејештен је на Темишварско Владичанство синодалнијем закључком од 30. јула 1801. гдје је и умръ 25. јуна 1822.

Чим је преосвећени владика Стефан стигао у Плашки, у своју нову резиденцију, тако му се Плашки зазрио, да је само два три дана тамо остао. Прича се да је рекао: „Та овде не би ни медведи живели“. Он одмах пресели са свијем у Карловац, најмивши ту за себе и за канцеларију посебан стан у кући трговца Маливука. У Карловцу се и инсталирао, како то већ у почетку напомену 24. маја, и већ послиje шест дана објави владика по Дијецези, да одлази па кратко вријеме у Беч, а по што гомирски архимандрит због болести не може бити „овдје при резиденцији Нашеј“, с тогаprotoђакона Мојсија Мијоковића „на команди до пришествија Нашега остављајем“, заповиједајући, да га свак слуша и да се на њу у Карловац обраћа.

У то вријеме, познати нам владика Петровић, дао је оставку на служби српског референдана код краљ. Угарске Канцеларије. Ту исту службу добије владика Авакумовић, и одмах буде именован и за „придворног савјетника његовог ц. и кр. апос. величанства“*).

Послиje мјесец дана поврати се владика из Беча, па обиђе цијело владичанство, те у слијед тога изда 30. августа опшiran циркулар о штокаквијем нередима и манима, што их је нашао код свештенства, али у врло строгом и деспотичком слогу; и чисто би се заклео, да су му много штошта набацили на свештенство и карловачки трговци; јер ови су од вајкада тужикали наше свештенство владикама, због одијела и због вашара. Чим који карловачки трговац види свештеника на

*.) Вриједно је прочитати у Текелиној автобиографији, шта је он све радио, да постане референдар мјесто владике, а вриједно је прочитати и писмо митрополита Стратимировића у „Беседи“ за год. 1868. стр. 136. Послиje владике Авакумовића није више никда постављат референдар за наше послове код Угар. Придворне Канцеларије. Зaborавили су Мађари и на закон и на своја обећања!

сајму у Карловцу, а не би се провлачио по пијаци и по њиховијем дућанима у обје халине и већ у потпуној паради: ето тужбе готове! Главно је у томе циркулару, што је владика заповједио протама, да му свака три мјесеца шаљу извјештај, како се влада свештенство у протопрезвитерату, прописавши уједно формулар за те извјештаје, који су прозвани иначе „кондујитлистом“ онако по солдачки.

Циркуларом од 19. октобра 1798. објави владика, да одлази „к должности Нашеј во Вијену“, а управу Дијецезе да оставља на „бившем протодјакону, ових же дана во презвитера „произведеному“ Мојсеју Мијоковићу, као изшем епархијалном администратору, који ће сва дјела епархијална по даној му од нас инструкцији, скупа и с Конзисторијумом нашим отпраvlјати; сваку покорност и послушност као самом Нама — јер је он пуну власт од нас добио — чините; и све што званично дужни будете, на-њу, реченога администратора, слати, и одговоре и напутке искати да не пропустите!“

Овдје се више и не спомиње архимандрит Милојевић, јер га је млади протођакон са свијем поткопао код владике, те овај њему остави управу у рукама. Та слатко је то било владати младоме Мијоковићу (било му је тада 27 година) онако саму па још у Карловцу.

И тако је ово владичанство остало формално без владике, који се није никада више повратио овамо. Администратор Мијоковић, који је на Божић исте године постао архимандрит манастира Раковца, управљао је у име владичино пуном власту и то из Карловца, где су и конзис. сједнице држане. Важније ствари рјешавао је договорно са владиком, а обичне рјешавао је понајвише сам. Управа није запињала, али се није ништа стварало ни рјешавало осим обичнијех управнијех по-слова. Како је у то вријеме бјеснио рат са Французима, пуни су протоколи интимата, у којима се препоручује, да свештенство

поштрава народ на вијерност према превишијем пријестолу и да се купи од народа, од свештенства и од цркава сребро и злато у зајам на ратне трошкове, а платно и шарпија за рањенике. Искана је још по врху и новчана припомоћ за пострадале Тиролце и за Горњо-Австријанце.

Банска Ђенерал-Команда и опет се је љуто тужила на наш народ у Банији, да је баш код нашег народа завладала „велика неслога, злоба, завист, оговарање, свађа, немилосрђе тако, да већ један другога краде и оговара и толико злобом један против другога дише да скоро једне фамилије нема, која се између себе не коле, не бије, у непрестаној кавзи не живе, и већ многе су се и подијелиле, што је Богу, цару и људма ирско чути и сносити“. И већ наравно свијем овијем залима криво је наше свештенство, јер да не учи народа*).

Вриједно је овдје напоменути, да је ђенерао, гроф од Колоредо, као инспектор цијеле Границе, пронутовао у љето 1799. цијело ово владичанство, па је том приликом управ се изненадио и обрадовао, што је нашао код нашег свештенства у свему најбољи ред; и с тога је изјавио своје задовољство Конзисторији преко Ђенерал-Команде и заповједио је, да се то свему свештенству саопшти, што је и учињено циркуларом од 30. нов. 1800. број 191. гдје се вели: . . . „ако су јего превосходитељство Господин Гренц-инспектор фелдцајгмајстер Граф од Колоредо задовољни били с редом, којега су во времја прохода својег чрез Епархију сију, наипаче код нашеја восточнија цркве клера с немалоју радостију и паче надежди усмотрити и видјети могли.“.

У пролеће 1800. дошао је пакрачки владика, Кирил Живковић, у Карловац и ту је рукоположио ђаконе и клирике, који су прије тога па два мјесеца позвани били у Карловац, да би „в нужних чину свјаштеничкому наукама обучитисја

*) Види конзис. циркулар од 27. јуна 1799.

могли“. И ово је све, што се о школама спомиње за владике Авакумовића.

Циркуларом од 15. маја 1801. објави администратор Мијоковић, да ће на позив више власти због важних послова отићи из владичанства и да ће најмање два мјесеца дана одсутан бити, па да је с тога с Конзисторијумом наредио, да остави „на команди“ архимандрита гомирског, Јоанићију Милојевића, до свог повратка, и с тога „свака послушност и покорност њему од свакога да се одаје“. Тако је администратор Мијоковић поставио опет себи администратора и то старца и свог духовног оца, Милојевића, па отишао у Карловце да ради за себе, не би ли он постао и владика, по што је већ знао, да ће владика Авакумовић премештен бити у Темишвар; јер тамошњи владика, преосвештени Петар Петровић, бијаше преминуо још на туцињ-дан 1800 год.

И забиља на Синоду, што је држан мјесеца јула 1801. владика Авакумовић буде премештен у Темишвар, а за владику на ово владичанство изабран је грgetешки архимандрит Петар Јовановић, Видак. Архимандрит Мијоковић није се више ни повратио овамо. Он је кашње добио манастир Бездин.

За све ово објави званично митрополит Стратимировић циркуларом од 30. јула 1801. и заповједи, да се нови владика на молитвама спомиње, а до његовог доласка нека управља Епархијска Конзисторија као и до сада. Ова провизорија трајала је до 29. септембра, а тога дана примио је управу нови владика. Владика Авакумовић опростио се је са овијем владичанством писмено из Беча 1. септембра 1801. Ето така је била управа у овоме владичанству од инсталације Авакумовићеве 24. маја 1798. па до доласка владике Видака 29. септембра 1801., а то је за двије године и четири мјесеца.

Чисто човјек не би вјеровао, да је то тако могло бити у овоме владичанству а за митрополита Стратимировића.

Двадесети раздио.

ПЕТАР ЈОВАНОВИЋ, БЛАГОРОДНИ ОД ВИДАК, ДЕСЕТИ
КАРЛОВАЧКИ ВЛАДИКА ОД (30. ЈУЛА) 1801. ДО
(8. НОВ.) 1806.

Видак се родио 1. јула 1768. Свршио је гимназију у Пожуну и продужио је науке у Њемачкој, на универзитету у Јени, где је у течају од три године и „богословске науке охотно изучавао“. Послије свршенијех школа узме га митрополит Стратимировић к себи у двор и закалуђери га. Кад је митрополит отворио Карловачку Богословију 1794., био је Видак, као протосинђел, први учитељ на новој богословији. Године 1797. јуна 21. произведен је за архимандрита ман. Хопова; а кад је архимандрит Авакумовић постао владика, премјештен је Видак у ман. Грgeteg. Као грgetegski архимандрит изабран је синодално мјесеца јула 1801. за овдашњег владику, те је одмах и рукоположен дне 30. јула. Инсталiran је у Плашком 29. септембра 1801., а премјештен је на Вршачку Дијецезу послије смрти владике Шакабента 8. нов. 1806. Умро је у Вршцу 9. декембра 1818.

За кратке управе овога ревнога и достојнога архијереја није се у управи ништа измијенило, што се тиче уредаба. Управа се вршила на темељу Деклараторије и Конзис. Системе. Него се овај владика са свом збиљом бацио на то, да утврди ред, послушност и тачност код свештенства, и да се наш народ боље и темељније поучава у вјери и у закону. У погледу дис-

циpline и реда код свештенства издао је опширан циркулар 3. октобра 1801. Поред обичнијех правила како треба, да се влада свештенство, ту је владика најстројије забранио, да се не усуди ни један свештеник „како то на војсци бивши фелд-капелани обикоше безобразно чинити, тражити тамо амо пре-поруке“. Ова иста забрана понављата је сваке године и неке је владика оштро казнио, који су преко Ђенерал-Команде или преко регементе искали парохије или премјештај на боље парохије. Ону наредбу владику Авајумовића, да проте подносе тријесечне извјештаје о свештеничком владању — поновио је и владика Видак; те што је најглавније, он је најозбиљније постарао се, да се његове наредбе поштују и утврде; јер их је чешће понављао, а оне казнио, који их не би извршивали.

У погледу народне обуке удари овај владика са свијем другијем путем. Он је први увидио, да слабо помаже народу, што свештенство проповиједа, поучава, чита владичанске по-сланице или Рађећеве проповиједи само одраслом народу, што га дође недјељом и празником у цркву, а код кућа остају дјеца и одраслија младеж без сваке поуке, па тако узрастај у дивљачи, не видећи ни цркве ни свештеника, док које не дођи на вјенчање. Ревни владика увиди, да код дјеце треба почети народну обуку, а не код баба и стараца. С тога он изда 15. маја 1803. број 99. знамениту наредбу по којој:

1. „Свакога ће пароха, а кад је овај препријечен — капелана или ђакона, прва дужност бити, осим тога, што мора одрасле своје парохијане у свако вријеме и на сваком мјесту учити науком својом и од страшних горе речених грехова одвраћати и на пут истине доводити: још и сву дјецу обојега пола парохије своје без изузетка, мушку од 6 до 17., а женску од 8. до 16. године, договорно са надлежном компанијском командом, сваке недјеље и празника, особито у љетно вријеме, у цркву сабрати дати, и ту пређе божанствене службе од 9 до 10 сати у хришћанској науци обучавати“.

2. „Ова наука састоји се најприје у молитвама Господњима, како ти: у „Оченашу“, „Вјеровању“, „Десет Божјих заповиједи“, „Богородице дијево“ и „Упоменију“. И кад дјеца ове и овима подобне молитве не само на памет узуче, но и у срциа своја уселе, онда свештеник даље ради, т. ј. да им како Вјеровање тако и Десет Заповиједи Божјих и Оченаш, у којима се . . . цијела наука хришћанска, како ти: у првом вјера, у другом лубав, а у трећем надежда находити, од којих цијело наше благополучије и блаженство зависи — добро истолкује и изјасни, а при том препоручи, да би они и код кућа пред ручком и вечером, при устајању и лијегању, те исте молитве читали и по њима се владали; при том ваља, да им особито оне гријехове, које знаду да су се у ову Крајину највише уселили, што више могу огаде“.

3. „Из сваког члана вјере или заповиједи Господње, мора свештеник изводити: што се хришћанској добродјетели односи, и што човјека честитијем и срећнијем учинити, и од сваког зла одвраћати може; и. пр. кад свештеник дјеци протолкује, да Бог све види и све зна: то ваља да отуда изводи, да нас Бог на сваком мјесту и на свако вријеме види, дакле: да се ми никаде од Бога сакрити не можемо и да не само наша дјела него и помисли њему познате јесу — и тако овакова правила да изводи и дјеци у срца утврђује“.

4. „Сваки свештеник дужан је саставити листу од имена своје парохијалне дјеце, да може исту Нама приликом визитације показати, и из ње гледати: јесу ли се сва дјеца сабрала или нијесу? Ако би које дијете изостало, то нека јави надлежној компанијској команди да га другог празника у цркву на научу доведе. А да свјетска власт о марљивом долажењу у цркву на научу хришћанску старати се има, о том на високо-славну надлежну Ђенерал-Команду учињен је уједно од Наше стране приједлог, на који ће без сумње свјетска власт свакоме све-

штенику у овом богољубезному дјелу, сваку рукопомоћ тако дати, да се не ће ни један свештеник о том тужити моћи“.

5. „Ваша ће неопходима дужност бити, као окружног протопррезвитера, да свакога свештеника, у обучавању своје парохијалне младежи показати мар или немар — у кондујт-лист савјесно и непристрасно примијетите, и то ће Нама осим свега другога особито служити, како ћемо наградити трудољубиве а казнити небрежљиве свештенике“.

6. „Нађе ли се пак који од комп. команданта, који би сметао овој корисној и богоугодној намјери, или да не би хтио у томе на руку ићи: то нека таковог надлежни парох преко протопррезвитера, само истинито, Нама пријави“.

7. „Ми ћemo приликом визите у свакој парохији дјецу сабрати и сами испитивати: знаду ли се прекрстити? И тешко ономе свештенику, у кога парохији ми противно нађemo; јер се тај заиста има надати најстрожијој казни“.

8. „Најпослије ако би који свештеник у испитивању горе речене дужности — што се не надам — неспособан био: то такога одмах по имену пријавите ради даље наредбе“.

Наредбом од 15. јула 1803. бр. 232. заповједио је исти владика, да му све проре поднесу тачан списак: колико се у којој парохији налази дјеце од 6—16. године и колико од те дјеце долази к цркви на хришћанску науку? У слијед тога поновио је владика 18. априла 1804. наредбу од 15. маја, где је уједно прописао формулар, како ће проре извјештавати га сваког мјесеца: да ли дјеца долазе на науку и да ли свјетске власти у томе помажу свештеницима?

Наредбом од 23. нов. 1804. број 207. наредио је владика сталан течај од 1. априла до конца септембра сваке године за обучавање младежи према горњој наредби, а прорама је заповиђено, да на крају течаја подносе своје извјештаје по прописаном формулару. Све ове наредбе нијесу остале на папиру, него су оне најозбиљније проведене и оживљене. Ђенерал-

Команда изда са своје стране најозбиљнију заповијед на редименте и на компаније, да родитељима, под пријетњом најстрожије казне, заповједе, нека своју дјецу најмарљивије к црквама шаљу; а владику уједно замоли, да само пријави Генерал-Команди, ако би се који капитан у томе немаран показао. И родитељи су послушали; јер су слушати морали. Од једном поврве дјечака к црквама јатомице. Из извјештаја се разабира, да је већ 1804. године преко стотине дјече у некијем парохијама к цркви долазило, а касније мало по мало постала је то морална дужност. Чим је прољеће ославило, дјечака су већ знала, да морају к цркви на „христијански наук“.

Не може сеовољно оцијенити ова важна установа владике Видака! Та да дјечака ништа учила нијесу на овијем састанцима, већ им је то било од неопјењиве користи: што су дошла к цркви, што су видјела свога свештеника; што су чула службу Божју; што су видјела остале цркваре чисте и одјевене; што су се умила, пробукла и испчешљала; што су се упознала са својима вршњацима из цијеле парохије и т. д. Све је то дјечаку припитомљавало и потпомагало у њиховом моралном васпитању, све да није било никакве обуке — али богме било је и ове и то онаке: какве је за оно вријеме требало и бити могло. Истина, свештеницима је натоварена једна дужност више, — али каква лијепа, каква корисна и племенита дужност! Та може ли бити племенитијег рада, него поучавати бар једном у седмици своју омладину, свој млади народ, своје будуће парохијане и општинаре! И што је најважније, ова наредба владике Видака важи и дан данашњи. Сви његови нашљедници, преосвештени наши епископи, усвојили су је, па су је ревно понављали и пооштравали.

Мало по мало ове су школе постале општом народном дужности и потребом. Али су то и били дивни омладински састанци код парохијских пркава! Чим ослави прољеће, на парохов извјештај компанија „публицирај“ младеж, која је

била пописана за оно ъето — и ето већ прве недјеље момчићи и дјевојице а богме и велики момци и дјевојке — код великих парохија преко 100 — врве к цркви „к попу у школу“. Свако је знал да то мора бити па је радо и до-лазило. А свако је чисто одјевено, обувено и испчешљано — е га је милина погледати! Кад се сабери приличан збор, ето и свештеника међу њих са списком у руци, и кад младеж цјеливај свештеникову руку и кад је из списка испрозвивај, отпочињао би свештеник и своју школу. Који су били млађи и слабији одијели се у рпе, па их поучавај старији момци и старије дјевојке, а остале поучавај сам свештеник. Остали народ, што дођи к цркви, посједај на клупе око цркве и око младежи, па слушај и понављај и сам молитве и већ осталу поуку. Тако би то трајало по сат и по подруг, а онда от-почни свештеник свету литургију, где би сва она младеж лијепо стајала испред осталог народа и то мушки обашка а женска обашка, десно и лијево.

Послије свете литургије, која се сврши свагда кад већ давно превали подне, нико не иде кући. Млађа дјеца донеси крува и сира па то ужиј, а старија ручај код куће обилато са осталом чељади, па одмах удари у народне игре и забаве. Све што је млађе подијели се према своме добу и ухвати се у коло. Млађи ожењени људи и млађе жене ухвати коло за се па играј и пјевај. Велики момци и дјевојке, удаваче, ухвати се опет за се у коло, а мање дјевојице саме за се састави коло, где се не би смио ни један мушкичић ухватити. А старци посједај око кола па причај о старијем догођајима. А не дај Боже! да је ту смио и најзорнији момак ма и најмању рећи безобразну или непромишљену. Кад се пусти из кола а оно заподјени се онда друге невине игре: уметања, утркивања, прескакивања и доскакивања и т. д. Дјевојке и дјевојице заметни опет своје игре и шале: титрање, пиљање, челање и др. Око велико по-пасно доба, а то је око 4 сата, све се разиђи кући, где је чекала готова вечера.

*

Што се ближе примицала јесен, то се све боље и бројније ишло „к попу у школу“. Требало се спремити за испит пред протом. На двије три ли нећеље огласи свештеник, када ћеproto доћи на испит „из христијанске науке“. Прото је долазио око Покрова Свете Богородице, и у радни дан. Тога дана сва се младеж искупи и чекај код цркве против највећим страхопопштовањем. Све једно друго пита и понавља молитве, док гођ прото са парохом не дође. И прото је забиља најстрожије испитивао и послије испита распусти ову попову школу све до пролећа. Парох испиши ону младеж, која је школу свршила а млађу попиши за нову школу опет у пролеће.

Ево, овако су од прилике изгледале ове „попове школе“ за вријеме мага дјетинства. Оваку школу запамтио сам ја врло добро у Широкој Кули за мага Ђеда Арсенија и оца Марка, који су ту били пароси од 1850—1855. И данас се сјећам, као да је јуче било, како сам жељно очекивао да освани ненадјеља, само да се скupи младеж око цркве и да она сеоска тишина око цркве и око парохијске куће оживи и пропјева. И сам сам, као ђаче њемачке „тривијалне школе“ сваки пут помагао оцу код овијех поучавања, и доста сам љешника и другог воћа добио од великијех дјевојака, што сам их посамо учио молитве, само да их „папа“ — овако зову у Лици свештеника — јавно не укори или и не испсује.

Али на жалост! Данас је то све друкчије. Данас су већоном ове „попове школе“ занијемљеле. Држе се још само гдјегдје и код старијех свештеника а код млађијех много су реће. Чим је престала крајишака батина одмах су и ове школе обамрле, јер наш Граничар, навикавши да само батину слуша, не зна више сам од своје ништа учинити и послушати, па ни своје дијете послати к цркви на науку и на молитву. Али, нека ми нико не замјери — много је крив и немар многијех нашијех свештеника, што су ове школе престале радити. Запусти данас, не опомињи сјутра — па ето коначног мртвила

А највише по моме пајдубљем увјерењу, крив је онај обијесни дух овога вијека и овога времена, који и јавно и тајно вођује против наше свете Православне Цркве и против наше слободе у њој, који некако виче, е нам и нетреба више Христове науке код толикијех другијех наука. На не само што наши свјетовни чланови, него и ми, многи и многи свештеници, не научени и неупућени довольно не послушасмо онај апостолски савјет, који учи: „И не владајте се према овоме вијеку, него се промијените обновљењем ума својега, да бисте могли кушати која је добра и угодна и савршена воља Божија“*).

Па с тога браћо, и господо свештеници, оживимо на ново замрле и обамрле „попове школе“ код наших цркава. Призовимо ту нашу узраснију младеж, наше будуће Хришћане, Србље, парохијане и општинаре! Усађујмо јој у душу чисту науку Христову али искрено родољубиво и најживљим маром — ту ћемо само наћи „добру и угодну и савршену вољу Божију“. А без тога, бојати се, е ће доћи час и да већ иде, када ће бити код нашег народа свакојака славља — али не ће Православља, — и „биће људи али Срба неће“! А код данашње спреме и научености нашега свештенства: колико ли би већи и савршенији усцјех могао бити у тијем школама, него што је био код спреме наших старијих свештеника! Бог вас и душа вас!

И оној грдној невољи, која влада од памтивијека у овоме владичанству, што нема ко у цркви појати ни читати, ни на светој литургији, потражио је владика Видак лијека бар најпречега. У слијед протопрезвитерскијех извјештаја, да неки свештеници не могу ни свете литургије служити: „јер немају ни капелана ни ђакона ни друге дјенце, која би им при божественој служби нужнаја одговарати могла, из недостатка славено-србских школа, где би дјеца у читању и у појању и у осталом црквеном служењу обучавана била“: заповједи владика наредбом од 4. јануара

*.) Посланица Римљанима глава XII. стих 2.

1805. број 11. да је сваки парох непходимо дужан „бар десетеро дјеце за науку способне у својој парохији изабрати и ту дјецу у читању, појању и у осталом црквеном служењу, ако не може свагда у цркви, а оно у својима кућама обучавати, те тијем не само дјело службе своје олакшати, него језик и књижевност нашу, што се обое у овој епархији готово коначном паду клони — већ и по томе је дотле дошло, да већи дио самога свештенства не писменима свога матерњега језика, него латинским или како овдје зову хрватским, другу другу писати а осим тога и самоме овоме час. конзисторијуму своје извјештаје тијем хрватским писменима — што више да се не чини — подносити не стиди се: — мало по мало подизати и тијем будуће рода нашег потомство, у даљем образовању драгоценога језика и књижевности наше по могућности потпомагати“. Даље наводи владика, да тако раде свештеници и по другијем дјеце-зама, гдје нема српскијех школа, а Ђенерал-команда да је обећала, је ће и у томе свештенству помагати.

Па и од ове је наредбе било лијепога усјеха. Гдје је год било њемачкијех школа, ту су свештеници почели школску дјецу поред катихизирања учити црквеном појању и читању; али наравно не на редовнијем часовима, него послије школе остани наша дјеца у школи или највише дођи пароху у његову кућу, па ту учи пјеније. И ова се наредба још и данас држи по многијем парохијама, али многи, и то млађи и најмлађи свештеници, са свијем су занемарили ову свету дужност, ослањајући се на „пучке“ комуналне учитеље.

Блажени владика Видак није знао само заповиједати и грозити се подвлаштеном свештенству, него он је сам своје свештеноначеоничке дужности најсавјесније вршио — јер: „Добар пастир што казује ином, сам својим потврђује чином“. Тако је и владика Видак, чим је дошао овамо, прегао најодлучније, да своју најглавнију свештеноначеоничку дужност изврши, а то је: да се побрише за завод, у ком ће се позвана лица

науком, обуком и разумном дисциплином спремити за свештенички чин. И таки је завод отворио Видак у Плашком одмах у пролеће 1802. под именом „Клирическаја Школа“, у којој је сам предавао са својијемprotoђаконом Павлом Хацићем, који је наскоро отишао у Карловце за архиђакона. У јесен 1804. отворио је и „Славено-србску Школу“. О овијем школама више ћу писати у посебном чланку о школама, а исто тако у чланку о дотацији казаћу, што је све радио, да се и ова поправи.

Има још и више наредаба, које су од мање важности, али сав рад овога архијереја загријат је чистијем родољубљем и живијем маром за свој народ и за своју Цркву. У својим посланицама свуда пише „Србин, српски народ или српски род“.

Видак је управљао овијем владичанством званично до 28. нов. 1806. а тога дана јавио је митрополит, да је премјештен у Вршац. Управу је примио послије њега сам митрополит, а обичне управне послове отправљала је Конзисторија под предсједништвом Павла Хацића, који је дотле био архиђакон код митрополита, па тада рокоположен за свештеника и овамо послат на управу*). Владика се опростио са свештенством и с народом 20. декембра 1806.

Грдна је штета, што је овај ревни епископ овако брзо отишао одавде. У сред најозбиљнијег рада морао је прекинути. Камо лијепе среће, да га је митрополит Стратимировић оставио овдје до његове смрти!

Бијаше то човјек слабуњава здравља, па ваљда и због тога није могао поднijети оштру капелску у Плашком.

---

*.) Види у архиви број 1201. стр. пис.

Двадесет први раздио.

МОЈСИЈЕ БЛАГОРОДНИ ОД МИЈОКОВИЋ, ЈЕДАНАЕСТИ
КАРЛОВАЧКИ ВЛАДИКА ОД 16. ЈУНА 1807. ДО 14. ДЕ-
КЕМБРА 1823.

Мијоковић се родио у Јозефови, код Кикинде 23. августа 1770. Пострижен је у манастиру Раковцу 1. јула 1785. и рукоположен за ђакона 14. јуна од владике Вићентија Поповића у Карловцима. Дошао је овамо с владиком Димовићем 23. јуна 1786. који га произведе за свога протођакона 1. јануара 1788. и постави га за конзисторијског биљежника. За јеромонаха рукоположио га је владика Авакумовић 18. октобра 1798. и оставио га овђе за администратора мјесто себе кад је отишао у Беч за референдана. Исте године на Божић произведен је у Пакрацу за архимандрита манастира Раковца, али је остао и на даље овдје као администратор све до пред долазак владике Видака 1801. Премјештен је за архимандрита у Бездин 1. јула 1803. За овдашњег владику изабран је у Синоду, у својој 37. години, мјесеца јануара 1807., те је и посвећен исте године 16. јуна, а инсталiran је 1. септембра у Плашком, где је и умро 14. децембра 1823. Сахрањен је у цркви поред Јакшића и поред Димовића*).

Овај архијереј, као што се види, провео је у овоме владичанству: што као придворни калуђер и конзисторијски би-

*.) Ове биографске биљешке написао је сам владика у пртоколу „рукополагајемих“, али ништа не спомену, шта је учио прије него се закалуђерио.

зленик, а што као администратор мјесто владике Авакумовића и најпослије, што као законити владика, пунијех тридесет година, те је по томе могао добро познати овдашњи наш народ и све остале прилике и неприлике, али то није било свагда. Одмах послије своје инсталације изда он опширан циркулар у погледу свештеничке дисциплине. Ту је, може се рећи, све оно поновио, што су пређашње владике већ прије њега издале и наредиле. Нема ни једне нове наредбе. Исто тако лијепо се заузeo одмах у почетку, да се неколико српских школа отвори добровољнијем прилозима од стране свештенства и народа, где се и сам владика обvezao, да ће на те школе саразмијерно највише прилагати. Само је „Клиническа Школа“, коју је владика Видак отворио, одмах престала радити, чим је речени владика отишао. Читај о томе више у чланку о школама!

Али се је млади владика предалеко затрчао својом наредбом од 10. децембра 1808. год. бр. 278. која од ријечи до ријечи ево овако гласи:

„Многе тужбе од високих власти милитарских овамо долазе, да Нашој управи подручни парохијални свештеници дјецу по кућама крсте, иду с простима људма на пир, на даћу и на свечаре, водицу свете без сваке потребе и тијем Граничарима трошкове непотребне проузрокују. А да би овакове тужбе у напредак амо не долазиле и да би сиромаси Граничари овакове непотребне строшкове чинити престали, благојенству вашему а преко вас свему парохијалноме свештенству најоштрије налажемо: да у будуће ни један не поступи се дјецу по кућама (осим у случају нужде, и то са знањем надлежне компанијске команде) крстити него у цркви као што закон заповиједа; да се не поступи ни један одлазити Граничарима на пир, на даћу, на крсно име или ти свечаре, или на водицу по досадашњем обичају, и кроз такове гозбе и части Граничарима строшкове чинити; јер онај свештеник,

који се у оваком чему гођ застане и оптужи, хоће и трошкове Граничару платити и своју парохију изгубити. Дужност ће бити вашег благоговјенства ову наредбу подручнијем паросима на знање и извршивање издати и најбодрије пазити, да је сваки има преписати у циркуларни протокол, и по тој себе у прије изређанијем случајима управљати“.

А ево повода овој владичиној наредби. У Јасеници, код Плашког, крсти парох Сава Пошмуга двоје дјеце у родитељској кући, и ту послиje крштења остане на ужини. Сазна за то мјесни официр или тако звани „Штационскомандант“ па, или што је mrзio пароха Саву, или што није и он био код крштења на ужини, тужи попа Саву огулинској регементи: да је крстio дјецу у кући а не у цркви како је пронисано; да је због тога било велике гозбе и весеља у тијем кућама, и да су те куће због тога много потрошиле, а по врх свега да су пароху Сави још и неке дарове у торбу спровиле. Огулинска регемента тужи пароха Конзисторији, молећи је, да га за то казни. Запитан тужени парох због овог, одговори Конзисторији: да је он морао крстити дјецу у кући, по што су по-њо дошли дјетињи родитељи са изјавом, да су дјеца врло слаба, па да их с тога не могу носити у цркву на крштење. Конзисторија одговори регементи, да пароха Пошмуге не може казнити на њезино захтијевање. Али регемента се с тијем не задовољи, него поводом тијем љuto оптужи Ђенерал-Команди наше свештенство, да је оно једини кривац, што се у нашем народу не могу да истријебе што какви вјерски обичаји као што су: Крсна Имена, пирови, даће, свештана водице, крштење дјеце по кућама и т. д. а сви ови обичаји да се врше са свештенима некима обредима, где долазе свештеници у куће и тијем да велике трошкове Граничарима проузрокују, због чега да су неки са свијем опотребили.

Ђенерал-Команда прими све за готов новац, па наредбом својом од 17. нов. 1808. бр. 2479. заповједи свима компани-

јама, да оне Граничаре егземплярно казне, који споменуте вјерске обреде буду славили са гозбама, а свештенике, који би се ва тијем гозбама нашли, да их пријаве Ђенерал-Команди. Што се пак тиче Крснијех Имена, нареди Ђенерал-Команда, позивајући се на 65. чл. Деклараторије, да се слављење истијех забрани свијем онијем породицама, које не покажу за то дозволе од свога архијепископа. И ову своју наредбу доставила је Ђенерал-Команда Конвисторији, корећи је још у неколико, што није „на законити приједлог“, огулинске регементе, казнила јасеничког пароха, што је крстio дјецу у кућама. И послиje ове наредбе Ђенерал-Командине издао је владика Мијоковић горе наведени свој циркулар, потпомогавши тијем наредбу Ђенерал-Командину и извјестивши је уједно о својој наредби.

Не може се човјек чудити, што је Ђенерал-Команда оваку сакату наредбу издала, по што та власт није познавала ни црквенијех ни народнијех обичаја, а посебнога референта за наше послове није имала, како би то по правди ваљало и требало. Али се не можемо начудити ни довољно осудити реченога владику, што је он брже боље полетио, да посвједочи Ђенерал-Команди, мјесто да најодлучније протестује против њезине неумјесне и неоправдане наредбе. Стара је то тужба на наше свештенство, да оно затире народ својем ужинама о Крсном Имену, о крштењу, о даћама и т. д. Ушто је то и у Деклараторију, (види у чланку о штоли), али тамо је забрањено „прекомијерно гошћење“ а није речено да православни свештеници не смију ни залогај крува појести у кући свога парохијанина. Па онда чланак 65. у Деклараторији са свијем је другог смисла.* Иста Карловачка Ђенерал-Команда, чим је изишла Деклараторија 1779., забрани народу славити Крсна Имена, пријетећи сваком са 50 батина ко буде славио. Али владика Петровић одмах то одбије, лијепо објасни

*) Види у мојој другој књизи на страни 294.

реченој власти: шта су то Крсна Имена и како се она славе, а свештенству препоручи, нека учи народ, да не троши много о крснијем именима, и тијем је било ријешено. И за владике Димовића изишао је интимат угар. Намјесништва од 3. априла 1787. бр. 10795; да се укину „Да ће“ и да се свештенству забрани и долазити на Даће и наговарати народ да даје Даће. Али, како је владика Димовић био брз, да извршује неујесне владине наредбе, то смо већ видјели, како је радио са декретима Српске Хофканцеларије; с тога напише он на леђима истога интимата: „Зри ко ешта“, и тијем га ваљда и ријешио, јер нема му даље нигде спомена.

Сваки старјешина, прије него изда какве важне наредбе, мора промислiti: може ли се његова наредба извршити или не може? То је без сумње морао промислiti и владика Мијоковић, који је добро могао познати не само црквене и народне обичаје, него и посебне мјесне околности овога владичанства. У оно вријеме још нигде није било уз цркве парохијалнијех кућа за свештенике. Свештеници су становали у својем кућама, где се која десила. Било је кућа, које су по вишем сати од цркве удаљене биле, а било је доста пароха, који су због тога изван својих парохија становали. Сад осудити народ, да мора некрштену дјецу најприје носити у цркву, па онда ићи по пароха, да дође да хрсти — не знам: да ли би се то могло саставити? Ако ли је тако у нужди морао парох ићи да дијете хрсти у кући, али по владичној наредби морао је прије јавити се код компаније: још већи несмисао излази! Исто је тако са спроводима и са Крснијем Именима. Та чудно је и помислiti, да свештеник дође у спровод по три по четири па и више сати даљине, па док оде на гробље, док се поврати с гробља да свети водицу буде и ноћ — и онда код свега тога рада и умора, да не смије ни окријепити се у кући свога парохијанина, а код познатога српскога гостопримства, по којем Србин лијепо прими и дочека сваког госта и путника, који му

никакве услуге учинио није, а камо ли да не дочека свога свештеника послије толикијех вјерскијех услуга! А какве муке и напора имадијаху наши свештеници о Крснијем Именима, светећи водицу у 20 — 30 кућа једнога дана, и то у нашијем растресенијем парохијама, јер тада још свака је кућа славила своје Крсно Име — о томе не треба ништа да кажем.

Па ако је свештеник и у тријест кућа светио водицу, ужинао је само у једној, а све остале славиле су своје свето Крсно Име без свештеника, веселећи се и трошећи на тај дан колико је и како је могао. Па ипак за све те трошкове само су кукави свештеници окривљени: и од државне и од своје црквене власти. Све су то подадирали силовити капитани и остали официри, понајвише туђинци, који не могоше гледати, где народ још не-престано радо примаше и дариваše своје свештенике за учињене услуге, не држећи се у томе ни прописане штоле ни капитанске грожње. Та народ се срамио свога свештеника, да му свети водицу о Крсном Имену, у кућу звати, па му онда по Деклараторији седам крајџара за то дати! Ко није могао више дати, није га хтио од срамоте ни звати. Јест богме, давао Србин своме свештенику о Крсном Имену неко капом а неко шаком а неко и пуном врећом, а давао је јер је могао и имао; јер Србин не ће молитве мукти; јер је вјеровао у ону: „Ко Крсно Име слави, ономе и помаже“, а то је господи по компанијама и по штацијама неправо било, што у томе ништа друго не гледаху, него само кућевни затор и расипање тобожје — и отуда оне „многе тужбе“ како рече владика у својој наредби. Нешто оваке забране, а нешто сиромаштво при-донијело је то, да је слављење Крсног Имена врло ослабило и понестало. Сељак још донесе коливо и литурђију у цркву да му се благослови, али варошани многи и многи више и не знаду за своје Крсно Име. Нема тога сусјед друге вјере, па не треба ни њему. Али за то се славе и скupo плаћају имен-дани и годовна. Отуда је мало по мало нестало и онијех

дивнијех српскијех здравица о Крсном Имену, па онда красне „Славне“, где су стари наши свештеници и учитељи унијели и у китњасте ријечи обукли све што је главније у хришћанској науци и онда у историји и наше опште Православне и посебно Српске Цркве. Сад се већ врло ријетко чита „Славна“ о Крсном Имену. Баш су данас наше крсне славе спале на голо гоћење и пијанку. На нашем је свештенству велика задаћа, да крсне славе и опет оживу, али у ономе и православно-црквеноме и српско-народноме духу и смијеру, како су оне од старина биле.

Карловачко Владичанство под владом француског цара Наполеона I. од 2/14. октобра 1809. до 14/26. августа 1813. године.

Велика државно-политична промјена догодила се са овијем владичанством под крај 1809. год. У прољеће исте године буке наново љути рат између наше и Француске Царевине, који се сврши несребрно по нашу царевину. Французи потуку австриску војску код Ваграма 5. и 6. јула, а већ прије тога француски маршал, Мармон, (Marmont) освоји Далмацију, Лику, и хрватско Приморје. Истога прољећа упали и Турци овамо, те освоје Јетињ, код Слуња, и попале сва оближња села на Сумећи. Са Французима се заврши рат уговором о миру, који је потписан у Шенбруну 14. октобра 1809. О овоме миру извијести кр. Угарско Намјесништво владику Мијоковића индикатом од 31. октобра 1809. број 19450., где га позове да тобоже договорно са провинцијалнијем и политичнијем властима у опсегу свога владичанства благодари Богу ради свршеног мира, „а у првитетку доставља уједно ово кр. Угарско Намјесништво примјерак уговора о миру“. Овако је мудро достављен речени уговор владици Мијоковићу, где ни једном ријечи не рекоше, како је цијело ово владичанство потпало под Французе. Да, — по реченом уговору сва Хрватска од Јадранског Мора заједно са Тростом, па десном обалом Саве до Јасеновца, где се Уна у Саву улијева, потпала је под ФранцуSKU. Сав дакле опсег овога владичанства, и провинцијални и крајишчи, уступљен је цару Наполеону.

Ова државна промјена донијела са собом и црквено-јерархијску промјену, јер ово владичанство престало је бити уједно и члан српске Карловачке Митрополије. Већ 25. новембра 1809. опростио се својом посланицом митрополит Стратимировић од овога владичанства.

„По закључку мира — вели митрополит Стратимировић — међу двором нашег и француског монарха, благоизвођено се неиспитаном Божјем промотрењу, — Нас од оне свезе и одношаја, у којем је богочувана вашега преосвештенства Карловачка Епархија, под заштитом најмилостивијих, од превишињега австрискога двора српскоме народу, дарованијех привилегија већ више од једног столећа, под овом митрополијом „миродарном“ спретом љубави и благонаклоности, на заштиту Цркве на корист и успјех православља стајала — одријешити, те цијелу вашу епархију и вас под другога монарха поставити.

Колико је жалостно моје архијепископскоме срцу и овој Митрополији ово одјеливање, већма осјећам, него ли ми је то описивати овдје нужно.

У такијем приликама вашега преосвештенства, да ли ћу када, и у каквом одношају црквене управе бити: то је са свијетом неизвјесно, али архијатаирска љубав и усрдна жеља к свевишињем управитељу људскијех судбина, за ваше преосвештенство, за вашу Епархију и за све Наше православне који су тамо, у моје срцу и овој Митрополији, не ће никад испчезнути.

На из ове срдачности и љубави и шаљем ову посланицу, пролијевајући непрестано најтоплије молитве свевишињем: да и ваше преосвештенство и вашу духовну паству — одијељену од нас — као дио наше утробе, он свеблаги, по неисцрпивом милосрђу свога богаства, положивши вас у другу судбу, у сваком положају и стању, срећне и у православљу напредне учини!“

Међу тијем су Французи заузели нове земље и поставили у њима своје државне власти. Цар Наполеон оснује од Хр-

ватске до мора, онда од Далмације, од Истрије и од Крањске нову краљевину под именом „Илирија“, и постави за пот-краља или главног говернера нове краљевине свог велиаког маршала, Августа Мариона, са придјевком „Дука од Рагузе“ т. ј. од Дубровника. Мармон је управљао у име Наполеоново са свијем самостално. Цар му даде потпуну власт, нека управља како сам за најбоље нађе. Цијелу краљевину подијели Мармон на двајве „генералне интенданције“, са сједиштима у Љубљани и у Задру. Ове опет дијелиле су се на „интендантуре“ и биле су у опсегу овога владичанства: у Коштајници, у Карловцу, на Ријеци и у Госпићу. Ово владичанство примало је заповиједи од љубљанске ћенералне-интенданције или команде. Остало подјела на регементе и на компаније остала је као и под Австројом, само су се регементе звале прва, друга и т. д. „илирска регемента“. Личка је била прва па већ редом до друго-банске, која се звала шеста илирска регемента.

На позив нове владе оде владика Мијоковић са свијем протопрезвитерима у Карловац, и дне 12./24. декембра 1809. присегну се најсвечаније у карловачкој цркви пред францускијем ћенерал-командантом, Сагга St. Суга, на вијерност цару Наполеону I. Одмах истога дана објави то владика по цијелој дијецези и заповједи свештенству, да у свијем црквенијем молитвама од сада моли се: „мјесто императора Францишка I. овасепресвјетљејшем и државном императорје нашем Наполеону I.“ Владика добије напутак, да управља самостално по досадашњијем уредбама, а то по Деклараторији и по Конзисторијалној Системи без про-мијене до даље владине наредбе.

Тежак је то положај био за владику Мијоковића. За австројске управе, за вријеме рата, у својем посланицима гријио је он на Наполеона и на Французе, а сад је ваљало све то славити и хвалити као најбоље на свијету. Тако у својој по-сланици од 10. марта 1809. прије рата вели одмах на почетку:

„Нападаји силовитога владаоца ћорђијех Француза, који већ од много година благи мир у иницијем државама помућује, царства отимље, крвопролића и сваке врсте невоље народима наноси — принудили су нашег цара, да опет оружјем своје земље брани“ и т. д. А у другој посланици од 15. априла 1809. овако вели за Наполеона: „Представите себи неописане биједе и угњетавања, која ћа волским објешенством надути француски владац, на пропаст људскога рода и на опустошавања земаља, над покоренијем народима чини — па духом вијерности и преданости ка премилостивоме нашем монарху и превишијем дому австрискоме сједините ваше сile једнодушно са осталијем вијеријем поданицима и помажите ревно и вољно чиме и када власти што од вас заишту“.

Али послије рата ваљало је окренути са свијем наопако. Ваљало је владици увјерити нову владу, не само о својој вијерности и оданости, него му је ваљало и свештенство и народ од једном преокренути на најискренију вијерност и приврженост према Наполеону и према његовијем власти. И то је владика могао и умио, као да никада није био австриски поданик. За вријеме цијеле француске управе летјеле су дугачке владичине посланице на свештенство и на народ, у којима је владика лијепо и разговијетно, пребранијем ријечима, хвалио и величао „великога цара Наполеона I.“ и све његове власти. Али је и нова влада својски се опет старала, да добије за се и владику и свештенство, јер је врло много полагала нааше свештенство. Сваку своју важнију наредбу влада је проглашivala народу преко владике, и овај преко свештенства у цркви, али без државног повјереника, како је то морало бити за австриске владе. А сваку владичину молбу

влада је гледала, да одмах задовољи, особито у погледу свештеничким наплаћивања. Нова влада одмах се извијести о томе: како се наплаћује наш владика и наше свештенство, па дознавши да свештеници морају иći сами од куће до куће да покупе оно „бира“ — изда заповијед својим крајишким властима, да сваки домаћи старјешина мора сам предати бир своме свештенику и да државне власти у томе најошибљије помажу нашем свештенству. Владици је дозначена редовна плаћа од државе и то три хиљаде дуката на годину. Наше свештенство сматрала је нова влада једнако као и римокатоличко. Одмах у љето 1810. обиђе маршал Мармон цијело ово владичанство. Владика је том приликом, посланицом од 25. маја, препоручио својски, и свештенству и народу, да се нови господар свуда најердачије дочека и испрати, кујући ту маршала у звијезде. Ево шта рече владика за Мармона:

„Свима је нами верло добро познато, колике заслуге и каква је добра овај славни муж у кратко вријеме његова, на заповијест великога цара нашега, с нами управљања роду илическому учинио“.

„Он је био, који је нас свију задержао, да из велике љубави к нашим бившим владјетељима сами своме отачству, да нијесмо праху и пепелу наших праотаца невијерни постали; да нијесмо матерње млијеко, да нијесмо она мила и весела мјеста наше младости презрели и заборавили; он је био, који нам је у највећој невољи прискочио, нас гладне на хранио, жедне милости високе напојио. Он је био, који је с нашим господином генерал-командантом, господом генерали, нас храбро и мужествено од наших заклетих непријатеља обранио, наша им имања од њих повратио и њих од даљега на нас нападања заплашио, једном ријечи, који је пресвети закон Христов и превисоку вољу цареву управ и како надлежи испунио“. (Мармон одмах удари на Турке, отме им Цетин и све што су били освојили на овој страни).

*

„Сад је имајемо сви срећу овога славнога и за род илирически добро заслуженога мужа у персони видити, који ће, у име самога премилостивога цара нашега, нас свије походити, наше стање извидити и може бити нови и лакши начин владања, обично говорећи системи, донести и објавити буде — с правим искреним и непртврним весељем њега предусредити и дочекати. Ја сам дакле благочестиви Хришћани, за дужност бити судио, вами долазак ових људи и благодјетеља наших на знање дати и објавити, да би ми к сретенију њиховом нас приуготовити, овом приликом славу нашу умножути и чрез њих даље у милост нашег монарха препоручити се могли; нити се ја нимало сумњам, да ћете ви овом приликом себи и мени најмању какову непогоду или срамоту причинити, но паче ја се за тврдо уфам и надам, да ћете сад оно старо наше поштење и славу, коју су наши оци овим начином придобили — потврдити и умножити, да не ћете ви онај стари обичај, начин, с којим сте како архијереје ваше, тако и овакве царске намјеснике и посредственике дочекивали и пратили — ни сада пропустити“.

„Сви дакле, љубезна браћо и во Христје чеда моја, колико нас год више може вала: да великим и славним мужевом овим и другој, који с њима путовали и њих пратили буду штабсофициром на сретеније у нашем правом народњем старинском одијелу — колико је више могуће на коњма, изиђемо, њих усрдно дочекамо, обичним начином пратимо, нашу радост јавно и гласно да творимо, особито пак са обичним тужбама ни по што не наваљивамо нити досађивамо, зпајући да се оваквим образом чисто оно и право весеље, које би они имати могли, умаљава и пристојну цијену губи, и при том да су свагда врата ових правдољубивих мужева, свачијем прошенију и тужби отворена; једним словом: дајте да покажемо, да се није при свој напој несрећи, благодарна она, илирическе древности љубви и вијерности к нашим за-

коним поглаваром, искра угасила и међу на ма погинула; да покажемо, да смо и ми од броја оних народа, који похвални карактер имају, славу и поштење љубе и познају“.

„А тако ако ово сатворимо, тврдо ујерени бити можемо, да ћемо не само оно добро, Нашега великога Наполеона, о на ма мишљење, које је он својим сопственим истукством и из историје нас познајући, свагда имао — потврдити и освједочити: него и богате и превисоке његове милости, заступством нашега г. генерал-Гувернера, господина генерал-команданта сподобити се, и оште љубав цијеле Франције и ијесто међу осталима славнима народи заслужити“. —

Пролазећи Мармон кроз ову Крајину, као ријетки државник, све је добро уочио и о свему се најозбиљније извијестио. Одмах му је страшно пало у очи биједно стање наше га свештенства и нашега народа. Одмах је уочио да ни свештенство ни народ нема никаквијех својијех народнијех школа, а свештеничко наплаћивање да је управ најчемерније. С тога одмах нареди, да се предузме боље уређење свештеничке плаће и да се заведу српске народне школе. Карловачки ђенерал-командант, Делзон, дописом својим из Костајнице од 27. августа 1810., ево шта поручи владици Мијоковићу одмах, чим је Мармон обишао ову Крајину:

„Његова преузвишеност, мој господин маршал и ђенерал, говернер, разгледајући хрватске регементе, особито се потрудио да добро упозна стање свештенства ваше вјере, па да га ујери, колико је стало његовој преузвишености, како до свештенства, тако и до народа ваше вјере: то је његова преузвишеност свештенству задала ријеч, да ће му судбу поправити, и да ће му исту правицу као и католичком свештенству дати.

Па да бих ја био у стању задовољити овој благохотној намјери њег. преузв. молим вас, да ми, што је само могуће брже, пошаљете исказ о свијем парохијама, које би требало по свијем регементама поставити; али треба на то пазити, да

се у једну парохију 1000 до 1500 а највише 2000 до 2500 душа узме, па на парохије од 1000 до 1500 душа да се постави по један парох другог разреда, а на оне од 2000 до 2500 душа по један парох првог разреда, са још једним намјесником (викаром).

Нека вам и то буде дужност, да у својем исказу јасно искажете: колико свака парохија по садашњем закону од властитости становника прихода даје, а његова преузв. вољна је свештеничке плаће, како ће их он установити, доплатком у готову новцу допунити, што ће се господи паросима и намјесницима преко регементскијех власти исплаћивати.

Исто тако намјерава његова преузв. Грцима средства на руку дати, да лакше своју дјецу на науке дају, по што хоће да се за ту дјецу исто тако добро уређене школе, као што су католичке, подигну. С тога жели његова преузвишеност да му и у томе погледу поднесете приједлог колико мислите, да би требало у свакој регементи школа подићи; али број школа одредиће се само према најпречој потреби и према броју дјеце.

Ви ћете надлежнијем пуковницима предложити учитеље, које ће војнички школски надзорници испитати прије, него ли се они предложе његовој преузвишености, господину маршалу и ћенер. говернеру илирскијех провинција. Они ће уживати плаћу, коју ће им његова преузвишеност одредити према важности школе, и коју ће им регементе исплаћивати.

Ја вам препоручујем, господине епископе, да овај за своју вјеру важни приједмет без оклијевања предузмете, и да мени овај приједлог што прије пошаљете, како бих га ја његовој преузвишености госп. маршалу и ћенер. говернеру поднио и његову високу заповијед извршио.

А није ми нужно напоменути вам да ви не друге, него само вриједне особе за парохе, за намјеснике и учитеље предложите, којијех је познато знање, добро владање и приврженост влади његова величанства цара Наполеона“.

На ово владино захтијевање одговори владика 8. септ 1810. где предложи влади: да се парохије са 1000 душа уврсте у први, а оне испод хиљаду душа у други разред, и да се сваком пароху даде по један капелан, а где би парохија била од 2000 или више душа, ту да се најместе по два капелана. Што се тиче самог заокруживања парохија, одговори владика, да се то не може тако лако извршити, и да би требало прије обићи цијело владичанство. О биру пошаље исказ, процјенивши у опште вриједност бира по рали на 10 крајцера. У погледу школа предложи владика, да би требало у све шест регемената десет „илирских основних школа“ отворити, у које би се примала дјеца од 7—10 година, а у тијем школама требало би „да се учи поред гимнастике, илирски читати и писати, основи из француског и талијанског и из њемачког језика; први основи из рачунања, из моралике и из хришћанске науке“. Из овијех школа прелазила би дјеца у више било у „војничке или грађанске или духовне школе“. Осим тога предложи владика, да је „од најпрече потребе, да се отвори за свештеничке приправнике филозофско-богословски семинар и то у Карловцу, као у средишту илирских провинција“. Семинар би био под надзором и под управом владике дијецезана, који би директора са својом Конзисторијом именовао а влада би га потврђивала. Семинар би ваљало отворити за 36 приправника. У погледу испитивања народнијих учитеља изјави владика, да их не би могли испитивати војнички школски надзорници, по што не знаду „илирски ни читати ни писати, нити знаду што о вјеронаучној настави“. С тога предложи владика, да би народне учитеље најбоље испитати могао пред Конзисторијом, карловачки парох, Павао Мејић, „који је 15 година као учитељ у Пакрацу и у Карловцу изврсно служио“. Најпослије обећа владика, да ће што скорије израдити наставну основу и за основне школе и за Семинарију.

Ово је био само почетак дугијех и опширенјех прего-

варања и говорања о што каквијем новијем уредбама, које је нова влада намјеравала дати и провести. Одмах у јесен исте 1810. нареди влада, да владика отвори у Плашком школу за свештеничке кандидате. Влада је дала нужни трошак, заповедивши, да клирици морају учити француски језик. И збила тај се језик морао и радо и лако учити, јер већ 1811. године наша Конзисторија водила је своју пријеписку са владом на француском језику. И владика је одмах научио француски, јер има његових оријиналнијех концепта у конзис. архиви. Влада је послије горњег владичиног одговора искала тачне извјештаје о цијелом стању нашег свештенства и наше Цркве; искала је приједлоге: како би се свештенство уредно и у готову наплаћивало? Искала је тачно заокруживање парохија и филијала; број редовнијех пароха, капелана и ћакона; наставне основе за српске школе и за богословску Семинарију. Било је ту посла пуне шаке на све стране.

Жали Боже! ови разни извјештаји и ова пријеписка између владе и Конзисторије слабо је сачувана у конзистор. архиви. Али ипак се даје разабрати, да је влада спремала, да се оснује општи епархијски фонд, из којега би свештенство примало своју плаћу у готову новцу. Врло су важни владичини приједлози у тој ствари, које је израдио владичин секретар, Лазар Милетић. За основ овоме фонду предложи владика два кључа. Први кључ узет је по душама, и то свака православна душа да плати једном за свагда у фонд по 8 фор. По ондашњем попису било је свијех душа 159.816 осим четири парохије манастира Гомирја, које су калуђери послуживали, и у којима је било 4541 душа — у свој епархији дакле 164.357 душа. И по томе, кад би свака душа, осим манас. парохија, платила по 8 фор., добила би се главница од 1.278.528 фор. Кад би ову главницу укаматила држава са 6%, добило би се на каматама 76.711 фор. годишње, од чега би 136 пароха, — а толико је парохија онда било — са својим капеланима

добивали годишње 550—560 фор. а накнаду за сесију давала би држава посебно.

Други кључ узет је по брачнијем шаровима, — којијех је било онда у 14.224 куће 34.522 опет осим манастирских парохија, у којима је било 393 куће са 1004 брачна паре — и предложено је, да сваки брачни пар плати једном за свагда по 36 фор. Од тога би се добила главница од 1.242.792 фор. а камата са 6% 74.567 фор. Ово уплаћивање имало би се протегнути на 10 година, а дотле би држава предујмила нужне камате. Послије десет година не би народ ништа плаћао својем свештенству.

Даље је смијерала влада да се у Карловцу подигне стална Семинарија за свештеничке приправнике о државном трошку. Најприје понуди влада мјесто и зграду, за нашу Семинарију, стари Франкопански град Дубовац код Карловца, али Конзисторија одговори, да је то мјесто незгодно и далеко од цркве, па замоли да се зграда у граду Карловцу за то даде. Влада одлучи, да се изпразни и даде једна од војничкијех зграда а уједно је вољна била допустити, да и владика пресели у Карловац и да му се даде стан у Семинарији. Исто тако смијерала је влада, да се установи стална Конзисторија, као што је 1810. установљена у Далмацију, ма да је владика томе противан био. Кад га је влада питала, какве би промјене требало увести код Конзисторије, закључено је одговорити „да никаква нова промјена за сад није потребна“.*)

И прије него је владика послао захтијеване извјештаје и штокакве приједлоге, остави Илирију Маршал Мармон 20. априла 1811., јер на позив Наполеонов мораде ићи за царског намјесника у Шпанију. „Вјечна је штета, да је Мармон већ тада запустио Илирију. Тешко да је икад наш народ имао честитијег, скрбнијег и праведнијег управитеља од Мармона, којему се искрено

*) Закључак конзис. број 145. из 1810.

поуздаше француски поданици у Хрватској, ванредно га поштујући због његових витешких и разумних дјела, која се још и данас харно спомињу“ — овако жали хрватски родољубиви писац Рад. Лопашић за Мармоном.*)

Мармона је замијенио Ђенерао, гроф Берtrand, али овај нити је имао оне власти нити духа Мармона. Он је све рјешавао договорно са министарством у Паризу. Тако на владичине штокакве извјештаје и приједлоге стигне одговор од „централне војне дирекције“ из Карловца дне 11. јула 1811. да неки извјештаји нијесу јасни ни потпуни, па захтијеваше да се то попуни. У томе извјештавању, допуњавању и удешавању прође цијела 1811. а настане 1812. година а ништа се ново није створило, јер сметаху и ратне — а још више новчане неприлике. Свуда је требало крупнијех новаца, а за потрошак не бијаше доста ни онијех најситнијих. Па тако прије него је што коначно уређено и ријешено, настану нове ратне неприлике, због којијех се не доспједе ништа провести.

Под зиму 1812. љуто се зарати цар Наполеон са Русијом. Он поведе до по милијона војске, скупљене готово од свијех европских народа, да сатаре још и моћнога православнога цара. У тој војсци бијаше доста и нашијех Граничара. Руси замамише гордог Наполеона махом у своју прастару пријестоницу — у своју свету Москву, па кад га замамише и умашише а они Москву и запалише са свијех страна. Наполеон видје, е је надмудрен и од самог Бога кажњен због своје гордости и неситости; па му не оста друге него бјежати из Русије а у сред љуте зиме. Али текар на узмаку поломише му и разбише Руси цијелу огромну војску.

Наполеон једва жив утече у Париз без војске и без царске пратње. Кад су Руси саломили Наполеонова крила, савише се око руског цара, Александра I., сви побијеђени

*) Карловац стр. 77.

европски владари, те сдруженијом силама ударе на Наполеона у намјери, да га коначно побиједе, и да своје земље отму од њега. Ова здружене војска на пољанама код Липског (Лајпцига) 15—18. октобра 1813. год. побиједи Наполеона до ноге, и проре у сами Париз, у Наполеонову пријестоницу.

Још прије ове одсудне битке заузме австриски подмаршал, Шавао Радивојевић, Хрватску од Француза без сваког боја, јер се француске посаде мирно повукоше натраг. Карловачки ћенерао, барон Jeanina, остави Карловац са својом француском војском 17. (5.) августа 1813. чим је зачуо, да се примиче австриска војска, а ћенерао Радивојевић стигне у Карловац 22. августа и за неколико дана покори му се цијела Крајина, јер већ у писму, из Карловца од 26. августа 1813. јави ћенерао владици Мијоковићу да је: „на превишију заповијед свога цара и краља године 1809. француској уступљену Хрватску с војском заузео“, те заповједи владици, нека то јави по владичанству и нека свештенство у својем молитвима спомиње име „нашег најмилостивијег владара, Франца I., како је спомињато прије Француза“. Али се владика нашао у Карловцу, кад је Радивојевић посио Карловац, па још прије ћенералова писма, одмах 11. (23.) августа објави свештенству, да се „Бог предраги смиловао на нас и да је великосмирењејши цар австриски ову нашу сиротину оставиши Илирију и паки завладао“, заповиједајући свештенству, да „ову радосну новину народу у црквама огласи и да на јектенијама од сад цара Франца I. помиње“.

Наредбом од 7. септ. 1813. заповједио је владика на позив истог ћенорала, да свештенство спреми сав народ на присегу вијерности цару австрискоме, а дан за присизање, да ће ћенерао наскоро одредити. Ово присизање свештенства и народа извршено је прописанијем начином преко политични-

јех власти, пред одређенијем повјереницима 4. октобра 1814., а владика је у љето исте године позван у Беч да наново самоме се цару присегне. Из Беча се повратио као тајни савјетник његова величанства, донесав уједно златне крстове од цара протама: Томи Будисављевићу и Петру Бунчићу и своме секретару Лазару Милетићу. Митрополит Стратимировић, писмом својим од 5. маја 1814. отпочне опет на ново своју званичну коресподенцију са владиком Мијоковићем где рече: „по што сте и опет под политичну врховну цара и краља нашег, и под духовну нашу власт дошли“.

Тако је била па прошла француска власт над овијем владичанством, не доспијевши провести ниједне своје реформе у црквеној управи, која је и за вријеме Француза остала онако иста, каква је била и прије и њих; а наравно и послије њих остала је и надаље на темељу Деклараторије и Конзисторијалне Системе, као и по осталијем владичанствима. Владика Мијоковић умio се је у велико додворити француској влади, која га је врло поштовала, и која је имала у њему велико повјерење. Кад је био у Паризу, да честита Наполеону 1811. нову годину, добио је велики орден „Почасне Легије“. Кад човјек прочита његове многобројне посланице на народ за француске владе, у којима је обасипао свакијем похвалама цара Наполеона и његову владу, мора се човјек чудити, како је он могао остати на управи послије Француза. Али не само што је остао на управи и надаље под авstriјском владом, него је — како већ рекох — постао и тајни савјетник цара авstriјскога. Изгледа ми доста поуздано, да је владика за вријеме француске владе непрестано био у договору са тајном авstriјском полицијом, која је имала свој главни уред у Загребу и која је подржавала свезу са појединијем људма и с ове стране Саве под француском владом*).

*) Види о томе више код Смичикаласа књ. II. стр. 416.

Невоље у овоме владичанству послије Француза.

Французи бише и прођоше, али у овоме владичанству оста послије њих грдна једна невоља, коју је створио владика Мијоковић за њихове владе. Како је за то вријеме сам био и владика и митрополит, те није никоме давао рачуна о својим дјелима, умножи владика број свештенства без сваке ијереје и разлога. Кога је гођ предложио да га треба за свештеника, влада је отпуштала од војничке службе, а владика је ту налазио и свој други рачун. Све веће парохије почијепа он на мање, и тако начини у свему 17 новијех парохија вишег, него их је било прије Француза. На сваку ту нову парохију постави владика законите парохе. Тако је прије Француза број парохија, осим манастирскијех износио 133, а послије Француза било је равно 150. Број капелана умножио је од једном за 40 и било их је 1813 године 159; а по врху капелана било је још 27 ћакона. Већој парохији одредио би владика по два капелана и по једног ћакона. Капелани су обично добивали четвртину или петину парохијалнијех прихода. Који је парох имао и. пр. 125 кућа морао је дати капелану 25 кућа, а има, где је од 75 кућа, морао дати капелану 18—20 кућа. Капелана морао је примити сваки сеоски парох. Конзисторија би под крај године разређивала капелане и одређивала им куће, и не питајући за то парохе. Владика је дијелио парохије по митави. Било је капелана, који су рукоположени прије 10 и 15 година, па не добише парохија, а неки су добили чим су рукоположени*).

*) У то се вријеме појављаје први пут и Јосиф Рајачић, потоњи ерпски патријарх. Јосиф (Илија) Рајачић родио се у Лучанима 20. јула 1785. Закалу

Исто тако поставио је за сваки иротопрезвитерат по два најесника, а у Карловцу установи нов иротопрезвитерат тобоже за градове: Трст, Ријеку и Сењ, па за карловачког проту постави Василија Вујаклију и одреди му 24 куће са 170 душа; а поред прете постави у Карловцу још једног пароха над 23. куће и 154 душе. Тада је владика почeo први пут производити „почтителне проте“ и било их послије Французашесторица. Чисто као да је владика знао, да Французи неће дуго владати, па се журио, да што више рукоположи ђакона и свештеника, и произведе почаснијех прата. То се и из тога види, што је у ратној 1813. години рукоположио 13 ђакона и 18 свештеника, свега дакле 31 лице. За ове владичипе послове чуо је и митрополит, па ево што му поручи, чим су отишли Французи, у писму од 5. маја 1814. „У слијед приватних писама с тијех страна добијенијех, извијестих се, да ваше преосвештенство број свештенства дотле преумножисте, да то већ даје повода к посмјеху . . . и иротопрезвитере „почтителне“, којих нити је тамо када бивало, нити их има у другијем епархијама — наименовастє. Таково ваше уређење, док је трајала француска влада, порицати нити на то што примјечавати, нијесам могао, али сад, где по превишиој најновијој наредби број свештеника не умножавати, него што већма умањивати и тијем њихово благостање побољшавати нам треба: принуђен сам вашем преосв. препоручити, да се уздржавате, не само од излишнога умножавања свештенства, него да и овај садашњи број тако распоредите, како то не би било зазорно свијету и свјетским властима. Јер друкчије може ова ствар неугодне

ћерио се у манастиру Гомирју 10. априла 1810. За ђаконјен је 17. априла 1810 За конзисторијалног биљежника именован је 17. маја 1810. За протођакона произведен је 5. јуна 1810. За синђела рукопложен је 2. априла 1811. А за протосинђела произведен је 22. маја 1811. Исте године 20. декембра произведен је за гомирског архимандрита. Далматински владика постао је 1829., а премјештен је на Вршачко Владичанство 1833. За српског архијепископа и митрополита наименован је 1842. За српског патријарха проглашен је 1848. Барон је постао 1861. Умро је у Карловцима 1. декембра 1861.

пошљедице произвести по архијерејску власт, и постати узроком неочекиване промјене у јерархији^{**}). Али владика није марио за митрополитову опомену, јер нађох, да је и 1814. рукоположио 5 ђакона и 9 свештеника. Године 1816. забрали му Ђенерал Команду, да не смије више рукополагати свештенства, док се не намјести прекобројно, али владика као у пркос рукоположи исте 1816. године 9 ђакона и 12 свештеника. У слијед тога као да је Ђенерал-Команда тужила владику, јер рескриптом Ратног Савјета од 10. априла 1817. бр. 1486. објави Ђенерал-Команда владици, да ниједан Граничар не ће добити дозволе за рукоположење, док се гођ не понамијештају прекобројни свештеници. А за капелане је наређено, да се они „у опште“ дају само онијем паросима, који због старости или због какве тјелесне немоћи не могу да опслужују својијех парохија. Због капелана одговори владика, да се они морају сваком пароху придјељивати, јер да пароси иначе не могу опслужавати својијех парохија. Али код свега тога владика није могао све капелане намјестити ни на нетину парохијских прихода; било их је доста без сваког парохијског ужитка онако код својијех граничарских кућа, а на ђаконе нико није ни мислио. Они су рукоположени само да не иду „у солдате“.

К овој невољи придржи се и друга — најтежа и најгрознија на овоме свијету. Три године узастопце (15. 16. и 1817). била је општа неродица на овијем крајевима и отуда настане мртва глад по народу. Испунила се на несрћу она народна ријеч: „Тешко земљи куда војска прође и дјевојци која сама дође!“ Народ је копао свакојако коријење и илио је осушену кору са дрвећа, па је тако заварао само, а не хранио, прегладњели желудац. Доста је народа, особито у Приморју, помрло од љуте глади. Узрасни људи поврве у цијелијем ројевима доље у Славонију и у Сријем „на дело“, не били што зарадили, да себе и своје спасу од најужаснијега непри-

^{**}) Види број 99. из 1814. год.

јатеља. У те се ројеве помијешају и многи свештеници од онијех капелана, који не имају никаква парохијског ужитка, а „домаћи грунтови“ не могаху их нахранити ни насушнијем крувом. Они добиваху од владике и од регемената „пасош“, да иду у Славонију и у Сријем „на дело“, као и остали тежаци. Неки су радили и тако себе прехранивали, а неки ударе у просјачење, па онако у свештеничким хаљинама ходај од мјеста до мјеста и туда проси, да им ко што удијели.

Ова скитања и просјачења нашијех свешеника толико се огаде пакрачком владици, Јосифу од Путник, да је 26. октобра 1819. молио Ђенерал-Команду, да така скитања забрани. Како је жалостно било стање нашег свештенства и како се о њему судило, ево нека се види из ове, управ гадне и нехришћанске тужбе владике Путника.

„Код свештенства, Карловачког Владичанства, моје вјере ушло је „у моду“ и постало је свакидашњијем обичајем, да се свештеници једнако као и остали, тако у опште прозвани Личани, крова све доње приједеле и кроз више владичанстава, без сваког посла и без сваког опредјељења, онако подерани и прњави скитају, те се обично и понајвише заустављају по граничарскијем селима, у моме или у архијепископском владичанству; па час овдје а час ондје начином, који понижава свештеничку част, себи нужну храну набављају или отимљу. По што у мом владичанству сада има доста и свјетског и манастирског свештенства, а у будуће за способни, и колико то прилике допуштају, образовани нараштај, постарано је са клирикалном школом, која је код мене заведена, и која од више година са успјехом постоји, — а ови свештеници, који су понајвише неотесани (*ungehabelt*), који служе на саблазан и који за своју службу нијесу спремљени, нијесу од помоћи ни мени ни другијем владичанствима; с тога принуђен сам високу Ђенер. Команду, како по својој светој дужности, тако и по превишијем наредбама, овијем најпокорије замолити:

да би високоблагоизволела, подвлаштенијем двјема вараждин-
скијем регементама и војним компанијама, озбиљно заповиђети,
нека не трпе ни једног странога, ни свјетског ни манастирског
свештеника, имао он или не имао путни или отпусни лист од
свога надлежнога владике; па који за неколико дана не по-
каже, од мене или од моје мени подвлаштене конзисторије,
нарочите дозволе, — нека га без сваког обзира поврате у
његово владичанство, и то у надлежно мјесто или у манастир“.

Ђенерал-Команда прими ову владичину тужбу и поступи с
њоме много љепше од владике Путника. Она извијести о томе вла-
дiku Мијоковића, послав му у пријепису цијелу тужбу пакрачког
владике уз позив да начини реда ако има нереда. Ала је ъту
цикнуо Мијоковић на владику Путника због овога нехриш-
ћанског, иебратског иничим оправданог његовог поступка!
Ево како је опет Мијоковић одговорио на ово Ђенерал-Ко-
манди:

„Високом потом од 20. дек. о. г. бр. 2230. достављени
ми допис пакрачког господина владике од Путник од 26. окт.
о. г., и ако се чини, да је потекао из млада неискусна пера,
ипак је такав, да се не може ћутке пријећи. Не обзирући се
на неполитични и на непријатељски слог овог дописа, који је
начичкан простијем, непристојнијем иувредљивијем изразима,
намјера је истијем дописом свештенство овог владичанства и
самог мене осрамотити, па том приликом себе и себи под-
влаштено свештенство у незаслуженој свјетлости представити.
Ударајући онако немилостиво по Личанима, доказао је г. вла-
дика Путник, да или није ни прочитао свога дописа, или да
је он са свијем без сваког њежнијег осјећаја и без срца
према ъудској невољи и несрћи. Три године дана, мучени
љутом глађу, ипак нијесу Личани у ројевима у доње крајеве
одлазили. Они ъубе своја огњишта тако јако, је су војели у
дивљим травама и у коријењу спасења тражити, него ли се
одлучити, да огњишта напусте. Па и они, које је ъута невоља

нагнала, да по другијем крајевима своју храну потраже, остављали су сва богаства тијех крајева, чим су сазнали, да је само зоб родила у њиховој домовини. Ово најбоље доказује број, од високе Ђенерал-Команде подијељенијех, путнијех листова у оно гро兹но вријеме — и приморски Границари, као између свијех најсиромашнији, који претпоставише своју четврт рали земље славонскијем и банатскијем сесијама.

А горњи Границари, господину владици Путнику само под именом Личана познати, који су се кроз стотине година одликовали својом храброшћу, поштенијем владањем, вијерношћу и приврженостшћу к превишијој царској кући, покорношћу према властима, љубављу према отаџбини и многијем другијем добријем својствима; и који су по цијелом свијету познати као славни: — нијесу заслужили, дакле, него да се само са Циганима упореде и да их један горди архијастир противно хришћанској љубави, смирености и трпљивости код високе власти кори, која своје подвлаштене карловачке Границаре љуби, њихове заслуге добро познаје и цијенити их умије.

А што се тиче свештеника овог владичанства, који се скитају, то се г. владика од Путник није држао апостолског савјета, гдје вели: „Носите бремена један другога и тако ћете испунити закон Христов“ — и онда: „Дужни смо ми јаки слабости слабијех носити, и не себи угађати“. Исто тако види се е је заборавио, како и у његовој домовини и у богатом Банату има по неки свештеник, који подеран и пријав и по варошима ходи. А кад је поједине, и на број врло мало свештеника, из овога владичанства, нужда нагнала у она страшна времена, да потраже милости код вијеријех и изван међа овога владичанства, то с тога нијесу они били скитнице и битанге; та они су на пут полазили са уреднијем путнијем листовима, које су добили од Ђенерал-Команде и од регементе. А да су они негдје нешто на силу отели, то може само будала тврдити: јер нити су

они носили уза се оружја, нити је због тога каква тужба на њих стигла, и у опште то је морална несмисао, да би поједини ненаоружани човјек, у туђој земљи са повезанијем селима и варошима, могао какво насиље учинити.

Мисли ли пак г. владика Путник своју клирикалну школу тијем освјетљати, што је рекао, да је свештенство овога владичанства неотесано; да служи на саблазан и да је неспремљено за свој позвив: то ће на тај начин рђаву жетву пожњети. А држава, људство, какву ли ће корист од тога имати? Ништа није лакше, него себе хвалити а друге кудити; али што ће на то рећи паметни људи, лако је погодити. Па какво се добро може очекивати од оне школе, у којој се образује свештенство, да се само срами свога сталежа? Од како су ове славне високе школе настале, у некијем владичанствима, било би врло мучно једнога свештеника наћи, који пушта, да му расте брада — тај часни знак свога важнога позива, — и који прописано одијело носи: али ће се наћи против црквенијех уредаба или бар против обичаја, да н. пр. прстене носе и кад саму свету литургију служе. Далеко је то од мене, да ја свештеника по бради цијеним, али знам да се сваки сталеж у држави мора равнati у погледу своје ношње, по општијем прописима и по обичајима; а сваки даје саблазан и заслужује казну, који се друкчије владати поступа.

Ово владичанство није срећно, да има своју клирикалну школу. Узроке, због чега је нема, могао бих врло лако навести, кад бих овдје било за то мјесто; али ја тврдим и могу доказати: код свијех неприлика и код силнијех тегоћа, којима се до сада бораху карловачки и бенчански Граничари, да се њихово свештенство, у погледу образованости, мјерити може са свештенством сваког владичанства; али у погледу моралне вриједности и њиховијех заслуга за државу и за отаџбину, превазилази оно свако друго“. За овијем ређа владика 12. свештеника, који су по препоруци Ђенерал-Команде превишиње

одликовани: крстовима за заслуге, разнијем колајнама и орденима „Почасне Легије“, те додаје: „Које се владичанство може поносити толикијем знацима превишњег задовољства? Ја мислим да свештеници нијесу то заслужили: скитањем, давањем саблазни, непристојијем понашањем, бријањем браде и т. д.; а не поричем ни то, да и у овом врту, као и у сваком другом има и травине“. Најпослије замоли владика: „нека би Ђенерал-Команда овај његов одговор доставила владици Путнику, кад је била добра, те је њему званично доставила Путниково тужбу“.*)

Ево нам и тужна и ружна примјера, како су се наше владике грдиле и срамотиле преко Ђенерал-Команде! Како су презрели онај апостолски савјет, где се вели: „Братском љубави будите један к другом љубавни. Чашћу један другог већег чините“. (Рим. XII. 10). Одговор владике Мијоковића са свијем је умјестан, јер га је изазвао владика Путник, који никако није требао онако поступити ни онако гадно тужити своје православно свештенство, и ако је имао повода за то. Та могло се то и љепшијем начином постићи и уредити. Прије свега требао је писати самоме владици па њега опоменути, нека не пушта својијех свештеника, да иду по прошњи. Из овога се види код владике Путника она нехришћанска гордост и „немешка“ судјета, по којој презире и владику и свештенство и народ овога владичанства, а себе и своје свештенство онако фарисејски преузноси: хвала ти Боже, што нијесмо као ови митари!

---

*) Види број 215. из 1819.

Унија у Тржићу за владике Мијоковића 1820.

Лијепо је владика Мијоковић бранио себе и своје свештенство и свој народ од небратског нападаја пакрачког владике Путника, али није могао побити оне истине, да су му многи свештеници, не имајући хљеба, морали одлазити на просте тежачке работе и у просјаке. Није могао побити ни оне истине, да му је свештенство било већином неспремљено за свој позив и за своју службу. У онијем ратнијем временима он је рукополагао за ћаконе и за свештенике, ко му је гођ дошао, па није чудо да је многе и недостојне рукоположио само да их избави од војничке службе, ма да је добро знао, да им не може дати свијем хљеба као свештеницима.

Због тога, као што рекох, морадоше многи млађи свештеници за вријеме онијех гладнијех година полазити изван овога владичанства на работе и у просјачење. Скитајући се тако и просјачећи штокуда наши млађи свештеници, одлажаху и у Крижевце до унијатског епископа, — до нашљедника онијех унијатских епископа, што но им бијаше подигнута столица у Марчи још у седамнаестом вијеку, о чему сам опширије писао у својој првој књизи а у трећем раздјелу. Па и ако су блажени патријарх, Арсеније Чарнојевић и митрополит Атанасије Ђубојевић управо отели српско православни народ, у Карловачком и Вараждинском Ђенералату, испод власти унијатских владика у Марчи: ипак нијесу нашљедници овијех владика никада престајали сваку згоду вребати, да наш православни народ поунијате и себи га подвласте. О томе сам довољно писао у својем првијем двјема књигама. Та се работа била

за неко вријеме притајала, особито послије Марије Терезије, али је у овоме владичанству и опет распирена за владике Мижоковића, кад су овдје биле споменуте велике невоље. Годило се о томе, да се православна парохија у Тржићу и онда она око Тржића поунијате. И овдје је на реду да цијелу ову радбу потанко и по истини испричам.

I. Унија.

Српско-православно село, Тржић, лежи у протопрезвитерату плашчанском, на лијевој обали ријеке Мријежнице, а према Примишљу, које лежи на десној обали исте ријеке. Тржић је насељен српско-православнијем народом године 1686. Тада је пуковник Оршић са својима четама заletio се у Босну, па извео наш народ из Цазина, те један дио насељи се по пустој Шерјасаци, а други по Тржићу. Колико се тада ту населило нашега народа, не зна се на број*). У Тржићу је била за крајишке управе официрска штација и потпадала је под компанију тоуњску, а под регементу огулинску. Тржић са доњим Примишљем сачињава данас парохију II. разреда и броји 1794 душе, а године 1820. било је ту 1287. православнијех душа.

Идући из Тржића, од српске цркве и парохијске куће, у Тоуњ или у Огулин, дође се за добра по сата до римо-католичке тржићске цркве Светог Мијовила, која лежи десно од пута на брдашцу, заједно са лијепијем жупниковијем станом. Године 1820. није ово била парохијска црква, него само капелица, и потпадала је под тоуњску плованију. Испод саме цркве Светог Мијовила осуло се до 20 српско-православнијех кућа, а између њих само неколике римо-католичке.

И у овоме сеону, код Светога Мијовила, родио се жалосни јунак ове унијатске работе, која ће се свршити крвавом погибијом, и тај јунак био је Никола Гаћеша.

*) Види у мојој I. књизи на страни 79.

Никола се родио 27. фебруара 1785. од тежачкијех ро-
дитеља у граничарској кући под бројем 6. У њемачку школу
ишао је у Тоуњу три године, а за владике Видака био је Ни-
кола у „Клирикалном училишту“, које је овај владика отворио
у Плашком. Никола је био у овој школи 1804. и 1805. све
по три мјесеца. Оженио се 17. фебруара 1805. од тадашњег
тржићског пароха, Јована Латаса, (од 1. нов. 1793. до 1.
нов. 1816.), озевши његову кћер, Милицу. На приједлог вла-
дике Мијоковића отпусти га Ђенерал-Команда 17. јуна 1809.
од војничке службе и допусти владици, да га смије рукопо-
ложити и примити у свештенички чин. Али, већ 15. јула исте
године опозове Ђенерал-Команда своју дозволу, па заповједи
да Никола мора у војнике, по што му у кући бијаху, скупа-
са старијем оцем, само три мушки главе.

И тако мораде Никола у војнике, где остане, што под
Французаима а што опет под Австројом, пунијех седам година
као прости војник. А како су онда бјешњели жестоки ратови,
бавио се за тијех седам година више на бојнијем пољима него
ли код куће. Текар послије седам година на велико молјање
испишу Николу из војника, и владика га рукоположи за све-
штеника 12. фебруара 1816. пошто се таст му, Јован, обвезао
да ће га узети за капелана, а то обвезивање значило је онда
само помоћи кандидату, да га прије Ђенерал-Команда отпусти.
А у самој ствари нити је поп Јован требао капелана, нити
га је могао плаћати на онако малој и слабој парохији. Таки
су реверзи давани све до најновијег времена: то од оца па-
роха — сину, то од таста зету и већ даље по сродству и по
пријатељству. Таки је реверз добио и Никола Гаћеша од свога
таста само да лакше постане свештеник, а он је и као све-
штеник остао у својој граничарској кући, орући и копајући
па тако хранећи и себе и своје. Тако је ваљало чекати док
се не добије парохија, а код онлигов свештенства за владике
Мијоковића, где је на сваку парохију било по два и по три

свештеника, било је доста случајева где је по неки свештеник капеланисао и по тридесет година; а 10—15 било је нештоично. Е, а ко је хтио добити парохију иза оца на грунту своме — тај је то и постигао код владике Мијоковића — или наравно за новце. Тако је то вријеме било а тако је то ишло и по другијем дијецезама.

И Никола се надао добити парохију тржићку послије свога таста, који је рукоположен још 24. јуна 1784. и који је служио у Тржићу као парох још од 1. нов. 1793. али, у јесен 1816. премјести владика пароха Јована, таста Николина, у Примишље; а у Тржић премјести другог перјасичког пароха, Теодора Главаша, који је одавде и родом био и ту имао и своју задружну кућу. Никола буде одређен и опет своме тасту за капелана, у Примишље, а то је са свијем у другој парохији и далеко од куће му. Никола је рачунао, е он није крив, што је као војник служио седам година, и што су га дотле пртежки многи његови другови, од којих су неки већ и парохије подобивали. Кад не могао намолити владике, да му даде парохију, обрати се он 15. јуна 1818. на самога цара, молећи да би се и на њу већ једном погледало.

Ту се потужи, да млађи свештеници од њега добивају и парохије, а он да нема још ни капеланије, па да он није крив, што је као војник изгубио седам година. Тужба та дође владици на одговор, и наравно владика се лако испричаша, одговоривши, да је Никола још премлад као свештеник, јер је текар 1816. рукоположен, а осим тога да није ни „прињежановољно у своме свештеничком звању“. А за то, што се усудио искати од цара хљеба, осуди га Конзисторија на 8 дана строгога затвора о хљебу и води*). Тако остане поп Никола без капеланије све до у љето 1820. године. Живио је на „грунту“ с оцем својијем Тодором, те орао и сијао по ономе грму и гричу, јер у Тржићу и нема правијех ораница,

*.) Види коизис. протокол, број К. 231. ex 1818.

већ сам камен, па што људи рашчепрају између тога камена — то им је јадна ораница. Осим тога имао је неки млинчић испод куће, те је од ујма животарио са дјецом, али му и тај млинчић продаду за дуг у пролеће 1820. год. Овлико сазнадох о попу Николи до године 1820.

Други јунак ове унијатске работе био је поп Петар Гла-
ваш, син попа Теодора, пароха тржићког од 1. нов. 1816. г.,
а прије тога био је парох у Перјасици. Поп Теодор био је
и родом из Тржића, те је ту имао и своју задружну грани-
чарску кућу. Поменути син му Петар родио се 1791. г. те је
скупа са Николом Гаћешом добио дозволу, да може примити
чин свештенички, и с тога га Мијоковић рукоположи 29. јуна
1809. г. за ћакона, а истога дана 1810. г. за свештеника.
Капеланисао је на више парохија, а 1820. г. био капелан
Сими Вучковићу, II. пароху перјасичком, па је из родитељске
куће, из Тржића, опслуживао своју капеланiju. Поп Петар био
је и вјенчани и крштени кум попу Николи Гаћеши.

Главни коловођа и прави зачетник цијеле ове радње био
је Иван Радочај, плован тоуњски, под коју је плованију пот-
падала, као филијала, и капелица Светог Мијовила, заједно са
оно неколико римо-католичких кућа у Тржићу.

Радочај је био врло окретан човјек; за оно вријеме доста
учен. Писао је њемачки доста добро. Као свештеник Латинско-
римске Цркве био је највећи фанатик према Православној
Цркви, и сматрао је сваког православног Хришћанина, као
заблудјелу овцу, окужену „источном заблудом“. Са ова-
кијем расположењем изабран је од Језујита у Загребу и у
Крижевцима, да настане за тијем, како би се у његовој око-
лини извела већ једном, од памтивијека жељена унија са Црквом
Латинско-римском.

Да пријеђем на праву ствар. Плован Радочај долазио је
често из Тоуња у Тржић, да служи у својој капели Св. Мијо-
вила, где се је велики збор купио у јесен, о Мијољици 29,

септембра. Како није имао ту парохијалне куће, то се је свагда увраћао попу Николи Гаћеши, јер му је кућа одмах ту била.

Ту се је Никола родио и провео ето 35 година оруђи и копајући, па се крвом хранећи као и отац му. Ту је он оженио се и дјецу изродио, а имао је до овога до-гођаја шестеро дјече. Па ма да га је обрвала сиротиња, а обасула ситна дјечица, што и ријеч: једно другом до ува — ипак је све то подносио Никола мукотрпно, јер се није на боље ни научио. Али је мудри и лукави плован видио невољу Николину, па навијај данас мало, сјутра мало, уврти он Николи црва у главу, да се његовој невољи може и брзо и лако помоћи, само ако то хоће поп Никола. У јесен 1819. године удари плован у најтање жице. Најстарији син попа Николе, Симо, родио се још 2. фебруара 1806. Прирасло дијете нај-љепше за школу, али није чим школати, а отац би рад да му што научи, не би ли га отео испод „мушкета“. Настало школско доба, а пловану Иви сијнула срећна мисао за пријатеља Николу. Наговори га нека моли владику у Крижевцима, да му прими сина у свој семинар. Поп Никола видећи се са дјецом на невољи, даде се завести — и он писа у Крижевце. Не знамо, како је Никола писао, али знамо, да је на своје писмо, већ шести дан, добио од ријечи овај одговор:

„Број 403. На господина капелана Николаја Гаћеша“.

„На прошњу вашу дана 2/14. овога мјесеца одговара се:

По што је Семинаријум само за грчко-католичку младеж, нити се може унапријед знати, да би дјеца, кад дођу до савршеног разума, пристала на закон, којег сада не разумију; нити имају јамџа да ће трошак за своје издржавање повратити: с тога се ова прошња испунити не може.

Ако ли би г. капелан са оцем и с матером, са женом и са дјецом хтио примити у нашој цркви исповиједање вјере католичке и сјединити се са Римском Црквом: то нека при-волење оца, матере и жене пред доставијернима свједоцима

на писмено утврђено принесе, и онда ћемо ми имати повод даљу помоћ од милостивога цара искати, и несумњамо да је не ћемо добити.

У Крижевцу, 8/20. октобра 1819.

Константин Станић,
епископ крижевачки.

Најмучније је овеђу неку работу отпочети, а кад се једном отрси, онда све се само казује, како ће се даље радити. Тако је било и са попом Николом. Мучно му је било оданети пушку, и сад кад је одапео, мислио је у себи: куд пукло да пукло. Пријатељ Иве опет, старао се својски, да се траг не заметне, него да се сад већ покренута ствар за врућа трага прогони. Послије 14 дана оде поп Никола главом у Крижевце, да сам све види и уреди. Браћа у Крижевцима једва дочекала мила госта, па га гости, па га части пунијех 14 дана. Али и најмилијег госта три дана доста, вели наш народ, а поп Никола не знао се сјетити куће ни дјеце ни за 14 дана, па с тога домаћин, све грлећи и гостећи, од једном поднесе горопадан рачун на исплату кукавом попу Николи, уз пријетњу, да кући не ће, док рачун не исплати. Шта је сиромах човјек знао, кад су га већ заштропили, узме рачун, прочита, вожмири на оба ока, потпише, па тијем га потпуно салдира!

Да, Николи подмажну сву науку Римске Цркве — и он је дне 18/30. новембра призна као своју тврду вјеру и у виду молбе на владику Станића потпише, где рече на kraju:

„Све ћу ово што горе рекох без сумње вјеровати и ако би нужда била, готов сам и пострадати за то; а к томе обећавам: да ћу бити непоколебиви ступ православне цркве, који не ће никакав вјетар кривог учења пољуљати; да ћу православну вјеру свуда неустрашиво проповиједати; да ћу јеретицима (ово се нас православнијех тиче) њихово незнање и шљепоћу пред очи износити; да ћу се о множењу ваше Богом чуване

епархије старати; да ћу иновијерце а особито сујевијерце у једну истиниту, православну, католичку вјеру великолично призивати.

Ову своју прошњу у свој понизности предајем вашем архијерејству у нади, да ћете, како то по могућности најбоље буде, са мном урадити“.

Чим поп Никола сврши свој упис, поврати се кући. Без сумње да је коју мраку и за попутину добио, а добио је и опшiran напутак, како ће порадити и на томе, да не остане осамљен код куће. У Плашком, код владике, ништа се о свему овоме није знало. У Крижевцима нашао је поп Никола старијега брата, отпадника, неког Партененија Оклобџију. Ово је био гомирски калуђер, и својим нитковлуком до злогодија је црквенијем и политичнијем властима. Служио је на Ријеци као капелан, али га отуда пруждену Ријечани због силнијех дугова и због осталијех разнијех неуредности. Три ста тужаба на овога човјека има у конзисторијалној архиви. Пред Конзисторију позиван је више пута, али не хтједе никда доћи; с тога заповједи митрополит Стратимировић*) да га под стражом доведу и казне. А тада је вјенчао у Моравицама момче од 14 година, због чега је уништено вјенчање. Године 1812. хтио да упали манастир, па с тога начини лажан „пасош“ и побјегне на Кордон у намјери, да пријеђе у Турску, али га ту ухвате и доведу под стражом у Плашки. Ту га у конзејдници од 30. септембра отпусте са свијем из дијецезе. Тада оде Партененије у Крижевце и тамо се поунијати. За њих је био и предобар, постао је придворни епископски свештеник са титулом: „епископски ефимерији“.

Па макар што је поп Никола свој упис свечано и сам собом обавио, па ено се још и најсвечаније заклео, да ће остати „непоколебиви ступ“; макар што се је код куће најревније старао плован Иван, да се тај нови ступ како не

*) Број 1255 ex 1807; није било владике.

ражњуља — ипак су се они у Крижевцима бојали, да поп Никола како не порече своју изјаву, с тога намакну оца Партелија, да он писмено храбри и подржава попа Николу.

С тога је Партелије писао Николи дугачку посланицу из Крижевца 20. децембра 1819. гдје му најприје честита Божић и остале празнике, па онда се руга нашем свештенству како ништа не зна и како је горе од сваког сеоског кнеза. Хвали се како је сад срећан од кад се поунијатио. „Вјеруј ми, брате, да би и данас волио бити у најмањем сеоцу с просвијећеним разумом и чистом савјести сиромашни капелан, него ли с глупим разумом и нечистом савјести у Биограду митрополит“. А главно је ту, што су поручили Николи да не клоне него да још и другу браћу призива к себи.

Види се да је Језујитима много стало било до попа Николе, па га ни за час не пуштаху из очију, да се како не разабере, па их не омане. Тек што је владика Станић послao горњу посланицу преко оца Парте, сјети се, да је добро и лијепо савјетовати и храбрти, али ипак да ће најбоље помоћи, ако се што тутне и у цеп. С тога иза Паргине посланице опреми владика десет дана кашње 31. децембра 1819. ово своју:

„На ваше писмо од 18/30. новембра 1819. ово се одговара: Бог мира и јединства нека укријепи ваше срце, и вашој накани нека даде благодат и у воли постојанство. Недајте се колебати вјетром: човјек, који се узда у Бога, не ће бити никда остављен.“

А до тога часа, док од најпресвјетлијег двора не стигне највише ријешење о вашем будућем стању, дозначено је вама одавдје из дијецезалне жасе двадесет и пет форината у шајину*), што ћете ви примати од мјесеца до мјесеца преко господина пароха Радочаја.

У осталом, што буде могуће за вашу срећу и за утјеху вашим родитељима — ја не ћу ништа пропустити“.

*) То је 10 форината данашње вриједности.

Рекох како су из Кришевца поручили попу Николи, не само да он не клоне и не оступи од свог „богоугодног и душеспасног намјеренија“, него да још „призива умилно ма којим начином и другу браћу к себи“, па да настане благовремење и безвремење напомињати им незнање, шљепоћу и глупост биједнога народа и свештенства нашег. И поп Никола хвати се тога посла. Кад је сам огријешио душу а обрљао образ људски, тражио је, да још кога обрлати, па да и он то исто уради. Чинило му се, да ће и њему лакше бити на души, кад стече још кога друга, а знао је, да ће се тијем још боље препоручити код новијех господара. Коме ће прије повјерити своје тајне него своме и вјенчаноме и крштеноје куму, попу Петру Главашу, капелану перјасичком.

Кад је оно поп Никола ликвидирао у Крижевцима 18. новембра онај рачун, даду му сав онај унијатски катихизис у доста вијерном пријепису, да понесе са собом кући; и сад се поп Никола са пријатељем плованом упне из петнијех жила, да овај катихизис изучи и његов кум Петар, а кум се десио срећом меке главе као и кум Никола, па прије два мјесеца сав катихизис на памет научи. Да, мјесеца фебруара потпише онаку изјаву и кум Петар, од ријечи до ријечи.

Изјаву ову кума Петра пошаље плован Иван с препоруком у Крижевце, али не нађосмо, да су отуда што одговорили. Као да су чекали царско ријешење из Беча за попа Николу. Поп Петар све је ово урадио кријући од свога оца, попа Теодора, као што ћемо се о томе послије увјерити.

Попу Николи сад је већ лакше било, кад је уза њу био и кум Петар. Ваљало је тражити још друштва. У сусједној парохији, у Примишљу, био је свештеник Ђурађ Бараћ, рођен 23. априла 1778. Овај човјек рукоположен је још за владике Авакумовића, и то за ђакона 6. декембра 1797. а за свештеника 7. маја 1800., па ево је била настала двадесета година, од како је свештеник, и он је још у вијек био капелан. И

овога добије поп Никола за се. И он изучи онај катихизис, напише ону изјаву и пошаље у Крижевце. Али овај се на бразу покаже, што је учинио, те се тргне натраг, па још и ода цијелу ствар некој особи, али не могосмно разабрати којој право. Као да ће бити окружноге против Рафајилу Бунчићу.

Давно је изрекао Св. Јован, Златоуст, оно велико морално правило, које вели: „Запитај: зашто сви они, који зло раде, не воле, да се за њих зло говори? Ни један аликовац не ће да чује, да се о њему зло говори, јер уважава својствени природни закон, па и ако самовољно избира и ради оно, што је томе закону противно“. (Бесједа 19. антиохијском народу). На никога се вала да ово правило није могло примијенити, као на попа Николу Гађешу. Он преврну вјером прадједовском, потрьо заклетву дану код рукоположења, расцвијелио своје старе родитеље, уписав и њих као унијате како се то тражило, примио Јудинијех трећину сребрника, и хоће да на све то ћути остали свијет, и да га нико ни осуди не смије.

Ево нека се о томе увјере поштовани читаоци из самога писма, што га поп Никола написа попу Ђурђу Барађу 17. априла 1820. корећи га, што га је одао и што је одустао од уније.

„У свој љубави срца и душе моје поздрављају вашу честност, и здрави опомен пишем вама, кога ви ако непознате сада, хоћете онда када буде касно.

С почетка неколико чудио сам се што вас није к мени по вашему говорењу, а послије сам све ваше чињење и накање разумио, како сте ви не само моје и своје отајности, него свијех љубезнијех и вијеријијех комората повјерену отајност и њиво накање на прво јавили и издали; је ли то поштено сами расудите. А друго да сте од велике части толике главе и самога нашега пресвијетлога цара почели варati, на што то произиђи море, и на што то произиђи хоће, сами расудите. Ја добро знам нашега пријатеља у кога се ви уфате, и који

вама парохије обећује, а сам своје парохије обдржати није стабелит. Што је он бољи што ли је јачи од вашега ћаће, еда се њему не би могло догодити оно, што и нашему ћаћи*). А к томе мене и моје накањење, и саму свету католическу царствујушчу вјеру грдо псује и како вама, тако и осталим мојим коморатом к мени доћи и са мном састајати се преповиједа, за које он оно, што сте ви сами узорали, скупа с вами подрљати море. Сад пак хоћу вам мало од њега казати, да видите је ли обилате душе, који од Г. капелана Главаша по 20 фор. не стиди се узети за капеланију, а сама капеланија више од 20 фор. у свему неизмеће, што би му боље било, да га узме к себи да му у својој роби и без плаће говеда чува, би га барем ранио, него да га цијело љето преко воде и горе у својој роби и о својој рани и без сваке плаће и користи своје служи, а вас пак, што би он на цијело љето може бити десетак крајцара изгубио, вјечном несрћом и срамотом покрити и убити не жали. Осим осталога из самога овога двога сами расудите је ли могао и Фоција јаче душе бити, а ви пак толико разума имате, да га јоште за свога пријатеља држите, као да није имао цајта у цијели 20 година вама помоћи, кад би вам помоћи хтио и могао, а за неслогу и супротивност једине истине и свете католичке вјере ни Марко Ефески није боље ревновати могао.

Вама пако толико рећи могу, да ви када се тако свакој луди дате варати и за нос водити, и у свому тврdomу обећању тако нестални јесте, нит вас је шкода Мијоковићу ни Станићу, а што вам се види баш да вас отуд отпусте, и вашу инштацију нашему конзисторијуму пошаљу, знате ли што у инштацији стоји? Цијели аркуш вашом руком написан саме хуле на восточну цркву и общтество а к томе својим властитим именом и печатом са свом крјепости и јакости добровољно утврдили јесте, преко кога ви никад ни капеланије, а камо

*) Одузeo му владика Мијоковић парохију у Примишиљу 1. маја 1810.

ли парохију добити би могли: Ја пако свега тога не жалим, нити ће зато моја љубав к вама помалъкati, али ви били амо, или тамо, него само двога жалујем се, што ја од хунцвута хунцвут, од безаконика безаконик, и од јеретика јеретик називам се, а друго жалујем се, да ви свакој хули вјерујете, и за нос водити пуштате се, кроз које можете вјечно несрећни бити баш као да нијесте никад несрећом бирали. Ви то добро знате, да ја полак моје мирности и витешкога задржавања никад какве правице нисам ни најмање окривљен, нити од поштенога човјека хунцвут назван, осим онога који је сам хунцвут. Ви пако ако вам је прем и преповјед, изволите доћи к мени, заиста не ћете у том ништа кварити, ја би дошао к вама, али знате што ми се је из коња учинило, ни сад за расло није, тога пако вашега пријатеља, од си доб слободно за непријатеља и лажца држите, који вам ддвадесет година, док је могуће помоћи било, помогао није, вјерујте мени, неће ни сад, касте се писмено отговорили вјере и цркве, је ли вам пако досад помоћи није могао, вјерујте мени, сад јошт мање може, него тако као лаживи и невијерни пријатељ, који под језиком носи мед, а у срдцу скрива јад.

Метом тога ви тога свога пријатеља, да видите хоће ли својим обећањем моћи са мном замаивати тамо амо, као с вама, пошаљите к мени“.

Прије, него је ово писао поп Никола, био је он опет у Крижевцима, где остане пунијех десет дана, па када се повратио онда је ово и писао, а види се да су га тамо добро наоштили, па се ваљда нешто и оновчио, те од једном постао и јуначан. Само није не нађох ни спомена о томе, е да ли је владика Мијоковић радио што против ове унијатске работе, јер по овоме писму Гаћешину, владика је морао знати за све, а као што се види, било је ту уз попа Николу вишне „љубезније и вијерније комората“, којима је ова тајна повјерена. Међу тијем стигне и царско ријешење за Гаћешу, којему вла-

дика Стапић саопшти овијем писмом из Карловца од 21. маја 1820.:

„Часни Оče!

Слава Богу на висини!

За умирење вашег срца јављам вам овијем: да је њихово цесаро-краљевско величанство за ваше прехранђивање двје ста форината милостиво опредијелило и уједно саизвољело, да ви будете духовним пастиром у Тржићу; ако ли још неколико фамилија с вама католичку вјеру приме, у томе случају добићете три ста форината. Чим дакле ово писмо примите, одмах амо похитайте, гдје ћете даље поуке добити“.

Писмо ово дошло је на плована Ивана и овај га сјутрадан одмах пошаље попу Николи заједно са својим писмом, које такође због његове важности ево у цијелости штампамо:

„Csastni u Isukarstu Brate Nicola daste zdravo!

Shto Vi sami sebi i ja Vam iz Sardenza xeliosam, to zadobili jeste — Evo Vam shaljem dva lista; jednog od strane Czesarske, a drugog od strani Presvitloga Gospodina Episcupa Stanicha, iz koih razumiti hochete 1. vo da Vam jest slobodan put na sveto ujedinenie svetom Czarkvom Rimskom, dapache i drugim neujedinjenim, ako se Vam pridruxiti hote -- 2.o dachete medjuto imati 200 fl. congruu — 3.to hoche Presvitli G. Biskup, koi sada u Carlovezu jest, da odma po prijetiu ovih Listova k njemu u Carlovacz idete, za dobiti od istoga Vami potrebito upravljenje Nauk i Oblasti. Dobro bi bilo da se usput navratite Gospodinu Paroku Vuchkovichu*) i da mu obzname i od moe strane lipu pozdrav, premako na neposnano, i da etomu lipe prilike za spasiti svoju i sebi izruchenii

*) Овдје је Радочај мислио на Симеона Вучковића који је био парох у Перјасици од 26. августа 1798.

Ovchieza dushe — kad se nazdravo iz Carloveza povratite . doidite k meni, i nemoite dvoumiti, da che Vam moja u Terxichu Czirkva zabranjena biti, mochichete odmah u niozi sluxbu Boxiu po vostochnom obichaju chiniti — Bog Vas medjuto zdravog uzdrxi i podili kripost da moxete srichno ovi sveti posao pocheti i do sverhe napridovati. Ostaem Vash pokorni u Isukarstu sluga i Brat

U Thounju na 3.ti Junia 1820.

Ivan Radochay s. r., Plovant.

P. S. Priklopleni List moi na G. Biskupa uzmite sobom.

Чим је поп Никола добио заповијед ову, стане се спремати, да пође у Карловац. Наговори кума Петра Главаша да иде с њим. Рано у недјељу 23./4. маја крену се из Тржића, али не ударе на Перјасицу, да се уврати пароху Вучковићу, већ оду по благослов пријатељу Иву у Тоуњ. Одатле ударе великом цестом, преко Генералског Стола и Звечаја, у Карловац. Овдје их збиља дочека владика Станић, па их одмах одведе у Прибић, где је капела и двор унијатскијех владика на владичанском имању. Ту у цркви 8. јуна п. н. изјаве наши путници јавно унију пред владиком и пред још неколика свједока; онда их закуну, на што они заклетву потпишу и печатима притврде.

Владика даде попу Николи синђелију на Тржић, а попу Петру обећа, да ће и за њу писати цару, а дотле да ће му давати онијех 25 фор. шайна мјесечно, што их је дотле добивао поп Никола, које му је и дозвничио писмом од 8. јуна 1820. из Прибића. У овоме писму владика их савјетује, да буду на изглед не само својима људма, него и противницима на сазидавање, али у својим дјелима да свагда ишту савјета од плована Радочаја.

Најпослије даду им све црквене одежде и сасуде, а ево шта су све добили:

„Службеник пољски, стихар, фелон, епитрахиљ, наруквице, појас, дискос, копје сребром опточено, звијезда од сребра, жличица позлаћена, сосудец за теплоту из коситра, антимис, воздух, покровец на потир, покровец на дискос, дарки велики, кадилница и звончец.

Да ми ова горе споменута потпуно из руку госпона Првискога Прибићкога Димитрија Шајатовића примили јесмо с ластовитим потписом свједочимо и утврђујемо“.

Petar Glavass,
Presbiter.

Nikolaus Gacheshha,
greci Ritus Catolicorum Presbiter.

Sajatović, Hofrichter.

Ево поп Нико научио од једном и латински. Мало му само правопис смета, али каква је глава, научиће он и то. Новопечени кумови, унијати, поврате се кућама својима 29. маја (10. јуна). Попу Николи дозначи Бенерал-команда ону плаћу од 200 фор. „из фонда упражњених угарских бискупија“ и то од 8. јуна п. н. —

На реду је да се свратимо мало у кућу старога пароха Теодора, оца Петрова. Изненадни одлазак и шестодневни изостанак сина Петра узнемири од једном старе родитеље. А кад чула мајка, стара попадија Јока, да је с кумом Николом отишао у Карловац, удари бугарити и јаукати, као да га је на даску положила. А кад се поп Петар поврати, сјела јадна мати на студени камен, па ударажуји каменом о камен, задала најгрознијом клетвом проклињати и ону уру несрећну кад га је родила, а још већма ону што га је задојила. Стари отац Теодор смотрао се као змија у клупко од преголеме туге, па ни збори ни ртомори. Исповједио им се син, шта је урадио у Прибићу. Гледао поп Петар тешке јаде родитељске, слушао љуту клемту материјску три ли четири дана, па борећи се сам собом, сјетио се вала да и оне Божије: „Благослов очев утврђује дјечије домове, а клемта материја искоренује

их до темеља“. (Сирах 3, 9.) — оде од једном куму Николи и ту пред њиме и пред попадијом му одрче се цијеле работе унијатске. Поп Никола салијетао га, корио, наговарао, подсећао на заклетву у Прибићу, па најкашиње и пријетио му на сваке руке, али не поможе ништа. Мајка Јока, она је попобиједила. Поп Петар најпослије рече: „Волим у Турке бежати, него остати унијат, али тешко неком прије него одем у Турке!“

Поп Никола јави за ово Петрово одрицање у Крижевце, где се страшно изненаде и побоје се, е се не ће и Никола одрећи уније, с тога и опет намакну оца Партелија, да он у име њихово изјави жалост за Петром и да даде напутак попу Николи шта ће радити. У посланици својој из Крижевца од 23./12. јуна 1820. најприје изјављује отац Партелије грдну жалост „због неочекиваног, несрћионог и нерасуђеног поступка нашег за кратко вријеме бившег брата, свештеника Петра Гла-ваша“ — па онда спућује попа Николу нека га „како превари“ и призове к себи, па нека га на сваки начин наговори да остане код своје ријечи и код своје заклетве — јер „иначе не знам што би могло слиједити“. Овијем је свршено уписивање и унијаћење, а сад да видимо и пошљедице.

II. Погибија.

„Нестаће вражјог пуора с вражијег углевља,
Издребиће се то штавље из чистог усевља“.

Владика Грујић : „Свети Сава“, стр. 127.

За сву прећашњу работу попа Николе око уније мало је ко знао, и ко је што чуо, није вјеровао. Није то народу ишло у главу да би се православни поп „покрањио“, па још код своје куће и код свога народа. Али чим се је поп повратио овај пошљедњи пут из Прибића, прочуло се је то по селу и по окolini. Поп Никола није више ни сам тајио, него је то сваком казивао и свакога је, ко је к њему дошао, наговарао,

да и он пође за њиме, да ће он све јавно казати свему народу, шта је то „унијудска вјера“.

Видјелисмо да се поп Никола са кумом Петром повратио из Прибића 10. јуна п. нов., а већ 12. јуна заповиједа компанија из Тоуња заповједништву штације тржишке, да добро пази на кућу, и на саму особу „по унијаћеног“ попа Николе Гаћеше, јер да су му прошле ноћи зликовци покушавали ноткопати подрум. С тога треба кућу Гаћешину чешће облазити са патролом, а ако буде нужде, онда треба и патролу сваку ноћ кући му командирати. У Тржишту не бијаше тада официра у штацији, него је заповиједи примао и извршивао неки капрал Џапан. И овај збиља нареди, да неки патролци обађу по који пут кућу Гаћешину.

Дође и света недјеља 6. (18.) јуна; прочуло се по цијелом селу, да ће поп Никола служити као и „краљски поп“ у капелици Св. Мијовила, а вели се: што сав свијет говори или је било или ће бити. Свијет као свијет; још од раног јутра врви Св. Мијовилу, да види може ли и то чудо бити. И збиља већ од некада ето попа Николе и с брадом и с мантијом све као и прије. Уљезе у капелицу и прекрсти се као и до сада. Обуче се у оне нове одједде, што их из Прибића донио, и одслужи цијelu литургију на олтару Св. Мијовила. Народ се запањио, па се само хрсти, али не ради молитве него од чуда, жуборећи онако кроз зубе: о потр . . . . .!

И проповиједао је поп Никола, можда први пут од како је свештеник. Дали су они њему шта ће говорити, а добра глава све научи. Шта је све говорио наравно да не знамо, али можемо мислити каква је тема била. Да ли му је ово била прва проповијед, право баш не знамо; али да је пошљедња била и служба и проповијед — то знамо поуздано.

И сврши поп Никола унијатску, службу и изговори прозелитску бесједу, и народ се разиђе кућама. Излазећи онако из цркве, повика неко из рије: „Не веле ти, попе, више никада“!

И стари поп Теодор служио је Божију службу у својој парохијалној цркви па кад видио, да збила није попа Николе, да му помаже као по обичају, прекине и он своје мучање. Он заборави и на кумство и на пријатељство, па протумачи сакупљеном народу издају Гаћешину: изгрди и осуди све оне, који су отишли на службу Гаћешину, и као православни свештеник можемо мислити, да није могао прећи ријечи својима, а још мање помишљати, да су поп Никола и плован Иван послали своје шпијоне, да уходе, што ће поп Теодор говорити. Видјећемо мало нослије, на што ће ово све изаћи, а сад да се вратимо нашем унијату.

Код све куражи и велике државности и препао се поп Никола. Опазио је он, да је у народу велико незадовољство, и да га свак грди, а особито послије његове службе. У цijеломе седу није се два три дана о ничем другом зборило ни претресало, већ о њему: како се је „покрањио“, како је служио у „крањској“ цркви, како није на служби спомињао нашега владике него некаква Константина, а највише „буди Бог с најма: некаква папа!“ Још свијет прогласио, да је Гаћеша донио пуне бисаге талира и цванцика, па кад их је показао пошиници, да јој је рекао: „Да их зобљемо, не би их позовали“. Све то јави Никола компанији, и ова још у недјељу одреди четири патролца, који су морали оне седмице сваку вече долазити кући Гаћешини и ту ноћивати. Ово је још само поджегло плам освете.

Осваниће и сриједа 9. (21.) јуна 1820. Дан бијаше облачен, и вас дан ромињаше по мало киша. Пред вече зададе јако громљети, и киша удари пљуском. Смркло се као у рогу; не види се ни прст пред оком. У кући код ватре засио поп Никола са својим оцем Тодором, старцем од пунијех 80 година, и разговараху се тако сједећи. Кад се већ мало уноћало, ући ће у кућу Никола Симић, момче од својима 14. година. Пристуци попу Николи, пољуби га у руку и рече, да

је дошао на патролу јесто оца свога Саве, који да је отишао на сајам у Муњаву. Поп Никола рећи ће му на то: „Добро, ајде, синко, пред кућу, па лези под постуре (стреју) да не киснеш!“ Од одређених патролаца није више ни један дошао те вечери.

Мало за тијем устане и стари Тодор и оде у неку зграду крај куће да спава. Попадија Милица помузла нешто млијечнога блага. Унесе у кућу помузену варенику, проциједи је у котлић и настави на вериге више ватре, да је узвари, па и сама сједе к ватри, сјарујући дрва испод варенике. Могло је је бити ближе 10 сати. Кад је стари Тодор отишао спавати, устане и поп Никола од ватре, па сједе на некакав кревет, а тај је кревет био одмах ту, крај огњишта уз источна брвна кућња, и тако сједећи разговарао је са попадијом о домаћем гospодарству.

Од једном пуче пушка као да гром прасну, и у који мах пуче, у тај исти чу попадија, како се поп Никола болно раскриви — и ништа више. Онако престрављена излети попадија пред кућу и викне свекра Тодора, на што ће неко иза кућњега сјека преврнутијем гласом: „ . . . . његову вјеру, убићу ја и њега“. На пушчани прасак излети стари Тодор из своје зграде, а скочи и патролац Никола, те обојица улете с попадијом у кућу. Прилете брже све троје к попу Николи, али он се превалио преко кревета, што је сједио на њем, па нити се миче нити дише. Зададу га дозивати, повлачити, превртати — исправљати — али, мртво тијело не миче се — занијемљела уста не оживљу се.

Поп Никола остао је с јеста мртав.

Стари Тодор пошаље патролца Николу у Тржић, да јави код штације за ову погибију, и отуда дођу још прије поноћи четири човјека, да остану на стражи код погинулог попа, а пети одмах у Тоуњ, да за све ово јави код компаније.

Сјутрадан још прије подне ето комесије и из Огулина

од регементе, и из Тоуња од компаније. Огледаше најприје кућу и нађоше, да је убилица испалио пушку кроз шкуљу, што је била у брвнима са западне стране, а од тијех брвана до кревета, на коме је поп Никола сједио уз брвна са источне стране, била су само четири корака даљине.

Свукоште и лешину, те нађоше, да је сав набој сасут у сред прсију, која бијаху пробијена на седам мјеста. Два зрна пушчана избила су на леђа. Једно колик љешник нађено је у брвнима, гдје се је зауставило; а другом се је познао траг на брвнима. Доктор отвори лешину и текар унутра нађе чудо и покор. Десно пето, и лијево четврто ребро бијаше пребијено; срце, оба плућна крила, гркљан и једњак (беришаљка) — све је то било подерано и ишчијано; пети зглоб на ритењици био је сав размрскан, а срч из ње просута.

Доктор је извадио пет комада покрупнијех сјечака олова; и тако се види, да је убилаца седам зрна у пушку сасуо, па их све седам сјуро у само срце попа — одметника. Од оваког набоја не би се макао ни медвјед, а камо ли кукави човјек! Грозна освета заиста! Страва попада човјека ево и послије 70 година!

У народу се и данас спомиње, да је поп Никола држао мало дијете у нарамку, па да је убилица чекао натегнутом пушком, све док није дијете повргао на страну, или га попадији дао — шта ли — и онда текар да је одалео. У судскијем писмима све је потанко испитано и побиљежено, али о дјетету нема ни спомена, већ све овако од ријечи, како сам горе написао.

Иста комисија преслуша и испита све о овоме догођају: попадију Милицу, оца Тодора и патролца Николу Симића. Попадија изјави, да она не зна: ни ко га је убио — нити за што је убјен; а да и не сумња на никога. И отац искаже, да не зна, ко га је убио, и да не сумња на никога, али на питање: шта мисли, за што је убијен — рече старац: „Не

зnam право, ма бојим се, да је стога, што је вјером преврнуо, а на'пако и по ме и по се!" Бојећи се и својој глави, не смједе ово двоје никога потворити ради убијства; јер се већ пронијело било по селу, да ће онај, који је убио попа Николу — сву кућу истријебити од оца му па до дјетета у колијевци. Али касније, кад их је мало охрабрио поп Иве, увукли су они више особа у истрагу и у неприлику — као што ћу мало касније и навести.

Регемента заповједи компанији, нека се настави најозбиљније, да пронађе убилицу, — али код све ревности и код свега њушкања и распитивања бијаше све бадава. Око куће Гаћешине био је густ љескар, те се убилица с мјеста уклонио, ни виђен ни чувен, а без сумње био је сам самџат, јер се код такијех прилика не воде уза се ни видоци ни свједоци.

Сјутра-дан дође поп Иван из Тоуња и сахрани лешину попа Николе у порту, код капелице Св. Мијовила у Тржићу. Боже мој, да ли је поп Никола слутио у недјељу, кад је као унијатски свештеник у истој црквици служио, да ће четврти дан за тијем, (у четвртак) лећи под црну земљу поред исте црквице?! У свој парохијални протокол забиљежи поп Иван у кратко: како су безбожни и невијерни људи дана 21. јуна 1820. убили у властитој кући часнога господина Николу Гаћешу, који се је поунијатио у Прибићу 8. о. мј. а пред грчко-католичким епископом Константином Станићем, и како га је он као мјесни парох сахранио, (*quem die subsequa ego parochus loci, Joanes Baptista Radoschay ritu Catholico, in Cemeterio s. Mihaelio Archangeli post decantatum sacram de requiem sepelivi in Trxich**).

Гаћеша је dakле унијат од 8. до 21. јуна по нов. па према томе одреди Ђенерал-команда наредбом од 27. августа бр. 1545. да се заосталој породици исплати 7 фор. 46. нов. као плаћа, која би припадала попу Николи од одређенијех по

---

*) Види протокол умрлијех тоуњске плаваније за 1820. годину.

200 фор. на годину. Заиста цијене изгуби човјек главу! У исто вријеме јави Ћенерал-команди и владици Мијоковићу, да је по извјештају Ратног Савјета од 2. јуна бр. 2485. цар ово одлучио:

„Ако се капелан Никола Гаћеша поунијати, онда му одобравам годишње плаће по двје ста форината, и то из закладе залишнијех бискупија у Угарској. Исто тако нека му се повјери и парохија (Seelsorge) у Тржићу, ако нађе грчкокатолички, крижевачки бискуп, Станић, да је за то способан, и — у томе случају има му се плаћа, из исте закладе, повећати на три ста форината“.

Кад је овај акт добио владика, био је Гаћеша већ под земљом, и стога је у конзистор. сједници од 10. јула само узета ова ствар на знање.

Али све то наше за мало бијаше! Подера кубура — или „штуц“ — шта ли је било — синђелију, а парохије није никога ни било осим попадије и оно шестеро ћеце луде. Ша и попадија Милица рекла је послије, да воли од куће до куће просити, него вјеру своју оставити, које ћемо разабрати мало послије.

III. Потвора и истрага.

„Потворица гори од убилице“.

Народна пословица.

Послије грозне погибије попа Николе закукала је убувљела попадија Милица; заврштало је шестеро непрекрబљене сирочади; јаукнуо је осамдесетогодишњи старац, отац Тодор — али никога од овијех свијех није толика туга обрвала: ни жену за мужем, ни дјецу за оцем, ни оца за сином — колика је голема туга притисла језуитску душу плована Ивана. А од туге ли за Николом као човјеком, где онако паски погибе? Боже сачувај! Та баш он је подерао

неколика пара дебелијех чизама, док је онијех седам балота у срце му сасуо. Други јади притискоше Ивана. Виђе Иве, где се убијством Николинијем од једном потргаше сва његова пасма и чишаонице, и сва спредена и сварена пређа око свете уније; и то са „најсветијом и са јединоспасавајућом римокатоличком вјером“, како то Иве вели у једном своме писму. Послије толике муке и свакојакијех снублjeња и мамљења, на-говарања и заговарања — једва нешто виђе успјеха, од којега очекиваше и славе и награде, па и тај ено пропаде, па, још на како звјерски начин! Ако је још који тај заведени Србин и био у договору с њиме и с убјенијем Гаћешом, сад је бежао од плована горе него ђаво од крста. Бежао је да се ни срио не би с њиме, а камо ли би с њиме говорио. Сваки је био весео, да му с именом не мућа свијет уста, као што је мућао с.Гаћешинијем и прије погибије, а куд камо грђе послије погибије. Е! а и кубура је још зујала свакоме око ушију. Страх кости ломи! Тако дакле велики напори и труди плована Радочаја, да спасе толике заблуђеле душе од „оријенталне заблуде“, не дочекаше никаква плода.

Та то се не може шале опростити! Проливена крв невинога попа Николе вапије на небо, и тражи освете, и тај осветник мора бити сам плован Иван; јер је он био, како видјесмо, и почетник свега.

Иван опише и јави цијелу ствар у Крижевце, доказујући, да је овај догађај потекао из најгаднијег фанатизма и из најодурније мржње, коју носе „грчко-несједињени“ у својима срцима на римокатоличку вјеру. Владика Станић вјерује томе, па пише 8. јула Ђенерал-Команди најоштрије, иштући, да се убилица по што по то изнађе и казни, а да се уједно стане на пут мржњи и фанатизму, јер вели владика: „Убијство ово, које је убјени слутио још од прије, и које му је још онда предсказано, кад је литурђију 18. јуна служио, и које је учињено због несношљивости и из заклете мржње на Римску

Цркву — задало је толики страх, да се виште ни показати не смију они, који су вољни били примити католичку вјеру; па због тога и не могу ја извршити све оно, што иште од мене висока Ђенерал-Команда, него сам приморан због таких нереда тражити заштите код највишег мјеста“*).

Ђенерал-Команда загрми 21. јула под бројем 1396. на огулинску регементу, да све силе напрегне, како би убијцу пронашла, а нека одмах извијести: постоји ли збила таква мржња између припадника једне и друге Цркве, како то тврди владика Станић? Регемента одговори одмах Ђенерал-Команди под бројем 1494.: да ни жена ни отац покојног Гађеше ништа не знаду о томе, да је ко пријетио Гађеши, кад је служио; убилице да не може никако пронаћи, а што се мржње тиче, даде обрстар Рукавина ово знаменито свједочанство: „Одговарајући на високу наредбу, још се извјештава најпокорније, да нема ни фанатизма ни вјерске мржње између исповједника грчко-несједињених и католичкијех, о чему је лично ујерено заповједништво регементе**). Најкашње вели регемента, да је запитала владику Станића, нека каже поименце, који су то унијати у Тржићу, што се сад не смију ни показати. Знала је регемента да нема ни једнога, с тога је и питала владику за унијате, али владику није на ово никда одговорио. Била

*) „Dieser Meuchelmord, den der entleibte schon früher ahndete, und den eine Stimme seit dem 18. Juni, an welchem Tage er Mess gelesen hat, schon vorsagte, und den der Fanatismus und geschworener Hass gegen die Römische Kirche verursachte, haben solchen Schrecken verbreitet, dass diejenigen, so sich zur katholischen Religion begeben wollten, sich nicht mehr zeigen dürfen, wodurch ich verhindert bin, der Auflorderung eines hohen G.-Comando genüge zu leisten, und mich gezwungen sehe, allerhöchsten Orten gegen solche Unfuge Sicherheit zu suchen“.

**) „Uebrigens wird noch in Erledigung der hohen Verordnung von 10. ten d. 1874. 1396 gehorsamst einberichtet, dass zwischen den Griechisch-nichtunirten und Kathl. Glaubensgenossen nach der eigenen Ueberzeugung des Regmts.-Cmdo kein Religionshass und Fanatismus herrscht“.

је дакле мржња само у души плована Ивана и владике Станића, којега је плован лажно извијестио, само да га напујка што већма на православне Србе.

Владика Станић морао је извршити своју пријетњу, те јавити за ово убијство и самоне цару; јер од цара стиже наредба, нека се огласи, да ће онај добити 100 цекина у злату, који просочи убијцу, и ово буде оглашено код свијех цркава.

Међу тијем је плован ревно њушкао на све стране, не ће ли се иgdје показати ма и најмањега трага. Сви његови жупљани, а особито они код Св. Мијовила, били су спуђени, како ће пазити на сваку ријеч, на сваки састанак, на разговоре и на договоре и на сваки корак својих сусједа „Влаха“. И тако су протекла пуна четири мјесеца, а од убијце ни гласа ни трага. Али златни цекини примамљиви, а има људи лакомијех; плован опет прогласио да су цекини већ код њега, па треба само доћи по њих, и збиља нађе се од једном и тај сок.

Мјесеца октобра 28. из јутра рано уђоште попу Ивану два човјека: Анте Дујмешић из Каменице, село код Тржића, и Симо Пајић, Граничар полојске компаније, из села Новог Дола кућни број 9. Рече Симо пловану, да он зна, ко је убио Гађешу, али да не ће никако прије казати, док му плован не да у готову 30 фор. сребра, а на рачун оно 100 цекина. Плован једва дочекао па ни пет ни шест већ „мошњу“ с новци ван, па изброји Сими бијелијех 60 „цванцика“, на што Симо и квитира пред Дујмешићем, метнувши уз име крест, јер је био неписмен.

Знам да су поштовани читаоци ради брже боље чути, шта је Симо казао пловану, па с тога ево да читамо плованово писмо, што га још истог јутра послao обрстару Јуци Рукавини у Огулин, и то по нарочиту чаушу. Слушајте! Ја ћу читати:

„Најпокорнија пријава. Општа је жеља, не би ли се про-

сочио убилица поунијаћеног свештеника г. Николе Гаћеше, који погибе 21. јуна ове године. На ово обећало је Његово Величанство 100 цекина што је свуда јавно проглашено царскијем едиктом. Па и сам господин обрстар и командант регементе молио ме је 15. јула о. г. да не пропустим јавити на паметан начин, ако би што у овој ствари поуздано дознао.

Ово писмо и шаљем с тога по овом посланику, да изволите из њега разабрати, што сам сазнао, уз увјет, да то не смијем никоме одати.

Јутрос са свијем рано дође к мени Симо Пајић, из полојске компаније, слуњске регементе, из села Новог Дола, кућни број 9. Па већ какви су наши Граничари, не хтједе ми Симо казати о убијству ништа прије, док му нијесам збила избројио 30 фор. сребра, а на рачун обећатијех 100 цекина, и то пред мојим сеоским старјешином, Антом Дујмешићем из Каменице; јер овај га је и довео к мени. На ово 30 фор. написана је и признаница.

Овако dakле прича Симо о убијству: „Господин Теодор Главаш, грчко-несједињени парох тржићки, одабрао је за ово безбожно дјело двојицу својијех парохијана, и то: Николу Тумару, и деградираног капрала, Јосифа Ботића, обећавши свакоме по 50 фор. сребра (а по свој прилици већ им је то и исплатио). За тим оду сва тројица кући попа Николе, — Тумара убије овога из своје пушке, — Ботић стајаше недалеко одатле, а парох Главаш стајаше мало подаље на неком брдашцу, под трешњом ја ли под јабуком, да припази, како ће ова двојица извршити злочин, или да их можда опомене, ако би ударио неко туда. Кад су убили попа Николу, отиде Тума-ра својој кући, а Ботић с попом Теодором к старој кући поповој.

„Пајић, који ми је ово просочио, има још више свједока, али их не хтједе одати мени, јер да томе још није доба. Он моли, да га не би званично позвали у Огулин, него преко мене, а ја ћу преко Анте Дујмешића, који га је и к мени довео данас први пут.

Да се не би по времену рекло, да сам ја просочио ово убијство славној регементи, молим најпокорније мога господина обрстара, да ми одмах поручи по овоме листоноши, у који би дан дозвао Симу из Погоја преко Дујмешића, па да га одавдје пошаљем господину обрстару у Огулин са својом цедуљом, — а ваљало би по моме мишљену, да се ово прије сврши, па онда да се затворе злочинци.

Овај Пајић нада се да ћу му ја дати 100 дуката, што ће их добити. Ја сам му са страхом дао и ово 30 фор., али ако ми г. обрстар не зајамчи, да ћу ја добити своје новце, онда не дам више Сими ни паре, кад опет к мени дође.

Молим, да се о овој работи не говори ни ријече, а особито, док не буду позатворани злочинци, и док не дође у Огулин и овај свједок. Остажем и т. д.

У Тоуњу 28. октобра 1820.

Иван Радочај с. р.
жупник“.

П. пр.

„Госпођа поша Милица, добивала би за цијело пензију непрестано и даље, као удовица поунијаћеног свештеника, јер је већ добила 50 фор. за мјесеце: јун, август и септембар; а из мојих руку примила је до краја новембра о. год. — само да је стално остала код своје одлуке, да ће припадати католичкој унији (што је она свечано изрекла преда мном и пред много присутнијех). Али пошто је она сада постала не-постојана, јер да воли, како ми сама рече: „од куће до куће крува просити, него ли напустити своју стару вјеру“, што сам ја са болом не само чути морао, него као вијерни дописивало морао сам то јавити и пресв. владици Станићу (али то сам казао и удовици) — сумњам сада у велико, да ће јој владика одредити пензију, и да ће јој примити старија два сина у Семинар, јер је унијатски вјерозаконски фонд одређен само за унијате“.

Не пристао обрстар на плованово жмиркање, већ узео ову пријаву као званичну, па одмах пише слуњској регементи, да Симу Пајића пошаље к суду у Огулин, заједно са свједочанством о његову владању. Тоуњској компанији заповједи, да Николу Тумару и Јосифа Ботића одмах пошаље под стражом у Огулин. Одговори и Радочају и позове га да, и он дође у Огулин, па да своју пријаву искаже пред суцем, јер приватна писма не могу се као званична употребити. Пајићу шак нека не даје вишег новаца, јер ако се злочин докаже, не ће му умаћи обећани цекини.

Није се плован надао овакоме одговору, а још мање, да ће њега звати к суду. Не смије он к суду. Видио је он, шта би од Гаћеше уза све његове благослове, с тога се исприча 2. јануара 1821. да не може никако доћи у Огулин, јер да га „боли лијева нога“.

Капрал Гајо Врањеш допрати 4. јануара 1821. и Симу Пајића у Огулин, донесав и његову кондујиту, а ова је гласила од ријечи до ријечи:

„Dieser Simo Paich, ist vom schlechten Ruff, ein ausgeschriener Dieb und Verhehler; hat die Tugend zu stehlen, (дакле и то је „Tugend“) und selbst der Denunciant zu sein!*) Осим тога био је 4 пута у затвору због крађе, а 19. јула 1819. трчао јешибе 4 пута горе, а 4 доле кроз три ста момака.

Сјутрадан преслуша судац Симу, и он даде на записник: да је од прилике прије два мјесеца јахао кући са сајма из Муњаве с Јованом Главашем. Уз пут да су разговарали о обећаној таглији на главу убилице Гаћешина, па да му је Јован рекао тада, како би му он о тој ствари казао нешто важно, само када би знао, да га не ће одати. Но што га је Симо увјерио, да га не ће одати, онда да му је Јован приповједио

*) „Овај је Симо Пајић на врло рђаву гласу, проглашени је тат и јатак (јамић); врлина му је што краде, а зна бити и потворица“.

овако по реду: „Оног дана, кад је Гаћеша погинуо, били су Никола Тумара и Јосиф Ботић код пароха Главаша. У вече изађу сва тројица из куће, а ја се (Јован) натиснем за њима назорице. Парох Главаш стави се под једном јабуком, а она двојица примакну се кући покојнога Гаћеше, и на брзо за тијем пукла је пушка, на што сам ја побјегао. Који је од она два испалио пушку, не знам право рећи, али држим, да је Тумара, јер он је срчанији и око пушке вјештији. Чим је пушка пукла, отишао је Ботић с парохом Главашем к њему кући, а Тумара је отишао на другу страну“.

Овако Симо исприча и дода, да му Јован не би био ово казао, да није био мало принапит, али вино му је одријешило језик.

У слијед овог изказа Симина изда регемента сјутра-дан 5. јануара 1821. ову наредбу на тоуњску компанију:

„Компанији се заповиједа, да чим ово прими, нека заповједи заповједништву штације у Тржићу, да призове к себи Јована Главаша, али на неки мудар начин, како то не би ником у очи пало; па нека га онда са сигурном пратњом пошаље овамо, али по ноћи, да се тако не сазна за то: уједно нека заповједништво у Тржићу добро пази на особу грчко-несједињеног пароха Теодора Главаша, али врло опрезно, и нека мудро поступа, да парох не приимијети то припажавање, те се тако не уклонима којим начином од истраге, која га очекује“.

„Све ово нека изврши комп. заповједништво највећом тачношћу и пажњом, и нека држи сав овај посао у тајности, за што је лично одговорно комп. заповједништво — а уједно нека пошаље за Јована Главаша свједочанства о породици и о владању његову“.

Да не буде регемента овлико прикричива, било би боље испало, али онда би ова наша трагедија сувише била озбиљна.

И онако заударила јејако по пушчаном праху. Треба мало и комедије уплести у њу, да је пикантнија, а ваљан режисер све то удеси.

У Тржићу је заповиједао тада обраћман, Никола Његован. Србци тај добије горњу заповијед преко компаније; домами Јована и пошаље га у Огулин чим се уноћа, али као Србин и домаћи официр није пуно знао од тога њемачког језика, ни кад је најпростије било написано, а камо ли ће разумјети оно у заповиједи: „zugleich soll der Tersicher Stations-Commendant auf die Person des griechisch nichtunirten Pfarrers Todor Glavass ein achtsames Auge haben, hiebey aber mit aller Vorsicht, und auf eine kluge Art zu Werke gehen, damit dieser Pfarrer diese getroffenen Massregeln nicht bemerke, und sich auf eine oder die andere Art der ihm bevorstehenden Untersuchung nicht entziehen könne“. Читао ово сиромах Његован и састављао на сваке руке, али никако право разумјети. Већ га муке спопале, и однекада на његову утјеху дође у Тржић поп Иван, који њему ово лијепо прутумачи. Али ево како! Сјутрадан рано пошаље Његован „ординанца“, да му зове попа Тодора. И за мало дође и чим на врата, а он ће: „Добро јутро куме!“ „Бог дао добро куме Тодоре“ — одгори Његован. Ма шта си ме звао куме?“ „Ма не питај, зло је! Ево од регемента заповијед пријека, да те, куме, на мах пошаљем у Огулин и то под стражом; него опремај се и с мјеста полази!“ Није друга, ред је слушати! Док је кум обраћман написао свој „берикт“ опреми се и поп Теодор па са једним капралом урвице у Тоуњ компанији. Код компаније опет помисле, да је Његован добио непосредно наредбу из Огулина, послије оне прекуј-ћерашиће, да попа Теодора пошаље у Огулин — па учини им се, да је мало један стражар, већ додаду ту још једног вељбабу, и тако с попом Теодором зазбиља у Огулин.

*

Можемо помислiti, како се убезекнуo и истражни судац Болин и обрстар Рукавина, кад им јави вељбаба, да је допратио пароха Главаша у „штокауз“. Ево како се тајна сачувала! Обрстар се исприча Главашу, да он њега није звао, и да је то учињено по незнанju, и наравно одмах га пусти гући:

Надао се је обрстар, да ће се стари парох Главаш потужити владици због овога водања под стражом, па с тога одмах 8. јануара 1821. јави за сав овај догођај Конзисторији у Плашки, саопштавајући у пријепису и ону своју зло свађену, а још горе извршену наредбу. Вели ту регемента, да је обрајтман Његован рђаво разумио заповијед, па с тога онако урадио с Главашем, али да ће за то обрајтман, док се врати с Кордуне, по заслуги кажњен бити, па нека би се тијем зајовољила и Конзисторија. На пошљетку моли регемента, нека би Конзисторија одредила унапријед од своје стране духовне присједднике, које би регенента могла свагда позвати, ако би се морао парох Главаш судски преслушавати. Конзисторија нареди 11. јануара и. год. за присједнике „zu der bevorstehenden peinlichen Untersuchung des Tersicher H. Pfarrers Theodor Glavash“: гомирског архимандрита Рајачића и плашчанској и проту Бунчића.

Сиромах Његован отшtronца у Огулину мјесец дана „под провозом“; али, то се је некако и поднијело, ма се не може подносити брука са заједања и са ругања, како је кума у Огулин послала. Ђаволасти људи причали то онако, како је коме боље прилијегало, па се најкашње уставило на оној: како је неки граничарски официр требао „alte Waffen“ (старо оружје) спаковати и послати регементи, а он мјесто „alte Waffen“ разумио наопако „alte Pfaffen“ (старе попове) па послала збиља неког старог попу, а многи додају, да га је и у „вршлаг (т. ј. у шкрињу) спаковао“. Овако се и данас прича по цијeloј Крајини, а ено читасмо, како је у истини било и гдје се то све догодило. Његован је због овога и премјештен

у личку регементу, али није побјегао ни тамо од заједања. Кад је постао капитан, онда би одговорио, кад би га неко запо с тога: „Die Gescheiten processiren, und die Dummen a vanzieren“. (Паметни воде парнице, а бености бивају уна-пређивани). Бог да му душу прости! Није он крив, што није знао њемачки, па га нагрди режисер Иве, само неби ли што прије попа Теодора спремио у затвор.

Да продужимо истрагу. Суд преслуша и Јована Главаша. Јован је био рођени синовац попа Теодора, и скупа су под једнијем кровом становали. Јован призна, да је једном ишао кући с Пајићем из Муњаве, и да су разговарали о ногибији попа Гаћеше и о обећатијем цекинима, али да он није никада казао Пајићу, ко је Гаћешу убио, кад он не зна о томе ништа. С тога да је Пајићев исказ пук измишљотина, а он да онога дана није ни излазио никда из куће, већ је вас дан радио с мајсторима, који су покривали стају попа Теодора. Јован наведе те мајсторе поименце, ови буду преслушани и збила потврде, како је Јован рекао. Јована не пусте кући, већ га затворе у Огулину.

Ваљало је преслушати и попа Теодора. Суд га уредно позве, да дође на преслушање 1. фебруара, и он дође, а дођу и одређени присједници. Изумира судац и њега. Он искаже, да ништа не зна о убијству Гаћешину, да је с Гаћешом живио свагда братски, јер је с њиме и с кућом му у кумству и у пријатељству већ од сто година, па да никада ни помислио није учинити му какву пакост, а с Тумаром и с Ботићем да се није видио бар 15 дана прије убијства. Најпослије запита поп Теодор суца: ко њега тужи? А кад му судац каза за Симу Пајића, разгали се попу Теодору. С мјеста он исприча: како је прије подругу годину украо неко његова вола, па како су тога вола његови парохијани: Тумара и Ботић, стигли код Симе Пајића; како је Симо признао крађу, па осуђен да трчешибе четири пута горе, а толико доље кроз три ста момака,

и најпослије како је Симо још у суду запријетио му тада: „Попе! али моја глава, али твоја брада“. На ове је ријечи поднио касније поп Теодор и свједочанство од полојске компаније.

Послије изумирања поврати се поп Теодор жив и здрав кући, јер суд не нађе ни најмањег узрока, да га затвори; а то је била зубна боља плована Ивана.

Изумира суд и Тумару и Ботића. Овај пошљедни био је рођени брат попадије Јоке; касиран је као капрал, што је опсовао обрајтмана Павличића, а још по врху трчао шибе пет пута горе, а пет пута доље кроз три ста момака. Опсовао му Павличић влашку матер, а он узврати његову крањску, па с тога га деградирали и леђа му испицјали. Обојица нијекаху најодлучније, да не знаду ништа о убијству, позивајући се на свједоке, који ће доказати, где су они били онај дан, кад је погинуо Гаћеша. Они остану и надаље у затвору, и кад је суд испитао њихове свједоке, чинило се је, да ће их пустити; јер се је видјело да их је Симо узео на душу. Али је Иве друкчије удешавао.

Кад се је поп Теодор кући повратио, сневеселио се поп Иван већма него икада прије. Он је за стално држао, да се овај више никда повратити не ће. Ваљало је тражити и наговарати нове свједоке, па ваљати и дрвље и камење на окривљенике. И нађе се свједока, али нико се не јавља ни штацији ни компанији, већ сваки пловану као да је он истражни судац. Плован опет није жалио ни труда ни хартије, јер је марљиво јављао регементи, што му је гођ ко казао. Па да он то само пријави, како је оно пријавио за Симу, не би никакво чудо било, али је он у својима пријавама, које ћемо од сад наводити, већ унапријед изрицао с мјеста смртну осуду свима окривљенима, јер су по његову суду заиста сви криви. Него главна је рана унија. Та се преобољети не може. Тако је неки Радојица Јузбашић пријавио се пловану, да ће он

Тумари у очи рећи, како је убио Гаћешу. Овоме Јузбашићу дуговао је Тумара нешто новаца, па кад је једном заискао свој дуг, а овај да му је одговорио: „Не дам, и ако ми још једном дуг споменеш, пробуразићу те као и попа Гаћешу“.

И овога Јузбашића пријави плован обрстару, па да чујемо како је ту пријаву и пропратио: „ . . . . . и због тога дакле, што у Тржићу има људи и свештеничког и свјетовног реда, који се јавно поносе са својим злочама, који пријете да ће упалити, убити и поробити оне поштене и мирне људе, који с њима не држе, или им пријете тужбама — онда се не треба чудити, што не може да напредује света унија с Римокатоличком Црквом, а многи би се жељели поунијатити, особито из простога народа; и што ће та унија, због оваких поступака, угушити се на мању у самоме зачетку њезином; јер ето не смије нико о унији ни проговорити јавно у Тржићу. . . . . Не слиједи ли дакле из свега, а Бог би дао да не слиједи за ово: да се оваки завјереници и назлије посмицати морају ради опомене онијем, који су као и они? Па на овај начин, не само што се не можемо надати унији, коју и сам наш католички цар тако својски жели, и која би веома спасоносна била за оне душе, што су заслијепљене источном заблудом — него ни један поштени господар у Тржићу и у околини не ће бити сигуран ни имањем ни животом својим“.

Видио је Симо Пајић, де њему у Огулину баш не вјејрују сваке, а зинуло му срце на дукате, а прекипљело осветом због ишчијанијех леђа, смисли с плованом нов доказ, који ће се тобоже подударати с његовијем. Наговоре неку женетину из Каменице, Иванову овчицу, да она каже, како је једном идући из Муњаве, пристигла Ботића и Јована Главаша, па да је чула гдје Јован запита Ботића: „Препаде ли се кад га убисте?“ А Ботић да је на то одговорио: „Не пре-

иадох, само сам се згроziо, кад виђех, је по-
гођен у срце“. Жена је тврдила да је само чула овај
разговор, али о коме је тај разговор био да она није знала.
Ма не научила добро лекције Симине, па се код суда сплела
и рекла да је чула, гдје разговара „плован“ Главаш, а не
Јован Главаш, како је то Сими прилијегало; и тако шљепарија
сама на све стране.

Симо је сједио ва вијек уз плована у Тоуњу и ту су
они смишљали и исплетали нова ошца, само да што прије
уволе попа Теодора. Плован је све јављао у Огулин, па ево
да чујемо шта је писао 17. фебруара 1821.

„Господин Главаш, грчко-несједињени парох у Тржићу,
како чујем мути на све стране и дању и ноћи, да одврати
од себе и од својијех садругова, што леже у тавници — већ
свуда јавни глас о учињеном убијству; Симо Пајић, Радојица
Јузбашић и Анте Дујмешић, као свједоци по чувењу о учи-
њеном убијству, морали би се већ склонити некамо на сигур-
није мјесто с тога, каквима им напастима пријете противници,
кад се не би тјешили, да ће се скоро и правда извршити.

И једне католичке жене из Каменице исказ о убијству,
који се је прочуо свуда, још прије него је та жена, ту скоро
к мени дошла (како то жене већ раде по природи) подудара-
се најтачније са исказом Симинијем, само та жена не би во-
љела, јер је страшива јако, да буде позвана к суду преко
компаније, већ она моли, да би је сл. регемента позвала преко
мене у Огулин.

Овдје се даде запитати: ако би дошло до крвавог сукоба
код кућа горе споменутијех свједока, а то с тога, што је парох
Главаш позиван већ по два пута из Тржића у Огулин, па
оба пута отпушен слободан кући из Огулина, — ко ће бити
крив за то? Та Сими је пријеђено у очи са убијством прије
неколико дана, и то ће он доказати са свједоцима. Стари отац
затворенога Јосифа Ботића, запријетио је Радојици Јузбашићу,

да ће га поробити и попалити, што ће и овај доказати пред судом. Анте Дујмешин, који је по мишљењу противника главни зачетник што је завјера откривена, (јер он је довео Симу к мени, а овај је први одао суду завјеру) опазио је, да му неки гости нешто снују око куће по ноћи, а то ће он посвједочити са својом задругом домаћом. А чиме се све мени пријети, како чујем, за то што сам се заузео за праведну ствар, волим ћутати него што спомињати о томе.

Из свега дакле слиједи наравно: чим је господин парох Главаш дуље слободан у Тржићу, где је убијен поунијаћени поп Гаћеша, тијем се веће завјере смишљају, које могу лако избити у срамотне пошљедице.

Још нека објашњења о погибији.

1. Како чујем рекао је Јован Главаш као видок погибије који је у Огулину затворен, да воли умријети, него погибију одати, али он се јеово издао онијем ријечима, које је рекао Сими Пајићу у Огулину, када су били заједно у соби: „Бог те убио, за што си ме издао?“ Оваки пак исказ а код прилике, кад су обојица позвана била ради суочења у Огулин, јест истинити доказ, да је Јован још прије цио догођај код погибије одао Сими.

2. Симо је готов пред Богом и пред сл. судом присећи се да је истина: 1. да му је Јован Главаш, идући сам заједно из Муњаве у Тржић, добре воље испричао све потанко о погибији, а да га за то није ни молио ни нагонио; 2. да је Јован преклињао Симу и заклео, да га неће одати никада, али кашње, кад је све већ било готово, и кад сам ја Симу спутио, да пред судом не вриједи по чувењу свједок без свједока видока — онда се је одлучио Симо да ода Јована. 3. Да ће оно сто цекина, што но их цар најмилостивије обећао, подијелити на једнако међу се.

Остане ли дакле Јован вјечито код нијекања, а Сима међу тијем присегнε, да је ово наведено све истина, онда је

и овај процес тијем брже готов, (ако се по злу неотегне) што ће га потпомоћи више такијех истога садржаја истина, које се с друге стране узети и присегом притврдити могу.

Симо ће дакле присећи цио догађај код погибије, како је то чуо из уста Јованових, који сад све нијече. Јузбашић ће присећи шта је о томе чуо из уста самога убијце, Николе Тумаре у његовој кући. Католичка ће жена присећи, да је чула уз пут онај разговор о убијству, између господина пароха и између Јосифа Ботића. Ове три особе, различне по вјери*) и по владању, из различних и доста раздалеких села: Погоја, Тржића и Каменице, које нити су рођаци ни пријатељи, а једно другом не знадоше ни имена ни приједјевка; ове, велим, овако различите особе, које у исто доба о погибији говорише, кад и мени Симо — држати у сумњи као да су се оне договориле, како ће погибију издати — држим, да се то не може вјеровати.

Па ко је дакле други одао злочинце, него грижа и немир њихове савјести — него њихова властита и безбожна уста, али не без прста божјега, јер „невино проливена крв праведнога Авеља на земљи, вапила је и вапије на небо“.

3. Није ли све ово доста јасно сл. суду, онда је Симо Пајић готов и на ове увјете: он каже стабелито, ако завјереници: господин парох Главаш, Никола Тумара и Јосиф Ботић, осим себе прокажу неког другог као убијцу поунијаћеног попа Гаћеше, онда ће се он пустити без устезања не само на сваке руке мучити, него и најгаднијом смрћу уморити“.

И овај објешењацлук Симин доказ је за плована, да су она три крива. Нека дакле окривљеници прокажу правог убилицу, кад они нијесу убилци, онда ће се Симо и убити пустити. Та да су они знали правог убилца, не би ни лежали у тавници. Кад обузме човјека страст нека, као што је плована код ове прилике обузела паклена освета — онда као да

*) Овдје као да плован држи овога Јузбашића за унијата.

побенави. Не умије ни да миeli вишe. Из овога писма види сe, да је плован свe писао, што му је Симо трабуњио, а Симо сe ва вијек надао, да ћe добити дукате.

Није плован ни с овијем свршио. Још је он задавао и себи и суду крупна посла. Кад оно рупи вук у село, сви сe пси посакривају по пљевњацима и по наслонима, па не смију ни да штекну; а кад излете људи, па стану са свијех страна пикати на вука, онда сe и пси окураже, те ужеваре као жабе у пролеће и ударе у несносно лајање и вијање. Тако је било и код ове погибије. Кад оно погибe поп Никола, распитиваше суд и родбину и комшије, и знанце и пријатеље, па и цијело село: в да ли ко зна коју рећи о убилици? И онда не знаде нико ни слатке ни грке; а кад суд затвори двојицу ли тројицу ради сумње само, и кад почe попа Теодора изумињавати, и на кораке му пазити — нађe сe од једном, и то послијe десетак мјесеца, цијела рпа видока и сваке руке свједока против затворенијех окривљеника. Извлачи сe свe један по један, и довлачи сe попу Ивану, па ту казују, шта је који чуо или видио. Тако сe од једном знало, шта је поп Теодор говорио с киме и пријe и послијe убиства? Шта је говорио у цркви онај исти дан, кад је Гађеша служио у Св. Мијовилу? Како је тумачио унију своме народу? Најпослијe сјетила сe и поша Милица онијех ријечи попа Петра Главаша, кад је рекао: . . . „али тeшко неком пријe него јa у Турке одem“, па и то јe суд испитивао и упоређивао са осталијем исказима. Знало сe је и то, како је мајка Јока сина Петра клела и псовала, што је вјером преверио, па је и она стара морала да одговара за проливене сузе материнске. И њу су потезали к суду. Она је просто одговорила, да њезин син не зна ништа од „крањске вјере“ и да јe њу само преварио неко, да јој сe син „покрањио“.

У цијелом томе колу био је кокан плован Иван. Он јe свe то удешавао са Симом и јављао суду, увлачећи свe вишe

и више људи у истрагу и у неприлику. Он је био увјерен, да су она тројица крива, па се је само чудио, што већ нијесу не само осуђени него и повјешани. Сад је ваљало и попријетити суду пријавом на цара, не би ли то помогло. Ево да чујемо нове разлоге и доказе попа Ивана, а онда и саму пријетњу, што све написа 30. марта.

„Писао сам најпокорније сл. регементи 17. пр. мј., да ћу ја у процесу убијеног попа Гаћеше ићи на руку, колико год будем могао.

Свак се чуди, коме је грозни поступак познат, како то, да је парох Главаш у толикој милости код сл. регемента, јер ено његови судругови већ давно леже у затвору, у Огулину, а он је још слободан; још хода камо хоће; говори и ради шта хоће — а како је оно, ето прије неколике године само, у неком грађ. процесу, што се је само са некима официрима и са својима парохијанима заплео, католички свештеник Беллић, морао одлежати у огулинском штокаузу, (ако се не варам) неколико мјесеци?

Осим свега онога, што сам ту скоро пријавио сл. регементи, част ми је ево и опет нова, јача и згоднија свједочанства подастријети, која потпуно одају и на свјетлост износе истраживану погибију. Свиђело ми се је, да та свједочанства (доказе) подијелим на троје: 1. што се је забило прије погибије; 2. шта за вријеме погибије и 3. шта послије погибије.

1. Прије погибије.

Михат Божичевић, сеоски старјешина, тоуњске компаније из Скрадника казује, како се је једног дана, кад је „рапорат“ држан (мјесни суд) у кратко прије убијства, а у канцеларији тоуњској, у одсутности г. капитана овако изјадао парох Главаш господину Фенриху Станојевићу: „Господине брате! двадесет и седам кућа мојих у Тржићу оде под Гаћешу у нечисти закон“.

Капрал Џапан, који скоро непрестано у Тржићу службује,

казује: како је на скоро послије овог јадања одстрањена патрола од куће Гаћешине, и како је из књижице, где су пописани патролци, лист један искинут, а одмах други дан за тијем убијен је Гаћеша.

А да су ове двије прилике, т. ј. одстрањене патроле и јавна погрда унијата, смијерале на убијство, које је одмах и слиједило — потврђују и оне ријечи, шурјака пароха Главаша, Јосифа Ботића, које је изустрио пред тоуљским звонаром Фрањом Цвitanovićem, а те су: „Никада ја не живио, ако попа Гаћеше не убијем — ја ћу га убити“. Из чега се даје згодно закључити, да је ова завјера још унапријед уговорена.

2. За вријеме убијства.

Речени dakle поп Гаћеша убијен је 21. јуна 1820. у вече. Јован Главаш, укућанин и синовац пароха Главаша, који је дотле у непрестаном раздору, а тек од то доба у слози живио са парохом, — видио је својима очима, како је убијство извршено, па је све то потанко казао Погојцу, Сими Пајићу, као своме пријатељу и то под ова два увјета: 1. да му се Симо заклети морао, е га не ће никада одати, кад пријави за погибију на правом мјесту; 2. да ће подијелити међу се братски обећани царски дар. Али кад је Симо видио, да код суда не може ништа израдити, нити обећане премије добити, докле не ода Јована — то је онда морао њега као видока суду просочити; но Јован само за љубав своме стрицу све то нијече, те лежи, како је познато и до данас у тавници.

Истога Симу Пајића прогласили су противници као лашца и лопова, који је и шибе трчао, те за то да и не може бити прави свједок, — али он каже стабелито: кад би се његова пређашња кривица тачније испитала, то би се за цијело нашло, да је он баш за вољу пароха Главаша (исто као што сад чини Јован Главаш) све оно урадио и поднио, чиме му се сад пребацује за пређашње владање. У овоме пак случају

тијем је мање за кућење или за сумњичење Симино, из доброг извора поцрпљено знање као и његова поштена жеља, да истину каже, — што се он подвргава свакој могућој муци, па и самој смрти, ако њих три окривљена због погибије Гаћешине, доведу суду неког другог, који је овога свештеника убио.

3. Послије погибије.

Погинулога попа Гаћешу жалило је цијело село тржићко, само је парох Главаш (бар се тако утворио, јер код безбожника нема мира) пред неколика човјека, што се десише код куће му, овако се изразио о самрти Гаћешиној: „Рука и пушка она, која уби попа Гаћешу, морала би се посветити, и за велику светињу држати“. Ово ће посвједочити Лазо Гаћеша, који је чуо ове ријечи.

Радојица Јузбашић доказаће још и ово: 1. „Сваке скоро нећеље дао је плован Главаш код цркве проглашавати, да му је Јован синовац 50 фор. 30 кр. дужан; — чим погибе Гаћеша, одмах престаде оваково проглашавање“. 2. Кад је Јован пољазио у затвор, у Огулин, онда да му је парох Теодор, милујући га и као улагујући му се, рекао ово: „Иди тамо мој синко! И ако ли и више година у профозији лежати будеш морао, ништа се не брини за твоју или твоје дјеце или твоје жене храну — ја ћу са свим шкрблјети; само: мук — лијек“ — а ове пошљедње ријечи значе толико као: од твог тврдокорног мучења зависи мој живот.

3. Да ови очински савјети и свакидашње опскрбљивање и Јована у „штокаузу“ и остале породице му код куће, ипак не може да одврати Ружице, жене Јованове, а да врло често и тешко не прекори госпоју пошу Јоку овако јадикујући: „О Јоване, Јоване! Проклето ти било! Рашта мучиш и себе и мене, и запушташ кућу ради попове воље? Рашта не кажеш што си већ једном казао?“

Већ споменути Џвитановић као свједок против Ботића прије убијства, свједочи и сад послије убијства против истога ово: „Ти си дакле“ (рече Џвитановић Ботићу) „који си убио попа Гаћешу“. Одговори понизно Ботић: „Брате мој! Не одаји ме, не одсијецај ми главе!“

Овдје опет долази Јузбашић, коме је Никола без сваке нужде рекао: „Никада ми веће за тај дуг не говори, јер ћу ти провртјети ребра, кањо сам и попу Гаћешу у његовој кући!“ Па и сам његов вијерни друг, Јосиф Ботић, разговарајући се једном са својим шурјаком, парохом Главашем, означио је Николу, као правог убилицу попа Гаћеше, кад му је рекао: „Ма баш га је у сред срца погодио“, а то ће и жена она из Каменице посвједочити, ако нужно буде и њезино свједочанство, код толикијех људи свједока“.

„Силогистични закључак“.

„Узмимо ово: ако наведени свједоци своје исказе и прије и послије погибије стално потврде и за њих добри стану код сл. рег. суда, онда се даде по здравом разуму ово закључити:

1. Сваки онај, који своје комшије сељане пакосно мрзи; који њихову вјеру гадно погрђује; који комшији од више власти одређену ноћну патролу одстрани од куће му, и то на неки лукави начин, па тај комшија онда за то, што је патрола одстрањена, одмах за тијем погине; који се онда јавно радује тој погибији; који убилице благосиља и шта још више, руку и пушку, којом је комшија смакнут, огласује за светињу поштовања достојну; који поврх свега још онога, који је видио уморство, најњежније милује, и оправшта му дуг од 50 фор. а да би овај видок вјечито ћутао, обећива му не само кроз више година опскрбу, него за забиља даје свакидашње издржавање и њему и његовој породици — сваки онај, велим, који овако ради, и који је овако радио: — тај је или главом

био убилац погинулог комшије, или је највише припомагао код те погибије.

А по што се све ово стекло и доказало у погледу истраживаног убијства Гаћешина, на пароху Главашу, то је dakле парох Главаш, или главом убилица Гаћешин, или је припомагао томе највише.

2. Сваки онај, који неком човјеку у селу, узимимо Н. Н. јавно рекне: „Никада ја не живио, ако га хуљу не убијем, ја ћу га убити!“ Али послије учињеног убијства није се одмах могло ући у траг, ко уби човјека Н. Н. Међутијем неко, ко је чуо пређашњу пријетњу, пребациће ономе што је пријетио: „Ти си dakле убио човјека Н. Н.“ па што ће овај, који је прије пријетио, рећи му сада са свијем понизно: „Најмилији брате! Не одаји ме, не одсijeцај ми главе!“ И заиста, овај, што је прије погибије онако срчано пријетио, а сада послије погибије овако понизно моли, мора да је човјека Н. Н. сам убио, или је са убилицом његовијем друговао.

А како се све ово доказало за Јосифа Ботића у послу изтраживаног убијства попа Гаћеше — то је Јосиф Ботић или главом убилица Гаћешин, или је друговао с убилицом.

3. Сваки онај, који као неки пакосник или страшило друге своје сељане застрашава само с тога, да се не сазна за његова зла дјела; који своме комшији, рецимо Петру, каже овако: „Погани Петре! Не долази ми више никада на очи с таком тражбином, јер ћу ти проврјети тијело, као што сам ту скоро провртио тијело комшије Павла у његовој кући!“ — али се није сазнalo поуздано ко проврје Павла, док се сам не одаде онај застрашивало; па шта више, и сами вијерни друг тога застрашивала исприча много шта о њему, другоме своме пријатељу, а из међу осталога и ово: „Мој друг, страшило, згодио је ту међе скоро Павла, из своје пушке, у само срце“: —

тога дакле застрашивала, који се је најприје сам одао, а којега је одао и његов вијерни друг као убилицу Павлова, — морамо за збиља и без сваке сумње држати заиста за правога убилицу Павлова.

А по што се оба случаја потврђују на Николи Тумари код погибије попа Гаћеше — то је Никола Тумара прави убилица попа Гаћеше.

4. Не узимајући у обзир оно свједочанство, које је исказао Симо Пајић, кад је погибију потанко описао — може се овдје са разлогом запитати: како то, да нико жив у цијелој овој околини не окриви никога другога због учињеног убијства, већ баш ову тројицу: пароха Главаша, Јосифа Ботића и Н. Тумару? Како дођоше она шесторица горе наведених свједока само на њих, и од куда да само против њих говоре онако једногласно и према ствари? Није ли то патетички знак, да је све бадава, осим ове тројице, тражити убилице Гаћешине?

А зар ово није уједно истинити доказ за Симу Пајића, да је он згољну истину говорио, кад је први одао завјеру; и за то заслужује, да добије красни дар царски? А бености Јован, који таји истину, заслужује исту судбу коју и завјереници, ако не престане и на даље нијекати тврдокорно ону истину, коју је Сими искрено исповједио већ једном.

Све ово подносим ја најпокорније на високо увиђење и на судбено истраживање сл. регем. заповједништву, па се поуздано надам, да сл. заповједништво не ће допустити, да ја све ове жалосне прилике пријавим њег. величанству. А на тај корак могло би ме нанукати: 1. достојанство једне најсветије и „једино спасавајуће“ католичке вјере, с којом се је Гаћеша био ујединио, а која је са овако најгрознијима злочинима не само спријечена у своме распрастрањењу, него је уједно и најпогрђније понижена; 2. жива и добро позната жеља нашега најмилостивијега католичкога и апостолскога монарха, да се убилице изнађу; 3. најпослије и то, да се већ једном дође

до мира, који жељно очекује и католички и грчко-несједињени народ, али који се никда постићи не ће, ако се ова ствар развлачила буде, или ако се можда убилице хотимице ослободе“.

Суд је и ове, на ново пријављене свједоке, позивао преда се, и свакога изумињавао на сваке руке. Ови се свједоци опет позиваху на друге особе и тако је дошло до тога, да је до 30 особа преслушано у овоме процесу, али никако да се дође једном до суда. Најне斯特рљивији је био плован Иван, и никако му није ишло у главу, што није затворен поп Теодор. За то је највећма ајмекао се у свима својима пријавама, како то већ до сада видјесмо. Још није суд ни доспио, да све пријављене свједоке позове, изумиња, сочи у већ по потреби да поступи а оно опет се јави плован са својим вотумом. Али овај пут је ударио на друга врата. До сада је све писао на обрестара и већ на регементу, а овај пут пише он лично истражноме суцу. У томе писму најприје даде плован суцу свој *votum informativum*, а бојећи се, да је судац заборавио „катекизмуш“ напише он скоро цијелу и догматику и полемику своју, не би ли бар код „алвитора“ укресало; па да суди по жељи пловановој. Да више не ређам, шта је све у писму, ево нека извоне п. читаоци и ово најпикантније писмо плованово чути од ријечи до ријечи, у слободном српском пријеводу. Писмо је писано 28. априла 1821. а атресирано је:

„Благородни и особито велепоштовани господине оберлађмане, авдиторе!

„У ваше руке доспјеле су без сумње моје пријаве, заједно са мојима на њих учињенима примједбама, што сам их ја послao сл. рег. управи од 28. окт. 1820. па до данас, и које се тичу усмрћенога свештеника Гађеше. Није ми намјера, да ја можда искуснога правника што ново научим, него ми је намјера, да само опоменем пријатељски, ако би неко покушао извртати или прикривати најљубазнију истину (пријатељ Плато, пријатељ Цицеро; истина је највећа пријатељица). Баш

у овоме процесу има много великих и високопоштованих особа несједињене вјере, које би вољеле, да г. парох Главаш ослобођен буде, него ли да се казни по закону најгрозније убијство споменутога свештеника. На карактер и на част ових особа ваља се много освртати, но не смије се ништа учинити неправедно за њихову вољу. На ово се односи и царска намјера, како је оно обичавао рећи негда царски прадјед Фердинанд, први овога имена: „Нека буде правда, па макар пропао свијет“, и према овоме може свако, који врши своју дужност по божјој и по царској праведној вољи, радосно пјевати са пјесником: „Не марим за звијезде, кад ми сија сунце“.

Кад сам оно пријавио дана 28. октобра 1820. обрестару и заповједнику регементе, господину Рукавини, што ми је казао о овоме убијству Симо Пајић, молио сам уједно најпокорније, прво: да ме не прокаже свијету, као неког зачетника и коловођу у овоме процесу; — друго: да се не затварају злочинци на саму моју пријаву, него када приспије и сам Симо у Огулин, а с тога да се закаже дан, у који би ја својом управом послao Симу у Огулин. Али све се је дододило противно, и ја сам одмах оглашен од противне странке као покретач овога процеса, па с тога и мени и пријављенијем свједоцима поручује се пријетња за пријетњом, а ево сам до сад већ по трећи пут позван, да морам доћи сл. регементи. Први пут одмах у почетку 30. окт., други пут 7., а трећи 21. овога мјесеца.

На пређашња два позива испричao сам разно, а на овај трећи велим отворено: не ћу сјутра доћи у Огулин, (само би тако дошао, кад би ме мој г. бискуп-дијецезан, на захтијев сл. регементе, званично одредио, да присједавам у суду од стране католичко-унијатске, као што су одређена два несједињена свештеника од свога г. владике) јер кад ја у овоме

*

процесу нити сам кривац, нити тужитељ нити свједок, онда нема никаква разлога ни позивати ме званично због тога.

Велим најприје, да нијесам никакав кривац, и то ми не може збила нико пребацити. Јер с тога: што сам ја поучио и укријепио покојнога Гаћешу у католичкој вјери, којој је он нагињао већ одавно; што сам навео на прави пут Симу Пајића, којега нити сам познавао, нити видио, докле га није тада први пут довео к мени у Тоуњ, и у моју собу, Анте Дујмешић, где ми је испричao жалосни догађaj; што сам ја пријавио многе свједоке у овој ствари а на захтијев сл. регементе од 15. јула 1820. — за све то не заслужујем ја никако име кривца, него држим, да сам тијем учинио добро дјело и пред Богом и пред мојим царем, јер је писано: „Благо ономе, који наведе слијепца на пут, и сав народ рече: амин!“

Рекох за тијем, да нијесам ни тужитељ. Па ко је управ тај? Одговор: невино проливена крв поунијаћеног Гаћеше, која непрестано гласно вапије за осветом, и тај вапај до прљо је не само до Бога, који је на сваком мјесту, него и до његовог царског величанства, а оданде на руке царске регементе ради најстрожије истраге.

Велим, треће, да нијесам ни свједок, него како станујем у мјесту, где се згодније може чути нешто о тој ствари, то сам ја само као кажипут свједоцима, који су пријављени у Огулин, а они нека кажу што по истини знаду.

Из овога се дакле види јасно, да ја не морам иći у Огулин због ове ствари, јер ме се процес и не тиче у главном, нити ја ту имам каквог самовољнога или интересиранога уплива.

И тако да останемо добри пријатељи.

Својијем заузимањем пријавио сам ја до сада сл. регементи осам сталнијех, несебичнијех и истинитијех свједока и то:

Против г. пароха Главаша, као коловође ове завјере, свагда ће ступити: Симо Пајић, Анте Дујмешић, Михат Бо-

жичевић, Радојица Јузбашић, Лазо Гаћеша и капрал Иван Цашан. Овај пошљедњи, како вели, није још ни ради одстрањења патроле изумињат ви заклет, а није ни Симо заклет.

Против деградираног капрала Јосипа Ботића, ступиће тоуњски звонар, Фрање Цвитановић.

Против Николе Тумаре ступиће Радојица Јузбашић, и она, с почетка истина бог, страшива Јела Џазин из Каменице, али сад је већ спремна да изађе и пред суд, и само чека дан, када ће бити позвана у Огулин.

Могло би се лако још и више свједочанстава добити против сва три завјереника, само да је био затворен негде г. парох Главаш. Па ипак пријавише ми се овијех дана још двојица. Први је Вид Бурић из Скрадника, који је истога онога дана био у тоуњској канцеларији с Михатом Божичевићем, код рапорта (суда). И он је чуо онај исти разговор између пароха и г. Фенриха Станојевића, што је речени Михат већ присегом потврдио код регементе. И Бурић је дакле готов то исто посвједочити, ако буде позван од сл. регементе. Други је свједок већ више пута споменути, поштени човјек, Радојица Јузбашић, који осим онога што је већ под присегом исказао против г. пароха и против Николе Тумаре, још и ово додаје на пароха: 1. као што риба тукне с главе, тако да и Тржићани тукну с пароха, као са своје главе; 2. да парох ужасно куне своје парохијане; 3. да јавно говори, како је то свеједно поунијатити се, а доћи под вражји печат; 4. да се боље и потурчити, него ли се поунијатити.

Не ћу ја овдје одређивати, какве ће природне закључке изводити праведан судац из оваковијех погрда на свету вјеру, за којима је одмах слиједило и убијство? Ја ћу овдје само онако мимогред (јер ово ће и онако суд истраживати) нешто споменути на ове безбожничке погрде и то богословски. Ни један истинити и прави католик не мрзи ни најмање грчко-

несједињени народ, него га жали од срца, јер тај је између свијех отпадника од Римокатоличке Цркве ипак најближи нама католицима и то прво с тога: што је био с нама пунијех 8 стотина година братски уједињен; друго: што је стално задржао и што се кријени са седам светијех тајана као и ми. Али на жалост! Док они не признају видљиве главе католичке цркве, коју је Исус Христос поставио преко апостола Петра и преко његовијех нашљедника, римскијех папа; док они мрзе и презиру ово свето име и вјеру, већма него ли име Турчина и ћавола, па се старају да то омразе и код другијех — све дотле јавно доказују, да се грчко-несједињени разликују од нас католика у главне двије вијерске тачке, и то: у правој вјери и у искреној љубави према Богу и према своме ближњему. Једногласна dakle наука светијех црквенијех отаца и Западне и Источне Цркве утврђена је на чврстом темељу, по којем ни један човјек не може спасен бити, који нема три божанствене врлине: вјеру, наду и љубав, по ономе: „Ко жели спасен бити, прије свега мора држати католичку вјеру, пако ову сачува неповријећену, наслиједиће сигурно царство небесно“. Ово је написао, научио и по овоме живио Св. Атанасије, патријарх Александријски, који се је родио у Мисиру године Христове 294., а умро у Александрији 373., и његову свету памет слави свечано Западна Црква 2. маја сваке године, а исто тако и Источна 2. маја, али по старом календару.

Из овијех разлога жалим од срца сваког непоунијаћеног, а највећма г. пароха Главаша, што овако простачки, овако безбожно гради нас католике и нашу милу поунијаћену браћу, и што воли у своме срцу и на даље носити ону вијерску мржњу, коју је посијао Фотије још прије 11. стотина година, у мјесто да се освијести и он, па да прими нешто боље и спасоносније. Та да је поунијаћени поп Гаћеша и сав Тржић и покатолично, био би ипак г. парох Главаш богато награђен

(то могу рећи на сигурно) од нашег најмилостивијег цара: или поштеном пензијом, или премјештајем на бољу парохију своје вјере, а не поступати с Гаћешом онако свирјепо, јер то је противно не само здравом разуму, него и јасним законима црквенима, јер: „Сваки који мрзи свога брата, јест човјекоубилац“. И. Јов. 3. 15. На противно је исто тако и грађанска и духовнима законима, што Главаш није одавно затворен и што се скита камо год хоће“.

Суд призове и преслуша и ове нове свједоке, а и још многе друге, на које су се опет ови позивали. Највише је зла ватало на кукавог попа Теодора. Неки капрал Кларић присегао је, да је поп Теодор назвао цркву Гаћшину „буништем“ (Miesthaufen), а Јован Чичић опет, како је рекао поп Теодор онога дана, кад је Гаћеша служио: да ће оне, који иду у Гаћшину цркву ђаво по паклу гонати, као козар своје козе, јер оно није црква него буниште. Остали свједоци исказивали су свакојако. Неки су се сплели код суда, па сваки пут друкчије исказивали, што но се рече: ниђе двојица двије једнаке не рекоше. Поп Теодор све је порицао и доказивао је, да су сви свједоци поткупљени од плована Ивана. Истраживања ова трајала су до у јесен 1821. године, и она два окривљена, скупа са Јованом Главашем, лежале су ва вијек у затвору. И на сва наваљивања Радочајева ипак не затвори суд попа Теодора, због чега се Иван највећма једио.

IV. Пресуда.

„Суди право, једи где ти драго!“
Народна пословица.

Знам, да поштовани читаоци послије овлике истраге, и послије овликов застрашиваша плована Ивана једва чекају да чују већ једном и пресуду, па да виде можда, како вјешају

већ кукавог попа Теодора; јер по суду плованову, он не може жив остати. Да је било којом срећом доба „Инквизиције“, не би он ни долазио пред суд толико; ишло би то брже; јер ту би био онда предсједник суда главом наш Иван, што но онако од срца жали нас несједињене, гдје, кад у папу не вјерујемо, онда и немамо вјере. Једва једном сврши суд изумињавања толикијех свједока и с једне и с друге стране, и закаже сједницу ратног суда (*Kriegsrecht*) на дан 31. октобра 1821. гдје буде изречена ова пресуда:

„По што се не нађоше у овој истрази ближе пријаве или докази против окривљеника, и по што они не признају злочина, с којега су окривљени: — то се по смислу члanca 39. а § 9. „Терезијане“ (Терезијана звао се казнени закон) за сада рјешавају од оптужбе (*ab instantia losgesprochen*). А парох Главаш осуђује се на два мјесеца затвора код профоза „због богохуљења на хришћанску вјеру“ (*wegen der Gotteslästerung der christlichen Religion*“).

Пресуда ова поднесена је апелаторији у Беч на потврду, што ова и потврди 11. маја 1822.; само измијени мотивацију за осуду попа Теодора. Апелација објасни, да поп Теодор није крив као богохулитељ, него је крив с тога што је, бранећи своју вјеру пред својим јодновијерцима, послужио се увредљивима ријечима према државној Цркви и према унијатима, и с тога се има казнити досуђенијем му затвором. Апелација укори суд најоштрије, што није плована Ивана, ма и силом, довео пред суд када га је већ позвао; а исто тако укори истражнога суца, да је цијелу истрагу врло немарно водио. Регемента јави Конзисторији, 18. јуна 1822. дакле послије пуне двије године од погибије Гаћенине, да је поп Теодор одријешен од кривице, е је помагао код убијства; али да је осуђен на затвор, како већ рекосмо. Она тројица окривљеника пуштени су из затвора, чим је пресуда проглашена.

И овијем је слегло се све. Легао је несрећни поп Никола под црну земљу прије реда и прије Божије од убилачке руке; а с њиме је улегла и унија у Тржићу. А нема сумње да је Никола примамио био уза се више својијех рођака и сусједа, и за то је знао и плован Радочај и владика Станић. Али онијех седам пушчанијех зрна олова, што ишчијаше срце Николино, — подераше и списак ново уписанцијех Николинијех парохијана. Чим је Никола погинуо, слете се сусједи и рођаци у кућу му — и ту, још прије него је она патрола стигла од штације, баци отац Николин нека писма и неке спискове у ватру. Нико није смио ни писнити о каквој унији. Легао је до данас у гроб и Гађешин убилица, те отишао Богу на истину и на суд, а овдје га на земљи правда не стиже. Од онијех окривљеника није га заиста ни један убио. У Тржићу знаде народ поуздано, ко је убио Гађешу, и тај је умрљо прије 5—6 година. А ја знам да је све удесио поп Петар Главаш, што но се и сам био поунијатио. Осветио се куму, што га је навео да тргује вјером — да вара Бога. Али се тако вјешто увио, да га суд није ни окривљивао; и с тога је баш прекорела апелаторија из Беча истражнога суца, да је друкчије требало истрагу водити са попом Петром.

Попадија Милица добивала је кашње нешто потпоре од државе и тако је творила, док није и она умрла, али у својој православној вјери, на истом огњишту, где јој је муж изгубио главу.

Синови су остали на оно очинства као тежаци. Два сина Николина помру као дјеца. Наравно да о унији није било ни спомена. Син попа Николе, Симо, који је требао поћи у унијатски Семинар, пјевао је кашње свагда у тржићкој цркви, и с тога га је свак звао капеланом. Умрљо је прије неколико године. И данас му се зове кућа: „капеланова кућа“. Данас су још живи унуци попа Николе на истоме нумеру, али таворе дане у највећој потреби.

Поп Петар Главаш добио је текар 1830. парохију у Мочилима, где је и умръ 2. априла 1855. Нека Бог зна, али као да га је постигла клетва материна. Мушке дјеце није ни имао, а кћер му Јека, била је попадија најчеститијег нашег свештеника, па ни њој Бог не даде од срца порода. И тако ће нам поп Перо Грба, намјесник и парох у Слушници умијети без потомства, и ако га је Бог благословио имућем, е би могао и ваљано и честито потомство одњеговати.

Поп Ђурађ Бараћ, што и он био поиграо уз унијатске дипле, нити је ваљао прије тога ни послије. Он добије 1. априла 1822. парохију у Раусовцу, у Банији. Камо срећа да буде отишао онда у унијате, за оцем Партиенијом и за Николом Гаћепом, те не би владика Мушички касније имао грдије бруке и бола, да га распопи и обрије у карловачкој цркви 8. маја 1830. г. и то због крађе. Умръ је у огулинској тавници 11. јануара 1832. г.

„Бог ником дужан не остаје!“

* * *

Ево, овако се збила и овако се свршила и унија и погибија у Тржићу 1820. године! И ово није новина, и ако је врло ријетка, да су се поједини наши свештеници унијатили у Крижевцима. Ја знам из листина за сто година до 1820. да је ово био само четврти случај. Али то су свагда били од онијех свештеника, који су код нас штогођ згријешили, па или били кажњени, или их је очекивала строга казна. За унијате је био добар само нека се поунијатио. Они су свакога примали и награђивали само да деморалишу наше свештенство и да даду зао примјер. С тога је још наш Сабор 1769. молио цара, да се забрани крижевачком унијатском владици, да православни народ мами на унију, и да не даје заштите свештеницима „нашега закона“ који код нас скриве

или учине какав злочин“.*.) Слично је молио и Темишварски Сабор 1790.**) Да, рекох, било је више поједињејех случајева, гдје су се наши неваљали свештеници и калуђери унијатили, али то је свагда било без икаквијех већијех пошљедица. Него овај случај у Тржићу, са попом Николом Гаћешом — могао је бити од најнеповољнијих и најопаснијих пошљедица по Православље, да се није овако брзо угушио. Ово је први случај, што се наш свештеник јавно поунијатио, па се онда повратио натраг у свој народ, да ту попује јавно и безазорно, а под носом свога пређашњега владике; јер Тржић и Плашки раставља само бријег и планина „Ум“. Сви, који су се прије Гаћеше поунијатили, остајали су обично на унијатском парохијама, али Гаћеша се ено повратио са синђелијом унијатског епископа у православну парохију, која је имала свога законитога пароха. То је био јавни и отворени рат Православљу у Тржићу и даље од Тржића, јер ено је Гаћеша са плованом Радочајем заплео био више свештеника и „комората“ у своја ошта. И тијем је он канио да се горопадно освети владици Мијоковићу, што му није дао парохије у Тржићу послије његова таста, и што га је затворио, кад је владику тужио цару. А у самој ствари владика Мијоковић у толико је погријешио, што је Гаћешу рукоположио на тастов реверз, а парохије му није могао дати, кад је било више капелана него пароха — а то је радио епископ Мијоковић највише због тога, да само што више отме младијех људи испод тешке војничке службе. Сваки је молио владику, да га само рукоположи, а није онда разабирао: када ће добити парохију. Гаћеша се покварио, скитајући се као војник што куда седам година; а нашао сам да је и он ишао у просјачење за вријеме онијех гладнијех година, па тада се морао упознати са унијатима и са Партенцијем Оклобџијом, те га је тијем плован

*) Види у мојој II. књизи на страни 87. тачка 36.

**) Види у овој књизи на страни 194. тачка 17.

Радочај — што овај сам признаје — навео на крваву стран-путицу, на којој је и главу изгубио.

* * *

Ја сам ево ову унију написао вјерно и тачно све по званичнијем листинама и писмима. Прве сам податке нашао у манастиру Гомирју. За вријеме описане истраге пошаље суд сва, црквено-словенским језиком и писмом писана, писма, што су се нашла послије Гаћешине смрти у његовој кући — архимандриту Рајачићу да их преведе на њемачки. Овај то уради, али уједно прешире сва та писма са оријинала и остави их у манастирску архиву под насловом: „в р б о в к а у унији“. Кад сам ово нашао и прочитao, тражио сам даље по конзисторијској архиви; али на моју неизречену радост нађем код суда у Огулину сву судску истрагу у оријиналу, а тога бијаше велики нарамак. Ту сам управ све нашао: оријинална писма владику Станића писана врло лијепо црквено-словенскијем језиком и писмом; оријинална писма плована Радочаја и Гаћешина и већ сва писма, записнике и судску пресуду — како сам то све навео по реду у овој расправи.

Исту ову расправу дао сам штампati у „Истини“, у Задру 1888. па је одатле прештампања само у двје ста комада, а намирењена успомени мoga непрежаљенога сина — јединца — Душана, који ми премину у двадесетој години као правник пештанској свеучилишта дана 15. јула 1888. Бог да га упокоји и помилује!

Многи су пријатељи а и купци искали ову расправу од мене, али их не могох задовољити, јер оно двје ста комада раздијелио сам родбини и онијем пријатељима, што подијелише са мном преголему туту за мојијем јединцем; па с тога ево исту расправу са некијем допунама штампам у овој својој III. књизи, гдје јој је право мјесто. А увјeren сам, да није одвише, што сам је прештампао, јер треба да се за њу што

више и што даље зна. Нека зна за њу и „Грчко-католичка Крижевачка мисионарна бискупија“ па нека се већ једном окани ћаволске работе. Нека знаду и наши свештеници, ако би се који поневалалио па се поунијатио — нека се не враћа, да попује своме народу. Нека знаду за њу и они поједини чланови нашијех општина, што но — чим се сваде са својем свештеником или између себе због каквијех црквено-општинскијех намета — што но велим, одмах пријете: е ће се поунијатити. Нека прије прочитају овај истинити догађај — па онда нека се унијате. Нека сваки не заборавља онијех седам пушчанијех зрна, што но разнесоше живо срце несрећнога попа Николе Гаћеше. Завршујем њво са ријечима Спаситељевијема:

„Им'јай уши слышати, да слышитъ“.

* * *

Ето тако је било за владике Мијоковића, који је управљао овијем владичанством шестнаест и по година — свега и свашта: и љутијех ратова и гладнијех година и прекобројнијех свештеника и француске најезде и јавног унијаћења. Било је њво највише муке и невоље љуте. О богословији, коју је владика отворио 1820. на превишињу заповијед говорићу у чланку о школама. Много се овај владика заузимао код власти, да се свештенство боље наплаћује; али није могао ништа успјети. Остало је стара невоља, која и данас траје и трајаће још до Божјега суда.

О српско-народној свијести није било ни спомена за овога владике. И оно мало народне ватрице, што но је био припадао владику Видак, скоро се са свијем угасила за Мијоковића, који је знао само за „славни илирски народ“. Али у мало није било и грудне бруке! На позив Ђенерал-командин 1818. пристане владика, да се синодални вјеро-научни катихизис преведе „на хорвацки језик“, па да га

Бенерал-команда наштампа о својем трошку латиницом јер да дјеца тешко читају црквено-словенска слова. Катихизис збиља преведе архимандрит Рајачић и владика га пошаље у Загреб. Али не знам, којим путем сазна за то митрополит Стратимировић, па све препријећи прије, него је изведено, а владику и архимандрита за то изгрди немилице. Ето колика је свијест била у владику Мијоковића до српскога језика и словенскога писма. У њемачкијем школама наша су дјеца морала читати римске молитве и ићи на њихове „маше“.

Неколике године пред смрт удари владику капља, у слијед чега је остао хром и већ до смрти болестан; али је и у болести остао раскалашан као што је и прије био. Стари свештеници знали су ми причати о много штокаквијем скоковима у приватном животу владику Мијоковића; а сачувало се и у самом народу доста предања о њему, које га слика као човјека, који је и сувише „мирствовао“. Под јесен 1823. понови се капља, те владика умре у Плашком 14. декембра у 54. години живота. Сахрањен је 19. декембра у цркви поред Јакшића, оставивши иза себе у највећем нереду владичанство, а особито владичански двор и остале зграде око двора.

Послије њега дошао је за администратора архимандрит Лукијан Мишицки. Даљу историју од Мушицког наставићу, ако Бог даде здравља! у четвртој књизи.

Кraj треће књиге!

